

Dinu GAVRILESCU
- coordonator -

Agricultura și spațiul rural românesc din perspectiva dezvoltării durabile

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul Național de Cercetări Economice
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

Dinu GAVRILESCU
- coordonator -

Agricultura și spațiul rural românesc din perspectiva dezvoltării durabile

Volumul de față valorifică rezultatele intermediare - etapa a II-a - 2005-2006,
ale cercetării complexe
realizate în cadrul Proiectului -

Dezvoltarea durabilă a României în context european și mondial -
în Programul CEEEX - 05-D8-34/05.10.2005

Titularul contractului:
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
Directorul proiectului:
Prof. dr. Valeriu IOAN-FRANC

București, România

Redactor: **Ortansa CIUTACU**
Aparat critic și editorial: **Aida SARCHIZIAN**
Concepția grafică, machetarea și tehnoredactarea: **Luminița LOGIN**
Coperta: **Nicolae LOGIN**

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Institutului de Economie Agrară.
Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil
al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 973-7885-63-5

ISBN 978-973-7885-63-0

Depozit legal trim. IV, 2006

Dinu GAVRILESCU
- coordonator -

Agricultura și spațiul rural românesc din perspectiva dezvoltării durabile

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

Programul CEEX - Proiectul 05-D8-34/05.10.2005
DEZVOLTAREA DURABILĂ A ROMÂNIEI ÎN CONTEXT EUROPEAN
ȘI MONDIAL

Partener 5 – Institutul de Economie Agrară

Responsabil proiect – prof. dr. Dinu GAVRILESCU

Etapa a II-a – 2005-2006:

- Evaluarea situației actuale a agriculturii și a spațiului rural românesc din perspectiva conceptelor dezvoltării durabile în contextul Europei lărgite

Colectiv de autori:

prof. dr. Dinu GAVRILESCU - coordonator
prof. dr. Ioan Davidovici
conf. dr. Filon Toderoiu
dr. Camelia Gavrilescu
dr. Mirela Rusali
drd. Crina Turtoi
dr. Violeta Florian
drd. Chițea Lorena
Chițea Mihai
drd. Monica Tudor

CUPRINS

PARTEA I **ACTIVITATEA 2.5.1**

I. INTRODUCERE	11
I.1. Coordonatele durabilității în agricultura României: premisele dezvoltării durabile.....	11
I.2. Agricultura durabilă - context național	15
II. POTENȚIALUL DE RESURSE AL AGRICULTORILOR ROMÂNI	18
III. STRUCTURA AGRARĂ	21
III.1. Structurile de utilizare a terenului agricol	21
III.2. Structurile de exploatare ale suprafeței agricole utilizate	26
III.3. Structura exploatațiilor agricole din România, după statutul juridic.....	31
III.4. Structura utilizării terenurilor - analiză în profil teritorial	32
III.5. Influența mutațiilor structurilor agricole asupra modului de producție.....	36
III.5.1. Ponderea agriculturii în sectorul privat	37
III.5.2. Gradul de parcelare a exploatațiilor agricole	38
III.5.3. Influența mutațiilor structurilor agricole asupra structurii producției.....	40
III.5.4. Structura producției animale	41
III.5.5. Structura producției vegetale.....	42
III.5.6. Implicații asupra structurii culturilor agricole.....	43
III.5.7. Orientarea comercială a exploatațiilor agricole - determinant al structurii de utilizare a terenurilor.....	48
IV. VALORIFICAREA POTENȚIALULUI DE PRODUCȚIE (EFICIENȚA UTILIZĂRII RESURSELOR FUNCIARE, DE MUNCĂ ȘI DE CAPITAL)	58
IV.1. Sectorul agroalimentar românesc - corelații factoriale interne	58
IV.2. Competitivitatea internă și corelațiile productivităților factoriale parțiale	61
IV.3. Dezvoltarea agricolă - evaluări prospective corelative.....	74

V. COMPETITIVITATEA EXTERNĂ A PRODUSELOR AGROALIMENTARE ROMÂNEȘTI	78
V.1. Metode de analiză.....	79
V.2. Tendințe de evoluție a comerțului exterior agroalimentar al României.....	79
V.3. Analiza performanțelor competitive ale comerțului agroalimentar.....	81
V.3.1. <i>Competitivitatea externă a produselor agroalimentare românești</i>	81
V.3.2. <i>Performanțe competitive ale produselor agricole românești în comerțul cu UE</i>	86
V.4. Măsurarea competitivității produselor agroalimentare românești.....	90
V.5. Concluzii	95
Anexe	97
VI. DECALAJE PRIVIND RESURSELE DISPONIBILE, STRUCTURA AGRARĂ, PERFORMANȚELE	110
VI.1. Mai bine de un deceniu și jumătate de evoluții incerte.....	110
VII. DETERMINANȚII EVOLUȚIEI PE UN CURS CONTRAR DURABILITĂȚII - DECALAJE, RESTRICȚII ȘI BLOCAJE ÎN CALEA PERFORMANȚEI.....	117
VII.1. Fărămițarea excesivă a capitalului funciar și de exploatare în gospodăriile agricole individuale	117
VII.2. Persistența unui mediu concurențial subdezvoltat și puternic dezechilibrat	119
VII.3. Un semnificativ excedent al resurselor de muncă.....	120
VII.4. Posibilitățile extrem de scăzute de economisire în cadrul unităților agricole în condițiile unui potențial redus de atragere a capitalului din afara sectorului agricol.....	122
VII.5. Inconsecvențele politicilor agricole	123
VII.6. Posibili pași pe calea dezvoltării durabile - căi de depășire a restricțiilor	125

PARTEA II

ACTIVITATEA 2.5.2

VIII. EVALUAREA DIMENSIUNILOR ECONOMICO-SOCIALE ALE COMUNITĂȚILOR RURALE DIN ROMÂNIA	135
VIII.1. Dimensiunea demosocială	135

VIII.1.1. Numărul populației rurale	135
VIII.1.2. Densitatea populației rurale	138
VIII.1.3. Caracteristicile forței de muncă.....	138
VIII.1.4. Gradul de ocupare a forței de muncă.....	139
VIII.1.5. Structura populației active (ocupată) pe ramuri economice	140
VIII.1.6. Caracteristicile șomajului	141
VIII.1.7. Gradul de adaptare a forței de muncă la mutațiile structurale din economie.....	143
VIII.2. Dimensiunile economice ale comunităților rurale.....	144
VIII.2.1. Piscicultura.....	149
VIII.2.2. Activități economice neagricole.....	150
VIII.3. Infrastructura rurală.....	153
VIII.3.1. Infrastructura de transport.....	153
VIII.3.2. Infrastructura locativă.....	155
IX. EVALUAREA FACTORILOR EXOGENI ȘI ENDOGENI AI DEZVOLTĂRII DURABILE RURALE.....	157
IX.1. Factori exogeni ai dezvoltării rurale	157
IX.1.1. Politică de dezvoltare regională a Uniunii Europene și direcții de acțiune	157
IX.2. Factori endogeni ai dezvoltării rurale durabile	163
IX.3. Determinarea conținutului și nivelului dezvoltării rurale din România comparativ cu UE-25.....	165
IX.3.1. Structuri rurale în Uniunea Europeană.....	165
IX.3.2. Populația rurală.....	166
IX.3.3. Veniturile rurale	175
IX.3.4. Infrastructura rurală.....	177
IX.4. Evaluarea tendințelor economico-sociale ale comunităților rurale din România	179
IX.4.1. Capital demografic - evoluție, tendințe.....	181
IX.4.2. Fondul funciar - evoluție, tendințe.....	183
IX.4.3. Dotarea tehnică a agriculturii - evoluție, tendințe.....	184
IX.4.4. Agricultură - evoluție, tendințe.....	184
IX.4.5. Activitățile economice neagricole - evoluție, tendințe.....	186
IX.4.6. Infrastructura rurală - evoluții, tendințe.....	186
IX.5. Evaluarea factorilor de risc ai comunităților rurale	190
IX.5.1. Riscuri naturale	190

IX.5.2. Riscuri demografice	196
IX.5.3. Riscuri economice.....	201
IX.5.4. Riscuri financiare.....	212
IX.5.5. Riscuri privind locuirea și infrastructura	217
IX.5.6. Riscuri sociale	219
IX.5.7. Riscul politic și instituțional.....	222
X. ETICĂ ȘI ECHITATE INTERGENERAȚIONALĂ RURALĂ.....	226
X.1. Inechitate de gen.....	226
X.2. Inechitate intergenerațională.....	230

PARTEA I

ACTIVITATEA 2.5.1.

Colectivul de autori:

Coordonator: Prof. dr. Dinu Gavrilescu

Autori: Prof. dr. Ioan Davidovici
Conf. dr. Filon Toderoiu
Dr. Camelia Gavrilescu
Dr. Mirela Rusali
Drd. Crina Turtoi

Tehnoredactare: Mihaela Kruszlicika

I. INTRODUCERE

1.1. Coordonatele durabilității în agricultura României: premisele dezvoltării durabile

Dezvoltarea durabilă¹ a devenit o preocupare majoră a lumii contemporane, care și-a găsit corespondentul în sfera acțiunii guvernamentale, a societății civile și, nu în ultimul rând, în preocupările oamenilor de știință, începând din ultimele decenii ale secolului XX. Încă din anii '70 a ajuns să fie conștientizat faptul că dezvoltarea economică poate fi susținută numai dacă suportul central al acesteia este edificat luând în considerare strânsa interdependență, multiplele conexiuni directe și inverse dintre economie și mediul natural.

Conceptul de dezvoltare durabilă, așa cum se conturează din literatura de specialitate, prezintă o definiție complexă ai cărei piloni se regăsesc în sfera economică, în cea socială, ca și în domeniul ecologiei. De la o sursă de referință la alta, definirea conceptului prezintă similitudini, dar și diferențe uneori marcante. Sintetizând diferite opinii exprimate în literatura de specialitate, în linii generale, conceptul de dezvoltare durabilă își poate găsi exprimarea prin considerarea unui ansamblu de caracteristici pe care le prezentăm în continuare. Și, astfel, dezvoltarea durabilă ar putea fi identificată cu un:

1. proces de dezvoltare în care necesitățile prezentului sunt satisfăcute fără a compromite șansele generațiilor viitoare;
2. tip de evoluție economico-socială în care vectorul dezvoltării crește monoton în timp;
3. proces de evoluție care asigură premisele necesare preservării capacității sistemului economico-social de a genera în timp un output relativ egal sau mai mare decât media sa istorică;
4. model al transformărilor structurale economice și sociale care asigură optimizarea beneficiilor actuale (economice și sociale) fără a amenința/periclita posibilitățile de asigurare a unor beneficii similare în

¹ O sinteză a conceptelor dezvoltate în lucrările: „Principii, concepte și instrumentar metodologic de abordare a dezvoltării durabile a agriculturii și a spațiului rural” – parte componentă a proiectului „Dezvoltarea durabilă a României în context european și mondial”, Studiu IEA, București, 2005, și lucrarea „Opțiuni de politică agricolă pe termen lung din perspectiva dezvoltării durabile a României”, Studiu IEA, București, 2004.

viitor; cu alte cuvinte un model de evoluție economică și socială prin care bunăstarea este distribuită în mod echitabil în timp, oferind posibilitatea perpetuării acesteia de-a lungul mai multor generații;

5. model de creștere economică (implicit de activitate umană) în care preocupările privind mediul înconjurător se interferează cu principiul alocării (evident a utilizării) progresive a resurselor în scopul asigurării unei dezvoltări raționale; în accepțiunea considerată, principiul alocării progresive a resurselor implică: utilizarea resurselor reînnoibile în cantități și de o manieră care, pe de o parte, nu afectează posibilitățile acestora de reînnoire sau utilitatea lor în timp, iar pe de altă parte se încadrează în capacitatea mediului de a asimila deșeurile; utilizarea rațională a resurselor nereînnoibile, în speță ținând seama de posibilitățile pe care procesul de dezvoltare le creează pentru substituirea unora dintre resursele nereînnoibile cu resurse reînnoibile (de exemplu cazul resurselor energetice).

Pe baza celor relevate putem considera că, sub raport economic, esența procesului de dezvoltare durabilă o constituie un:

- proces de creștere economică bazat pe o alocare rațională a resurselor de natură să asigure prezervarea în timp a utilității economico-sociale a acestora concomitent cu cea a condițiilor de mediu;
- model de creștere economică pe termen lung - susținut alături de o alocare rațională a resurselor (în sensul celor de mai sus) de transformări structurale economice și sociale - în măsură să conducă la o distribuie echitabilă a bunăstării de-a lungul generațiilor.

Prin similitudine, dacă ne referim la sectorul agricol, considerăm că dezvoltarea durabilă se poate identifica cu un proces de creștere agricolă pe termen lung susținut de procese raționale de formare, respectiv de alocare, a resurselor, de conservarea și ameliorarea în timp a caracteristicilor definitorii și a eficacității determinantilor creșterii agricole: pământul (capital funciar); capitalul, fizic și de tipul inputurilor de producție; resursele de muncă (capitalul uman); starea și dinamica mediului înconjurător; progresul tehnic și tehnologic; progresul organizațional: organizarea economico-socială, în speță competitivitatea agenților economici, managementul guvernamental (strategii și politici agricole, acțiuni guvernamentale); managementul unităților agricole.

Privit ca o expresie a interdependențelor dintre creșterea agricolă pe termen lung și conservarea și ameliorarea determinantilor care o condiționează, procesul de dezvoltare durabilă a sectorului agricol implică, pe de o parte, o evoluție ascendentă, ca tendință pe termen lung, a unor indicatori sintetici de tipul produs agricol și PIB agricol (respectiv valoare adăugată brută în sectorul agricol), iar pe de altă parte include:

- modificări cumulative ale condițiilor de producție, cum ar fi, de exemplu, ameliorarea fertilității solurilor, investiții nete în creștere, sporirea

calificării resurselor de muncă; perfecționarea managementului la nivel sectorial și/sau la nivel microeconomic etc., care conduc la un progres în eficacitatea alocării și a utilizării resurselor de producție fără a afecta utilitatea lor economică pe parcursul timpului;

- schimbări de natură structurală - modificarea structurii inputurilor în procesul agricol, variația ponderii diferitelor ramuri, subramuri și/sau activități agricole, modificarea ponderii diferitelor categorii de agenți economici în produsul agricol etc. - îndreptate spre o mai rațională distribuire a resurselor;
- mutații sociale;
- conservarea și ameliorarea caracteristicilor definitorii ale resurselor de producție.

Și, nu în ultimul rând, dezvoltarea durabilă trebuie să răspundă ansamblului de caracteristici care definesc o agricultură multifuncțională, și anume: o agricultură care produce materii prime alimentare sau industriale reciclabile, jucând, în același timp, un rol pozitiv bine conturat în gestiunea mediului natural (apă, sol, aer, biodiversitate), o agricultură care contribuie la constituirea peisajelor, a elementelor esențiale ale cadrului vieții și, în același timp la susținerea demersurilor de dezvoltare teritorială fundamentate pe calitatea mediului reprezentând o activitate economică cu un semnificativ rol social în dinamica spațiului rural.

Formarea unei agriculturi durabile în România nu este deloc o problemă simplă. Faptul că formarea unei agriculturi durabile este un proces extrem de complex ne-o dovedește și experiența țărilor dezvoltate economic. Ele au ajuns la un asemenea model, la capătul unui drum lung și anevoios, abia în ultima parte a secolului trecut. Acest drum a însemnat mai multe decenii de experimentări și perfecționări, dar mai ales de investiții succesive, potențate de forțele pieței. Numai trecând pragul acestui efort material și aducând factorii de producție în echilibrul lor firesc, s-a putut ajunge la producții mari și constante, la eficiență și competitivitate, la hrană suficientă și partizi mari pentru export.

În acest context ceea ce se poate și trebuie clarificat este conceptul de agricultură durabilă de care are nevoie România. În termeni generali, țara noastră are nevoie de un model capabil să focalizeze în componentele sale tot ceea ce poate defini o agricultură dinamică, modernă, eficientă și competitivă, cu o largă deschidere spre exterior. Considerăm că, prin particularizare la condițiile țării noastre, conceptul de agricultură durabilă trebuie să răspundă următoarelor cerințe caracteristice:

- asigurarea creșterii producției agricole pe termen lung și îmbunătățirea calității acestei creșteri; sporirea gradului de asigurare a populației și a economiei cu produse agricole și alimentare cât mai complexe nutrițional, curate, de calitate, aliniate la standardele internaționale;

- formarea unor agenți economici capabili să producă rezultate performante. Aceasta presupune ca ei să obțină surplus economic, necesar formării capitalului cerut de lărgirea și modernizarea producției, care să confere vitalitate exploatațiilor agricole și, prin ele, agriculturii în ansamblu;
- dezvoltarea capacității de a asigura agricultorilor venituri comparabile cu cele din alte sectoare ale economiei și de a ameliora, astfel, gradul de civilizație și de cultură din întregul mediu rural. Menținerea decalajului economic între cei ocupați în agricultură și cei ocupați în alte sectoare este nu numai imorală și sfidătoare, dar constituie și o frână a creșterii economice și a progresului social general al țării;
- conservarea și reproducerea potențialului de resurse naturale agricole, în primul rând a fertilității solului - bogăția cea mai mare și mai importantă a țării;
- formarea unei agriculturi "prietenoasă față de natură", îmbinând valorile creșterii economice cu cele ale ecologiei într-un sistem armonios, dând noi dimensiuni calității vieții;
- deschiderea largă spre exterior; adâncirea interdependențelor internaționale, ca și aderarea României la formele de integrare euroatlantice, cer agriculturii să-și conecteze sursele de creștere la mediul exterior (regional, european și mondial) de unde poate primi semnale stimulative, dar și factori de risc și instabilitate.

Transpunerea în practică a caracteristicilor relevate nu se produce de la sine. Ea solicită timp, un vast program de investiții și restructurări, precum și politici speciale pentru fiecare componentă.

Dezvoltarea durabilă a agriculturii, implicit sub aspectul securității alimentare, devine și mai pregnantă ca urmare a adoptării fără rezerve, de către statele membre ale Uniunii Europene și de cele în curs de aderare, a Strategiei de la Lisabona - 2000, cadru în care România și-a asumat obiectivele și reformele structurale cerute de aceasta.

În viziunea MAPDR, care și-a găsit expresia în „Strategia de dezvoltare durabilă a agriculturii și alimentației din România”², pentru asigurarea unei dezvoltări durabile a agriculturii se are în vedere rolul multifuncțional pe care trebuie să-l aibă, respectând următoarele principii:

1. un sector agricol competitiv, care să poată face față gradual pieței mondiale;
2. metode de producție care protejează mediul, capabile să furnizeze produse de calitate;
3. practicarea sub diferite forme a agriculturii, ținând cont de:

² MAPDR „Strategia de dezvoltare durabilă a agriculturii și alimentației din România”, București, mai 2004.

- a. păstrarea tradițiilor;
- b. menținerea specificului rural;
- c. menținerea activităților comunităților rurale;
- d. menținerea populației în zonele rurale, în special a populației tinere și a celei feminine;
4. recunoașterea importanței contribuției aduse de producătorii agricoli societății;
5. păstrarea și reînnoirea resurselor naturale, a patrimoniului cultural și menținerea ecologică a peisajului rural;
6. asigurarea egalității de șanse pentru bărbați și femei.

1.2. Agricultura durabilă - context național

În iunie 2006, Ministerul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale (MAPDR) al României a adoptat Planul Național Strategic pentru perioada 2007-2013³, al cărui obiectiv fundamental constă în stoparea declinului agriculturii, redresarea treptată și asigurarea condițiilor pentru relansarea agriculturii, industriei alimentare și silviculturii, în concordanță cu potențialul natural, economic și uman de care dispune România, în scopul asigurării securității alimentației populației, pentru crearea de disponibilități destinate schimburilor economice internaționale și pentru pregătirea în vederea integrării în structurile Uniunii Europene. Pentru atingerea acestui obiectiv, se prevede promovarea unui sector agricol și silvic progresiv și dinamic, ținând cont de faptul că în spațiul rural românesc există o nevoie imediată și acută de creștere economică, în condițiile în care sectorul agricol românesc se caracterizează printr-un potențial orientat în două direcții de dezvoltare, care trebuie deopotrivă încurajate:

- Prima direcție de dezvoltare este cea orientată spre modernizarea structurilor agricole și silvice de producție pentru creșterea competitivității acestora și pentru o mai bună orientare către piață, prin adoptarea unor principii inovatoare și de calitate care răspund cerințelor consumatorilor de pe piețele naționale și internaționale.
- A doua direcție de dezvoltare este orientată către o accepțiune diversă și multifuncțională a sistemului agricol și silvic care combină sistemele tradiționale de producție cu o serie de activități alternative - agro și silvo-turism, meșteșuguri, precum și cu furnizarea de servicii care vizează protecția mediului înconjurător (conservarea biodiversității prin menținerea în cadrul fermelor a valorii naturale ridicate).

Ambele direcții de dezvoltare a agriculturii și silviculturii vizează creșterea economică, crearea de locuri de muncă și îmbunătățirea calității vieții populației

³ <http://www.maap.ro>

rurale. Aceste obiective se vor putea realiza numai printr-o folosire sustenabilă a resurselor naturale, prin menținerea și îmbunătățirea fertilității solului ca premisă pentru obținerea unor recolte bogate și calitative și prin păstrarea peisajului natural ca premisă pentru prosperitatea afacerilor turistice.

Prioritățile Planului Strategic Național al MAPDR sunt orientate spre:

- susținerea tranzitorie a fermelor de semisubzistență pentru a sprijini restructurarea acestora;
- modernizarea tehnologiilor de cultură și de creștere a animalelor;
- dezvoltarea infrastructurii agricole;
- creșterea productivității muncii în agricultură și silvicultură;
- îmbunătățirea randamentelor și a calității și respectarea normelor comunitare;
- diversificarea producției pentru lărgirea filierelor de produse mai puțin dezvoltate;
- modernizarea întreprinderilor de procesare;
- încurajarea regroupării (asocierii) agricultorilor și a comunicării între ei, prin ajutor oferit pentru înființarea și organizarea grupurilor de producători;
- dobândirea cunoștințelor necesare în vederea respectării normelor sanitar-veterinare, de bunăstare a animalelor și de mediu, pentru îmbunătățirea calității produselor agricole;
- încurajarea și promovarea inovațiilor și a accesului la cercetare și dezvoltare;
- menținerea populației ocupate în mediul rural și prevenirea fenomenului de îmbătrânire a acesteia în zonele montane, prin motivarea populației tinere;
- menținerea activităților tradiționale pe terenurile agricole;
- atingerea unei încărcări optime cu animale pe unitatea de suprafață;
- creșterea suprafețelor împădurite și îmbunătățirea managementului forestier;
- menținerea patrimoniului cultural tradițional în zonele montane;
- necesitatea dezvoltării unor sisteme agricole durabile care să contra-balanseze efectele exploatării intensive a terenurilor agricole;
- conservarea valorii naturale înalte a terenurilor agricole prin menținerea activităților tradiționale în spațiul rural;
- aplicarea de către fermieri a unor măsuri în vederea reducerii fenomenelor de degradare a solurilor;
- diversificarea activităților din spațiul rural spre activități economice nonagricole și promovarea a noi tehnologii;
- îmbunătățirea infrastructurii și serviciilor rurale;

-
- sprijinirea înființării și dezvoltării microîntreprinderilor în vederea promovării antreprenoriatului și creșterii valorii adăugate locale;
 - promovarea zonelor turistice rurale;
 - pregătirea resurselor umane pentru a crea strategii locale care să contribuie la dezvoltarea pe orizontală a spațiului rural;
 - îmbunătățirea serviciilor de bază pentru populație și realizarea de investiții care să facă zonele rurale mult mai atractive în vederea inversării trendului economic și social descendent și depopulării spațiului rural;
 - renașterea tradițiilor sociale și culturale pierdute în perioada comunismului;
 - păstrarea patrimoniului natural și cultural.

Pentru atingerea acestor obiective, Programul de Guvernare pentru perioada 2005-2008, focalizat pe aspectele legate de integrarea în Uniunea Europeană (UE), prevede - în cadrul Capitolului 9 "Politica agricolă și de dezvoltare rurală" - adoptarea unor politici publice specifice axate pe finalizarea reformei proprietății funciare, stimularea transformării gospodăriilor țărănești în ferme agricole familiale cu caracter comercial, formarea clasei de mijloc în spațiul rural, alocarea eficientă a resurselor bugetare pentru sprijinirea producătorilor agricoli, sprijinirea valorificării producției agricole prin măsuri de piață, dezvoltarea și modernizarea satelor, dezvoltarea pisciculturii, gestionarea durabilă a pădurilor, în contextul unui program amplu de reforme instituționale.

II. POTENȚIALUL DE RESURSE AL AGRICULTORILOR ROMÂNI

Potențialul agriculturii este determinat, în mare măsură, de resursele naturale existente, respectiv resursele de sol, apă și biodiversitatea. Există o interdependență majoră între aceste resurse și cele umane. Din punct de vedere istoric, agricultura a răspuns o perioadă îndelungată numai cerințelor de hrană. În prezent, prin abordarea conceptului de dezvoltare durabilă, se urmărește atingerea simultană a următoarelor obiective: reducerea sărăciei, siguranța alimentară și conservarea mediului înconjurător. În acest context, cunoașterea modului în care exploatațiile agricole sunt pregătite să răspundă cerințelor legate de promovarea practicilor care contribuie la abordarea integrată a acestor aspecte - sociale, economice și de mediu - constituie una dintre principalele probleme legate de fundamentarea principiilor de dezvoltare durabilă a spațiului rural.

Majoritatea terenurilor adecvate desfășurării activităților agricole sunt deja în exploatare. Ca atare, pentru a răspunde cerințelor de hrană, curente și viitoare, este necesară adoptarea unor măsuri care să conducă la creșterea productivității terenurilor aflate în exploatare; în caz contrar, putem asista la o expansiune nedorită a terenului agricol, prin atragerea în producție a unor terenuri marginale, slab productive. Există numeroase semnale de alarmă cu privire la faptul că despădurirea și degradarea terenurilor diminuează în mod sever potențialul agroecosistemelor. Deși agricultura nu este singura responsabilă atunci când întâlnim astfel de situații, totuși ea joacă un rol major, care poate conduce la compromiterea dezvoltării durabile atunci când politicile agricole sunt inadecvate și practicile agricole nedurabile.

Biodiversitatea constituie un factor de sprijin al producției de bunuri și servicii într-un anumit agroecosistem, esențial nu numai pentru susținerea vieții, dar și pentru preservarea valorilor culturale. Potențialul de îmbunătățire a culturilor agricole, a șeptelului și calității furajelor, creșterea fertilității solului, controlarea dăunătorilor și menținerea sănătății plantelor depinde deseori de acest tip de resurse. Totodată, presiunea factorilor precum creșterea populației, despăduririle și practicile agricole nedurabile poate conduce la degradarea efectelor politicilor legate de asigurarea calității vieții. România este una dintre puținele țări europene în care agroecosistemele tradiționale reprezintă rezervoare semnificative în care diversitatea genetică a plantelor de cultură și a animalelor s-au conservat la locul de formare și dezvoltare (in situ). Menținerea diversității de specii și a diversității genetice la nivelul gospodăriilor individuale ale țăranilor constituie unul dintre elementele-cheie pentru o agricultură durabilă.

Comisia Mondială asupra Mediului Înconjurător și Dezvoltării⁴ a semnalat necesitatea abordării integrate a aspectelor legate de creșterea populației, cerința elaborării de strategii care să sprijine siguranța alimentară și cerința de conservare a resurselor naturale. În acest sens, în Agenda 21⁵ - planul de acțiune pentru dezvoltarea durabilă - se menționează: „Sunt necesare modificări majore în domeniul agriculturii, mediului înconjurător și politicilor macroeconomice, atât la nivel național, cât și internațional, în țări dezvoltate, precum și în țări în curs de dezvoltare, pentru crearea condițiilor de dezvoltare durabilă a agriculturii și mediului rural. Obiectivul major al dezvoltării durabile a agriculturii și mediului rural constă în creșterea producției alimentare într-un mod durabil și îmbunătățirea siguranței alimentare. Aceasta va implica inițiative educative, utilizarea stimulentei economice și dezvoltarea de tehnologii adecvate și noi, asigurând astfel provizii stabile de alimente, adecvate din punct de vedere nutrițional, accesul grupurilor vulnerabile la acele provizii și producția pentru piață; generarea de locuri de muncă și venituri pentru atenuarea sărăciei; managementul resurselor naturale și protejarea mediului înconjurător (AGENDA 21, 1992).”

Definițiile cu privire la dezvoltarea durabilă a agriculturii se referă, în general, la cerința ca practicile agricole să fie viabile din punct de vedere economic, să răspundă cerințelor alimentare ale populației, să protejeze mediul înconjurător și să țină cont de cerințele privind calitatea vieții. Agricultura durabilă integrează trei obiective principale: mediu sănătos, prosperitate economică și echitate socială și economică.

Având în vedere faptul că aceste obiective pot fi atinse în moduri diferite, recomandările privind dezvoltarea durabilă nu sunt legate de anumite de practici tehnologice specifice. Totodată, nu se consideră că dezvoltarea durabilă ar fi domeniul exclusiv al agriculturii ecologice. Mai degrabă, dezvoltarea durabilă este gândită în termeni de adaptabilitate și flexibilitate, de-a lungul timpului, pentru a răspunde cerințelor de alimente (atât mici, cât și mari), cerințelor de resurse naturale pentru producție și de abilitate a ei de a proteja

⁴ *World Commission on Environment and Development (WCED), cunoscută și sub numele de **Brundtland Commission** – de la numele celui care a prezidat întâlnirea, Gro Harlem Brundtland, a fost înființată de Națiunile Unite, ca răspuns la Declarația A/38/161 a Adunării generale din anul 1983.*

⁵ *Un plan de acțiune complex, care trebuie adoptat la nivel global, național și local de organizațiile din sistemul Națiunilor Unite, guvernelor și grupurilor majore, în fiecare zonă în care activitatea umană are impact asupra mediului. Agenda 21, Declarația de la Rio asupra Mediului Înconjurător și Dezvoltării (Rio Declaration on Environment and Development) și Declarația de Principii pentru Managementul Durabil al Pădurilor (Statement of principles for the Sustainable Management of Forests) au fost adoptate de mai mult de 178 de guverne la Conferința Națiunilor Unite pe probleme de Mediu și Dezvoltare (United Nations Conference on Environment and Development - UNCED) care s-a desfășurat la Rio de Janeiro, Brazilia, în perioada 3-14 iunie 1992.*

solul și resursele. Acest obiectiv reclamă o utilizare eficientă a tehnologiilor de producție, într-o manieră favorabilă dezvoltării durabile. În cele din urmă, datorită faptului că agricultura este influențată de schimbările de pe piață și de deciziile legate de resurse în alte sectoare și regiuni, este important ca aceste decizii să nu furnizeze o motivare de secătuire a resurselor la nivel local (WILSON AND TYRCHNIEWICZ, 1995).

Începând cu Agenda 2000⁶, la baza Politicii Agricole Comune (PAC) stau următorii doi piloni principali: politicile de piață și politicile de sprijin al venitului producătorilor agricoli (primul pilon) și dezvoltarea durabilă a spațiului rural (pilonul doi). Reforma PAC din anul 2003 a îmbunătățit componenta cu privire la integrarea politicilor de mediu, prin introducerea a noi măsuri sau prin îmbunătățirea celor existente, menite să promoveze protecția mediului în perspectiva interferenței sale cu agricultura. În acest context, a fost introdus principiul potrivit căruia producătorii agricoli trebuie să respecte cerințele de protejare a mediului înconjurător, ca o condiție obligatorie pentru a beneficia de sprijin financiar din partea Uniunii Europene (UE) pentru comercializarea produselor obținute. Totodată, Reforma PAC 2003 implică decuplarea principalelor plăți directe. Începând cu anul 2005 (2007 cel mai târziu) se va introduce o schemă de plată unică, bazată pe datele de referință istorice. Aceasta presupune diminuarea multor subvenții acordate pentru producția intensivă, asociate unui ridicat factor de risc.

⁶ Program de acțiune ale cărei principale obiective sunt, pe de o parte, întărirea politicilor economice ale comunității, iar pe de alta, acordarea unui nou cadru financiar Uniunii Europene, pentru perioada 2000-2006, în perspectiva extinderii. A fost lansat în anul 1999, sub forma unui pachet legislativ de 20 de texte, legat de mai multe domenii prioritare.

III. STRUCTURA AGRARĂ

Pentru înțelegerea problemelor legate de dezvoltarea durabilă a spațiului rural românesc, este esențială analiza dintr-o perspectivă sistemică a factorilor care concură la desfășurarea activităților de producție în cadrul exploatațiilor agricole. Sistemul trebuie înțeles în sens larg, de la ferma individuală la ecosistemul local și comunitățile rurale afectate de acest sistem agricol, atât la nivel local, cât și global. Printr-o abordare globală, trebuie să se plece de la considerentul că agricultura este definită ca fiind întregul sistem care leagă producătorii de consumatori și, în consecință, trebuie să se țină cont că acest sistem încorporează dimensiuni precum cele de producție, depozitare, procesare, comerț și alte utilizări ale acestor produse, resursele naturale disponibile, precum și politicile economice și de reglementare a cerințelor de mediu care sprijină acest sistem.

Pentru fermieri, tranziția către o agricultură durabilă necesită un cumul de pași care, deși pot fi aparent mici, dacă sunt realiști pot conduce la o integrare gradată, dar sigură, a principiilor durabilității. Abordarea sistemică permite o perspectivă cuprinzătoare a consecințelor practicilor agricole asupra comunităților umane, dar și asupra mediului înconjurător, oferind instrumentele necesare explorării interconexiunilor dintre practicile agricole și aspectele legate de conservarea mediului înconjurător. Fiecare decizie mică la nivelul fermei poate contribui la avansarea întregului sistem către o dezvoltare durabilă susținută. Cheia înaintării spre o dezvoltare durabilă rezidă în voința de a face următorul pas.

Fundamentarea politicii de dezvoltare rurală, bazată pe dezvoltarea durabilă a agriculturii, necesită cunoașterea potențialului de dezvoltare a spațiului rural și a modului în care acesta reacționează la profunde transformări structurale ce caracterizează agricultura țării noastre. Incorporarea principiilor dezvoltării durabile în agricultură, în perspectiva funcției primordiale a agriculturii în asigurarea securității alimentare a populației, trebuie să plece de la cunoașterea potențialului resurselor naturale agricole, în vederea adoptării celor mai bune practici agricole de utilizare a terenului.

III.1. Structurile de utilizare a terenului agricol

Cu o suprafață agricolă utilizată de circa 14 milioane hectare⁷, România se situează printre țările care, datorită potențialului agricol ridicat, vor avea o

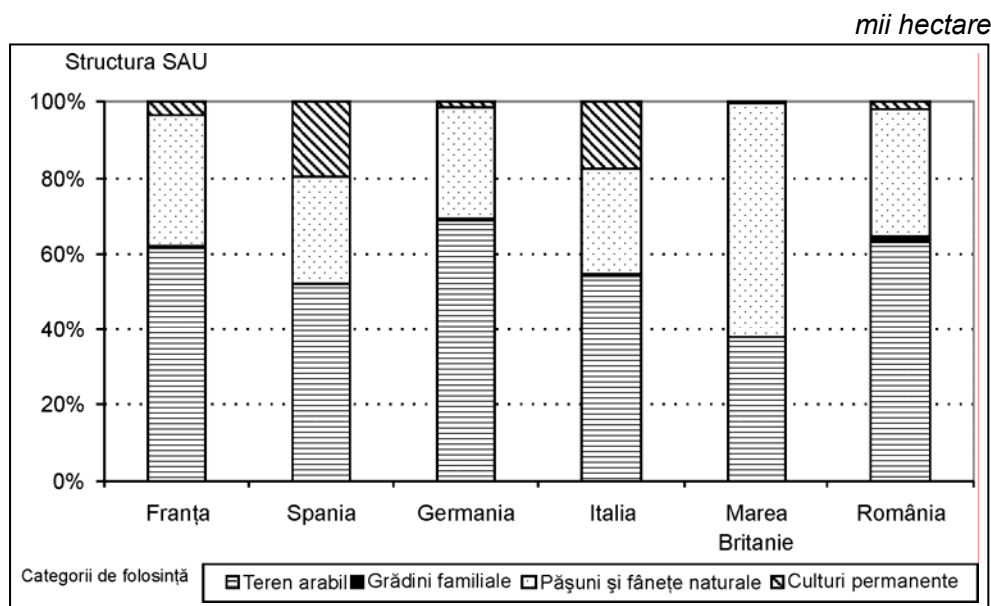
⁷ *Recensământul General Agricol (RGA), 2002, INS*

contribuție însemnată la dezvoltarea Politicilor Agricole Comune după momentul aderării sale la Uniunea Europeană.

Aplicarea Legii fondului funciar, act normativ cu caracter reparatoriu, a determinat trecerea în proprietate privată a majorității terenurilor agricole. Aceasta a avut atât efecte pozitive (s-a extins proprietatea privată, a condus la dispariția structurilor cooperatiste, a dus la diversificarea structurilor de organizare, au crescut conexiunile la circuitele pieței), cât și efecte negative (fărămițarea exploatașilor agricole; neasigurarea odată cu dreptul de proprietate asupra terenurilor și a mijloacelor adecvate pentru efectuarea lucrărilor agricole).

Structura pe categorii de folosință a terenului situează România printre țările cu un ridicat potențial de producție agricolă, având în vedere ponderea terenului arabil în totalul suprafeței agricole utilizate (SAU) (figura III-1).

Figura III-1: Suprafața agricolă utilizată pe categorii de folosință, în România (RGA 2002) și câteva țări din UE-15 (anul 2000)

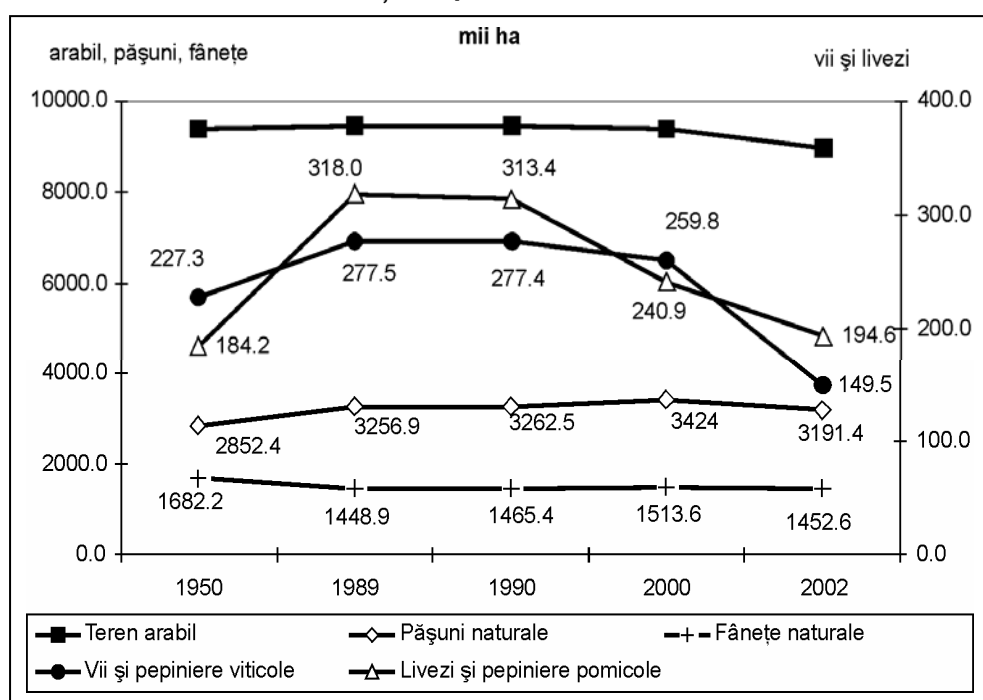

Sursa: calcule pe baza datelor din: *Statistical and Economic Information 2002, Comisia Europeană, DG-Agri G2; RGA 2002, INS 2004.*

Din totalul suprafeței agricole utilizate în România, terenul arabil reprezintă cca 63%, pășunile și fânețele circa 33%, iar culturile permanente (vii și livezi) circa 2,5%, ponderi similare, în special, cu cele ale structurilor SAU existente în Franța și în Germania.

Analizând dinamica utilizării suprafeței agricole din România, pe categorii de folosință, în perioada 1950-2002, se constată că, într-o perioadă de peste 50 de ani, s-a înregistrat o diminuare a suprafeței categoriilor de folosință superioare, respectiv a terenul arabil, viilor și livezilor (figura III-2).

Figura III-2: Dinamica utilizării suprafeței agricole, pe categorii de folosință, în perioada 1950-2002

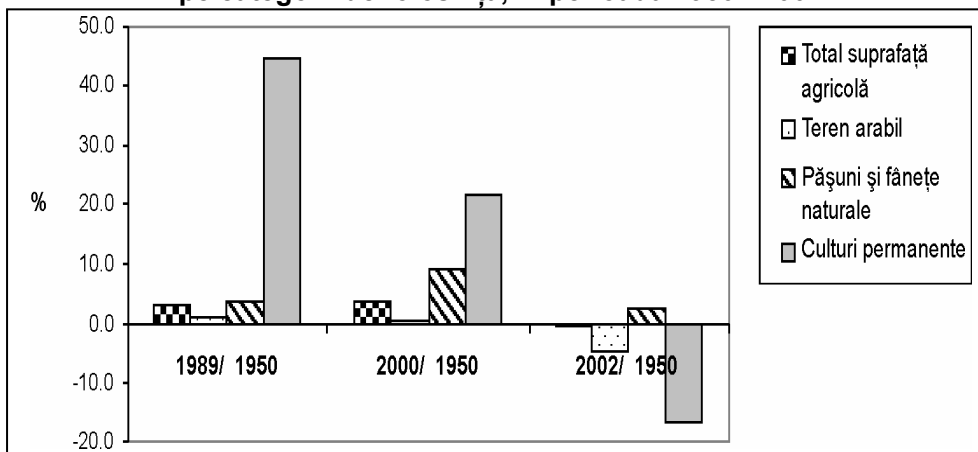
Surse: ¹⁾ datele pentru anii 1950, 1989, 1990, 2000 provin din Anuarele Statistice 1980, 1990 și 2001; ²⁾ datele pentru anul 2002 provin din rezultatele RGA.

Pe parcursul perioadei 1950-2002, suprafața agricolă totală a rămas aproape constantă, cu o diminuare de cca 5% a suprafeței arabile și cu peste 34% a viilor și pepinierele viticole, însoțită de creșterea cu 12% a pășunilor și fânețelor și cu 5,6% a livezilor și pepinierele pomicele. Se constată că, la majoritatea categoriilor de folosință, s-a revenit aproape la nivelul anului 1950, în timp ce suprafața de vii și pepiniere viticole a scăzut cu mult sub nivelul anului 1950, respectiv cu cca 35 mii hectare.

Cele mai intense dinamici pozitive au fost înregistrate în perioada 1950-1989, când viile au crescut cu 22%, iar livezile cu cca 73%.

Analizând dinamica ponderilor mutațiilor structurale pe intervale mari de timp, se constată scăderea progresivă a suprafețelor de culturi permanente (figura III-3).

Figura III-3: Ponderea mutațiilor structurale ale suprafeței agricole, pe categorii de folosință, în perioada 1950 - 2002

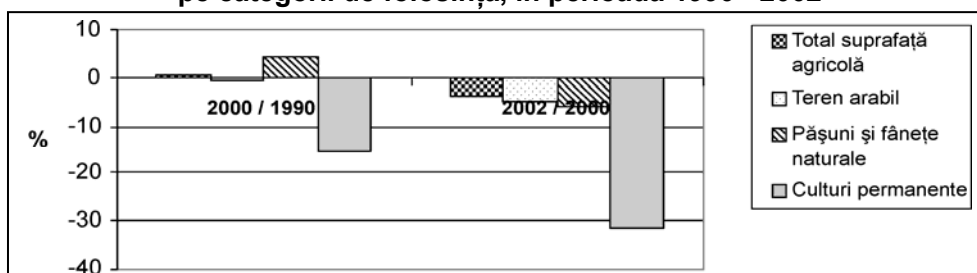
Surse: ¹⁾ datele pentru anii 1950, 1989, 1990, 2000 provin din Anuarele Statistice 1980, 1990 și 2001; ²⁾ datele pentru anul 2002 provin din rezultatele RGA.

Dacă, până în anul 1990, principalele mutații în structura categoriilor de folosință s-au datorat trecerilor de la o categorie de folosință la alta, fără schimbări în structurile de proprietate, iar sursa principală de informații cu privire la utilizarea terenului provenea din cadastru, după anul 1990, a apărut necesitatea efectuării unor cercetări statistice specializate, de tipul recensământului general agricol sau al anchetelor structurale în agricultură, care să permită actualizarea informațiilor cu privire la utilizarea terenului, în conformitate cu schimbările intervenite în urma procesului de retrocedare a terenurilor agricole.

Rezultatele recensământului general agricol, efectuat în anul 2002, au evidențiat o diminuare foarte rapidă a întregii suprafețe agricole pe categorii de folosință.

Din datele recensământului general agricol rezultă faptul că 2,3% din suprafața agricolă totală este neutilizată. Ponderea cea mai mare a suprafeței agricole neutilizate (3,8%) revine exploatațiilor din clasa de mărime 1-5 hectare, care exploatează 36% din suprafața agricolă totală.

Figura III-4: Ponderea mutațiilor structurale ale suprafeței agricole, pe categorii de folosință, în perioada 1990 - 2002

Surse: ¹⁾ datele pentru anii 1950, 1989, 1990, 2000 provin din Anuarele Statistice 1980, 1990 și 2001; ²⁾ datele pentru anul 2002 provin din rezultatele RGA.

Tabel III-1

Gradul de utilizare a suprafeței agricole

Nr. crt.	Specificare	UM	Clase de mărime a SAU (mii hectare)						Total
			1-5	5-10	10-20	20-50	50-100	peste 100	
			Total exploatații agricole						
1	Suprafața agricolă (rd.2+rd.3)	mii ha	5133.9	1464.5	475.4	284.2	260.1	6643.1	14261.2
2	Suprafața agricolă utilizată	mii ha	4939.4	1440.9	471.1	281.2	258.0	6540.1	13930.7
3	Suprafața agricolă neutilizată	mii ha	194.5	23.6	4.3	3.0	2.1	103.0	330.5
4	Grad de utilizare (rd.2/rd.1)	%	96.2	98.4	99.1	98.9	99.2	98.4	97.7
5			Exploatații agricole individuale						
6	Suprafața agricolă (rd.7+rd.8)	mii ha	5120.7	1443.5	456.9	252.7	181.3	475.7	7930.8
7	Suprafața agricolă utilizată	mii ha	4927.3	1421.2	453.2	251.4	180.9	474.8	7708.8
8	Suprafața agricolă neutilizată	mii ha	193.4	22.3	3.7	1.3	0.4	0.9	222.0
9	Grad de utilizare (rd.7/rd.6)	%	96.2	98.5	99.2	99.5	99.8	99.8	97.2
10			Unități cu personalitate juridică						
11	Suprafața agricolă (rd.12+rd.13)	mii ha	13.2	21.1	18.4	31.5	78.7	6167.4	6330.3
12	Suprafața agricolă utilizată	mii ha	12.1	19.8	17.9	29.8	77.1	6065.3	6222.0
13	Suprafața agricolă neutilizată	mii ha	1.1	1.3	0.5	1.7	1.6	102.1	108.3
14	Grad de utilizare (rd.12/rd.11)	%	91.7	93.8	97.3	94.6	98.0	98.3	98.3

Sursa: calcule pe baza datelor RGA, 2002.

Gradul de utilizare a suprafeței agricole crește direct proporțional cu mărimea exploatației, atingând ponderi de aproape 100% la clasele superioare de mărime. În mare parte, neutilizarea acestor suprafețe este cauzată de factori precum:

1. Vârsta înaintată a șefilor de exploatații (60% din exploatații sunt administrate de șefi cu vârste de peste 55 de ani, din care 38% din exploatații au șefi cu vârsta de peste 65 ani) (Anexa III-1).
2. Nivelul scăzut de instruire al șefului exploatației; deși fără școală absolvită nu sunt decât 3,6% din numărul total al acestora, doar 16,3% au absolvit o formă de învățământ superioară liceului, iar 60,7% nu au absolvit decât până la treapta gimnazială inclusiv. Au absolvit prima treaptă de liceu și o formă de învățământ profesional sau tehnic de maiștri 23% dintre aceștia. Această tendință se regăsește aproape în întregime la șefii exploatațiilor individuale. În ceea ce privește șefii exploatațiilor cu personalitate juridică, 20,4% au absolvit liceul, iar 67,7% au urmat cursuri postliceale, precum și universități de scurtă și lungă durată în domeniul agricol (Anexa III-1).
3. Puterea economică scăzută, care determină acces limitat la achiziționarea inputurilor;
4. Calitatea scăzută a terenurilor situate, în unele cazuri, pe "coaste", la distanțe mari de sediul exploatației;
5. Proprietari de terenuri cu reședință în zone urbane etc.

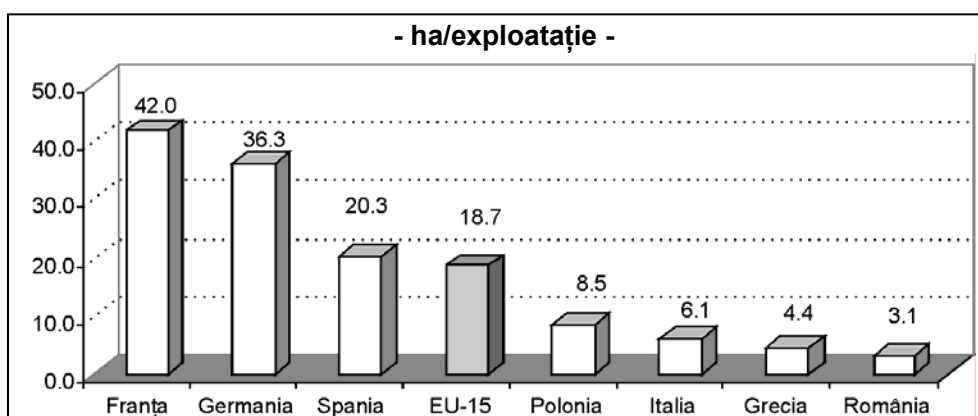
III.2. Structurile de exploatare a suprafeței agricole utilizate

Potrivit Recensământului General Agricol, în agricultura României există 4299,4 mii de unități agricole, care utilizează o suprafață agricolă de 13930,7 mii ha, revenind în medie pe o exploatație agricolă 3,11 ha. Cu o astfel de dimensiune medie, România se plasează pe unul dintre ultimele locuri din Europa. Totodată, agricultura României se confruntă cu un nivel scăzut de concentrare a producției, determinat de fragmentarea excesivă a terenului din cauza dimensiunii reduse a exploatațiilor agricole, precum și de gradul ridicat de parcelare a suprafețelor de teren aferente acestora.

Fragmentarea excesivă a terenului poate fi considerată un obstacol major pentru progresul tehnologic al agriculturii din România, deoarece fermierii de subzistență, care nu vor avea niciodată capacitatea financiară de a investi în utilaje moderne, sunt cei care lucrează cea mai mare parte a terenului agricol. Diminuarea ponderii agriculturii de subzistență trebuie să constituie un obiectiv politic major, dacă se dorește o integrare de succes a agriculturii românești în piața unică europeană. Comparativ cu suprafața medie a exploatațiilor din

Uniunea Europeană (18,7 ha)⁸, suprafața medie a unei exploatații agricole din România este de 6 ori mai mică (figura III-5).

Figura III-5: Mărimea medie a exploatației agricole din România (RGA 2002), comparativ cu mărimea medie a exploatației din total UE-15 și unele țări europene (anul 2000)

Sursa: calcule pe baza datelor din: *Statistical and Economic Information 2002*, Comisia Europeană, DG-Agri G2; RGA 2002, INS 2004.

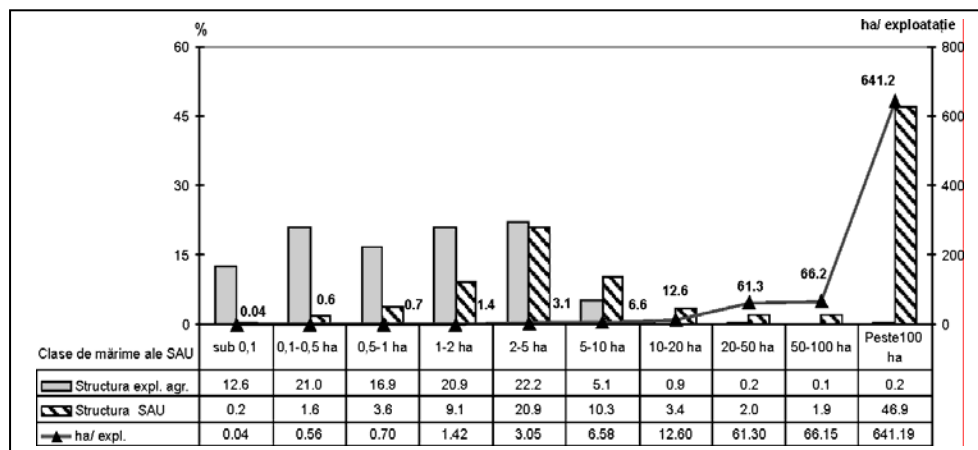
Mărimea medie a exploatației agricole din România este de 13,5 ori mai mică față de cea a Franței, de 11,7 ori mai mică față de cea a Germaniei, de 6,5 ori mai mică față de cea a Spaniei, de 2,7 ori mai mică față de cea a Poloniei, de aproape 2 ori mai mică față de cea a Italiei și de 1,4 ori mai mică față de cea a Greciei.

Din totalul suprafeței agricole utilizate, 35,5% se află în exploatarea entităților agricole cu suprafețe până la 5 ha, 10% se află în exploatarea entităților agricole cu suprafețe cuprinse între 5 și 10 ha, iar 8,3% exploatează suprafețe cuprinse între 10-100 ha. Restul de 46,9% din SAU totală este utilizat de entitățile agricole care exploatează peste 100 ha fiecare, acestea reprezentând 0,2% din totalul exploatațiilor agricole (Anexa III-2, figura III-6).

Dacă analizăm distribuția exploatațiilor agricole pe clase de mărime ale suprafeței agricole utilizate, observăm că 93,5% din numărul total de exploatații utilizează suprafețe agricole **până în 5 ha** (figura III-6, tabel III-2).

⁸ *Statistical and Economic Information 2002*, Comisia Europeană, DG-Agri G2, februarie 2003.

Figura III-6: Structura exploatațiilor agricole, a SAU aferente și mărimea medie a unei exploatații, pe clase de mărime a SAU

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Ponderea suprafeței agricole utilizate în România aferentă clasei de mărime 0-5 ha reprezintă 35,5% din total SAU, comparativ cu UE-15, unde, 57,6% din exploatațiile agricole din clasa de mărime 0-5 ha utilizează 5,2% din suprafața agricolă utilizată.

Corespunzător acestei clase de mărime, în unele țări ale UE situația se prezintă astfel: Franța - 29,1% din exploatații utilizează 1,3% din SAU; Germania - 25% din exploatații utilizează 1,7% din SAU; Spania - 57,5% din exploatații utilizează 5,5% din SAU; Polonia - 56,3% din exploatații utilizează 16,5% din SAU; Italia - 18,8%; Grecia - 76,7% din exploatații utilizează 29,2% din SAU (Anexa III-3).

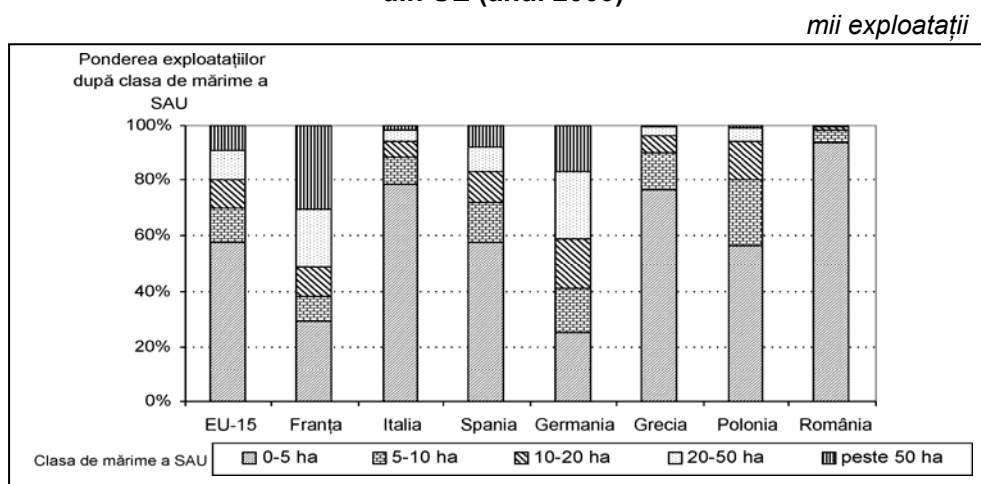
Tabel III-2
Distribuția exploatațiilor agricole pe clase de mărime ale SAU în România (RGA 2002), comparativ cu unele țări din UE (anul 2000)

Clase de mărime ale SAU	EU-15	Franța	Italia	Spania	Germania	Grecia	Polonia	România
0-5 ha	3900	193	1686	741	118	624	1062	4020
5-10 ha	834	61	218	191	74	109	448	219
10-20 ha	691	71	129	142	87	53	270	37
20-50 ha	738	138	83	114	114	24	90	10
peste 50 h	603	201	37	100	79	4	16	14
Total	6766	664	2153	1288	472	814	1886	4299

Sursa: calcule pe baza datelor din: Statistical and Economic Information 2002, Comisia Europeană, DG-Agri G2; RGA 2002, INS 2004.

În intervalul de mărime 5-20 ha, 6% din exploatațiile din România utilizează 14% din SAU, în timp ce, pentru acest interval, 22,5% din exploatațiile UE-15 utilizează 12,4% din SAU, iar în restul țărilor analizate situația se prezintă după cum urmează: Franța - 20% din exploatații utilizează 5,3% din SAU; Germania - 34% din exploatații utilizează 10,6% din SAU; Spania - 26% din exploatații utilizează 12,7% din SAU; Italia - 16% din exploatații utilizează 25% din SAU; Grecia - 20% din exploatații utilizează 41% din SAU și Polonia - 38% din exploatații utilizează 43% din SAU.

Figura III-7: Ponderea exploatațiilor agricole, după clasa de mărime a SAU, în total exploatații în România (RGA 2002), comparativ cu unele țări din UE (anul 2000)

Sursa: calcule pe baza datelor din: *Statistical and Economic Information 2002*, Comisia Europeană, DG-Agri G2; RGA 2002, INS 2004.

Exploatațiile de nivel mijlociu, corespunzând intervalului **20-50 ha**, reprezintă 0,2% din totalul exploatațiilor în România și utilizează numai 2% din SAU, în timp ce în UE-15 ponderea acestor exploatații este de 11% și utilizează 19% din SAU (tabel III-3). Ca atare, putem spune că lipsesc aproape cu desăvârșire exploatațiile de nivel mijlociu, care ar putea avea o orientare eficientă din punct de vedere economic, în măsură să producă pentru comercializare.

În cadrul exploatațiilor agricole individuale, cu o mărime medie de 1,7 ha, cu greu se poate obține o producție care, prin comercializare, să permită obținerea unor venituri corespunzătoare unei unități de măsură europene (ESU)⁹.

⁹ ESU - unitate de măsură a mărimii economice a exploatației agricole în UE, evaluată la 1200 euro, calculată pe baza marjei brute standard (valoarea producției minus costurile variabile).

Tabel III-3

**Distribuția suprafeței agricole utilizate a exploatațiilor agricole,
pe clase de mărime, în România (RGA 2002),
comparativ cu unele țări din UE (anul 2000)**

mii hectare

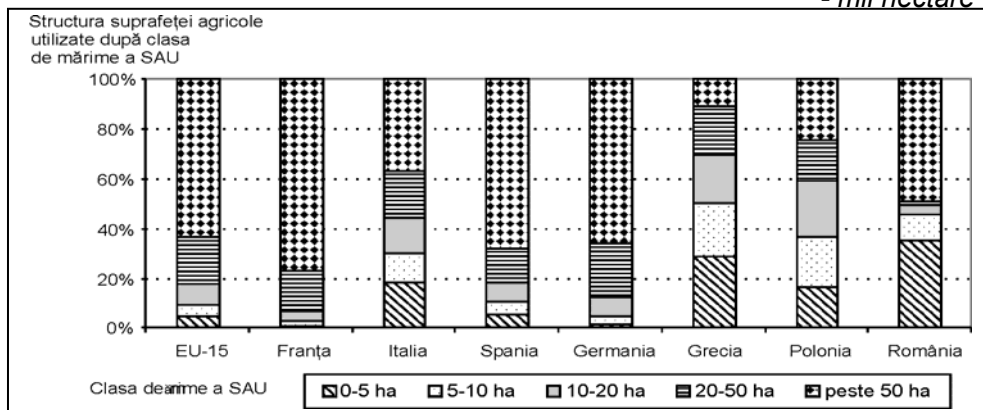
Clase de mărime ale SAU	EU-15	Franța	Italia	Spania	Germania	Grecia	Polonia	România
0-5 ha	6589	362	2454	1444	297	1044	2633	4939
5-10 ha	5884	433	1516	1347	534	745	3185	1441
10-20 ha	9822	1031	1787	1982	1284	7136	3692	471
20-50 ha	23611	4666	2513	3555	3708	692	2490	281
peste 50 h	80883	21364	4798	17832	11329	381	3932	6798
Total	126789	27856	13068	26160	17152	3575	15932	13930

Sursa: calcule pe baza datelor din: Statistical and Economic Information 2002, Comisia Europeană, DG-Agri G2; RGA 2002, INS 2004.

Pe țări, intervalului 20-50 ha îi corespund următoarele ponderi: Grecia - 3% din exploatații utilizează 19% din SAU; Italia - 4% din exploatații utilizează 19% din SAU; Polonia - 5% din exploatații utilizează 16% din SAU; Spania - 9% din exploatații utilizează 14% din SAU; Franța - 21% din exploatații utilizează 17% din SAU; Germania - 24% din exploatații utilizează 22% din SAU (figura III-8; Anexa III-3).

Figura III-8: Structura suprafeței agricole utilizate a exploatațiilor agricole, pe clase de mărime, în România (RGA 2002), comparativ cu unele țări din UE (anul 2000)

- mii hectare -

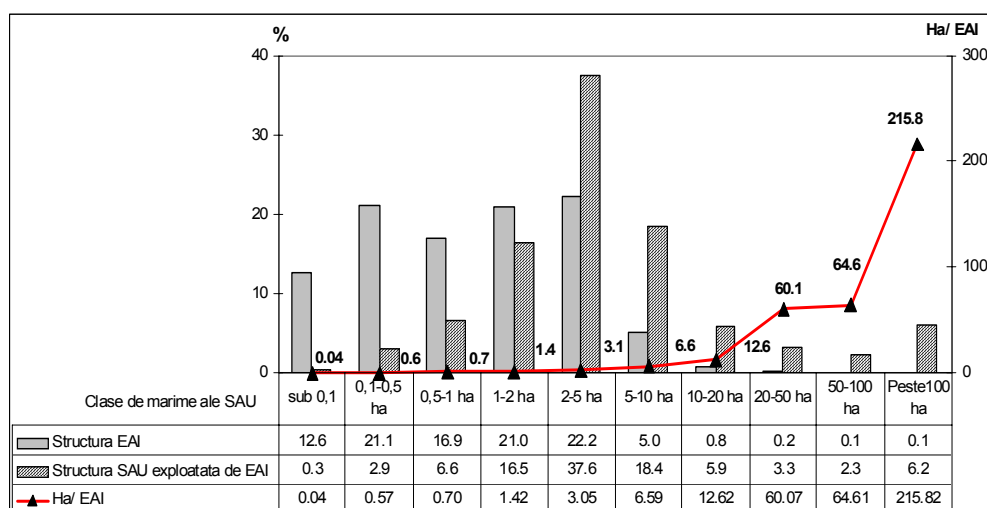

Sursa: calcule pe baza datelor din: Statistical and Economic Information 2002, Comisia Europeană, DG-Agri G2; RGA 2002, INS 2004.

III.3. Structura exploatațiilor agricole din România, după statutul juridic

Conform datelor recensământului general agricol din 2002, cea mai mare parte a suprafețelor agricole utilizate (55,3%) se află în exploatarea gospodăriilor agricole individuale. Acestea exploatează în cea mai mare parte suprafețe mici (4012,1 mii exploatații utilizează suprafețe până în 5 ha, corespunzând unei mărimi medii a exploatației de 1,23 ha - Anexa III-2). Doar 0,1% din exploatațiile agricole individuale exploatează peste 100 ha/exploatație, ceea ce reprezintă 6,2% din SAU aflată în utilizarea exploatațiilor agricole individuale (figura III-9).

Figura III-9: Structura exploatațiilor agricole individuale (EAI), a SAU aferente și mărimea medie a unei EAI, pe clase de mărime a SAU

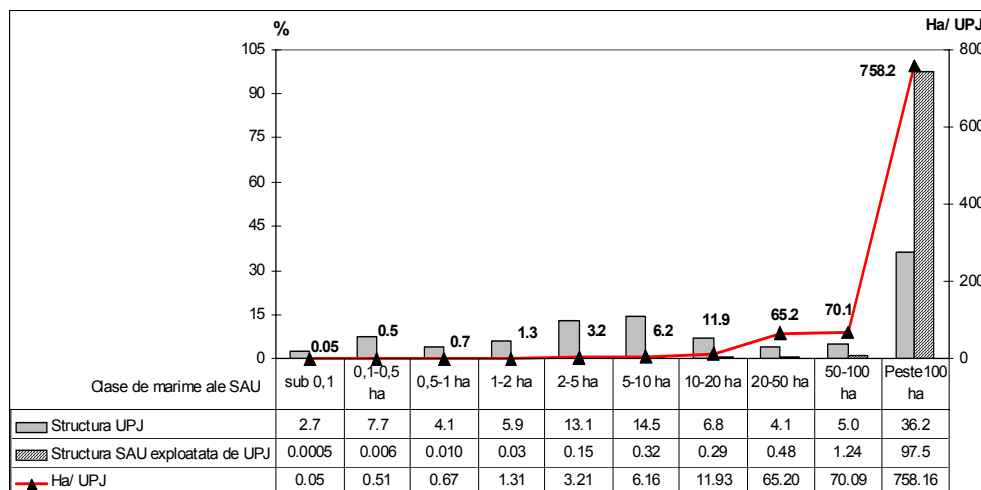

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Restul de 44,7% din suprafața agricolă totală (6221,93 mii ha), se află în exploatarea unităților cu personalitate juridică.

Din analiza distribuției suprafeței agricole aflate în utilizarea unităților cu personalitate juridică, se constată că 97,5% din această suprafață (6065,3 mii ha) se află în utilizarea a 8 mii de exploatații (36,2% din total UPJ) cu suprafețe de peste 100 ha, a căror mărime medie este de 758 ha (Anexa III-2, figura III-10).

Figura III-10: Ponderea exploatațiilor cu personalitate juridică (UPJ) și a SAU aferente, pe clase de mărime a SAU

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

III.4. Structura utilizării terenurilor - analiză în profil teritorial

Trăsătura duală a structurilor de utilizare a terenurilor agricole, respectiv existența unui număr redus de exploatații mari și foarte mari, la un pol, și a unui număr considerabil de exploatații agricole individuale mici și foarte mici, la celălalt pol, se regăsește și în profil teritorial. (Tabel III-4). Din analiza suprafeței agricole utilizate ce revine, în medie, pe o exploatație agricolă, pe regiuni de dezvoltare și județe, după statutul juridic, se observă:

- I. Caracterul dual este prezent în toate regiunile și județele țării.
- II. Majoritatea județelor au exploatații agricole individuale cu suprafețe sub media de 1,73 ha și unele chiar sub 1 ha.
- III. Suprafețele unităților cu personalitate juridică sunt cuprinse între 120 ha în județul Bacău și 565 ha în județul Ialomița. Unitățile cu cele mai mari suprafețe de teren sunt în regiunile Sud-Est (381 ha), Sud (318 ha) și Vest (355 ha), iar regiunile cu cele mai mici suprafețe sunt Nord-Est (185 ha) și Nord-Vest (196 ha).

Tabel III-4

**Suprafața agricolă utilizată ce revine, în medie, pe o unitate agricolă,
după statutul juridic, pe regiuni/județe, în anul agricol 2001-2002**

Hectare

Regiuni/Județe	TOTAL unități agricole	Exploatații/gospodării agricole individuale	Unități cu personalitate juridică
ROMÂNIA	3,11	1,73	274,43
1. Nord - Est	2,26	1,49	185,11
Bacău	1,76	1,25	119,54
Botoșani	2,89	2,14	157,20
Iași	2,30	1,38	195,21
Neamț	2,13	1,18	253,83
Suceava	1,76	1,42	152,05
Vaslui	3,19	1,76	229,57
2. Sud - Est	3,65	1,81	380,87
Brăila	4,88	2,54	410,11
Buzău	2,84	1,52	285,59
Constanța	5,82	2,52	545,02
Galați	3,07	1,70	358,88
Tulcea	4,45	1,70	532,67
Vrancea	2,25	1,38	202,62
3. Sud	2,49	1,23	317,76
Argeș	1,89	1,11	171,55
Călărași	4,50	1,05	556,33
Dâmbovița	1,57	1,17	121,26
Giurgiu	2,87	1,57	407,19
Ialomița	4,65	1,72	565,17
Prahova	1,28	0,72	192,71
Teleorman	3,40	1,78	394,33
4. Sud - Vest	2,78	1,79	259,09
Dolj	3,31	2,07	342,92
Gorj	2,20	1,51	222,31
Mehedinți	3,40	2,59	196,63
Olt	3,02	1,64	301,32
Vâlcea	1,88	1,30	160,76
5. Vest	4,71	2,30	354,59
Arad	4,11	1,82	355,62
Caraș-Severin	5,47	2,92	398,37
Hunedoara	3,52	2,05	202,67
Timiș	5,57	2,56	424,21
6. Nord - Vest	2,88	1,76	197,36
Bihor	3,38	1,94	219,81
Bistrița-Năsăud	3,39	2,13	197,96
Cluj	2,84	1,56	229,49
Maramureș	1,93	1,52	149,84
Satu-Mare	3,06	1,74	208,90
Sălaj	2,71	1,80	127,95
7. Centru	3,02	1,85	227,14
Alba	3,00	1,59	237,19
Brașov	3,30	1,47	312,04
Covasna	2,86	1,68	206,84
Harghita	3,31	1,98	229,89
Mureș	2,62	1,62	155,16
Sibiu	3,41	1,56	301,01
8. București	2,48	0,88	317,98
Ilfov	1,29	0,70	175,65
Municipiul București	-)	0,44	498,39

Sursa: Recensământul General Agricol, Rezultate preliminare, p. 23.

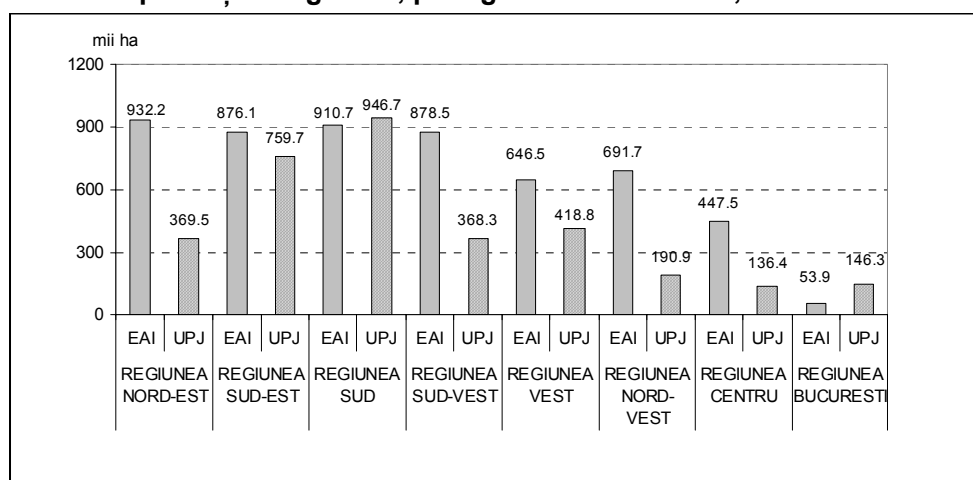
*) - nu este cazul.

Suprafața exploatațiilor agricole individuale este cuprinsă între 0,70 ha în Ilfov (exceptând municipiul București cu 0,44 ha) și 2,92 ha existente în județul Caraș-Severin. Regiunile în care exploatațiile/gospodăriile individuale au cele mai mari suprafețe sunt regiunea Vest (2,30 ha) și regiunea Centru 1,85 ha, iar regiunile în care exploatațiile au cele mai mici suprafețe sunt București, inclusiv județul Ilfov (0,68 ha) și regiunea Sud (1,23 ha).

În majoritatea cazurilor, județele care au unitățile cele mai mari au și exploatațiile agricole individuale cu cele mai mici suprafețe (Călărași, Giurgiu, Ialomița).

Din analiza suprafeței agricole, pe categorii de folosință, se observă că, în majoritatea regiunilor de dezvoltare, cu excepția Regiunii București, cea mai mare parte a terenului arabil se află în utilizarea exploatațiilor agricole individuale (figura III-11).

Figura III-11: Suprafața arabilă utilizată, după statutul juridic al exploatațiilor agricole, pe regiuni de dezvoltare, RGA 2002

EAI = exploatații agricole individuale; UPJ = unități cu personalitate juridică.

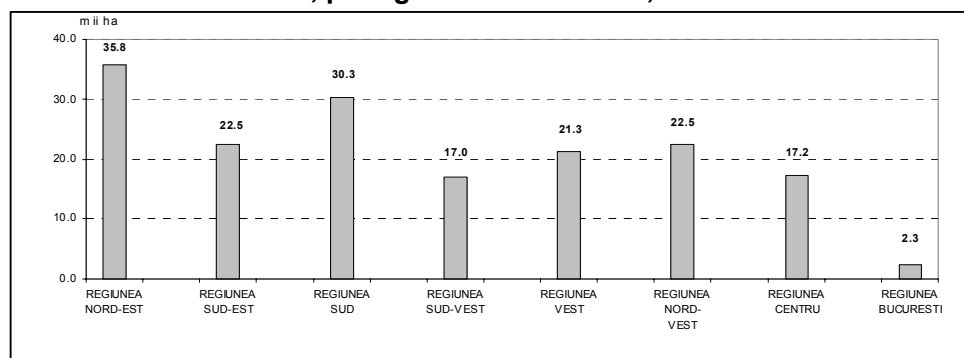
Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Suprafața acoperită de grădini familiale se găsește numai în utilizarea exploatațiilor agricole individuale. Ponderea cea mai mare a suprafețelor cu grădini familiale (66%) este amplasată în regiunile de Nord-Est, Sud-Est, Sud și Nord-Vest și 33% în regiunile Vest, Sud-Vest și Centru. Restul suprafețelor (1%) sunt amplasate în Regiunea București (figura III-12).

Suprafața acoperită cu pășuni și fânețe naturale înregistrează cele mai ridicate ponderi în regiunile de Vest, Nord-Vest și Centru (59%) (figura III-13).

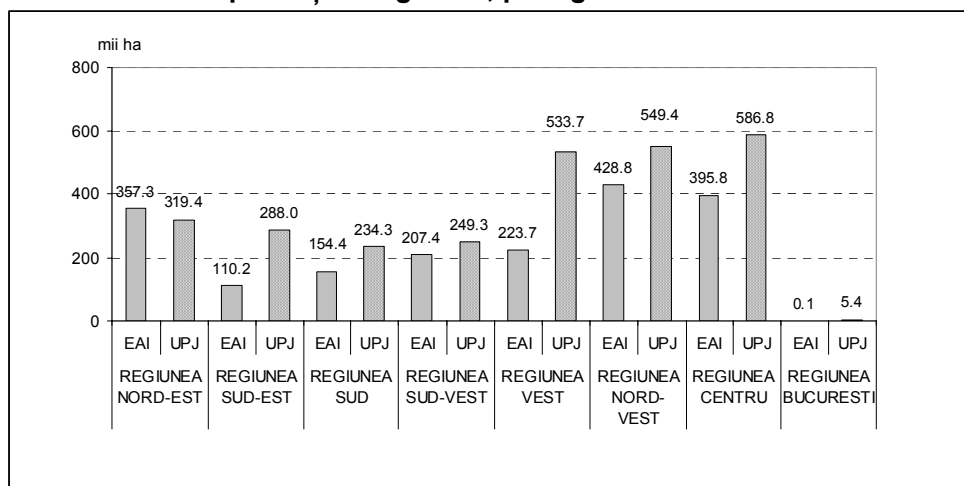
Conform metodologiei recensământului general agricol, pășunile comunale au fost înregistrate, în toate cele 8 regiuni de dezvoltare, la unitățile cu personalitate juridică.

Figura III-12: Suprafața de grădini familiale a exploatațiilor agricole individuale, pe regiuni de dezvoltare, la RGA 2002

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Figura III-13: Suprafața de pășuni și fânețe naturale, după statutul juridic al exploatațiilor agricole, pe regiuni de dezvoltare

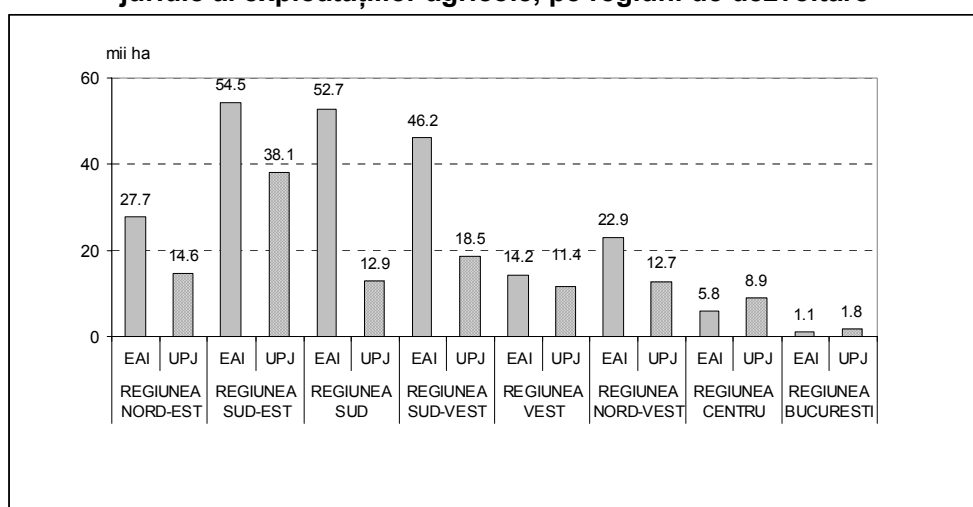

EAI = exploatații agricole individuale; UPJ = unități cu personalitate juridică.

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Suprafața utilizată pentru culturile permanente (vii și livezi) deține cea mai ridicată pondere în exploatarea agricolă individuală, în majoritatea regiunilor de dezvoltare, cu excepția regiunii Centru și a regiunii București. Regiunile de Sud, Sud-Est și Sud-Vest utilizează 65% din suprafața totală a culturilor permanente. În cadrul acestora, 69% din suprafața cu vii și livezi este utilizată în cadrul exploatarea agricole individuale (figura III-14).

Figura III-14: Suprafața de culturi permanente (vii și livezi), după statutul juridic al exploatarea agricole, pe regiuni de dezvoltare

EAI = exploatarea agricole individuale; UPJ = unități cu personalitate juridică.

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

În regiunile Nord-Vest, Vest și Nord-Est este utilizată 30% din suprafața culturilor permanente, preponderent în cadrul exploatarea agricole individuale (63%). Restul suprafeței (5%) este utilizată în regiunile Centru și București, ponderea ce mai mare a acestora aflându-se în unitățile cu personalitate juridică (61%).

III.5. Influența mutațiilor structurilor agricole asupra modului de producție

Schimbările survenite în structura utilizării terenului, acompaniate de dualismul structurilor de exploatare, pe cele două mari categorii de exploatarea, de la exploatarea familiale foarte mici, cu o SAU medie de 1,8 ha/exploatarea la

exploatațiile cu personalitate juridică a căror SAU medie este de 281,54 ha/exploatație, au avut un impact major atât asupra productivității și competitivității fermelor, cât și asupra structurii producției agricole, în care producția vegetală este prevalentă (cca 60% pe media perioadei ultimilor 15 ani).

III.5.1. Ponderea agriculturii în sectorul privat

În urma procesului de privatizare, derulat potrivit Legii fondului funciar nr. 18/1991 și altor acte normative, producția agricolă realizată în exploatațiile private și în gospodăriile agricole țărănești a devenit prevalentă (peste 90%)¹⁰ (tabel III-5).

Tabel III-5

Ponderea sectorului privat în PIB și în valoarea adăugată a ramurilor, în perioada 1998-2004¹¹

- % -

	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ^{s)}	2004 ^{p)}
Produsul intern brut	61,4	63,7	65,6	68,0	69,4	70,4	70,8
Valoarea adăugată în agricultură	96,3	96,7	98,6	97,8	98,3	98,9	99,2
Valoarea adăugată în industrie	46,0	53,7	68,4	76,0	80,6	84,7	84,8
Valoarea adăugată în construcții	79,3	81,9	91,7	94,7	102,7 ^{*)}	110,0 ^{*)}	109,7 ^{*)}
Valoarea adăugată în servicii	76,1	76,6	71,6	68,4	67,6	68,1	67,8

Sursa: *Evoluția sectorului privat în România, Ediția 2003, INS; Principalii indicatori economico-sociali nr. 3 -2005, INS.*

^{s)} Date semidefinite;

^{p)} Date provizorii.

^{*)} În 2002, 2003 și 2004, întreprinderile din sectorul public au avut o valoare adăugată brută negativă, ca urmare a pierderilor înregistrate.

Sectorul privat gestiona, în anul 2001, o suprafață agricolă de 14310 mii ha, sub forma a trei tipuri de exploatații agricole: gospodării individuale în care se lucrează mai mult de trei sferturi din pământul aflat în proprietate privată; asociații familiale (fără personalitate juridică); societăți agricole (cu

¹⁰ *Evoluția sectorului privat în România, Ediția 2003, INS.*

¹¹ Din anul 1998 s-a trecut la utilizarea noului Sistem European de Conturi (SEC 95).

personalitate juridică). În prezent, 84,9% din terenul agricol și 83,2% din terenul arabil sunt în proprietate privată. Din numărul total de proprietari, aproximativ 40-45% trăiesc în mediul urban și, drept urmare, practică o agricultură de duminică sau „de vacanță”, fapt cu implicații negative asupra productivității muncii. Unii proprietari au trebuit să se asocieze, din cauza vârstei înaintate și a gradului redus de dotare tehnică a exploatațiilor individuale, dar și a lipsei timpului, deoarece unii trăiesc în orașe. În ceea ce privește societățile comerciale agricole cu capital majoritar de stat, acestea au fost fie lichidate, fie privatizate. Extinderea proprietății private, ca urmare a dispariției structurilor cooperatiste, a fost însoțită de fărâmițarea excesivă a exploatațiilor agricole, care, din cauza disparității teritoriale și a zestre tehnice precare, a avut efecte negative asupra randamentului mediu la hectar.

III.5.2. Gradul de parcelare a exploatațiilor agricole

Conform datelor recensământului general agricol din 2002¹², unei exploatații agricole cu o mărime medie a SAU de 3,11 ha îi revineau, în medie, 3,24 parcele, cu o mărime medie a parcelei de 0,96 ha (*exploatațiile agricole individuale* au înregistrat o SAU medie de 1,73 ha, dispersată într-un număr mediu de parcele de 3,21 ha, cu o mărime medie a parcelei de 0,54 ha, în timp ce *exploatațiile agricole cu personalitate juridică* au înregistrat o SAU medie de 274,43 ha, dispersată într-un număr mediu de parcele de 9,61 ha, cu o mărime medie a parcelei de 28,56 ha). Fragmentarea excesivă a terenurilor agricole reprezintă un obstacol major în calea creșterii competitivității agriculturii României.

Tabelul III-6

Exploatațiile agricole individuale, după nivelul fragmentării, la RGA 2002

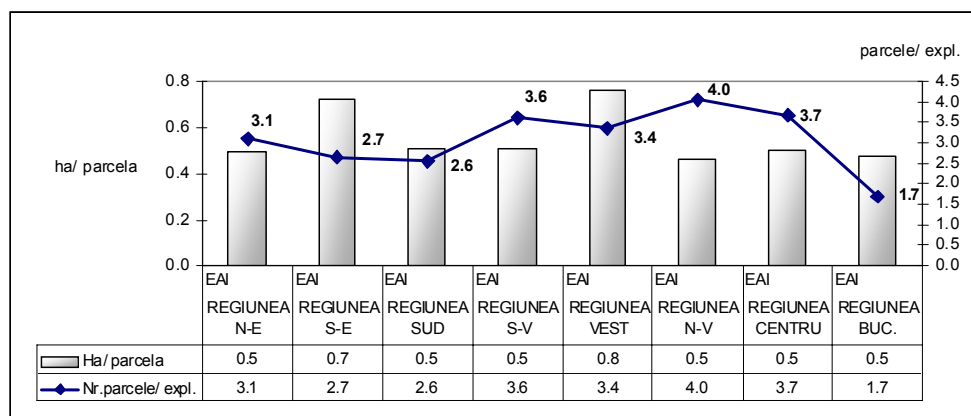
Gradul de fragmentare	UM	
Exploatațiile agricole individuale	mii	4277
Total parcele	mii	14303
1 parcelă	% în total exploatații individuale	30
2-3 parcele	% în total exploatații individuale	36
4-5 parcele	% în total exploatații individuale	18
6 parcele și peste	% în total exploatații individuale	16
Suprafața medie a unei exploatații agricole individuale	ha	1,73
Numărul mediu de parcele pe o exploatație agricolă individuală	număr	3

¹² RGA 2002, Volum 1, tabel 3, p. 3.

Gradul de fragmentare	UM	
Unități cu personalitate juridică (UPJ)	mii	22
Total parcele	mii	218
1 parcelă	% în total UPJ	25
2-3 parcele	% în total UPJ	26
4-5 parcele	% în total UPJ	14
6 parcele și peste	% în total UPJ	35
Suprafața medie a unei UPJ	ha	274,43
Numărul mediu de parcele pe o UPJ	număr	10

Sursa: calcule după Recensământul General Agricol 2002, INS 2004.

Figura III-15: Mărimea medie a parcelei și numărul mediu de parcele pe o exploatație agricolă individuală (EAI), pe regiuni de dezvoltare

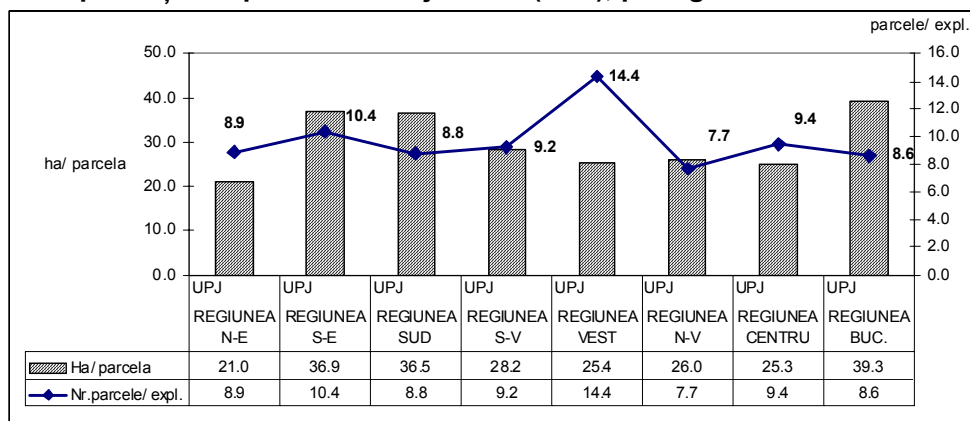

EAI = exploatații agricole individuale

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Din analiza datelor se observă un înalt grad de parcelare a suprafețelor utilizate de exploatațiile agricole individuale, cel mai înalt grad de fragmentare înregistrându-se în regiunile de Sud-Vest (3,6 parcele pe exploatație, cu o mărime medie a parcelei de 0,5 ha), Nord-Vest (4 parcele pe exploatație, cu o mărime medie a parcelei de 0,5 ha) și Centru (3,7 parcele pe exploatație, cu o mărime medie a parcelei de 0,5 ha).

Figura III-16: Mărimea medie a parcelei și numărul mediu de parcele pe o exploatare cu personalitate juridică (UPJ), pe regiuni de dezvoltare

UPJ = unități cu personalitate juridică;

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Deși suprafețele exploatațiilor agricole cu personalitate juridică sunt fragmentate în numeroase parcele (14,4 în regiunea Vest, 10,4 în regiunea Sud-Est, 9,4 în regiunea centru, 8,9 în regiunea Nord-Est, 8,8 în regiunea Sud, 8,6 în regiunea București și 7,7 în regiunea Nord-Vest), corespunzător tipurilor de culturi practicate, acestea au peste 21 hectare fiecare. Cele mai mari parcele sunt concentrate în regiunile București (39,3 ha), Sud-Est (36,9 ha) și Sud (36,5 ha) (figura III-16).

III.5.3. Influența mutațiilor structurilor agricole asupra structurii producției

Schimbările survenite în structura utilizării terenului, acompaniate de dualismul structurilor de exploatare, pe cele două mari categorii de exploatare, de la exploatare familiale foarte mici, cu o SAU medie de 1,8 ha/exploatare, la exploatarele cu personalitate juridică, a căror SAU medie este de 281,54 ha/exploatare, au avut un impact major atât asupra productivității și competitivității fermelor, cât și asupra structurii producției agricole, unde producția vegetală este prevalentă (cca 60% pe media perioadei ultimilor 15 ani).

Producția agricolă a manifestat dinamici foarte diverse atât la nivel sectorial (vegetal și animal), cât și în profil regional, în funcție de diversitatea condițiilor de pretabilitate agropedoclimatică, dar și de gradul de utilizare a factorilor de producție (tabel III-7).

Tabel III-7

Dinamica structurii producției agricole, în perioada 1950 - 2004

-% -

	Sector vegetal	Sector animal
1950	65	35
1960	66	34
1970	62	38
1980	55	45
1987	50	50
1990-2000 (medie)	60	40
2001	64	36
2002	58	42
2003	68	42
2004	61	39

Sursa datelor: Ministerul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale.

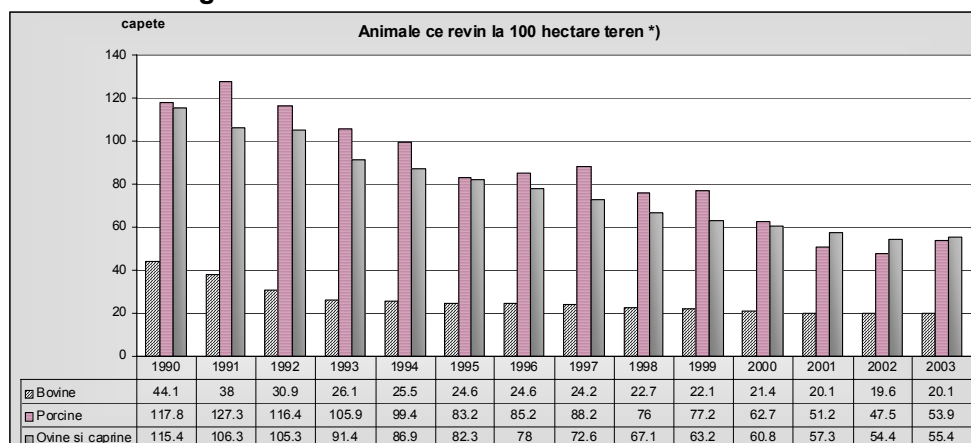
În condițiile inexistenței pieței de capital și ale unui sistem de creditare stimulat, producția vegetală a înregistrat un ritm de creștere mai mare comparativ cu cel al producției animale, trend determinat, în principal, de faptul că efortul material și financiar caracteristic sectorului vegetal este mai mic comparativ cu cel necesar sectorului animal.

III.5.4. Structura producției animale

În ultimul deceniu, efectivele de animale au înregistrat reduceri semnificative, inclusiv efectivele matcă. Această tendință este îngrijorătoare, deoarece diminuarea lor sub nivelul actual, care reprezintă un minim tehnologic, poate conduce la compromiterea fondului genetic în zootehnie.

Utilizarea eficientă a resurselor naturale agricole depinde, în mare măsură, de activitatea de creștere a animalelor. Consumul de furaje constituie una dintre principalele utilizări ale producției vegetale. În toate țările dezvoltate, producția animală are o mare pondere în producția agricolă, în unele din ele chiar peste 50%. În România, după anul 1990, numărul de animale s-a diminuat considerabil, tendință pusă în evidență de evoluția efectivelor de animale la suta de hectare.

Producțiile medii obținute în zootehnie sunt departe de progresul genetic și tehnologic înregistrat pe plan vest-european. Comparativ cu țările membre ale UE, randamentele medii sunt inferioare aproape la toate speciile și categoriile de animale.

Figura III-17: Animale ce revin la 100 hectare teren¹⁾

1) Efectivele de bovine, ovine și caprine s-au raportat la suprafața arabilă + pășune + fânețe, iar efectivul de porcine la suprafața arabilă. Suprafața luată în calcul este cea de la 15 iunie a anului precedent. Efectivele au fost estimate la începutul anului.

Sursa: Anuarul Statistic al României, 2005.

În perioada 1990-2003 la toate speciile de animale efectivele s-au redus cu mai mult de jumătate, diminuând astfel nu numai posibilitatea valorificării produselor vegetale, ci și nivelul de aprovizionare a populației cu produsele necesare, fapt care a determinat recurgerea la importuri masive și costisitoare. O schimbare de tendință se observă în 2003 (fig. III-17).

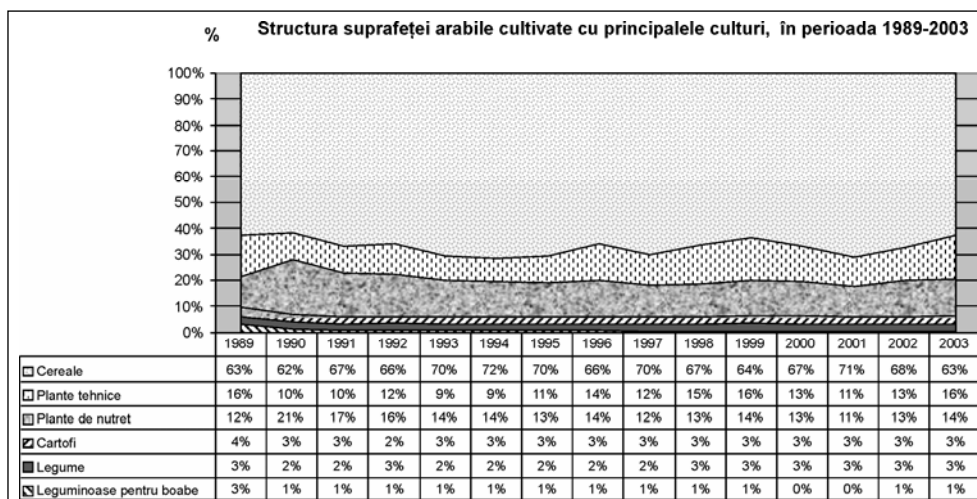
III.5.5. Structura producției vegetale

În România se constată o slabă diversificare a culturilor agricole. Astfel, pe 93% din întreaga suprafață se cultivă cereale boabe (66%), plante de nutreț (14%) și plante tehnice (13%). Având în vedere această situație, se impune adoptarea unor măsuri care să conducă la lărgirea paletelor culturilor agricole, îndeosebi a celor care valorifică condițiile locale și care încorporează un grad sporit de tehnicitate.

Pe parcursul perioadei analizate, grupa principală de culturi este reprezentată de cereale, care acoperă, în dinamică, între 62 și 72% din suprafața cultivată (figura III-18). Suprafața cultivată cu plante tehnice a oscilat între 10% și 16% (de la aproximativ 10% în 1990 la 16% în 2003). Aceste creșteri au fost posibile pe baza scăderii suprafețelor cultivate cu plante

furajare, aflate pe locul doi în ceea ce privește utilizarea terenului; ponderea acestora a scăzut de la 21% în 1990 la 11% în 2001.

Figura III-18: Dinamica structurii suprafeței arabile, pe principalele culturi, în perioada 1989 - 2003

Sursa: calcule pe baza datelor INS.

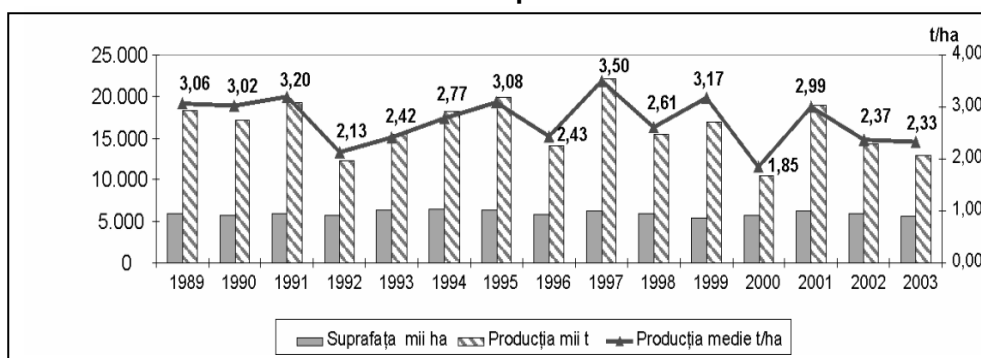
Ponderea cerealelor în suprafața cultivată s-a extins treptat de la 63% în anul 1989, la 65% în anii 1990-1992, la cca 70% în perioada 1993-1997, cu o ușoară reducere în perioada 2000-2003 (cca 67%). Aceste date pun în evidență faptul că în agricultură au avut loc fenomene de extindere și de reducere a diversificării culturilor inclusiv în cazul cerealelor.

III.5.6. Implicații asupra structurii culturilor agricole

Procesul de privatizare și de restituire a terenurilor a condus la transformări radicale în structura și utilizarea fondului funciar agricol. Aplicarea legislației privind privatizarea terenurilor a fost însoțită de mutații majore în orientarea producției miilor de producători agricoli. Datorită structurii proprietății terenurilor agricole în România, circa 86% din suprafața cultivată cu cereale este concentrată în sectorul privat. O proporție însemnată din aceasta este exploatată pe suprafețe mici, având productivități scăzute, pe piață ajungând o mică parte a producției.

Producția de cereale a avut o evoluție neuniformă de-a lungul întregii perioade analizate, condițiile climatice, calitatea materialului germinativ și respectarea tehnologiilor de cultură având o influență hotărâtoare (figura III-19).

Figura III-19: Evoluția producției totale de cereale și a suprafețelor cultivate cu cereale în perioada 1989 - 2003

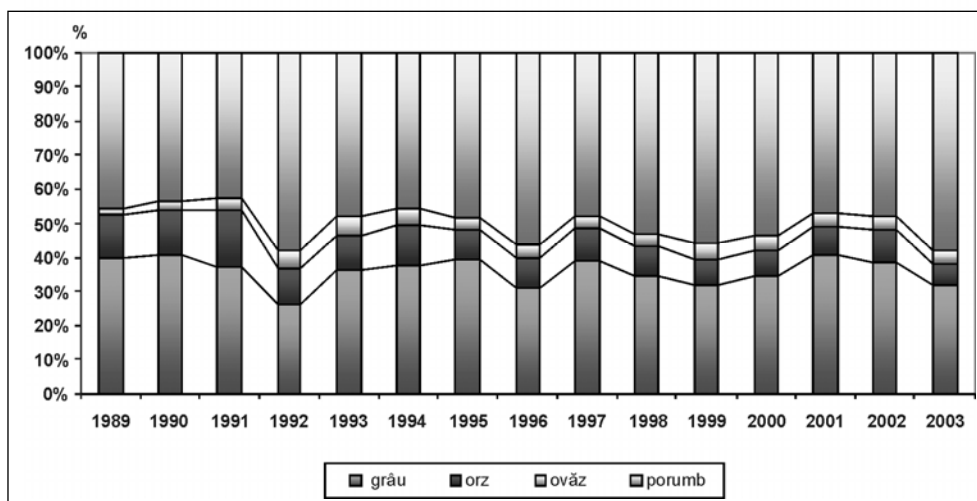

Sursa: calcule pe baza datelor INS.

Pe parcursul întregii perioade analizate, cea mai mică producție s-a înregistrat la nivelul anilor 1992 (12.250 mii tone, cu peste 7 milioane tone mai puțin față de anul precedent) și 2000 (10.466 mii tone, cu cca 7 milioane tone mai puțin comparativ cu anul precedent) și cea mai mare producție în anul 1997 (22.097 mii tone). De regulă, producția totală de cereale a fluctuat în limitele intervalului 15-19 milioane tone anual.

Principalele cereale cultivate au fost grâul (cca 25% din suprafața totală cultivată), porumbul (cca 30%) și orzul (cca 7%). Structura sortimentală a producției de cereale s-a modificat în favoarea porumbului. Astfel, dacă în 1990, din totalul producției de cereale, grâul reprezenta 43%, iar porumbul 39%, în 2003 ponderea grâului a scăzut la 36%, iar cea a porumbului a crescut până la 51% (figura III-20).

Figura III-20: Ponderea suprafețelor cu grâu, porumb, ovăz și orz în cereale total

Sursa: calcule pe baza datelor INS.

Mediile multianuale ale producției la hectar prezintă variații semnificative de la o perioadă la alta, atât din cauza capacității reduse a producătorilor agricoli de a contracara efectele negative ale unor factori naturali nefavorabili, cât și a dotării deficitare cu echipamente și utilaje agricole și, nu în ultimul rând, a reducerii dramatice a suprafețelor de teren efectiv irigate (tabel III-8).

Depășirea crizei agrare și înscrierea agriculturii pe traiectoria unei dezvoltări durabile necesită atingerea unui stadiu de creștere permanentă sau cu oscilații mici de la un an la altul.

O asemenea creștere în anii următori va fi posibilă numai în condițiile în care agriculturii i se va acorda atenția cuvenită, schimbărilor structurale proiectate și promovării pe scară largă a tehnicilor și tehnologiilor moderne.

Tabel III-8

Producția medie la hectar la principalele culturi (media anilor)

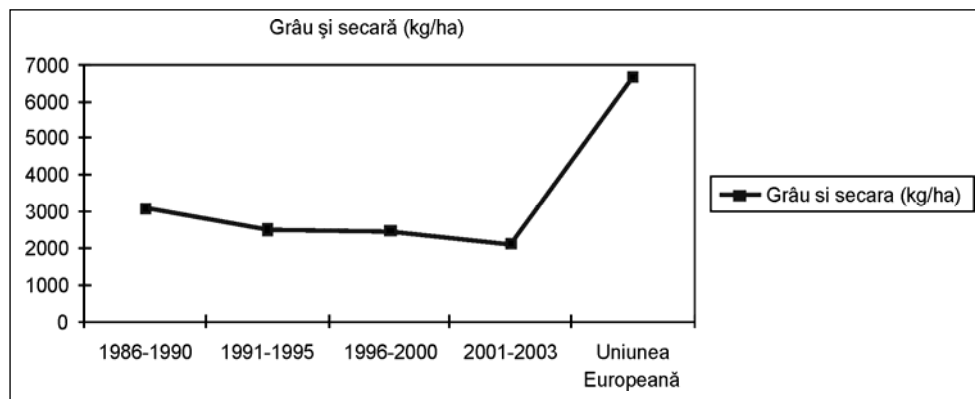
Produce	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2003
Grâu și secară	3081	2563	2517	2128
Orz și orzoaică	3835	2775	2181	2212
Porumb	2918	2958	3066	2987
Floarea soarelui	1584	1270	1096	1134
Sfeclă de zahăr	21280	19986	20487	20759
Cartofi	12728	11841	10738	14257
Legume	13857	12469	11847	

Sursa: calcule pe baza datelor INS.

Ponderea porumbului în suprafața cultivată a crescut de la 27,8% în 1989 la 34,4% în perioada 2000-2003, această cultură fiind foarte importantă în economia micilor gospodării țărănești atât ca plantă alimentară, cât și ca furaj.

Deși suprafața cultivată a României, la principalele culturi (grâu¹³, porumb¹⁴, floarea soarelui¹⁵), este relativ mare, randamentele obținute la hectar sunt, în general, de 2-3 ori mai mici comparativ cu media UE¹⁶, iar variația lor de la un an la altul mult mai mare (figurile III-21, 22, 23).

Figura III- 21: Producția medie la hectar la cultura de grâu și secară în România comparativ cu UE, 1986 - 2003

Sursa: calcule pe baza datelor INS.

¹³ **Grâu:** România = 15,5% din SAU; Germania = 17,8% din SAU; Spania = 9,7% din SAU; Franța = 17,7% din SAU; Italia = 15,7% din SAU; Ungaria = 17,6% din SAU; Polonia = 14,3% din SAU; Bulgaria = 25,7% din SAU.

¹⁴ **Porumb:** România = 19,5% din SAU; Germania = 2,3% din SAU; Spania = 1,9% din SAU; Franța = 6,2% din SAU; Italia = 7,2% din SAU; Ungaria = 19,1% din SAU; Polonia = 1,9% din SAU; Bulgaria = 5,7% din SAU.

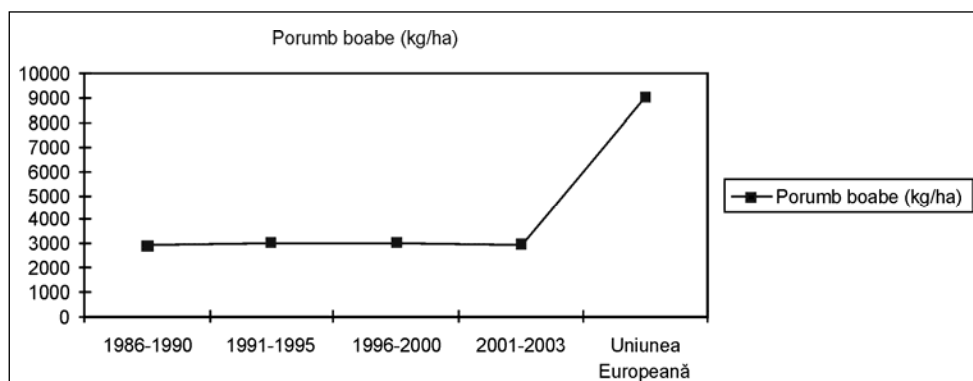
¹⁵ **Floarea soarelui :** România = 6,1% din SAU; Germania = 0,2% din SAU; Spania = 3% din SAU; Franța = 2,1% din SAU; Italia = 1,1% din SAU; Ungaria = 6,6% din SAU; Polonia = 0% din SAU; Bulgaria = 8,8% din SAU.

¹⁶ **Randament la ha = România:** grâu = 2800 kg/ha; porumb = 2900 kg/ha; floarea soarelui = 1110 kg/ha.

Uniunea Europeană 15: grâu = 6710 kg/ha; porumb = 9180 kg/ha; floarea soarelui = 1700 kg/ha.

Sursa datelor: Statistical and Economic Information 2004, cu date pe 2002, European Commission, DG-Agri, octombrie 2004.

Figura III-22: Producția medie la hectar la cultura de porumb în România comparativ cu UE, 1986 - 2003

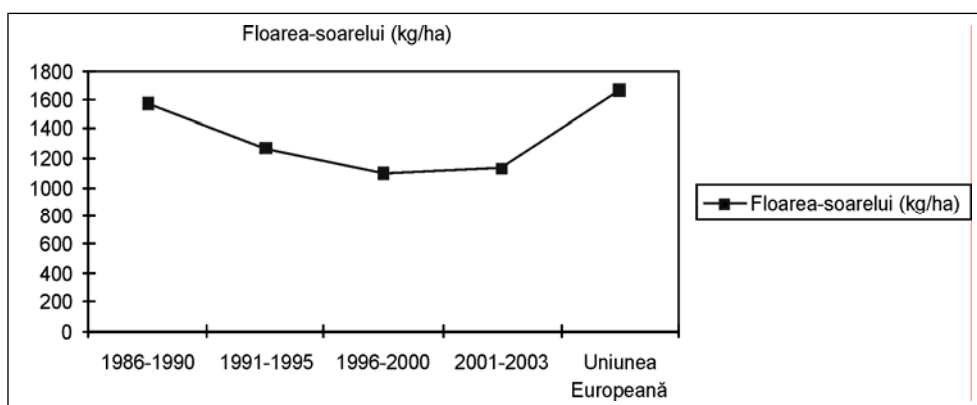

Sursa: calcule pe baza datelor INS.

Dintre cauzele care au restricționat nivelul randamentelor la hectar, cu repercusiuni asupra nivelului producției, se menționează:

- utilizarea scăzută a semințelor certificate, dar și a îngrășămintelor, pesticidelor și irigațiilor;
- ca urmare a fragmentării excesive a terenurilor, exploatarea acestora s-a făcut pe suprafețe mici, în ferme care nu dispun de resurse financiare și care, de cele mai multe ori, nu sunt eligibile pentru a accede la creditele agricole;

Figura III-23: Producția medie la hectar la cultura de floarea-soarelui în România, comparativ cu UE, 1986 - 2003

Sursa: calcule pe baza datelor INS.

- monocultură frecventă în practica de cultivare;
- folosirea de combine în general neperformante, care măresc perioada de recoltare generând pierderi însemnate;
- din cauza faptului că se folosește sămânță necertificată și a unei rate relativ scăzute a inputurilor, calitatea recoltei este foarte variată și foarte greu de monitorizat.

III.5.7. Orientarea comercială a exploatațiilor agricole - determinant al structurii de utilizare a terenurilor

O parte apreciabilă a producției agricole este obținută în exploatațiile agricole mici și foarte mici, care practică în principal o agricultură de subzistență. Acestea lucrează aproximativ 70% din suprafața agricolă a țării. Cu toate că realizează o mare parte din producția agricolă totală, acest sector este aproape complet rupt de piață, ceea ce are un efect negativ asupra potențialului de export al acestui segment de producție.

Conform datelor recensământului general agricol 2002, din cele 4,3 milioane exploatații care utilizează suprafețe agricole, doar 0,5% au statut juridic. Acestea utilizează 44,7% din suprafața agricolă totală (SAU) și au o suprafață medie de 281,5 ha/exploatație (Anexa III-2).

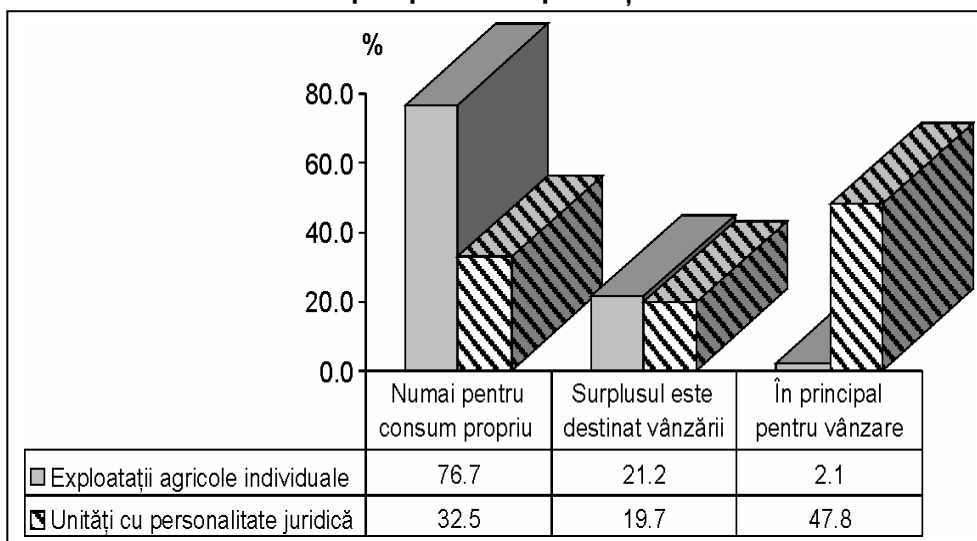
Exploatațiile agricole individuale, fără statut juridic, reprezintă 99,5% din numărul total al exploatațiilor, utilizează 45,3% din SAU și au o suprafață medie de 1,8 ha/exploatație (Anexa III-2).

Din numărul total de exploatații, 75,5% (circa 3,4 milioane exploatații) produc *numai pentru consum propriu*. Acestea utilizează 38,3% din SAU și au o suprafață medie de 1,6 ha/exploatație. Producția acestora, considerată ca fiind de subzistență, deseori nu satisface nici măcar cerințele de supraviețuire, membrii "exploatațiilor" fiind nevoiți să recurgă la alte surse de venit pentru acoperirea necesităților de consum (Anexa III-2, figura III-24).

Din numărul total de exploatații, 21,2% (circa 952 mii) *comercializează doar surplusul obținut*. Acestea utilizează 30,5% din SAU și au o mărime medie de 4,5 ha/exploatație.

Din numărul total al exploatațiilor, doar 2,3% (circa 103 mii) *produc în special pentru comercializare*. Acestea utilizează 31,2% din SAU, având o medie a suprafeței de 42,2 ha/exploatație.

Figura III-24: Structura destinației produselor agricole obținute, pe tipuri de exploatații

EAI = exploatații agricole individuale;

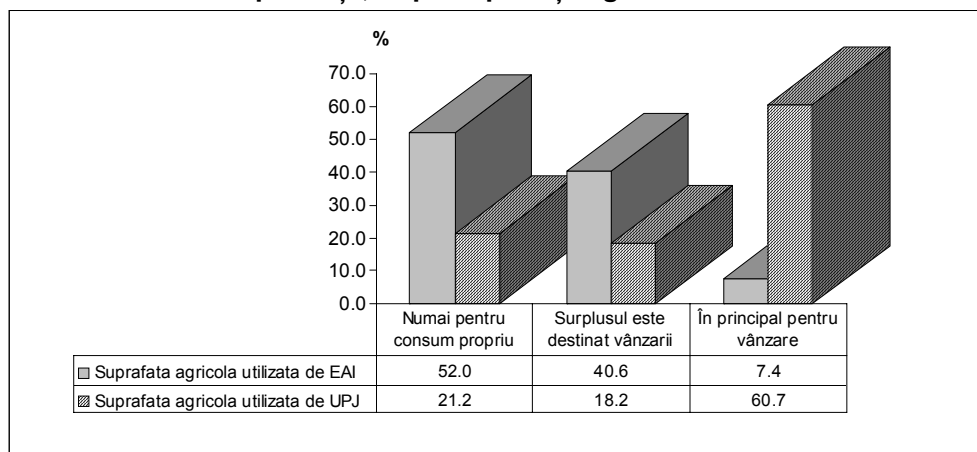
UPJ = unități cu personalitate juridică.

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Faptul că aproape **70% din suprafața agricolă totală utilizată** este exploatată de gospodării individuale mici și foarte mici (**1-4 ha**), din care aproape 80% produc numai pentru autoconsum, s-a reflectat atât în orientarea preponderent cerealieră a suprafețelor cultivate (cca 70% cereale, 7% plante tehnice, sub 1% leguminoase și cca. 7% culturi furajere), cât și în randamentele înregistrate la principalele culturi cerealiere, comparativ cu cele obținute în unele țări din Uniunea Europeană (Anexa III-3, figura III-25).

Sectoarele din amonte (producătorii de inputuri) și avalul agriculturii (procesatorii și comercianții) trebuie să creeze un mediu investițional favorabil și stabil pentru sprijinirea exploatațiilor familiale. Adoptarea unor măsuri de sprijinire a micilor producători prin politici adecvate reprezintă una din principalele cerințe pentru atragerea și integrarea acestor exploatații în filierele pe produs, pentru a contracara condițiile inegale din punctul de vedere al potențialului productiv și al tehnologiilor de procesare și comercializare, comparativ cu țările dezvoltate.

Figura III-25: Structura destinației produselor agricole obținute, pe tipuri de exploatații, după suprafața agricolă utilizată

EAI = exploatații agricole individuale;

UPJ = unități cu personalitate juridică.

Sursa: calcule pe baza datelor din RGA 2002, INS 2004.

Orientarea preponderentă a exploatațiilor individuale spre autoconsum nu le permite acestora acumularea de capital pentru re tehnologizarea și modernizarea activităților necesar pătrunderii pe o piață globală, condiționată de standarde egale. Printre factorii limitativi cu care se confruntă agricultura în eforturile de a pătrunde pe o piață globală, se pot menționa:

- numărul mic al exploatațiilor cu orientare comercială;
- productivitatea și calitatea scăzută a producției;
- numărul mare de producători agricoli care exploatează suprafețe mici, fragmentate în numeroase parcele, determină obținerea unor producții ne-omogene, care nu răspund standardelor de calitate cerute de piață;
- lipsa unui cadru investițional și de creditare adecvat;
- decalajul semnificativ între importurile și exporturile de produse agricole; totodată, în structura comerțului exterior de produse agro-alimentare predomină exportul de produse cu valoare adăugată scăzută;
- decalajul între ritmul de creștere a prețurilor produselor agricole vândute de fermieri și prețul produselor industriale cumpărate (foarfecele prețurilor), acestea din urmă crescând într-un ritm mult mai rapid;
- filiere agroalimentare slab consolidate sau inexistente la anumite produse.

În timp ce agricultura de subzistență a reprezentat mai degrabă un fenomen tranzitoriu, în special în țările care au aderat de curând la Uniunea Europeană, pare totuși să devină un fenomen constant în unele țări din Europa de Est,

printre care și România. Numeroasele exploatații foarte mici sunt deseori păstrate mai degrabă ca o măsură de siguranță alimentară, fără a fi introduse într-un circuit economic, cu orientare spre comercializare.

Multe dintre exploatațile individuale din România dețin suprafețe sub un hectar (2166 mii exploatații) și utilizează în total o suprafață de 757,7 mii ha (Anexa III-2). Cu puține excepții, „în cazul producerii legumelor în seră sau al dezvoltării producției în sistem ecologic, majoritatea practică o agricultură de subzistență” (Zahiu, L.).

În condițiile unor piețe imperfecte, ale nesiguranței cu privire la cantitatea și calitatea alimentelor, la care se adaugă și limitarea posibilităților de angajare în afara exploatației, deținătorii de terenuri ezită să-și asume riscul de a se angaja în activități economice în afara propriei gospodării. Terenurile micilor gospodării țărănești, neintroduse în circuitul economic, creează deseori spații vaste subutilizate și slab productive, reprezentând, ca atare, un real impediment pentru creșterea economică.

Având în vedere rolul lor în stabilizarea economiilor fragile, măsurile de politică economică ar trebui să se adreseze cauzelor care conduc la orientarea către agricultura de subzistență¹⁷. Deseori, aplicarea imperfectă a prevederilor legislative și a celor referitoare la drepturile de proprietate diminuează dorința producătorilor agricoli de a forma cooperative și asociații¹⁸. Totodată, pentru a dezvolta o agricultură competitivă, ar trebui făcute eforturi deosebite pentru promovarea unei agriculturi orientate spre comercializare și creșterea calității produselor agricole.

Ca urmare a procesului de aderare a celor 10 țări din centrul și estul Europei, Uniunea Europeană a propus un pachet de acțiuni posibile cu scopul de a promova dezvoltarea rurală a țărilor recent aderate. Datorită faptului că aceste țări, precum și cele candidate, au un număr însemnat de exploatații de semisubzistență, Uniunea Europeană a propus o măsură specială de sprijin, care urmează a fi adoptată pentru acest tip special de exploatații.

Dacă luăm în considerare faptul că, în România, pe lângă cele 2166 mii exploatații care utilizează suprafețe sub un hectar, alte 896,6 mii exploatații utilizează suprafețe între 1 și 2 hectare, rezultă că, în total, 3062,6 mii exploatații se situează la un prag sub care nu se poate vorbi despre o agricultură de semisubzistență.

¹⁷ Brüntrup și Heidhues *disting factori externi naționali (ecologie, climat, istorie, cultură, mediu7 internațional), factori externi fermei (de ex. politici guvernamentale, instituții, piețe) și factori interni fermei (de ex., înzestrarea cu inputuri și caracteristici specifice fermelor familiale)*, (2002), p. 8.

¹⁸ Pelkmans and Casey (2003), p. 11.

Astfel, în unele studii¹⁹, s-a considerat, ca punct de plecare în definirea exploatației de semisubzistență, exploatația a cărei mărime economică (Marja Brută Standard) se situează în intervalul de 2 până la 40 ESU²⁰ și care comercializează majoritatea producției agricole obținute (50%-75%), utilizând producția rămasă pentru autoconsum²¹. Acestea pot fi considerate ca exploatații de semisubzistență, viabile din punct de vedere comercial. La alegerea limitei superioare de 40 ESU s-a avut în vedere faptul că exploatațiile aparținând intervalului de 16-40 ESU, după mărimea economică, comercializează până la 75% din producția proprie. S-a estimat că exploatațiile care au o mărime economică mai mare de 40 ESU comercializează o cantitate mai mare din producția proprie, depășind ponderea de 75% și, ca atare, pot fi considerate unități de producție viabile din punct de vedere economic.

Menținerea viabilității exploatațiilor de semisubzistență este de o extremă importanță. Autoritățile UE au definit o măsură de sprijin exprimată în termeni monetari și au propus ca obiectiv utilizarea acestui sprijin pentru menținerea viabilității exploatațiilor de semisubzistență. Această măsură specifică are ca scop tocmai transformarea acestor exploatații în unități viabile din punct de vedere comercial, prin acordarea unui sprijin suplimentar pe perioada de tranziție a acestora la exploatații de tip comercial.

Măsura va fi de tipul unui ajutor - o plată agricolă unică - pentru fermierii din UE, independent de nivelul producției. Pentru a se evita abandonarea producției, pot fi menținute unele elemente limitate de cuplare a plăților cu producția.

Astfel, pentru susținerea fermelor de semisubzistență aflate în proces de restructurare, prin Art. 33 b din Reglementarea 1257/1999, Comisia a stabilit o plată anuală maximă de 1000 euro/ exploatație, pentru o perioadă de 5 ani. Pentru Polonia suma maximă eligibilă nu trebuie să depășească 1250 euro²².

Țările candidate care solicită această măsură urmează să-și stabilească singure pragul-limită de la care va fi definită exploatația de semisubzistență, în

¹⁹ Vineta Vira & Kristine Namicka, 2003, FADN, Letonia, „Technical economic results of the agricultural holdings”.

²⁰ 1 ESU = 1200 euro, intervalul 2-40 ESU reprezentând o marjă brută standard cuprinsă între 2400 și 48000 euro/an/exploatație.

²¹ La nivelul anului 2002, Ministerul Agriculturii din Letonia și Institutul de Stat de Economie Agrară al Letoniei aveau stabilit pragul-limită pentru mărimea economică a unei exploatații de 1 ESU, prag de la care exploatația putea fi considerată fermă comercială viabilă. S-a calculat că o exploatație a cărei mărime economică este de un ESU, dacă deține cel puțin un hectar de sfeclă de zahăr sau trei porci poate fi considerată exploatație de semisubzistență. În realitate, exploatațiile cu o mărime economică sub 2 ESU, sunt prea mici pentru a fi considerate exploatații de semisubzistență, motiv pentru care s-a propus creșterea acestui prag la 2 ESU.

²² Rural Development in the European Union, Fact Sheets 2003, European Commission, Agriculture and Rural Development, Luxemburg, 2003.

contextul lor național. Acordarea acestui program de sprijin se va baza pe planul de dezvoltare rurală elaborat de țara candidată, care are dreptul de a decide dacă va urma să includă această măsură specifică sau nu în plan. În acest context, este foarte important să se estimeze efectul potențial al programului de sprijin propus asupra producției agricole realizate în cadrul exploatațiilor de semisubzistență, pentru a evalua importanța lor relativă.

După aderare, și în România va fi nevoie de un sprijin suplimentar pentru exploatațiile de semisubzistență. Conform rezultatelor RGA, 2002, la categoria "teren arabil în repaus" s-au înregistrat 791.562,42 ha, iar la categoria "suprafață agricolă neutilizată" s-au înregistrat 330.461,34 ha. Cea mai mare parte a suprafeței agricole neutilizate, aproape 60% din total, se regăsește la exploatațiile agricole individuale, cu suprafețe între 1 și 5 hectare. Restul se regăsește aproape integral la unitățile cu personalitate juridică (33%), în clasa de mărime de peste 100 hectare.

Bibliografie - cap. II și III

- 1) Turtoi, C., Toma, C (2006) "Dezvoltarea multifuncțională a spațiului rural și orientarea spre activități neagricole a exploatațiilor agricole", în "Dezvoltarea complexă a spațiului rural", volumul I, Ed. ASE, București, 2006.
- 2) Toma, C., Turtoi, C. (2006) "Creșterea competitivității fermei familiale - un deziderat al dezvoltării spațiului rural", în "Dezvoltarea complexă a spațiului rural", volumul I, Ed. ASE, București, 2006.
- 3) Crina Turtoi, Camelia Toma, Camelia Gavrilă, (2005) "Dezvoltarea durabilă a agriculturii în contextul globalizării - standarde egale într-o lume inegală", lucrare prezentată la Sesiunea de Comunicări Științifice: "Probleme actuale ale economiei globale", din cadrul Universității Ovidius, Facultatea de Științe Economice, 14 Octombrie 2005, Constanta.
- 4) Wilson and Tyrchniewicz (1995). Agriculture and sustainable development: Agriculture and Sustainable Development: Policy Analysis on the Great Plains. International Institute for Sustainable Development, Winnipeg, Canada
- 5) *** *Ierarhizarea priorităților de dezvoltare agricolă și rurală în România*. Influențele Noii Reforme a PAC, 2004, Studii de Impact II, Institutul European din România, București.
- 6) *** *Impactul adoptării PAC asupra pieței principalelor produse agroalimentare din România*, IEA, ESEN-2, Caiet nr. 5/2001.

-
- 7) *** Noi perspective pentru dezvoltarea rurală a UE, 2004, Biroul pentru publicații oficiale al Comunității Europene, Luxemburg.
 - 8) Agenda 21, (1992) <http://www.unep.org/Documents.multilingual>
 - 9) Recensământul General Agricol 2002-2003, Rezultate Generale, Vol 1, 2004, INS
 - 10) Anuare statistice, colecție, Institutul Național de Statistică.
 - 11) <http://www.guv.ro/obiective>

ANEXE

**Anexa III-1: Nivelul de instruire al șefului exploatații agricole, după
forma de învățământ absolvită, pe tipuri de exploatații agricole, la RGA
2002, România**

Nivel de instruire al șefului exploatații agricole	TOTAL		din care:			
	persoane	% în total	Exploatații agricole individuale (EAI)	% în total EAI	Unități cu personalitate juridică (UPJ)	% în total UPJ
Fără școală absolvită	163228	3,6	163206	3,7	22	0,1
Primar (clasele 1+4)	1224119	27,3	1224000	27,4	119	0,5
Gimnazial	1334203	29,8	1333598	29,9	605	2,7
Treapta I liceală	234859	5,2	234427	5,3	432	1,9
Profesional, complementar sau de ucenici	796060	17,8	795212	17,8	848	3,7
Liceal	416717	9,3	412096	9,2	4621	20,4
Postliceal de specialitate sau tehnic de maiștri	140957	3,1	139381	3,1	1576	7,0
Universitate de scurtă durată (colegiu)	34696	0,8	33106	0,7	1590	7,0
Universitate de lungă durată	140054	3,1	127195	2,9	12859	56,7
Din care, în domeniul agricol						
Treapta I liceală	170949	3,8	170672	3,8	277	1,2
Profesional, complementar sau de ucenici	649875	14,5	649288	14,6	587	2,6
Liceal	343144	7,7	340009	7,6	3135	13,8
Postliceal de specialitate sau tehnic de maiștri	121246	2,7	120285	2,7	961	4,2
Universitate de scurtă durată (colegiu)	31544	0,7	30081	0,7	1463	6,5
Universitate de lungă durată	113157	2,5	104367	2,3	8790	38,8
TOTAL	4485093	100,0	4462221	100,0	22672	100,0

Sursa: calcule pe baza datelor Recensământului General Agricol 2002, Date generale, INS, iunie 2004.

Anexa III-2

**Distribuția exploatațiilor agricole și a suprafeței agricole utilizate
afereente, pe clase de mărime ale SAU,
după statutul juridic al exploatațiilor agricole**

Clase de mărime ale SAU	Total exploatații agricole individuale (EAI)		SAU		SAU/EAI	Total exploatații cu personalitate juridică (UPJ)		SAU		SAU/UPJ	TOTAL exploatații agricole		SAU		SAU/ exploatație
	mii exploatații	% în total	mii hectare	% în total	Hectare	mii exploatații	% în total	mii hectare	% în total	Hectare	mii exploatații	% în total	mii hectare	% în total	Hectare
sub 0,1	539,3	12,6	23,9	0,3	0,04	0,6	2,7	0,03	0,0005	0,05	539,9	12,6	23,9	0,2	0,04
0,1-0,3 ha	580,3	13,6	103,5	1,3	0,18	1,1	5	0,2	0,003	0,18	581,4	13,5	103,7	0,7	0,18
0,3-0,5 ha	322,8	7,5	124,5	1,6	0,39	0,6	2,7	0,2	0,003	0,33	323,4	7,5	124,7	0,9	0,39
0,5-1 ha	723,6	16,9	505,8	6,6	0,7	0,9	4,1	0,6	0,01	0,67	724,5	16,9	506,4	3,6	0,7
1-2 ha	896,6	21	1271	16,5	1,42	1,3	5,9	1,7	0,03	1,31	897,9	20,9	1272,7	9,1	1,42
2-5 ha	949,5	22,2	2898,6	37,6	3,05	2,9	13,1	9,3	0,15	3,21	952,4	22,2	2907,9	20,9	3,05
Subtotal <5 ha	4012,1	93,8	4927,3	63,9	1,23	7,4	33,5	12,03	0,19	1,63	4019,5	93,5	4939,3	35,5	1,23
5-10 ha	215,7	5	1421,2	18,4	6,59	3,2	14,5	19,7	0,32	6,16	218,9	5,1	1440,9	10,3	6,58
10-20 ha	35,9	0,8	453,2	5,9	12,62	1,5	6,8	17,9	0,29	11,93	37,4	0,9	471,1	3,4	12,6
20-30 ha	5,1	0,1	120,9	1,6	23,71	0,4	1,8	10,7	0,17	26,75	5,5	0,1	131,6	0,9	23,93
30-50 ha	3,5	0,1	130,4	1,7	37,26	0,5	2,3	19,2	0,31	38,4	4	0,1	149,6	1,1	37,4
50-100 ha	2,8	0,1	180,9	2,3	64,61	1,1	5	77,1	1,24	70,09	3,9	0,1	258	1,9	66,15
Peste 100 ha	2,2	0,1	474,8	6,2	215,82	8	36,2	6065,3	97,5	758,16	10,2	0,2	6540,1	46,9	641,19
TOTAL	4277,3	100	7708,7	100	1,8	22,1	100	6221,93	100	281,54	4299,4	100	13930,6	100	3,24

Sursa: calcule pe baza datelor Recensământului General Agricol 2002, Date generale, INS, iunie 2004.

Anexa III-3

Distribuția exploatațiilor agricole din România (RGA 2002), pe clase de mărime ale SAU, în total UE - 15 și unele țări membre UE (anul 2000)

Clasa de mărime ale SAU (hectare)	EU - 15		Franța		Italia		Olanda		Spania		Germania		Grecia		România *	
	Exploatații	SAU	Exploatații	SAU	Exploatații	SAU	Exploatații	SAU	Exploatații	SAU	Exploatații	SAU	Exploatații	SAU	Exploatații	SAU
	mii	mii ha	mii	mii ha	mii	Mii ha	mii	mii ha	mii	mii ha	mii	mii ha	mii	mii ha	mii	mii ha
TOTAL	6766	126790	664	27856	2458	13869	102	2028	1287	26158	472	17152	814	3575	4485	13931
(hectare pe exploatație)	18,7		42,0		6,1		20		20,3		36,3		4,4		3,1	
	Pondere exploatațiilor pe clase de mărime a SAU în total exploatații															
Sub 5 ha	58		29		78		31		58		25		77		92,5	
5-20 ha	23		20		16		33		26		34		20		7,0	
20-50 ha	11		21		4		28		9		24		3		0,2	
50-100 ha	5		18		1		7		4		12		0		0,1	
Peste 100 ha	3		12		1		1		4		5		0		0,2	
TOTAL	100		100		100		100		100		100		100		100	

Sursa: calcule pe baza datelor RGA 2002 și ale „Statistical and Economic Information 2002”, cu date pe 2000, European Commission, DG-Agri.

*) RGA 2002

IV. VALORIFICAREA POTENȚIALULUI DE PRODUȚIE (EFICIENȚA UTILIZĂRII RESURSELOR FUNCIARE, DE MUNCĂ ȘI DE CAPITAL)

IV.1. Sectorul agroalimentar românesc - corelații factoriale interne

Restructurarea economiei naționale a vizat, între altele, restabilirea echilibrelor sectoriale pe criterii de competitivitate internă și internațională, urmărindu-se creșterea macroeconomică și a exporturilor, garantarea securității alimentare și îmbunătățirea standardului de viață în mediul rural.

Volumul producției agricole totale se situa, în anul 1999, practic la nivelul anului 1989. În cadrul acesteia, producția vegetală a înregistrat, în același interval, un spor de cca 12%, în timp ce producția animală a marcat un recul considerabil, de 16,2% (tabel IV-1).

Tabel IV-1

Dinamica producției agricole și alimentare, în 1989 - 2000
(indici de volum, 1989 = 1)

	Producția agricolă			Producția alimentară
	Totală	Vegetală	Animală	
1989	1,000	1,000	1,000	1,000
1990	0,971	0,928	1,022	0,807
1991	0,978	0,968	0,983	0,658
1992	0,848	0,825	0,879	0,545
1993	0,935	0,945	0,917	0,470
1994	0,937	0,948	0,916	0,527
1995	0,978	0,999	0,944	0,539
1996	0,991	1,017	0,949	0,550
1997	1,025	1,118	0,890	0,468
1998	0,948	0,994	0,878	0,465
1999	0,998	1,120	0,838	0,539
2000	0,857	0,892	0,813	0,586

Sursa: calcule, pe baza datelor din AS-RO 1991-2001, INS.

Deși în strictă dependență de dinamica producției agricole, producția industriei alimentare românești a înregistrat în anii tranziției un recul considerabil, ea situându-se în 2000 cu 41,4% sub nivelul anului 1989, ceea ce înseamnă că industriile de procesare agroalimentară nu au capacitatea de a absorbi nici oferta indigenă, relativ stabilă, de materii prime agricole.

Pe de altă parte, a avut loc îngustarea cererii interne agregate pentru produsele agroalimentare de proveniență internă, din cauza reducerii puterii de cumpărare a populației și a unor facilități pentru pătrunderea importurilor. Consumul final al populației a scăzut în anul 1999 cu 2,2% comparativ cu anul 1989, în contextul diminuării puterii de cumpărare și al veniturilor.

O modalitate relevantă de determinare a influenței factorilor extensivi și intensivi asupra dinamicii outputului sectorial este constituită de utilizarea indicatorilor sintetici ai producției agricole din conturile naționale. Ne referim la relația agregată de exprimare a dinamicii valorii adăugate brute ca rezultat al înlănțuirii multiplicative a patru factori extensivi și intensivi (tabel IV-2), și anume:

$$Y = [L * K/L * P/K * (1 - C/P)] \quad [1.1]$$

unde:

Y = valoarea adăugată brută;

L = forța de muncă;

K = stoc de capital fix;

P = producția agricolă finală;

C = consumuri intermediare;

K/L = înzestrarea cu capital fix;

P/K = eficiența brută a capitalului fix;

Y/P = intensitatea valorii adăugate brute.

În relația anterioară [1.1], menționăm că factorii extensivi sunt forța de muncă și înzestrarea cu capital fix, iar factorii intensivi sunt eficiența brută a capitalului fix și intensitatea valorii adăugate brute.

Tabel IV-2

**Influența factorilor extensivi și intensivi din agricultură
asupra VAB, perioada 1990 - 2000 (1989 = 1,000)**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Forța de muncă (Lq)	1,014	1,034	1,116	1,174	1,182	1,058	1,078	1,103	1,094	1,135	1,169
Stoc de capital fix (Kq)	0,789	0,757	0,795	0,843	0,881	0,955	0,939	0,933	0,854	0,786	0,765
Producția finală (Pq)	1,070	1,051	0,917	1,034	1,038	1,080	1,086	1,110	1,022	1,083e	0,929e

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Consum intermediar (Cq)	0,736	0,843	0,941	0,823	0,803	0,831	0,886	0,942	0,898	0,876e	0,928e
Valoarea adăugată brută (Yq)	1,394	1,228	1,066	1,218	1,253	1,313	1,257	1,242	1,110	1,146	0,930
Înzestrarea cu capital fix (Kq/Lq)	0,778	0,732	0,712	0,718	0,745	0,903	0,871	0,846	0,781	0,693	0,654
Eficiența brută a capitalului fix (Pq/Kq)	1,356	1,388	1,153	1,227	1,178	1,131	1,156	1,190	1,197	1,378	1,215
Intensitatea valorii adăugate (Yq/Pq)	1,303	1,168	1,162	1,178	1,207	1,216	1,157	1,119	1,086	1,058	1,001

Sursa: calcule pe baza datelor din AS-RO 1991-2001, INS; e = estimat.

Analizând cei patru factori extensivi și intensivi care au contribuit la formarea valorii adăugate brute, se poate concluziona că:

- I. forța de muncă din agricultură (factor extensiv) a crescut în perioada 1989-2000 cu aproape 17%;
- II. înzestrarea cu capital fix (factor extensiv) a înregistrat o scădere cu 28,8% în anul 1992 față de anul 1989, aceasta din cauza scăderii capitalului fix din agricultură și a creșterii numărului de persoane ocupate în agricultură; deși după anul 1992 a avut loc o ușoară redresare a înzestrării tehnice agricole (până în 1995), involuția sistematică a stocului de capital fix până în anul 2000 a imprimat o tendință regresivă accentuată înzestrării tehnice a muncii agricole (cu 34,6% mai mică față de 1989);
- III. eficiența brută a capitalului fix (factor intensiv) înregistrează o ușoară ameliorare până în anul 1991 (îndeosebi datorită creșterii valorii adăugate și scăderii considerabile a stocului de capital fix), după care înregistrează o tendință oscilantă, imprimată de variațiile anuale ale producției finale agricole;
- IV. intensitatea valorii adăugate brute (factor intensiv) crește relativ lent până în anul 1995, după care manifestă o tendință descrescătoare.

În concluzie, rezultă că sporul de valoare adăugată brută s-a datorat în principal factorului extensiv (forța de muncă) și celor doi factori intensivi (eficiența brută a capitalului fix și intensitatea valorii adăugate brute). Factorul extensiv (înzestrarea cu capital fix) a avut o influență negativă asupra valorii adăugate brute.

Experiența țărilor cu economii performante arată că, dacă modificarea de valoare adăugată se realizează în sens pozitiv, pe seama factorilor intensivi, această tendință poate fi apreciată drept o creștere de eficiență economică.

IV.2. Competitivitatea internă și corelațiile productivităților factoriale parțiale

Ponderea principalilor trei indicatori sintetici ai agriculturii (producția finală, consumuri intermediare și valoare adăugată brută) în economia națională, ponderea consumurilor intermediare și a valorii adăugate brute în producția finală și eficiența netă a consumurilor intermediare, precum și dinamica acestor indicatori în perioada 1989-1998, poate fi considerată drept "bateria structurală" a eficienței economiei agroalimentare. Pe baza informațiilor din Conturile Naționale, pentru perioada 1989-1998, rezultă că ponderea producției finale din agricultură în economia națională a oscilat de la 10,4% (1989) la 14,1% (1998), ponderea medie fiind de cca 15% (tabel IV-3).

Tabel IV-3

Ponderea agriculturii în producția finală, consumurile intermediare și valoarea adăugată brută din economia națională, în perioada 1989 - 1998

	Producție finală (%)	Consumuri intermediare (%)	Valoare adăugată brută (%)
1989	10,4	7,9	15,2
1990	14,0	8,6	23,0
1991	14,5	11,5	19,6
1992	14,6	11,8	18,9
1993	18,2	15,1	22,2
1994	17,4	14,4	20,9
1995	16,4	13,1	20,9
1996	15,5	12,1	20,1
1997	15,1	12,0	19,1
1998	14,1	12,8	15,6

Sursa: calcule pe baza datelor din Conturile Naționale 1989-2001, INS.

Ponderea consumului intermediar al agriculturii în economia națională oscilează, în primul deceniu al tranziției, de la 7,9% (1989) la 12,8% (1998), cu un nivel maxim de 15,1%, în anul 1993.

În ceea ce privește valoarea adăugată brută din agricultură, se poate aprecia că aceasta deține o pondere mai mare în cadrul economiei naționale, față de greutatea specifică în producție și de consum intermediar media fiind de 18%.

Structura economiei agroalimentare a României este puternic dependentă de agricultură. Această ramură deține cea mai ridicată pondere în producția finală și valoarea adăugată brută a sectorului agroalimentar. Industria alimentară deține cea mai mare pondere în consumul intermediar al sectorului

agroalimentar. Celelalte activități nu ocupă locuri semnificative în structura acestui sector (tabel IV-4).

În timp ce producția finală din agricultură ocupa în producția finală a economiei agroalimentare o pondere situată între 49,1% în 1989 și 63,5% în 1993, industria alimentară se situa între 36% în 1994 și 45,7% în 1989).

În același timp, consumul intermediar din agricultură deținea în consumul intermediar al agregatului economiei agroalimentare ponderi situate între 38,8% (1989) și 55,3% (1993), mai reduse față de ponderea deținută de consumul intermediar din industria alimentară (de 42,9% în anul 1993 și 56,5% în anul 1989).

Tabel IV-4

Structura economiei agroalimentare (%)

	Anii	Producție finală	Consum intermediar	Valoare adăugată brută
<i>Agricultură</i>	1989	49,1	38,8	66,1
	1990	55,5	39,8	73,3
	1991	58,7	48,7	73,4
	1992	58,4	48,9	72,3
	1993	63,5	55,3	73,4
	1994	61,6	52,8	71,3
	1995	60,0	50,7	70,8
	1996	56,0	46,7	67,0
	1997	53,7	44,2	65,1
	1998	55,4	48,6	63,9
<i>Silvicultură, exploatare forestieră și economia vânatului</i>	1989	1,9	1,1	3,3
	1990	1,7	1,1	2,2
	1991	1,5	1,0	2,1
	1992	1,2	0,9	1,8
	1993	1,1	0,8	1,4
	1994	1,3	0,9	1,8
	1995	1,3	0,9	1,7
	1996	1,3	1,0	1,6
	1997	1,1	0,8	1,4
	1998	1,4	1,1	1,9
<i>Piscicultură și pescuit</i>	1989	0,4	0,7	-0,06
	1990	0,6	1,2	-0,02
	1991	0,3	0,5	-0,04
	1992	0,4	0,6	0,03
	1993	0,3	0,5	0,03

	Anii	Producție finală	Consum intermediar	Valoare adăugată brută
	1994	0,1	0,3	0,02
	1995	0,1	0,2	0,01
	1996	0,1	0,1	0,01
	1997	0,1	0,1	0,02
	1998	0,1	0,1	0,02
<i>Industria alimentară și băuturi</i>	1989	45,7	56,5	27,8
	1990	39,6	56,3	20,7
	1991	38,2	48,6	22,8
	1992	39,0	48,8	24,5
	1993	34,4	42,9	24,3
	1994	36,0	45,3	25,8
	1995	37,9	47,6	26,8
	1996	41,9	51,6	30,6
	1997	43,7	53,5	31,8
	1998	41,5	48,8	32,3
<i>Industria tutunului</i>	1989	2,9	2,9	2,9
	1990	2,6	1,6	3,7
	1991	1,4	1,2	1,8
	1992	1,0	0,8	1,3
	1993	0,7	0,6	0,8
	1994	0,9	0,8	1,1
	1995	0,7	0,6	0,7
	1996	0,7	0,7	0,8
	1997	1,5	1,4	1,7
	1998	1,6	1,4	1,9

Sursa: calcule pe baza datelor din Conturile Naționale 1989 - 2001, INS.

Nivelul mai redus al ponderii consumului intermediar din agricultură explică ponderea ridicată a valorii adăugate brute, ca rezultat al prezenței masive a muncii manuale, oscilând de la 66,1% (1989) la 73,4% (1993). În același timp, în industria alimentară valoarea adăugată brută nu depășește 32,3% (1998). Deși este mai bine înzestrată tehnic, aceasta nu asigură un nivel ridicat de productivitate care să ieftinească produsele și să obțină astfel creșterea profitului și, respectiv, o pondere însemnată a valorii adăugate brute.

Alți indicatori importanți de măsurare a performanțelor agriculturii sunt: ponderea consumurilor intermediare și a valorii adăugate brute în producția finală și eficiența netă a consumurilor intermediare (tabel IV-5).

Tabel IV-5

**Structura producției finale și eficiența netă a
consumurilor intermediare în economia agroalimentară,
în perioada 1989 - 1998**

		Pondere consum intermediar (CI) în producția finală (%)	Pondere valoare adăugată brută (VAB) în producția finală (%)	Eficiența netă a cons. interm. (lei VAB/ 1 leu CI)
<i>Agricultură</i>	1989	49,3	50,7	1,03
	1990	38,2	61,8	1,62
	1991	49,6	50,4	1,02
	1992	49,7	50,3	1,01
	1993	47,6	52,4	1,10
	1994	45,0	55,0	1,22
	1995	44,5	56,6	1,27
	1996	45,1	54,9	1,22
	1997	45,0	55,0	1,22
	1998	48,7	51,3	1,05
<i>Silvicultură, exploatare forestieră și economia vânatului</i>	1989	35,0	65,0	1,85
	1990	36,5	63,5	1,74
	1991	41,0	59,0	1,44
	1992	41,9	58,1	1,39
	1993	40,4	59,6	1,48
	1994	37,0	63,0	1,70
	1995	38,4	61,6	1,61
	1996	41,7	58,3	1,40
	1997	41,6	58,4	1,40
	1998	41,5	58,5	1,41
<i>Piscicultură și pescuit</i>	1989	104,9	-4,9	-0,05
	1990	101,6	-1,6	-0,02
	1991	105,8	-5,8	-0,05
	1992	96,6	3,4	0,04
	1993	95,6	4,4	0,05
	1994	93,4	6,6	0,07
	1995	95,1	4,9	0,05
	1996	94,3	5,7	0,06
	1997	85,2	14,8	0,17
	1998	85,0	15	0,18

		Pondere consum intermediar (CI) în producția finală (%)	Pondere valoare adăugată brută (VAB) în producția finală (%)	Eficiența netă a cons. intern. (lei VAB/ 1 leu CI)
<i>Industria alimentară și băuturi</i>	1989	77,1	22,9	0,30
	1990	75,6	24,4	0,32
	1991	76,0	24,0	0,32
	1992	74,5	25,5	0,34
	1993	68,0	32,0	0,47
	1994	66,0	34,0	0,52
	1995	66,1	33,9	0,51
	1996	66,4	33,6	0,50
	1997	67,0	33,0	0,49
	1998	65,3	34,7	0,53
<i>Industria tutunului</i>	1989	63,0	37,0	0,59
	1990	33,5	66,5	1,98
	1991	49,9	50,1	1,00
	1992	47,3	52,7	1,11
	1993	46,0	54,0	1,17
	1994	43,2	56,8	1,31
	1995	47,5	52,5	1,11
	1996	48,5	51,5	1,06
	1997	49,9	50,1	1,01
	1998	48,2	51,8	1,07
<i>Total economia agroalimentară</i>	1989	62,3	37,7	0,60
	1990	53,2	46,8	0,88
	1991	59,7	40,3	0,68
	1992	59,4	40,6	0,68
	1993	54,7	45,3	0,83
	1994	52,5	47,5	0,91
	1995	52,7	48,0	0,91
	1996	54,0	46,0	0,85
	1997	54,7	45,3	0,83
	1998	55,5	44,5	0,80

Sursa: calcule proprii, pe baza datelor din Conturile Naționale 1989-2000, INS.

În perioada 1989-1998, în timp ce în producția finală a industriei alimentare consumul intermediar atingea o pondere de 77,1% (1989), în agricultură nu a depășit 49,7% (1992). În agricultură, ponderea consumului intermediar în

producția finală a oscilat de la 38,2% (1990) la 49,7% (1992). Această pondere redusă a fost rezultatul diminuării posibilității de procurare a mijloacelor de producție de către agricultori.

Ponderea valorii adăugate brute din agricultură a oscilat, pe întreaga perioadă analizată, între 50,3% (1992) și 61,8% (1990). În producția finală a industriei alimentare, consecință a consumurilor intermediare ridicate și a productivității muncii scăzute, valoarea adăugată brută a înregistrat în perioada 1989-1998 o pondere maximă de 34,7% (1998), cu efecte negative asupra eficienței nete a consumului intermediar.

Eficiența netă a consumului intermediar se situează peste un leu în cazul agriculturii și industriei tutunului, din cauze economice diferite: în cazul agriculturii domină practicarea sistemului de producție bazat pe asigurarea inputurilor din interiorul exploatațiilor, ceea ce are ca rezultat adâncirea caracterului de subzistență al acestei ramuri; în cazul industriei tutunului nivelul productivității muncii este net mai ridicat și este o ramură profitabilă prin caracterul specific al produselor și pieței acestora.

În industria alimentară însă acest indicator nu depășește 0,53 lei (1998), rezultând eficiența mai scăzută a consumurilor intermediare. Ca urmare a nivelului scăzut al performanței pe ansamblul economiei agroalimentare, consumul intermediar deține o pondere care depășește 50%, datorată, în special, ponderii de peste 67% a consumului intermediar în industria alimentară. Cea mai scăzută eficiență netă pe ansamblul economiei agroalimentare, de 0,60, s-a înregistrat în anul 1989, din cauza menținerii artificiale a prețurilor de consum la un nivel scăzut. Valoarea maximă a indicatorului s-a atins 0,91 în 1995, după care tendința de scădere a continuat.

Ponderea valorii adăugate brute în producția finală a economiei agroalimentare este inferioară celei din agricultură. Explicația se află în specificul agriculturii de a se autosuține și în adâncirea caracterului de economie naturală, ca urmare a reducerii excesive a inputurilor de proveniență industrială. Pe termen lung, continuarea acestei stări de lucruri a dus însă la căderea agriculturii, la îndepărtarea de piață și la creșterea autoconsumului populației rurale. Restrângerea pieței interne la unele produse agricole și creșterea importurilor este din ce în ce mai dăunătoare balanței comerciale agricole și asigurării securității alimentare pe termen lung.

La creșterea eficienței consumurilor intermediare din economia agroalimentară au contribuit, în cea mai mare măsură, agricultura și silvicultura. În termeni de volum, în perioada 1989-1998, s-au înregistrat discrepanțe considerabile în ceea ce privește dinamica celor trei indicatori analizați, atât la nivelul ramurilor furnizoare și prelucrătoare de materii prime agricole, cât și la nivelul economiei naționale (tabel IV-6).

Tabel IV-6

**Indicii producției finale, consumului intermediar și valorii adăugate brute
în economia agroalimentară a României, în perioada 1989-1998 (1989 = 1)**

	Anii	Producție finală	Consum intermediar	Valoare adăugată brută
<i>Agricultură</i>	1989	1,000	1,000	1,000
	1990	1,070	0,736	1,394
	1991	1,051	0,843	1,228
	1992	0,917	0,741	1,067
	1993	1,034	0,823	1,219
	1994	1,038	0,803	1,254
	1995	1,080	0,831	1,313
	1996	1,086	0,886	1,257
	1997	1,110	0,942	1,242
	1998	1,022	0,898	1,110
<i>Silvicultură, exploatare forestieră și economia vânatului</i>	1989	1000	1,000	1,000
	1990	0,928	0,928	0,928
	1991	0,750	0,851	0,692
	1992	0,691	0,793	0,633
	1993	0,631	0,721	0,580
	1994	0,642	0,722	0,596
	1995	0,671	0,767	0,616
	1996	0,673	0,772	0,617
	1997	0,621	0,689	0,583
	1998	0,620	0,683	0,584
<i>Piscicultură și pescuit</i>	1989	1,000	1,000	1,000
	1990	1,354	1,311	0,462
	1991	0,682	0,688	0,862
	1992	0,760	0,701	0,975
	1993	0,624	0,575	0,812
	1994	0,468	0,427	0,754
	1995	0,389	0,359	0,538
	1996	0,258	0,237	0,376
	1997	0,246	0,226	0,346
	1998	0,203	0,186	0,283
<i>Industria alimentară și a băuturilor</i>	1989	1,000	1,000	1,000
	1990	0,961	0,944	1,021
	1991	0,885	0,870	0,935
	1992	0,865	0,852	0,909
	1993	0,848	0,844	0,864
	1994	0,926	0,951	0,880

	Anii	Producție finală	Consum intermediar	Valoare adăugată brută
	1995	1,065	1,098	1,004
	1996	1,274	1,298	1,228
	1997	1,246	1,282	1,178
	1998	1,146	1,177	1,088
<i>Industria tutunului</i>	1989	1,000	1,000	1,000
	1990	0,932	0,488	1,685
	1991	0,438	0,250	0,757
	1992	0,374	0,213	0,645
	1993	0,390	0,233	0,645
	1994	0,369	0,266	0,503
	1995	0,330	0,238	0,450
	1996	0,317	0,231	0,428
	1997	0,327	0,243	0,433
	1998	0,290	0,213	0,390
<i>Total economia națională</i>	1989	1,000	1,000	1,000
	1990	0,852	0,786	0,976
	1991	0,744	0,682	0,861
	1992	0,668	0,608	0,783
	1993	0,688	0,626	0,809
	1994	0,715	0,648	0,844
	1995	0,780	0,719	0,901
	1996	0,730	0,678	0,836
	1997	0,683	0,640	0,775
	1998	0,650	0,612	0,733

Sursa: calcule pe baza datelor din Conturile Naționale 1989-2001, INS.

Producția finală din agricultură a prezentat o tendință descendentă până în 1992, după care, un reviriment până în 1997, pentru ca, în ultimul an, să marcheze o scădere cu aproape 8%. Acest curs sinuos a continuat și după anul 1998.

În industria alimentară, producția finală a scăzut în perioada 1989-1993 cu 15,2%, după care a crescut considerabil, cu peste 50%, în perioada 1994-1996, după care s-a diminuat din nou, ajungând în 1998 să reprezinte doar cca 90% din nivelul anului 1996. Lipsa de stabilitate a industriei alimentare este influențată de variația producției agricole și de ritmul lent al privatizării și restructurării. Scăderea veniturilor populației și a cererii pentru unele produse alimentare mai elaborate au determinat nivelul scăzut și ritmul lent al producției finale a industriei alimentare. În acest sens acționează și presiunea importurilor de produse alimentare, precum și calitatea scăzută a unor produse.

Consumul intermediar din agricultură a avut o evoluție oscilantă, indicele acestuia fiind sistematic subunitar, pe întreaga perioadă analizată, cu valori cuprinse între 0,736 (1990) și 0,942 (1997) față de 1989. Pe de altă parte, în industria alimentară, consumurile intermediare au înregistrat întâi o tendință de scădere oscilantă, până la valoarea de 0,951 (1994), după care o tendință de creștere relativ continuă, ajungând în 1996 să fie cu 29,8% mai mari față de 1989.

Valoarea adăugată brută din agricultură a înregistrat o tendință oscilantă, intervalul de ușoară creștere 1993-1995, fiind urmat de altul de scădere aproape continuă până în anul 2000. În industria alimentară valoarea adăugată brută a scăzut în perioada 1989-1993, urmată de un ușor reviriment până în 1996 și de un nou regres în anii următori.

În economia națională, în perioada 1989-1992 toți cei trei indicatori prezintă o tendință de scădere, cea mai pronunțată situându-se la nivelul consumului intermediar (care era cu 39,2% mai mic în anul 1992 decât în anul 1989), după care acești indicatori prezintă o ușoară tendință de creștere până în anul 1995, după care intervine iarăși regresul.

Comparând dinamica indicatorilor sintetici din agricultură și din industria alimentară cu ansamblul economiei naționale, se observă că, practic, la toți trei, dinamica economiei naționale este devansată de cele două componente ale sectorului agroalimentar (figurile IV-1 și IV-2).

Performanțele unei ramuri sau ale unui sector din economia națională pot fi stabilite, între altele, și cu ajutorul indicatorului productivitate, calculată prin raportarea unui indicator de efect al activității economice (valoarea adăugată brută, producția finală) la unul de efort (populația activă ocupată, capitalul fix, consumul intermediar).

Figura IV-1: Dinamica producției finale în agricultură, industria alimentară și economia națională, în perioada 1990 - 1998 (1989 = 1)

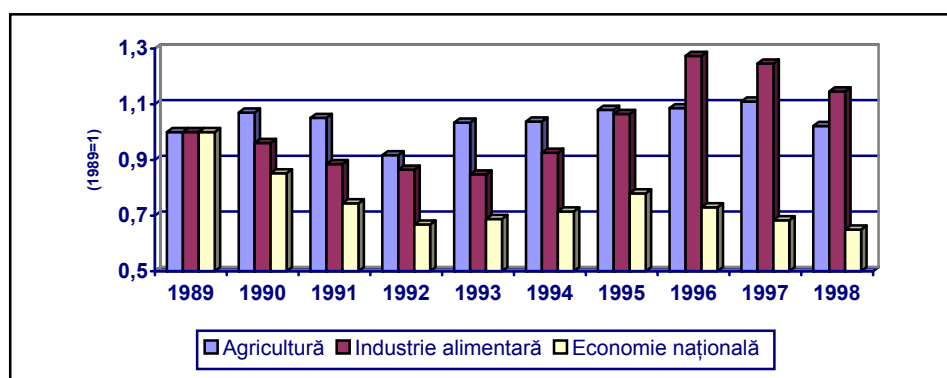
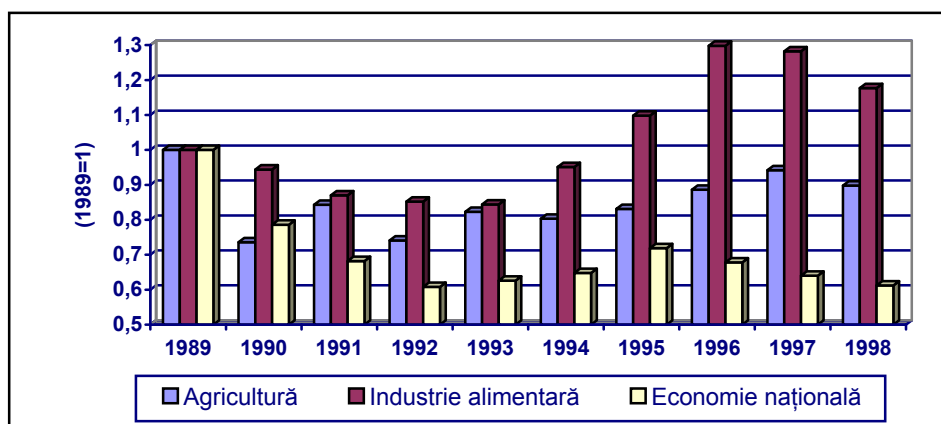
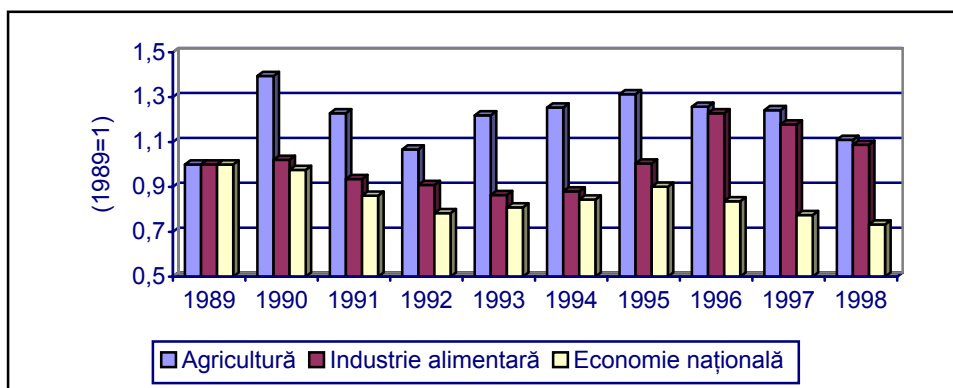

Figura IV-2: Dinamica consumului intermediar în agricultură, industria alimentară și economia națională, în perioada 1990 - 1998 (1989 = 1)

Pentru a evalua performanțele în economia agroalimentară s-a calculat dinamica productivității muncii și fondurilor fixe, precum și a consumurilor intermediare din agricultură și industria alimentară. O primă modalitate de evaluare a performanțelor în economia agroalimentară se bazează pe productivitatea muncii, calculată ca raport între producția finală și, respectiv, valoarea adăugată brută și populația activă ocupată agricol (tabel IV-7).

Figura IV-3: Dinamica valorii adăugate brute în agricultură, industria alimentară și economia națională, în perioada 1990 - 1998 (1989 = 1)

Tabel IV-7

**Dinamica productivității muncii în economia agroalimentară,
1989-1998 (1989 = 1)**

	Anii	Populație ocupată	Producție finală	Valoare adăugată brută	Pro-ductiv. brută	Produc-tivitatea netă
<i>Agricultură</i>	1989	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	1990	1,014	1,070	1,394	1,055	1,375
	1991	1,034	1,051	1,228	1,015	1,186
	1992	1,116	0,917	1,067	0,823	0,956
	1993	1,174	1,034	1,219	0,882	1,038
	1994	1,182	1,038	1,254	0,880	1,061
	1995	1,058	1,080	1,313	0,912	1,107
	1996	1,078	1,086	1,257	1,007	1,166
	1997	1,103	1,110	1,242	1,006	1,126
	1998	1,094	1,022	1,110	0,934	1,015
<i>Industria alimentară și a băuturilor</i>	1989	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	1990	1,152	0,961	1,021	0,856	0,909
	1991	1,139	0,885	0,935	0,778	0,822
	1992	1,083	0,865	0,909	0,800	0,841
	1993	1,135	0,848	0,864	0,749	0,763
	1994	1,096	0,926	0,880	0,846	0,804
	1995	1,035	1,065	1,004	1,031	0,972
	1996	0,974	1,274	1,228	1,308	1,261
	1997	0,948	1,246	1,178	1,314	1,243
	1998	0,956	1,146	1,088	1,199	1,138

Sursa: calcule pe baza datelor din Conturile Naționale 1989-2001, INS.

În agricultură, datorită creșterii absolute și relative a populației active ocupate, în anii 1989-1998, a intervenit un recul al productivității brute a muncii, care în anul 1998 era cu 6,6% inferioară celei din anul 1989, iar cea netă era cu numai 1,5% peste nivelul din 1989. În industria alimentară, cei doi indicatori derivați înregistrează o evoluție oscilantă pe întreaga perioadă analizată, cea mai accentuată scădere situându-se la nivelul productivității brute a muncii (cu 25,1% în anul 1993, fata de anul 1989) și, respectiv, cu 23,7% la productivitatea netă. Atât productivitatea brută, cât și productivitatea netă a muncii, în ultimii ani ai perioadei analizate, au înregistrat un ușor reviriment, între 1993 și 1997, după care s-a reluat tendința de scădere. Această perioadă corespunde relansării producției agricole în urma aplicării Legii nr. 83/1993 privind sprijinirea producătorilor agricoli. Ulterior, sistemul de sprijinire a agriculturii a suferit numeroase schimbări, iar efectele negative ale

acestor schimbări s-au amplificat în procesul de epuizare a resurselor interne ale agriculturii și a îndepărtării de piață.

Un alt indicator care reflectă performanțele economiei agroalimentare este productivitatea capitalului fix (tabel IV-8).

Tabel IV-8

**Dinamica productivității capitalului fix în economia agroalimentară,
în perioada 1989-1998 (1989 = 1)**

	Anii	Capital fixe	Producție finală	Valoare adăugată brută	Producti- vitate brută	Producti- vitate netă
<i>Agricultură</i>	1989	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	1990	0,789	1,070	1,394	1,356	1,767
	1991	0,757	1,051	1,228	1,388	1,622
	1992	0,795	0,917	1,067	1,155	1,342
	1993	0,843	1,034	1,219	1,228	1,446
	1994	0,881	1,038	1,254	1,179	1,423
	1995	0,955	1,080	1,313	1,133	1,375
	1996	0,939	1,086	1,257	1,157	1,339
	1997	0,933	1,110	1,242	1,190	1,331
	1998	0,854	1,022	1,110	1,196	1,300
<i>Industria alimentară și a băuturilor</i>	1989	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	1990	1,069	0,961	1,021	0,899	0,955
	1991	1,119	0,885	0,935	0,791	0,836
	1992	1,151	0,865	0,909	0,752	0,790
	1993	1,231	0,848	0,864	0,689	0,702
	1994	1,318	0,926	0,880	0,702	0,668
	1995	1,633	1,065	1,004	0,652	0,399
	1996	1,695	1,274	1,228	0,752	0,724
	1997	1,714	1,246	1,178	0,727	0,687
	1998	2,486	1,146	1,088	0,461	0,438

Sursa: calcule pe baza datelor din Conturile Naționale 1989-2001, INS.

Pe fondul scăderii stocului de capital fix din agricultură și al creșterii ușoare a producției finale, pe întreaga perioadă analizată, a avut loc o creștere a productivității brute a fondurilor fixe din agricultură, cu 19,6% în anul 1998, față de anul 1989, nivelul maxim al acestui indicator fiind atins în anul 1991 (1,388), în principal, în urma diminuării cu aproape 24% a volumului fizic al stocului de capital fix. Ulterior, distrugerea acestui stoc a redus performanța sectorului și a epuizat sursele de relansare.

Productivitatea netă a fondurilor fixe din agricultură a înregistrat o creștere cu 30% pe întreaga perioadă analizată, nivelul maxim fiind atins însă în anul 1990 (1,767), când un spor de valoare adăugată brută de 39,4% a fost însoțit de o diminuare cu aproape 21% a acestor fonduri. Se remarcă o epuizare continuă a surselor de creștere a performanței în agricultură.

În industria alimentară, productivitatea fondurilor fixe a înregistrat un recul considerabil, pe întreaga perioadă analizată, această scădere fiind generată de existența unui stoc de capital fix învechit și de creșterea prețurilor utilajelor achiziționate. Creșterea stocului de capital fix a depășit, astfel, viteza de ameliorare a producției finale și a valorii adăugate brute. Productivitatea brută a fondurilor fixe a scăzut în perioada 1989-1998 cu 53,9%, iar cea netă cu 56,2%. Marile întreprinderi de industrie alimentară nu s-au restructurat, unele au dat faliment, iar altele nu au reușit să devină performante.

Comparând productivitatea fondurilor fixe din cele două sectoare ale economiei agroalimentare se poate observa o dinamică superioară a productivității celor din agricultură față de cea din industria alimentară, din cauza volumului mai redus al acestora și a subutilizării capacităților de producție din marile întreprinderi de industrie alimentară.

O altă modalitate prin care se poate reda performanța economiei agroalimentare este determinarea productivității consumurilor intermediare (tabel IV-9).

Datorită consumului intermediar redus din agricultură și producției finale mai mari față de cea din industria alimentară, productivitatea brută a consumului intermediar este mai mare în agricultură, aceasta crescând cu 13,8% în anul 1998 față de anul 1989, iar cea din industria alimentară a scăzut cu 2,6% față de 1989. Aceste evoluții nu sunt însă favorabile pentru niciuna dintre ramuri, ci reflectă mai degrabă adâncirea procesului de destructurare și limitarea șanselor de relansare a producției, din cauza lipsei de dotare tehnică și tehnologie modernă și a gradului scăzut de utilizare a capacităților de producție în industria alimentară și a dependenței excesive a producției agricole de condițiile climatice.

Tabel IV-9

**Dinamica productivității consumului intermediar din agricultură
și industria alimentară, în perioada 1989-1998 (1989 = 1)**

	Anii	Consum intermediar	Producție finală	Valoare adăugată brută	Productivitate brută	Productivitate netă
<i>Agricultură</i>	1989	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	1990	0,736	1,070	1,394	1,454	1,894
	1991	0,843	1,051	1,228	1,247	1,457
	1992	0,741	0,917	1,067	1,241	1,442

	Anii	Consum intermediar	Producție finală	Valoare adăugată brută	Productivitate brută	Productivitate netă
	1993	0,823	1,034	1,219	1,259	1,483
	1994	0,803	1,038	1,254	1,296	1,564
	1995	0,831	1,080	1,313	1,304	1,582
	1996	0,886	1,086	1,257	1,226	1,419
	1997	0,942	1,110	1,242	1,178	1,318
	1998	0,898	1,022	1,110	1,138	1,236
<i>Industria alimentară și a băuturilor</i>	1989	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	1990	0,944	0,961	1,021	1,018	1,082
	1991	0,870	0,885	0,935	1,017	1,075
	1992	0,852	0,865	0,909	1,015	1,067
	1993	0,844	0,848	0,864	1,005	1,024
	1994	0,951	0,926	0,880	0,975	0,926
	1995	1,098	1,065	1,004	0,971	0,915
	1996	1,298	1,274	1,228	0,982	0,946
	1997	1,282	1,246	1,178	0,972	0,920
	1998	1,177	1,146	1,088	0,974	0,924

Sursa: calcule pe baza datelor din "Anuarul statistic al României" 1989-2001, INS.

IV.3. Dezvoltarea agricolă - evaluări prospective corelative

În capitolul anterior au fost prezentate nivelurile și tendințele de dezvoltare a sectorului agroalimentar prin intermediul înzestrării cu resurse, al structurii producției finale și productivității factorilor de producție, din perspectiva competitivității interne, cât și comparativ cu Uniunea Europeană. Perioada de referință a analizelor a fost 1989-2000, situată cam la limita inferioară a intervalului de încredere în eventuale prognoze elaborate pe baza datelor corespunzătoare.

Estimări prognostice asupra dezvoltării viitoare a sectorului agroalimentar românesc sunt relativ puține ca număr și incomplete ca arie de cuprindere.

Una dintre prognoze²³ prezintă date referitoare la dezvoltarea sectorului agroalimentar în perioada 1999-2005, în două ipostaze:

- I. modificări relative anuale ale valorii adăugate brute din agricultură, în perioada 1999-2005;
- II. rate anuale de creștere a producției agricole totale, în perioada 1999-2005.

²³ Ne referim la Programul Economic de Preaderare (PEP) al Guvernului, septembrie 2001.

Conform acestor estimări de prognoză, valoarea adăugată brută din agricultură va crește până în anul 2005 cu 22,9% față de anul 2000, ritm inferior cu 5,1 puncte procentuale față de PIB pe total economie. Corespunzător, producția agricolă totală ar urma să crească în anul 2005 cu 22,6% față de anul 2000.

Din păcate, referitor la industria alimentară nu sunt disponibile date de prognoză a valorii adăugate brute, singura mențiune fiind că industria alimentară, în special, ca principal beneficiar al materiilor prime agricole, a preluat transformările profunde intervenite în sectorul agricol din țara noastră după anul 1990.

Altă prognoză²⁴ face referiri la sectorul agroalimentar tot dispart și incomplet. Dacă dinamica indicatorilor valorici se opresc la anul de prognoză 2005 (la valoarea producției agricole²⁵), estimările cantitative ale indicatorilor fizici ai producției agricole și alimentare ating și orizontul de prognoză 2010. Nu se face, în schimb, nici o referire la alți indicatori sintetici sectoriali, precum valoarea adăugată brută, valoarea producției etc.

Caracterul incomplet al prognozelor disponibile privind la dezvoltarea viitoare a sectorului agroalimentar în întregul său sau pe componente a făcut necesară încercarea de a elabora prognoze care să ia în considerare tendințele inerțiale ale principalilor indicatori de resurse și de rezultate, pe o perioadă mai lungă.

Prima prognoză se bazează pe modelul regresiei multiple în care variabila rezultativă este valoarea adăugată brută din agricultură (Y), iar variabilele factoriale sunt: suprafața agricolă totală (S), populația activă ocupată agricol (L), stocul de capital fix (K) și randamentul mediu cerealier la hectar (T), ca expresie a progresului tehnic.

Perioada la care se referă datele empirice privind cele cinci variabile este 1980-2000, interval suficient de relevant pentru reflectarea multitudinii de situații intervenite în nivelurile indicatorilor luați în considerație.

Expresia finală a regresiei multiple²⁶ a valorii adăugate brute (Yf), în funcție de cele patru variabile factoriale este următoarea:

$$Yf = [65,866 + 0,324 \cdot T + 0,185 \cdot K + 0,322 \cdot L - 6,233 \cdot S] \quad [3.1], \text{ cu}$$

$$CD^{27} = 0,534 \text{ și } DW^{28} = 2,169$$

²⁴ Ne referim la « Strategia de Dezvoltare a Agriculturii, Industriei Alimentare și Silviculturii pe termen mediu și lung (2001-2004 și 2005-2010) », Sinteză, decembrie 2001.

²⁵ Sunt preluate aceleași rate anuale de creștere din Programul de Preaderare.

²⁶ Modelul regresional multiplu a operat cu vectorii logaritmați ai variabilelor cantitative (suprafața agricolă, populația activă ocupată agricol, randamentul cerealier la hectar) și valorice (valoarea adăugată brută și stocul de capital fix, ambele recalculate în prețuri 2000), rezolvarea matriceală fiind realizată cu programul 'Mathcad 4.0';

²⁷ Coeficientul de determinație multiplă, al cărui prag minim de semnificație este considerat 0,500;

²⁸ Coeficientul Durbin - Watson, semnificativ fiind când valoarea se situează aproape de 2.

Pentru utilizarea regresiei multiple [3.1] în prognoza valorii adăugate brute s-au făcut trei ipoteze scenariale asupra nivelurilor așteptate ale celor patru variabile factoriale (tabel IV-10).

Tabel IV-10

**Ipoteze scenariale ale prognozei valorii adăugate brute
din agricultura României**

Scenarii	Supra- față agricolă (S) mil. ha	Populație activă ocupată agricol (L) mil. pers.	Stoc de capital fix(K) mii mld. lei 2000	Randa- ment mediu cerealiier la hectar (q) chintale	Valoare adăugată brută (Y) mii mld. lei '2000	
					Nivel empiric	Nivel prognozat
S1: Media perioadei 1980 - 2000	14,885	3,1814	25,0118	28,84	102,4225	102,4768
S2: Media perioadei 1993 - 1996	14,794	3,3836	28,0188	26,78	115,3280	108,2726
S3: Media perioadei 1997 - 2000	14,796	3,3900	25,8438	27,83	101,2770	107,9868

Sursa: calcule pe baza modelului regresional [2].

Conform primului scenariu, în care cele patru variabile s-ar situa la nivelul mediilor lor anuale din întreaga perioadă de referință 1980-2000, valoarea adăugată brută prognozată pentru agricultura României ar fi de 102,4768 mii mld.lei (prețuri 2000), adică aproape egală cu media multianuală, dar cu cca 20,5% peste nivelul anului 2000. Semnificația acestui scenariu rezidă în aceea că ne putem aștepta la o creștere economică în agricultură, chiar dacă suprafața agricolă și populația ocupată se diminuează, dar sporește stocul de capital fix și se ameliorează nivelul randamentului cerealiier la hectar.

În al doilea scenariu, pentru niveluri ale variabilelor factoriale echivalente cu mediile anuale ale perioadei 1993-1996, primul interval de timp al tranziției în care s-a înregistrat creștere economică pe ansamblul economiei naționale, valoarea adăugată brută agricolă prognozată ar fi de 108,2726 mii mld. lei (prețuri 2000), inferioară cu 6,1% mediei anilor 1993-1996, dar cu 27,3% peste nivelul anului 2000, luat ca referință în puținele prognoze elaborate pe această temă. Se confirmă și prin acest scenariu că factorii multiplicatori ai valorii nou-create în agricultura României sunt munca și capitalul fix, la care se adaugă și randamentele medii la unitatea de suprafață.

Cel de-al treilea scenariu, în care nivelurile celor patru variabile factoriale s-ar situa între cele aferente celor două ipoteze prezentate (cu excepția populației ocupate agricol), prognozează o valoare adăugată brută de

107,9868 mii mld.lei (prețuri 2000), cu 6,6% peste media anilor 1997-2000 (interval marcat de recul economic general) și cu 26,9% mai mare față de valoarea aferentă anului 2000.

Așadar, din perspectivă comparativă, creșterea de 29,4% a valorii adăugate brute din agricultură în anul 2005 față de anul 2000, preconizată în Programul Economic de Preaderare al guvernului, s-ar situa în intervalul valorilor prognozate prin modelul regresional multiplu prezentata anterior.

Bibliografie - cap. IV

- I. Artis, M., Surinach, J., Pons, J., (1994): *El sistema agroalimentario catalan en la tabla Input-Output de 1987*, în "Investigation Agraria-Economia" (IAE), INITAA, Vol. 9, nr.1.
- II. Dumitru, D., Ionescu, L., Popescu, M., Toderoiu, F., (1997): *Agricultura României - tendințe pe termen mediu și lung*, Ed. Expert, București.
- III. Enciso, J.P., Sabate, P., (1995): *Una vision del complejo de produccion agroalimentario espanol en la decada de los ochenta*, în "Investigation Agraria-Economia" (IAE), INITAA, Vol.10, No. 3, Madrid.
- IV. Gavrilesu, D., Giurcă, D. (coord.) (2000): *Economia Agroalimentară*, Ed. Expert, București.
- V. Greig Smith, W., (1984): *Economics and Management of Food Processing*, AVI Publ.Co.Inc. Westport.
- VI. Hartmann, M., (1993): *Überlegungen zur Wettbewerbsfähigkeit des deutschen Ernährungsgewerbes*, în "Agrarwirtschaft"(AW), Jg. 42, Heft 6.
- VII. Eiteljoerge, U., Hartmann, M. (1999): *Central and Eastern European Food Chains Competitiveness*, în: "The European Agro-food System and the Challenge of Global Competition", ISMEA, Rome.
- VIII. Popescu, M., (2001): *Concentrarea producției agricole - tendințe convergente și divergente cu UE*, în: *Evoluția sectorului agroalimentar în România - convergențe multicriteriale cu UE*, Vol. 17 ESEN, Ed. Expert, București.
- IX. Schmitt, G.(1997): *Unvollkommene Arbeitsmärkte, Produktivität und Effizienz des Faktoreinsatzes in der Landwirtschaft*, în: "Agrarwirtschaft", Jg. 46, H. 10.
- X. Toderoiu, F., (2002): *Sectorul agroalimentar în România - mutații structurale multicriteriale comparative*, în: *Evoluția sectorului agroalimentar în România - convergențe multicriteriale cu UE*, Vol. 17 ESEN, Ed. Expert, București.
- XI. *Agricultura - Resurse și Eficiență. (O retrospectivă semiseculară)*, Ed. Expert, București.
- XII. Toderoiu, F., Ștefănescu, C. (2002): *Agri - Food Sector in Romania - Loss on Internal and External Competitiveness*, în: "Romanian Journal of Economic Forecasting", Nr. 1, CEID - NIER, Bucharest.

- XIII. Zahiu, L, (1999): *Management agricol*, Ed. Economică, București.
- XIV. * * (2000): *Czech, Slovak, Polish, Slovenian, Romanian, Latvian, and Hungarian Agriculture in Comparison with EU Countries*, Prague.

V. COMPETITIVITATEA EXTERNĂ A PRODUSELOR AGROALIMENTARE ROMÂNEȘTI

Îmbunătățirea accesului pe piețele externe reprezintă principalul obiectiv al politicilor comerciale, iar agricultura este una dintre zonele-cheie în care îmbunătățirea performanțelor pe piețele externe este vitală pentru promovarea creșterii economice și integrarea în economia globală, într-o viziune a dezvoltării durabile. Din această perspectivă, evaluarea avantajelor și dezavantajelor competitive ale produselor interne în comparațiile privind relațiile comerciale externe permite identificarea atât a zonelor sensibile care pot fi afectate de competiția externă, cât și a oportunităților existente de îmbunătățire a competitivității sectorului.

Extinderea UE reprezintă o oportunitate pentru producătorii competitivi de a obține beneficiile oferite de extinderea accesului pe piețe și deschiderea către piețe terțe. Totuși, aderarea la UE reprezintă o confruntare pentru noii membri, iar apropiata includere a României în Piața Unică va expune comerțul agroalimentar la o competiție severă cu produsele agricole din exterior, inclusiv din UE.

Competitivitatea este un termen larg utilizat, pentru care s-au formulat diferite definiții, cu ideea generală, abordată pragmatic, ca fiind transferul succesului pe piețele interne în creșterea bunăstării și dezvoltării durabile. Există trei paliere principale de analiză a competitivității:

- potențialul competitiv - determinat prin măsurarea costurilor factorilor de producție;
- performanța competitivității - prin evaluarea performanțelor pe piețele externe;
- procesul competitivității - cuprinzând cadrul organizatoric și administrativ care permite realizarea potențialului competitiv în condiții de performanță.

În prezentul capitol se abordează evaluarea performanțelor externe ale sectorului agricol românesc, prin identificarea aspectelor pozitive și negative revelate de evoluțiile recente ale schimburilor comerciale agroalimentare ale României și măsurarea nivelului de competitivitate a produselor agroalimentare românești în comerțul exterior cu UE.

V.1. Metode de analiză

Analiza performanței externe a produselor agroalimentare românești se bazează pe metoda de calcul al indicilor avantajului comercial comparativ, frecvent utilizați în studiile de comerț internațional ca indici relevanți pentru evaluarea competitivității unor produse sau sectoare economice, în funcție de structura și evoluția fluxurilor comerciale sau a gradului de specializare a produselor comercializate (Anexa V-1). Principalele rezultate ale aplicării metodei constau în evaluarea competitivității externe a produselor agroalimentare românești, indicând avantajele sau dezavantajele comerciale comparative în comerțul cu UE și o ierarhizare după gradul cel mai înalt de specializare demonstrat în relațiile de comerț exterior ale României.

Pentru evaluările cantitative și calitative ale tendințelor generale de evoluție a comerțului exterior agroalimentar românesc, s-a analizat structura comerțului agricol al României utilizând ca indicatori relevanți balanța comercială agroalimentară a României și fluxurile de export și import pe principalele secțiuni din Nomenclatorul Combinat (N.C.).

Performanța externă a produselor agricole românești este abordată prin două metode de analiză:

- metoda clasificărilor după primele categorii de produse care au înregistrat sold comercial pozitiv sau negativ, indicând avantajele și, respectiv, dezavantajele competitive ale comerțului agroalimentar al României la nivelul grupelor de produse comercializate, corespunzătoare codurilor la 4 cifre din N.C.;
- metoda indicilor avantajului comparativ revelat, respectiv calculul indicilor avantajului comparativ la export și import, pe principalele capitole, corespunzător codurilor 1-24 din N.C., la două cifre.

Analiza empirică a performanței competitive relative a comerțului agroalimentar românesc în relația cu UE se bazează pe calculul a două seturi de indici ai avantajului comparativ revelat, respectiv la nivelul relației României cu UE-15 și cu UE-25, pentru perioada 1999-2004.

Analizele au ca surse date obținute din prelucrări și calcule proprii ale bazelor de date statistice de comerț exterior, respectiv fluxurile de export și import, furnizate de Institutul Național de Statistică (INS) (Anexa II) și EUROSTAT/COMEXT.

V.2. Tendințe de evoluție a comerțului exterior agroalimentar al României

Comerțul exterior agroalimentar al României s-a caracterizat printr-o tendință de creștere a fluxurilor comerciale după 1989, atât privind exporturile,

cât și importurile, dar și prin deficit comercial începând cu 1990, când România a devenit importator net de produse agroalimentare (tabel V-1).

Ponderea pe care a ocupat-o comerțul cu produse agricole în comerțul exterior al României a prezentat fluctuații create de variația exporturilor în perioada 1991-1999, remarcându-se o stabilitate în perioada 2001-2003, cu o pondere medie de 18,6% în deficitul comercial total (3,3% în exporturi, 7,1% în importuri) și de 15,3% în 2004.

Tabel V-1

Principalii indicatori ai comerțului agroalimentar al României

- milioane euro -

	1991	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Exporturi (FOB)	227	412	564	526	387	455	368	484	461	498	587
Importuri (CIF)	684	692	694	616	899	748	1013	1348	1246	1535	1714
Sold comerț agricol (Export FOB-Import CIF)	-457	-280	-130	-89	-512	-293	-645	-864	-785	-1037	-1127
Rata de schimb (lei/EURO)*	88	2630	3863	8091	9989	16296	19956	26027	31255	37556	40532
Gradul de acoperire a importurilor cu exporturi (%)	33	60	81	85	43	61	36	36	37	32	34
Pondere în total sold comerț exterior (%)	34,4	15,2	4,9	3,5	16,3	15,0	21,8	18,5	18,7	18,6	15,3

Sursa: prelucrări după date furnizate de CNS/INS, Buletin statistic de comerț exterior (diverse ediții).

* BNR, cursul de schimb valutar - valori medii anuale.

Politicile comerciale și ale cursului de schimb din perioada anterioară anului 1998 au favorizat obținerea de nivele ridicate ale gradului de acoperire a importurilor cu exporturi. Perioada 1998-2004 a fost marcată de influența procesului de liberalizare comercială, început în 1997, care s-a reflectat în evoluția comerțului agroalimentar românesc prin tendința de creștere a importurilor, dar și de o slabă corelare a politicilor de stimulare a competitivității la export a produselor românești. În perioada 2000-2004, gradul de acoperire a importurilor cu exporturi s-a situat la nivel mediu de 35%, subliniind dezechilibrul comercial accentuat.

Indicii de variație anuală a exporturilor, importurilor și soldului comercial arată o evoluție fluctuantă a comerțului exterior agroalimentar, atât în corelație

cu variațiile ofertei de produse agricole, carențele de performanță a sectorului agroalimentar, care au indus dezechilibre pieței exporturilor, cât și cu efectul schimbărilor politice asupra fluxurilor comerciale. În anul 2004 s-au înregistrat valori-record, de 587 mil. euro la export și 1714 mil. euro la import, conducând la adâncirea dezechilibrului balanței comerciale agroalimentare, care a atins valoarea de -1127 mil. euro.

Evoluțiile recente indică însă unele aspecte pozitive: creșterea exporturilor în anul 2004, cu 17,9% față de anul anterior, o încetinire a ritmului de creștere a importurilor, care s-au majorat cu 11,6%; un ritm mai lent de depreciere a soldul comercial, comparativ cu anul 2003.

V.3. Analiza performanțelor competitive ale comerțului agroalimentar

V.3.1. Competitivitatea externă a produselor agroalimentare românești

În intervalul anilor 1991-2004, România a fost exportator net de produse agricole - numai în perioadele specificate - pentru produsele cuprinse în următoarele secțiuni ale N.C.: I - animale vii și produse animale (1991-1997), II - produse vegetale (1995-1996, 1999) și III - grăsimi și uleiuri (1995-1999, 2004) (tabelul V-2).

Tabel V-2

**Evoluția balanței comerțului agroalimentar al României,
pe secțiuni (N.C.)**

- milioane euro-

Cod N.C.- Denumire	1991	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
I. Animale vii și produse animale	92	32	65	119	-101	-7	-24	-166	-158	-73	-189
II. Produse vegetale	-260	43	165	-5	-40	24	-167	-172	-104	-424	-336
III. Grăsimi și uleiuri	-7	40	37	82	12	21	-15	-11	-60	-27	12
IV. Produse alimentare, băuturi și tutun	-282	-393	-397	-283	-385	-331	-439	-515	-459	-510	-615
Total agroalimentar	-457	-280	-130	-89	-512	-293	-645	-864	-785	-1037	-1127

Sursa: prelucrări după date furnizate de CNS/INS, Buletin statistic de comerț exterior (diverse ediții).

În restul perioadelor, au prevalat importurile, cu ponderi fluctuante, cu excepția produselor cuprinse în secțiunea IV - produse alimentare, băuturi și tutun, care au înregistrat sistematic deficit comercial, având o tendință de creștere a valorii importurilor și ponderea cea mai mare în deficitul comercial agroalimentar (în medie de 58% în perioada 2000-2004). În anul 2004, importurile de animale vii și produse animale au creat un deficit de 16,7% în soldul comercial total, iar cele de produse vegetale, de 29,8%. În perioada 2003-2004, valoarea importurilor de produse prelucrate a reprezentat, în medie, 58,4% din total, iar a produselor brute 41,6%, fapt ce pune în evidență deficitul ofertei interne atât privind materiile prime, cât și produsele industriei alimentare.

Se subliniază ponderea ridicată în exporturi pe care o au produsele brute (77,7% în 2003; 80,3% în 2004), față de aceea a produselor prelucrate, evidențiind nivelul slab al competitivității produselor cu valoare adăugată înaltă și gradul scăzut de diversificare a exporturilor.

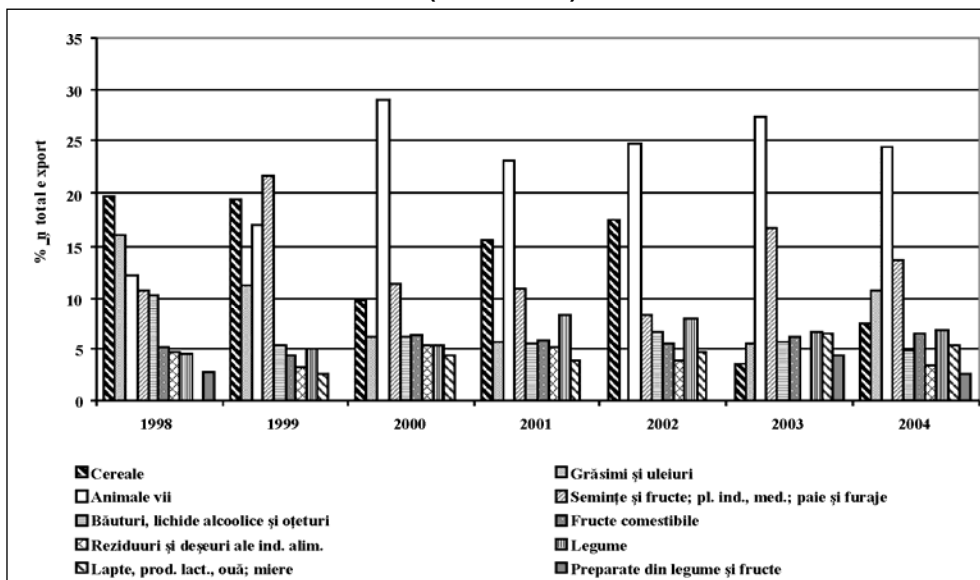
În anul 2004, valoarea exporturilor a fost de: 201 mil. euro la animale vii și produse animale, 207 mil. euro la produse vegetale, 64 mil. euro la grăsimi și uleiuri și 116 mil. euro la produse alimentare, băuturi și tutun. România a absorbit importuri în valoare de: 389 mil. euro la animale vii și produse animale (o creștere de 49% față de 2003), 543 mil. euro la produse vegetale, 52 mil. euro la grăsimi și uleiuri și 730 mil. euro la produse alimentare, băuturi și tutun (o creștere de 17% față de 2003).

Exporturile agroalimentare au sporit în 2004 cu 18% față de 2003, datorită creșterilor înregistrate la toate secțiunile și la majoritatea capitolelor (cu excepția produselor cuprinse în secțiunile 4 - lapte și produse din lapte, 12 - semințe și 24 - tutun), în special la produsele cuprinse în secțiunea III - grăsimi și uleiuri, la care exporturile au crescut de 2,3 ori. Se remarcă o anumită încetinire a creșterii importurilor, în comparație cu cea a exporturilor, pe baza scăderii absorbției de produse vegetale, în special de cereale (scădere a importurilor cu 28% față de 2003) și de grăsimi și uleiuri.

Din statisticile perioadei 1998-2004 se observă că România prezintă o disponibilitate pentru export la anumite grupe de produse, cum sunt cele cuprinse în următoarele capitole ale N.C.: 01 - animale vii, 12 - semințe oleaginoase, 15 - grăsimi și uleiuri, 10 - cereale, 07 - legume, 08 - fructe, 04 - produse lactate, ouă și miere, 22 - băuturi alcoolice, 23 - reziduuri și deșeuri ale industriei alimentare și 20 - preparate din legume și fructe (figura V-1), după ponderea în totalul exporturilor agroalimentare ale fiecărui an.

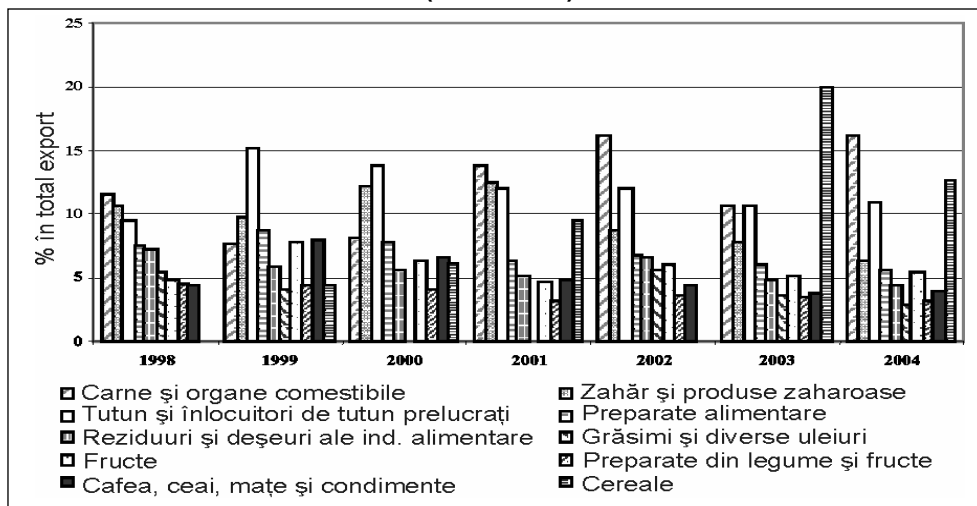
Totuși, România este deficitară la acoperirea din oferta internă a necesarului anumitor produse agroalimentare, fapt indicat de ponderea mare pe care au înregistrat-o în mod sistematic în importurile totale, produsele cuprinse în capitolele: 02 - carne și organe comestibile; 10 - cereale; 24 - tutun; 17 - zahăr și produse zaharoase; 21 - preparate alimentare diverse; 08 - fructe comestibile; 23 - reziduuri și deșeuri ale industriei alimentare; 09 - cafea, ceai, și condimente, 20 - preparate din legume și fructe; 15 - grăsimi și uleiuri (figura V-2).

Figura V-1: Principalele exporturi agroalimentare, pe capitle ale N.C. (1998-2004)

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

Figura V-2: Principalele importuri agroalimentare, pe capitle ale N.C. (1998-2004)

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

Se observă fluxuri atât la import cât și la export pentru produsele cuprinse în secțiunile 15, 20 și 23, dar cu ponderi care diferă după importanța lor în comerț.

Principalele grupe de produse agroalimentare (capitolele 1-24 din N.C., la 2 cifre) care au înregistrat o balanță pozitivă în perioada 1998-2004, prezentate în Anexa V-5, sunt relativ constante, sugerând prezența unui avantaj competitiv: animale vii, semințe, fructe, plante industriale și medicinale, băuturi alcoolice.

Se remarcă și prezența grupelor 10 - cereale și 07 - legume, cu excepția anilor cu condiții nefavorabile extreme (secete foarte accentuate). Aceste fluctuații, determinate de dependența tehnologică de condițiile climatice, au efecte negative asupra menținerii în timp a partenerilor comerciali și a consolidării poziției exportatorilor români pe piețele internaționale.

Clasificarea după primele produse agroalimentare care au înregistrat sold comercial pozitiv în anul 2004 pune în evidență produsele la care România a fost competitivă la export, în anul analizat (tabelul V-3). Aceste produse sunt: animale vii din specia ovină sau caprină; semințe de floarea-soarelui; animale vii din specia bovină; uleiuri rafinate de floarea-soarelui; vin din struguri proaspeți, inclusiv vinuri cu alcool; miere naturală; turte și alte reziduuri din extracția grăsimilor; alte legume în stare proaspătă sau refrigerate; ulei de soia.

Tabel V-3

Clasamentul produselor agroalimentare cu sold comercial pozitiv în anul 2004

Clasament	COD N.C.	Denumire	Mil. euro
1	0104	Animale vii din specia ovină sau caprină	80,258
2	1206	Semințe de floarea-soarelui, chiar sfărâmate	48,742
3	0102	Animale vii din specia bovină	47,719
4	1512	Uleiuri rafinate de floarea-soarelui, de șofran, de bumbac	42,491
5	0802	Alte fructe cu coaja, proaspete sau uscate, decojite sau nu	21,229
6	2204	Vin din struguri proaspeți, inclusiv vinuri cu alcool	18,354
7	0409	Miere naturală	17,588
8	2306	Turte și alte reziduuri din extracția grăsimilor	17,413
9	0709	Alte legume în stare proaspătă sau refrigerate	15,601
10	1507	Ulei de soia și fracțiunile lui, chiar rafinat	10,678

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

Principalele grupe de produse agroalimentare care au înregistrat o balanță negativă în perioada 1998-2004 sunt prezentate în Anexa V-6. Grupele de produse care au înregistrat în mod constant balanță negativă, indicând lipsa de

competitivitate pe piețele externe, sunt: zahărul și produsele zaharoase; carnea și organele comestibile, tutunul; cafeaua și ceaiul.

Trebuie specificat faptul că, la soldul negativ al balanței contribuie cu peste 20% unele importuri de produse care nu se realizează în România, cum sunt: banane, citrice, cafea, condimente, orez, arahide, ulei de palmier, ulei de măsline și de nuci de cocos, pudră, pastă și unt de cacao, extracte și esențe de cafea, preparate alimentare (concentrate de tip cola și de citrice), făină de pește, hrană pentru câini și pisici.

O contribuție substanțială, de peste jumătate din soldul negativ al balanței agroalimentare, o au unele produse la care oferta internă nu acoperă integral consumul, dintre care: porci vii și carne de porc, intestine, flori, legume proaspete în extrasezon, fructe de livadă, zahăr, malț, slănină, conserve de legume și fructe, preparate pentru supe, sosuri, furaje proteice, unele specii de semințe pentru însămânțat, conuri de hamei, tutun.

La dezechilibrul balanței comerciale mai contribuie și produsele importate pentru diversificarea gamei sortimentale a ofertei de piață, dintre care: țigarete, unele sortimente de pește și conserve din pește, ciocolată și produse zaharoase, produse de patiserie și brutărie, fructe proaspete.

Tabel V-4

Clasamentul produselor agroalimentare cu sold comercial negativ în anul 2004

Clasament	COD N.C.	Denumire	Mil. euro
1	0203	Carne de porcine proaspătă, refrigerată sau congelată	-178,169
2	1001	Grâu și meslin	-128,168
3	2402	Țigări de foi, trabucuri, țigarete, din tutun/înlocuitori	-121,969
4	1701	Zahăr din trestie sau sfeclă de zahăr și zaharoză pură	-92,388
5	2106	Preparate alimentare nedenumite și necuprinse în altă parte	-61,146
6	0207	Carne și organe comestibile, de pasăre (poz. nr.01.05)	-59,818
7	2401	Tutunuri brute sau neprelucrate	-54,246
8	0901	Cafea, chiar prăjită sau decofeinizată	-52,669
9	2309	Preparate de tipurile celor folosite în hrana animalelor	-43,673
10	0803	Banane, proaspete sau uscate.	-37,984
11	0805	Citric, proaspete sau uscate.	-34,657

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

Clasificarea după primele produse agroalimentare care au înregistrat cel mai ridicat sold comercial negativ, punând în evidență produsele necompetitive, la care România a fost net importatoare în anul 2004, sunt prezentate în tabelul 4. Aceste produse sunt: carne de porcine proaspătă, refrigerată sau congelată; grâu și meslin; țigări și țigarete; zahăr din trestie sau

sfeclă de zahăr; preparate alimentare; carne și organe comestibile de pasăre; tutun; deșeuri de tutunuri; cafea; preparate pentru hrana animalelor; banane; citrice.

V.3.2. Performanțe competitive ale produselor agricole românești în comerțul cu UE

Fluxurile comerciale agroalimentare dintre România și UE au evoluat în perioada 1999-2004 sub influența Acordului European. Efectele s-au reflectat în fluxurile comerciale pe relația cu UE, printr-o intensificare a schimburilor agroalimentare atât privind importurile, cât și exporturile (tabelul 5). Etapele succesive de îmbunătățire a Acordului European au avut un impact pozitiv asupra schimburilor cu produse agroalimentare dintre România și UE, prin creșterea condițiilor de acces pentru produsele cu potențial de export. Față de anul 1999, exporturile românești în UE au crescut de la 198 mil. euro, la 391 mil. euro, în anul 2004, iar importurile din UE au crescut de la 271 mil. euro, la 884 mil. euro.

Tabel V-5

Balanța comerțului agricol dintre România și UE, în perioada 1999-2004

		1999	2000	2001	2002	2003	2004
Export	mil. euro	198	175	262	236	285	391
	%	..	-11	49	-10	21	37
Import UE	mil. euro	271	321	434	470	505	884
	%	..	19	35	8	7	75
Sold Ro-UE	mil. euro	-73	-146	-172	-234	-221	-494
	%	..	100	18	36	-6	124

Notă: Valorile pozitive indică procentajul de creștere față de anul anterior, iar valorile negative, pe cel de scădere.

Sursa: Buletinul Statistic de Comerț Exterior, CNS/INS (diferite ediții).

Deși soldul comerțului cu UE a prezentat fluctuații ale indicilor de variație anuală, s-a menținut negativ în perioadă analizată, având o tendință generală de adâncire a deficitului. Se observă o creștere accentuată a deficitului în anul 2004, de la valoarea de -221 mil. euro, în 2003, la -494 în 2004, efect produs în bună parte ca urmare a aderării la UE a celor 10 noi state (N10), dintre care 5 foste semnatare ale CEFTA. Cele 5 țări ex-CEFTA au avut o pondere importantă, de 31%, în importurile provenite din UE-25 și de 14% în exporturile

românești către UE. În consecință, față de 2003, în 2004 variația procentuală a fluxurilor comerciale a fost semnificativă, de 37% la export și de 75% la import.

Analiza balanței comerțului agroalimentar dintre România și UE, pe principalele secțiuni, relevă principalele cauze ale deficitului comercial agroalimentar din perioada 1999-2004 (tabelul V-6).

În afară de produsele vegetale (în anul 2003) și de grupa animalelor vii și produselor animale (în anii 1999 și 2001, 2002), care au înregistrat balanțe comerciale cu valori pozitive, grupele responsabile pentru amplitudinea și menținerea deficitului comercial au fost cele corespunzătoare secțiunilor IV - produse alimentare, băuturi și tutun și III - grăsimi și uleiuri (exceptând anul 2003).

Tabel V-6

**Structura balanței comerțului agroalimentar dintre România și UE,
pe secțiuni (N.C.), în perioada 1999-2004**

- milioane euro -

COD NC	Secțiunea NC	1999	2000	2001	2002	2003	2004	% N10*
I	Animale vii și produse animale	18,1	-0,3	-50,2	-87,1	13,2	-113,9	-41
II	Produse vegetale	47,3	-7,3	23,3	28,1	-45,5	-58,0	-85
III	Grăsimi și uleiuri	-11,4	-19,5	-18,5	-39,0	-21,8	-1,4	17
IV	Produse alimentare, băuturi și tutun	-126,8	-118,8	-126,8	-136,1	-166,4	-320,3	-108
	Sold comerț agroalimentar Ro-UE	-72,8	-145,9	-172,3	-234,1	-220,5	-493,6	-218

*ponderea fostelor țări CEFTA (Cehia, Slovacia, Slovenia, Ungaria, Polonia) aderate la UE în 2004, în exporturile/importurile UE-25.

** valoarea soldului comercial al fostelor țări CEFTA aderate la UE în 2004.

Sursa: Buletinul Statistic de Comerț Exterior, CNS/INS (diferite ediții).

În anul 2004, importurile de produse alimentare, băuturi și tutun au contribuit la deficitul comercial agroalimentar cu o pondere de 64,8%, din care 49,7% au avut-o țările foste membre CEFTA, deficit susținut și de deteriorarea balanței comerțului cu produse din secțiunile I și II.

În topul exporturilor continuă să se afle animalele vii, cu o pondere de 22,9%. Alte categorii de produse românești exportate în UE sunt: semințe și fructe oleaginoase (16,2%), legume proaspete, congelate, uscate sau provizoriu conservate (9,7%), grăsimi și uleiuri animale sau vegetale (6,6%), cereale (5,9%), carne proaspătă, refrigerată (4,2%), miere (4,1%), vin și alcool (3,7%), lapte și produse lactate (2,6%). Structura exporturilor este sensibil

modificată față de anul 2003, datorită creșterii exporturilor anumitor produse, dintre care: porumb, legume fierte, grăsimi și uleiuri, produse lactate, semințe de floarea-soarelui, legume proaspete ș.a..

La import, produsele care au înregistrat cele mai mari fluxuri au fost: carne proaspătă, refrigerată sau congelată (21,2% din total import), tutun (11,3%), preparate alimentare diverse (cafea, ceai, drojdii, sosuri și preparate pentru supe și ciorbe, înghețate) (8,7%), cereale (6,2%), preparate pentru hrana animalelor (5,3%), vinurile și băuturile alcoolice (3,5%), grăsimile vegetate și animale (3,1%). Structura importurilor a suferit, de asemenea, modificări față de cea a anului 2003 datorită, în principal, reducerii importurilor de cereale din UE (majoritatea importurilor provenind din alte țări ca de exemplu: Brazilia, SUA și Canada, la grâu și Ucraina la porumb), creșterii importurilor de tutun și carne etc.

Clasificarea după primele categorii de produse care au înregistrat sold comercial pozitiv, în anul 2004, în comerțul cu UE pune în evidență produsele la care România a fost competitivă la export (tabelul V-7).

Tabel V-7

Clasamentul produselor agroalimentare românești competitive (sold pozitiv) în comerțul cu UE, în anul 2004

Clasament	Cod N.C.	Denumire	Mil. euro
1	0104	Animale vii din specia ovină sau caprină	61,534
2	1206	Semințe de floarea-soarelui, chiar sfărâmate	49,592
3	1512	Uleiuri rafinate de floarea-soarelui, de șofran, de bumbac	17,554
4	0709	Alte legume în stare proaspătă sau refrigerate	16,354
5	0409	Miere naturală	15,974
6	0102	Animale vii din specia bovină	14,911
7	1005	Porumb	13,202
8	2204	Vin din struguri proaspeți, inclusiv vinuri cu alcool	11,566
9	2306	Turte și alte reziduuri din extracția grăsimilor	11,159
10	0802	Alte fructe cu coajă, proaspete sau uscate, decojite sau nu	8,073

Sursa: prelucrări după date INS.

Aceste produse sunt: animale vii din specia ovină sau caprină; semințe de floarea-soarelui; uleiuri rafinate de floarea-soarelui; alte legume în stare proaspătă sau refrigerate; miere naturală; animale vii din specia bovină; porumb; vin din struguri proaspeți, inclusiv vinuri cu alcool; turte și alte reziduuri din extracția grăsimilor; alte fructe cu coajă, proaspete sau uscate. Aceste produse au reprezentat 61% din valoarea exporturilor agroalimentare românești în UE, înregistrând o valoare a soldului de 219,920 mil. euro.

Clasificarea după primele categorii de produse agroalimentare care au înregistrat cel mai ridicat sold comercial negativ indică produsele necompetitive

la care România a fost net importatoare de produse provenite din UE (tabelul V-8).

Aceste produse sunt: carne de porcine proaspătă, refrigerată sau congelată; țigări și țigarete, din tutun/înlocuitori; preparate alimentare nedenumite și necuprinse în altă parte; preparate pentru hrana animalelor; grâu și meslin; malt; alcool etilic nedenaturat și preparate; cafea; tutun; orz; citrice; slănină, grăsime de porc, pasăre; animale vii din specia porcină; zahăr din trestie sau sfecla de zahăr și zaharoză pură. Produsele din această categorie au reprezentat 60% din valoarea importurilor agroalimentare din UE, și au înregistrat o valoare a soldului comercial de -471,399 mil. euro.

Tabel V-8

**Clasamentul produselor agroalimentare românești necompetitive
(sold negativ) în comerțul cu UE, în anul 2004**

Clasament	COD N.C.	Denumire	mil. euro
1	0203	Carne de porcine proaspătă, refrigerată sau congelată	-146,430
2	2402	Țigări de foi, trabucuri, țigarete, din tutun/înlocuitori	-66,320
3	2106	Preparate alimentare nedenumite și necuprinse în altă parte	-44,331
4	2309	Preparate de tipurile celor folosite în hrana animalelor	-42,398
5	1001	Grâu și meslin	-28,701
6	1107	Malt prăjit sau neprăjit	-26,189
7	2208	Alcool etilic nedenaturat, până la 80% alcool; prep. alcool mixte	-21,703
8	0901	Cafea, chiar prăjită sau decofeinizată	-20,148
9	2401	Tutunuri brute sau neprelucrate; deșeuri de tutunuri	-13,497
10	1003	Orz	-13,377
11	0805	Citrice, proaspete sau uscate.	-13,324
12	0209	Slănină, grăsime de porc netopită, de pasăre, proaspătă, congelată, sărată	-12,566
13	0103	Animale vii din specia porcină	-11,209
14	1701	Zahăr din trestie sau sfecla de zahăr și zaharoză pură	-11,207

Sursa: prelucrări după date INS, 2004.

Produsele agricole de bază (brute) au avut, în mod sistematic, cea mai mare pondere în schimburilor comerciale; în anul 2004 au reprezentat 80,7% din exporturile către UE și 55,2% din importuri.

Comerțul cu produse agricole prelucrate (transformate) în 2004, a reprezentat 19,3% din importurile provenite din UE. Deficitul acestui sector se menține ridicat, reprezentând peste 60% din deficitul total al comerțului cu produse agroalimentare dintre România și UE.

V.4. Măsurarea competitivității produselor agroalimentare românești

Pentru măsurarea competitivității produselor agricole românești în comerțul cu UE, s-a aplicat o metodă alternativă, dezvoltată pe baza metodei Vollrath (pe baza ecuațiilor din anexa V-1), de evaluare a avantajului comercial comparativ RCA, calculându-se indicii avantajului comparativ la export RXA (tabelul V-9) și indicii de penetrare a importurilor RYA (tabelul V-10). Ecuațiile au fost adaptate pentru scopul propus, și anume, de a evalua performanța externă a produselor agroalimentare românești în schimburile comerciale cu UE. Astfel, grupul de țări n a fost restrâns la UE, iar grupul de produse t se referă la totalul produselor agricole. S-au calculat două seturi de indici, respectiv pentru UE-15 și pentru UE-25, incluzând cele 10 state care au aderat în 2004.

Tabel V-9

Evoluția indicilor avantajului revelat la export, România / UE, în perioada 1999-2004²⁹

Cod N.C.	RXA România / UE - 15						RXA România / UE - 25					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1	12,09	22,47	19,26	19,79	25,12	18,59	11,33	20,18	17,57	18,07	22,95	17,55
2	0,15	0,12	0,18	0,25	0,44	0,42	0,14	0,12	0,17	0,24	0,41	0,30
4	0,27	0,46	0,41	0,55	0,76	0,59	0,25	0,40	0,34	0,48	0,67	0,53
5	1,71	3,11	2,15	2,32	1,59	1,74	1,98	3,39	2,26	2,42	1,72	1,82
6	0,07	0,10	0,06	0,06	0,08	0,08	0,08	0,11	0,07	0,06	0,08	0,09
7	2,05	2,33	3,34	2,53	2,14	2,33	2,30	2,68	3,88	2,89	2,39	2,64
8	1,55	2,14	1,76	1,69	1,82	1,95	2,16	2,91	2,40	2,21	2,43	2,52
9	0,31	0,56	0,22	0,24	0,15	0,25	0,33	0,59	0,24	0,26	0,17	0,28
10	4,85	1,85	4,32	5,52	0,84	2,82	4,45	1,83	4,17	5,00	0,74	2,80
11	0,10	0,19	0,05	0,05	0,11	0,09	0,10	0,18	0,05	0,05	0,10	0,09
12	12,82	7,33	7,79	4,90	11,72	8,40	12,30	7,66	7,80	5,11	12,59	8,94
13	0,05	0,06	0,08	0,02	0,02	0,03	0,05	0,06	0,08	0,02	0,02	0,03
14	6,27	8,41	8,93	8,74	10,24	10,24	7,31	9,05	10,27	9,15	11,99	11,92
15	2,23	1,27	1,34	0,44	1,17	2,40	2,25	1,30	1,44	0,47	1,28	2,62
16	1,13	3,18	3,71	2,89	2,37	2,55	0,86	2,34	2,85	2,36	2,04	2,19
17	0,05	0,20	0,16	0,31	0,17	0,24	0,05	0,19	0,15	0,30	0,16	0,23
18	0,03	0,03	0,05	0,09	0,07	0,10	0,03	0,03	0,05	0,09	0,07	0,10
19	0,13	0,26	0,32	0,48	0,60	0,56	0,13	0,27	0,33	0,49	0,61	0,58
20	0,39	0,74	0,57	0,62	1,07	0,64	0,38	0,70	0,54	0,58	1,00	0,60
21	0,11	0,06	0,06	0,06	0,07	0,14	0,11	0,06	0,06	0,07	0,08	0,14
22	0,20	0,23	0,20	0,23	0,19	0,16	0,19	0,22	0,19	0,22	0,18	0,15
23	1,06	1,70	1,64	1,14	0,99	1,02	1,46	2,29	2,24	1,57	1,32	1,37

²⁹ Denumirile capitolelor conform N.C. sunt specificate în nota din anexa III (3).

24	0,04	0,14	0,47	0,72	0,37	0,12	0,04	0,14	0,48	0,70	0,36	0,12
----	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Sursa: calcule pe baza datelor INS, Eurostat și COMEXT.

Nivelul de agregare a datelor utilizate corespunde capitolelor de produse agricole conform N.C., la 2 cifre. Datele statistice corespund înregistrărilor valorilor fluxurilor de export și import din perioada 1999-2004, furnizate de INS - bazele de date de comerț exterior, pentru comerțul agricol total al României și de EUROSTAT / COMEXT, pentru fluxurile comerciale dintre România și UE-15, respectiv, UE-25, inclusiv comerțul agricol total al UE-15 și UE-25.

Tabel V-10

**Evoluția indicilor de penetrare a importurilor, România / UE,
în perioada 1999-2004**

Cod N.C.	RYA România / UE - 15						RYA România / UE - 25					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1	0,59	1,56	3,72	2,85	1,10	1,15	0,91	2,02	5,13	3,92	1,59	1,77
2	1,53	1,52	2,41	3,20	1,96	3,19	1,78	1,77	2,83	3,74	2,35	3,79
4	1,68	1,36	1,06	1,17	0,84	0,68	1,91	1,33	1,18	1,42	1,07	1,07
5	0,73	0,58	0,49	0,68	0,71	0,87	0,71	0,58	0,47	0,65	0,66	0,81
6	0,21	0,20	0,23	0,44	0,32	0,42	0,22	0,21	0,23	0,45	0,32	0,40
7	0,36	0,43	0,37	0,46	0,60	0,47	0,39	0,46	0,41	0,50	0,66	0,51
8	0,46	0,39	0,27	0,35	0,28	0,30	0,45	0,38	0,26	0,34	0,27	0,28
9	0,72	0,63	0,63	0,70	0,63	0,67	0,66	0,59	0,58	0,64	0,58	0,61
10	1,50	2,07	3,06	0,49	6,09	3,62	1,46	1,95	2,86	0,50	5,93	3,54
11	18,92	31,42	22,41	19,10	26,37	19,27	19,68	26,56	20,08	19,14	30,71	23,09
12	0,21	0,25	0,26	0,43	0,26	0,33	0,22	0,26	0,26	0,44	0,26	0,33
13	0,63	0,45	0,42	0,42	0,45	0,44	0,61	0,44	0,41	0,40	0,43	0,42
14	0,06	0,07	0,11	0,16	0,18	0,12	0,07	0,07	0,12	0,17	0,19	0,12
15	0,79	0,87	0,69	1,23	0,74	0,54	0,77	0,84	0,66	1,18	0,70	0,51
16	1,76	1,53	1,10	0,86	0,61	0,65	2,13	1,75	1,24	0,99	0,70	0,70
17	3,82	5,23	5,12	3,15	2,86	2,27	3,95	5,44	5,39	3,32	3,03	2,54
18	0,40	0,42	0,37	0,37	0,33	0,33	0,38	0,42	0,37	0,36	0,31	0,32
19	2,77	2,31	2,18	2,59	2,15	2,42	2,70	2,28	2,22	2,68	2,21	2,55
20	0,69	0,64	0,56	0,62	0,59	0,60	0,70	0,67	0,59	0,64	0,61	0,62
21	4,89	3,87	3,07	3,26	2,92	2,93	4,18	3,36	2,69	2,90	2,61	2,72
22	0,38	0,30	0,25	0,32	0,34	0,40	0,38	0,30	0,25	0,32	0,34	0,39
23	0,73	0,58	0,49	0,67	0,51	0,50	0,72	0,56	0,47	0,65	0,49	0,47
24	3,56	3,20	2,91	3,36	3,29	4,42	3,00	2,89	2,58	2,87	2,95	4,15

Sursa: calcule pe baza datelor INS, Eurostat și COMEXT.

În tabelul V-11 sunt prezentate cele 2 seturi de indicii RCA, obținuți pentru toate grupele de produse analizate. Se observă că, pentru ambele seturi de indici, există 10 grupe de produse la care indicii RCA sugerează un avantaj comercial comparativ pe întreaga perioadă de referință. Diferențele dintre

valorile indicilor permit identificarea influenței în modelul comercial al României a celor 10 țări nou-aderate.

Din setul de indici pentru comparațiile cu UE-25, produsele pentru care indicii RCA au valori pozitive, demonstrând sistematic cel mai înalt grad de competitivitate pe întreaga perioadă analizată, sunt cele incluse în capitolele: 01 - animale vii; 14 - materii pentru împletit și alte produse de origine vegetală; 12 - semințe și fructe; plante industriale și medicinale; paie și furaje. De asemenea, sunt unele produse care au demonstrat în mod constant competitivitate, cum sunt: 07 - legume, plante, rădăcini și tuberculi alimentari; 08 - fructe comestibile; coji de citrice și de pepeni și 15 - grăsimi și uleiuri animale sau vegetale (exceptând 2003).

Tabel V-11

**Evoluția indicilor avantajului comercial comparativ, România / UE,
în perioada 1999-2004**

Cod N.C.	RCA România / UE - 15						RCA România / UE - 25					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1	11,51	20,92	15,54	16,94	24,02	17,43	10,41	18,17	12,44	14,15	21,36	15,78
2	-1,37	-1,40	-2,24	-2,95	-1,52	-2,77	-1,64	-1,65	-2,67	-3,50	-1,94	-3,49
4	-1,41	-0,90	-0,66	-0,62	-0,08	-0,09	-1,66	-0,93	-0,84	-0,94	-0,40	-0,54
5	0,99	2,53	1,66	1,64	0,88	0,86	1,28	2,82	1,79	1,77	1,05	1,01
6	-0,14	-0,11	-0,16	-0,39	-0,25	-0,34	-0,13	-0,10	-0,16	-0,38	-0,24	-0,30
7	1,70	1,90	2,98	2,08	1,54	1,86	1,91	2,22	3,47	2,39	1,73	2,13
8	1,09	1,76	1,49	1,33	1,54	1,65	1,70	2,53	2,14	1,88	2,16	2,24
9	-0,40	-0,08	-0,41	-0,46	-0,48	-0,41	-0,33	0,00	-0,34	-0,38	-0,41	-0,33
10	3,35	-0,22	1,26	5,03	-5,25	-0,80	2,99	-0,13	1,31	4,50	-5,19	-0,74
11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-23,01
	18,81	31,23	22,36	19,05	26,26	19,18	19,59	26,38	20,03	19,09	30,61	
12	12,61	7,08	7,54	4,46	11,46	8,07	12,08	7,40	7,54	4,67	12,33	8,61
13	-0,58	-0,39	-0,34	-0,40	-0,43	-0,41	-0,57	-0,38	-0,32	-0,38	-0,41	-0,39
14	6,21	8,35	8,82	8,57	10,06	10,13	7,24	8,98	10,15	8,97	11,81	11,80
15	1,45	0,39	0,65	-0,79	0,44	1,85	1,48	0,46	0,78	-0,70	0,59	2,11
16	-0,63	1,66	2,61	2,04	1,76	1,90	-1,28	0,59	1,60	1,37	1,34	1,49
17	-3,77	-5,03	-4,96	-2,85	-2,69	-2,03	-3,90	-5,26	-5,24	-3,02	-2,87	-2,32
18	-0,37	-0,39	-0,32	-0,28	-0,26	-0,23	-0,35	-0,39	-0,31	-0,26	-0,24	-0,22
19	-2,64	-2,05	-1,86	-2,12	-1,55	-1,86	-2,57	-2,01	-1,89	-2,19	-1,60	-1,98
20	-0,30	0,10	0,01	0,01	0,48	0,04	-0,33	0,04	-0,05	-0,06	0,38	-0,02
21	-4,78	-3,81	-3,01	-3,20	-2,84	-2,79	-4,07	-3,30	-2,62	-2,84	-2,53	-2,58
22	-0,18	-0,07	-0,05	-0,09	-0,15	-0,24	-0,19	-0,08	-0,06	-0,10	-0,16	-0,24
23	0,33	1,12	1,15	0,46	0,48	0,52	0,74	1,73	1,77	0,92	0,83	0,91
24	-3,52	-3,06	-2,44	-2,64	-2,92	-4,30	-2,97	-2,74	-2,10	-2,16	-2,58	-4,03

Sursa: calcule pe baza datelor INS, Eurostat și COMEXT.

Notă: în tabele 9, 10 și 11, conform metodologiei de analiză a Comisiei Europene - DG VI, pentru comerțul agricol, capitolele 1- 24 din N.C. nu includ codurile pentru pește și produse din pește.

Produsele competitive, care au valori pozitive ale indicelui RXA indicând cel mai mare cu avantaj comparativ revelat la export, corespund în cea mai mare parte cu ierarhia indicilor RCA. Există însă și unele produse pentru care s-au obținut valori >1 ale RXA, dar pentru care s-au realizat atât fluxuri de export cât și absorbții de importuri, cum sunt cele din capitolele: 16 - preparate din carne (exceptând 1999, 2000); 05 - produse de origine animală; și 05 - alte produse de origine animală. Acestea se situează într-un interval inferior de competitivitate, dar cu valori pozitive ale RCA în majoritatea perioadei analizate. Grupa 10 - cereale - este prezentă numai în prima parte a perioadei (1999, 2001, 2002).

Produsele cu dezavantaj comercial comparativ, necompetitive, la care s-au obținut valori peste 1 pentru RYA, corespunzătoare nivelului cel mai înalt al penetrării importurilor pe întreaga perioadă de referință, sunt incluse în capitolul 11 - produse ale industriei morăritului; malț, amidon, inulina, gluten; 17 - zahăr și produse zaharoase; 02 - carne și organe comestibile; preparate alimentare diverse și 24 - tutun și înlocuitori de tutun prelucrați. Produsele din capitolele 04 - lapte, produse lactate; ouă; miere și 19 - preparate din cereale, făină, amidon, lapte; produse de patiserie - sunt cuprinse într-un interval cu valori mai scăzute ale RYA, dar au fost constant necompetitive.

De asemenea, s-a încercat aplicarea metodei de evaluare a gradului de specializare a produselor agroalimentare românești în totalul relațiilor de comerț exterior agricol. Indicele măsoară contribuția fiecărui produs agricol românesc, la un nivel de agregare de 2 cifre, la comerțul agroalimentar total, în anul 2004.

Rezultatele obținute prin calcularea indicelui LFI relevă produsele competitive din punctul de vedere al gradului cel mai înalt de specializare demonstrat în relațiile de comerț exterior ale României (tabelul V-12).

Tabel V-12

Indicii specializării produselor agricole românești (anul 2004)

COD NC		LFI
01	Animale vii	8,62
02	Carne și organe comestibile	-3,02
04	Lapte, produse lactate, ouă; miere	3,51
05	Alte produse de origine animală	0,53
06	Plante vii sau produse de floricultură	-2,40
07	Legume, plante, rădăcini și tuberculi alimentari	3,33
08	Fructe comestibile; coji de citrice și de pepeni	0,48
09	Cafea, ceai, mate și condimente	-3,11
10	Cereale	-1,28
11	Produse ale industriei morăritului	-3,10
12	Semințe oleaginoase	4,76
13	Lac; gume, rășini și alte seve și extracte vegetale	-3,21

COD NC		LFI
14	Materii pentru împletit și alte produse de origine vegetală	8,20
15	Grăsimi și uleiuri animale sau vegetale	4,20
16	Preparate din carne	6,01
17	Zahăr și produse zaharoase	-3,10
18	Cacao și produse preparate din cacao	-2,62
19	Preparate din cereale, făină, amidon, lapte; produse de patiserie	1,30
20	Preparate din legume, fructe, sămburi sau alte părți de plantă	-0,41
21	Preparate alimentare diverse	-2,79
22	Băuturi, lichide alcoolice și oțeturi	2,15
23	Reziduuri și deșeuri ale industriei alimentare	-0,59
24	Tutun și înlocuitori de tutun prelucrați	-3,41

Sursa: calcule pe baza datelor INS, Eurostat și COMEXT.

Produsele pentru care s-au obținut valorile supraunitare, în ordine descrescătoare, sunt cuprinse în capitolele: animale vii (8,6); materii pentru împletit (8,2); preparate din carne (6); semințe oleaginoase (4,7); grăsimi și uleiuri (4,2); lapte, produse lactate, ouă, miere (3,5); legume (3,3); băuturi și alcooluri (2,1); preparate de cereale (1,3).

În studiile întreprinse în cadrul International Trade Center (ITC) s-a realizat o clasificare a țărilor după gradul de specializare a sectoarelor economice, în funcție de dimensiunea indicelui calculat după formula Balassa. În tabelul V-13 sunt prezentați indicii avantajului comparativ revelat la export, evaluați pentru unele produse românești, și locul României în ierarhia mondială în funcție de valoarea indicilor.

Tabel V-13

**Locul României în lume, după indicele
avantajului comparativ revelat**

ROMANIA	Ierarhie	Avantaj comparativ revelat
Produse din piele	7	6,62
Confecții	25	6,75
Produse manufacturiere de bază	31	1,62
Componente electronice	31	0,76
Echipamente neelectronice	37	0,58
Produse din lemn	38	1,75
Textile	39	0,98
Diverse produse manufacturiere	39	0,82
Produse electronice	40	0,31
Echipamente pt. transport	42	0,45
Produse chimice	68	0,54
Minerale	84	0,81
Produse alimentare prelucrate	131	0,29
Produse alimentare proaspete	140	0,53

Sursa: International Trade Center, 2004; calcule pe baza datelor COMTRADE - Departamentul pentru Statistici al Națiunilor Unite.

Indicatorii compară ponderea unui anumit sector în exporturile naționale cu ponderea sectorului în exporturile mondiale. Valorile peste 1 indică o specializare a țării pentru sectorul analizat. Ierarhizarea după gradul de specializare al țării în sectoarele prezentate este indicată în ordine crescătoare, cel mai înalt grad de specializare al țării în acel sector corespunzând cu valoarea cea mai mică în ierarhia mondială. Se observă că, după metoda aplicată de ITC, în afară de produsele cu grad înalt de specializare (produse din piele, confecții, produse manufacturiere de bază și produse din lemn), produsele alimentare românești prezintă un dezavantaj comparativ. După evaluările ITC, indicii avantajului comparativ revelat pentru România au valoarea de 0,29 la produse alimentare prelucrate și de 0,53 pentru produse alimentare proaspete.

V.5. Concluzii

Analiza performanțelor competitivității produselor agricole românești în relațiile comerciale a arătat prevalența produselor cu nivel scăzut de prelucrare, indicând că industria alimentară este principalul dezavantaj al sectorului agricol în obținerea de venituri mai largi din export.

Metoda de calculare a indicilor avantajului comercial comparativ oferă rezultatele cele mai relevante privind competitivitatea produselor interne în relațiile de comerț exterior, gradul de reprezentativitate a indicatorilor depinzând de nivelul de agregare a datelor statistice. Metoda oferă posibilitatea extinderii analizelor la diferite comparații de comerț bilateral și regional.

De asemenea, calcularea indicelui gradului de specializare, pentru diferite țări sau grupuri de țări, permite realizarea unor comparații internaționale, indicatorii fiind deopotrivă utili pentru analize ale modelelor de comerț exterior și evaluări ale performanțelor produselor sau sectorului agroalimentar.

Bibliografie cap. V

- 1) Agriculture in the Economic Union - Statistical and Economic Information, European Union, Directorate General for Agriculture, Brussels, 2004.
- 2) Balassa, B.: „Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage”, The Manchester School of Economic and Social Studies 33: 99-123, 1965.
- 3) Gavrilesco, D.; Giurcă, D.; Rusali, M.; Șerbănescu, C.: Analiza comerțului exterior agroalimentar al României, în perioada 1998-2003. IEA, Revista de Economie agrară și dezvoltare rurală nr. 3-4, 2004.
- 4) Rusali, M.: Evoluția schimburilor comerciale agroalimentare între România și UE sub influența Acordului European. IEA, Revista de Economie agrară și dezvoltare rurală nr. 5-6, 2005.

-
- 5) Rusali, M.: „Comerțul exterior cu produse agroalimentare”, în volumul *Economie agroalimentară*, Cap. 14, Coord. Gavrilesco, D.; Giurcă, D., Editura Expert, București, 2000.
 - 6) Review of Agricultural Policies: Romania. OECD, Paris, 2000.
 - 7) Vollrath, Th.: *A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage*. Weltwirtschaftliches Archiv, No.2: 263-279, 1991.
 - 8) Zaghini, A.: Trade Advantages and Specialisation Dynamics in Acceding countries, European Central Bank, Working Paper No. 249, Frankfurt am Main, 2003.

**Anexa V-1: Metode de măsurare a competitivității
în relațiile de comerț exterior**

Metodele frecvent utilizate în analiza modelelor de comerț internațional se bazează pe calculul indicilor avantajului comercial comparativ, relevanți pentru evaluarea competitivității unor produse sau sectoare economice, în funcție de structura și evoluția fluxurilor comerciale sau a gradului de specializare a produselor comercializate. Acești indici sunt definiți și explicați în continuare:

1. *Avantajul comparativ relativ revelat (RCA)* sau avantajul comercial relativ, a fost propus de Thomas L. Vollrath (Vollrath, 1991), indice care a fost preluat de la Balassa și prelucrat la un grad mai mare de complexitate, conferindu-i o mai mare reprezentativitate prin posibilitățile extinse de cuantificare. Față de indicatorul inițial propus de Balassa, indicele preluat de Vollrath înglobează soldul comercial, comparând atât ponderea exporturilor, cât și a importurilor dintre un anumit sector economic sau produs național relativ la relațiile comerciale totale. Indicele avantajului comercial relativ se calculează cu formula (2):

$$RCA_{ij} = RXA_{ij} - RYA_{ij} \quad (2)$$

unde: RXA , este avantajul relativ revelat la export (3);

$$RXA_{ij} = \left(X_{ij} / \sum_{1, n \neq j} X_{in} \right) / \left(\sum_{t, t \neq i} X_{tj} / \sum_{t, t \neq i} \sum_{1, n \neq j} X_{tj} \right) \quad (3)$$

RYA este avantajul relativ revelat la import sau indicele de penetrare a importurilor (4);

$$RYA_{ij} = \left(Y_{ij} / \sum_{1, n \neq j} Y_{in} \right) / \left(\sum_{t, t \neq i} Y_{tj} / \sum_{t, t \neq i} \sum_{1, n \neq j} Y_{tj} \right) \quad (4)$$

și: X =export; Y =import; i , t = produs sau grup de produse; j , n = țări, sau grup de țări.

În ecuațiile 3 și 4 sunt raportate fluxurile de export sau import pentru un anumit produs i al unei țări j , comparativ cu fluxurile de export sau import ale acelui produs dintr-o țară n sau un grup de țări cu care se află în relații comerciale, la exporturile sau importurile tuturor produselor t , cu excepția produsului i din țara j , ca pondere în exporturile totale ale celorlalte produse din țara sau țările cu care se face comparația mai puțin din țara analizată.

Nivelul indicatorilor RXA și RYA indică gradul de competitivitate la export, sau de penetrare a importurilor, pentru țara analizată: valorile pentru care $RXA > 1$ indică un avantaj comparativ la export al țării analizate, iar valorile pentru care $RYA > 1$ sugerează că țara prezintă un nivel ridicat al penetrării importurilor. Valorile pozitive ale indicelui agregat RCA indică un avantaj comercial comparativ pentru sectorul sau produsele date, demonstrând competitivitate în relațiile analizate, în timp ce valorile negative indică un dezavantaj comercial comparativ, respectiv, sectoarele sau produsele necompetitive comparativ cu relațiile externe analizate.

II. *Indicele gradului de specializare - Indicele Lafay*, măsoară gradul de specializare al unei țări într-un anumit sector și poate fi utilizat pentru analizarea avantajelor comerciale ale unei țări în schimburile internaționale (Zaghini, 2003). Indicele oferă posibilitatea unei evaluări aprofundate a avantajelor comparative, luând în considerare atât fluxurile de export, cât și de import și diferențele dintre soldul comercial al fiecărui produs față de soldul comercial total. Indicele Lafay are o arie largă de cuprindere (în forma sa originală ia în considerare ponderile comerțului fiecărui sector relativ la PIB), putând fi utilizat pentru evaluarea contribuției fiecărui produs în funcție de importanța corespunzătoare în comerț. Reprezentativitatea indicelui și distorsiunile analizei depind de nivelul de agregare al datelor. Pentru o anumită țară i și pentru un anumit produs j , indicele Lafay se definește cu formula (5):

$$LFI_j^i = 100 \left(\frac{x_j^i - m_j^i}{x_j^i + m_j^i} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^i - m_j^i)}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \right) \frac{x_j^i + m_j^i}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \quad (5)$$

unde: x și m sunt exporturile și importurile produsului j din țara i , către și respectiv, din restul lumii, iar N este numărul produselor.

Avantajul comparativ al țării i în producerea produsului j este măsurată prin ponderea soldului comercial al produsului j din comerțul total, multiplicată cu ponderea comerțului (import+export) produsului j în comerțul total.

Valorile pozitive ale indicelui Lafay indică existența unui avantaj comparativ pentru un anumit produs; cu cât este mai mare valoarea indicelui, cu atât are un grad de specializare mai înalt, sau un avantaj comparativ. Valorile negative arată un dezavantaj comparativ, fără însă ca să însemne că sectorul nu este important pentru economia națională.

Anexa V-2: Evoluția exporturilor agroalimentare ale României, în perioada 1998 - 2004

- milioane euro -

COD NC	Denumire Secțiune/Capitol	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Total exporturi, din care:	9327	7977	11273	12722	14675	15614	18935
	- Agroalimentar:	492	455	368	484	461	498	587
I	Animale vii și produse animale	106	109	138	146	153	189	201
01	Animale vii	60	78	107	112	114	136	141
02	Carne și organe comestibile	19	6	3	6	8	13	18
03	Peste și crustacee, moluște și alte nevertebrate acvatice	9	8	3	3	2	2	2
04	Lapte, produse lactate, ouă; miere; produse comestibile de origine animală	12	12	17	19	22	33	32
05	Alte produse de origine animală	6	5	8	6	7	5	8
II	Produse vegetale	205	235	129	202	186	171	207
06	Plante vii sau produse de floricultură	1	1	1	1	1	1	1
07	Legume, plante, rădăcini și tuberculi alimentari	23	23	20	40	36	33	39
08	Fructe comestibile; coji de citrice și de pepeni	25	20	23	29	26	31	38
09	Cafea, ceai, mate și condimente	4	2	3	2	2	1	3
10	Cereale	97	89	36	75	81	18	43
11	Produse ale ind. morăritului; malț, amidon, inulină, gluten	1	1	2	1	1	2	2
12	Semințe și fructe; plante ind. și medicinale; paie și furaje	53	99	42	53	38	83	79
13	Lac; gume, rășini și alte seve și extracte vegetale	0	0	0	0	0	0	0
14	Materii pentru împletit și alte produse de origine vegetală	1	1	1	1	1	2	2
III	Grăsimi și uleiuri animale sau vegetale	79	51	22	28	10	28	64
15	Grăsimi și uleiuri de origine animală sau vegetală	79	51	22	28	10	28	64
IV	Produse alimentare, băuturi, tutun	101	60	79	108	112	111	116
16	Preparate din carne, din pește, crustacee, moluște și altele	2	5	12	16	12	11	13
17	Zahăr și produse zaharoase	2	1	3	4	5	3	4
18	Cacao și produse preparate din cacao	1	0	0	1	1	1	2
19	Preparate de cereale, făină,	3	4	6	11	15	20	22

COD NC	Denumire Secțiune/Capitol	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	amidon, lapte; produse de patiserie							
20	Preparate din legume, fructe, sâmburi sau alte părți de plante	14	7	11	12	13	22	16
21	Preparate alimentare diverse	3	3	1	2	2	3	6
22	Băuturi, lichide alcoolice și oțeturi	50	24	23	27	31	28	28
23	Reziduuri și deșeuri ale industriei alimentare	24	15	20	25	18	15	20
24	Tutun și înlocuitori de tutun prelucrați	2	1	3	11	15	8	3

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

**Anexa V-3: Evoluția importurilor agroalimentare ale României,
în perioada 1998 - 2004**

- milioane euro -

COD NC	Denumire secțiune/capitol	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Total importuri, din care:	13329	9927	14235	17383	18881	21201	26281
	- Agroalimentar:	1141	747	1015	1351	1246	1535	1714
I	Animale vii și produse animale	234	115	162	314	312	261	389
01	Animale vii	9	5	24	64	44	20	23
02	Carne și organe comestibile	132	57	83	186	201	165	276
03	Pește și crustacee, moluște și alte nevertebrate acvatice	35	19	18	22	26	33	39
04	Lapte, produse lactate, ouă; miere; produse comestibile de origine animală	49	25	29	33	31	30	32
05	Alte produse de origine animală	9	8	9	9	11	14	19
II	Produse vegetale	253	210	296	375	294	596	543
06	Plante vii sau produse de floricultură	4	3	5	7	12	11	15
07	Legume, plante, rădăcini și tuberculi alimentari	21	13	22	26	28	43	41
08	Fructe comestibile; coji de citrice și de pepeni	55	58	65	62	75	79	94
09	Cafea, ceai, mate și condimente	51	60	67	66	55	59	67
10	Cereale	30	32	63	129	32	307	221
11	Produse ale ind. morăritului; malț, amidon, inulină, gluten	39	22	43	40	29	48	44
12	Semințe și fructe; plante ind. și medicinale; paie și furaje	48	17	28	41	59	44	55
13	Lac; gume, rășini și alte seve și extracte vegetale	4	4	4	5	4	5	6
14	Materii pentru împletit și alte produse de origine vegetală	0	0	0	0	0	1	0

COD NC	Denumire secțiune/capitol	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
III	Grăsimi și uleiuri animale sau vegetale	63	30	38	38	70	55	52
15	Grăsimi și uleiuri de origine animală sau vegetală	63	30	38	38	70	55	52
IV	Produse alimentare, băuturi, tutun	591	392	519	624	569	623	730
16	Preparate din carne, din pește, crustacee, moluște și altele	60	15	20	19	13	13	16
17	Zahăr și produse zaharoase	123	74	124	169	109	119	117
18	Cacao și produse preparate din cacao	25	13	15	20	24	31	29
19	Preparate de cereale, făina, amidon, lapte; produse de patiserie	35	19	24	31	34	39	52
20	Preparate din legume, fructe, sămburi sau alte părți de plante	51	33	42	43	45	53	61
21	Preparate alimentare diverse	85	66	79	86	85	92	105
22	Băuturi, lichide alcoolice și oțeturi	20	15	18	23	26	34	47
23	Reziduuri și deșeuri ale industriei alimentare	82	44	57	71	83	76	90
24	Tutun și înlocuitori de tutun prelucrați	109	113	140	162	149	165	213

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

**Anexa V-4: Evoluția balanței comerciale agroalimentare a României
în perioada 1998- 2004**

COD NC	Denumire secțiune/capitol	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Sold comerț exterior, din care:	4002	-1950	-2962	-4661	-4206	-5588	-7346
	- Agroalimentar:	-649	-292	-647	-867	-785	-1037	-1127
I	Animale vii și produse animale	-129	-6	-24	-168	-160	-72	-189
01	Animale vii	51	73	83	48	71	117	118
02	Carne și organe comestibile	-113	-52	-80	-180	-193	-152	-258
03	Pește și crustacee, moluște și alte nevertebrate acvatice	-26	-11	-15	-19	-24	-31	-37
04	Lapte, produse lactate, ouă; miere; produse comestibile de origine animală	-37	-14	-12	-14	-9	2	0,1
05	Alte produse de origine animală	-4	-3	-1	-3	-4	-9	-11
II	Produse vegetale	-48	26	-167	-174	-108	-425	-336
06	Plante vii sau produse de floricultură	-3	-2	-4	-6	-11	-10	-13
07	Legume, plante, rădăcini și tuberculi alimentari	2	9	-2	14	9	-10	-2
08	Fructe comestibile; coji de citrice și de pepeni	-29	-39	-41	-34	-49	-48	-56
09	Cafea, ceai, mate și condimente	-47	-57	-64	-64	-53	-58	-65
10	Cereale	67	57	-26	-54	49	-290	-178
11	Produse ale ind. morăritului; malt, amidon, inulină, gluten	-38	-21	-41	-39	-28	-47	-42
12	Semințe și fructe; plante ind. și medicinale; paie și furaje	4	82	14	11	-21	40	24
13	Lac; gume, rășini și alte seve și extracte vegetale	-4	-3	-4	-4	-4	-5	-5
14	Materii pentru împletit și alte produse de origine vegetală	0	1	1	1	1	1	1
III	Grăsimi și uleiuri animale sau vegetale	17	20	-15	-10	-60	-28	12
15	Grăsimi și uleiuri de origine animală sau vegetală	17	20	-15	-10	-60	-28	12
IV	Produse alimentare, băuturi, tutun	-489	-332	-440	-516	-457	-512	-615
16	Preparate din carne, din pește, crustacee, moluște și altele	-58	-10	-8	-3	-1	-2	-3

COD NC	Denumire secțiune/capitol	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
17	Zahăr și produse zaharoase	-121	-73	-121	-166	-104	-116	-113
18	Cacao și produse preparate din cacao	-24	-13	-15	-19	-23	-30	-27
19	Preparate de cereale, făină, amidon, lapte; produse de patiserie	-32	-16	-18	-20	-20	-19	-30
20	Preparate din legume, fructe, sămburi sau alte părți de plante	-38	-26	-31	-32	-33	-32	-45
21	Preparate alimentare diverse	-82	-63	-78	-84	-83	-89	-99
22	Băuturi, lichide alcoolice și oțeturi	31	9	4	4	4	-6	-18
23	Reziduuri și deșeuri ale industriei alimentare	-58	-29	-37	-45	-65	-61	-70
24	Tutun și înlocuitori de tutun prelucrați	-107	-112	-137	-151	-134	-157	-210
24	Preparate de cereale, făină, amidon, lapte; produse de patiserie	-32	-16	-18	-20	-20	-19	-30
20	Preparate din legume, fructe, sămburi sau alte părți de plante	-38	-26	-31	-32	-33	-32	-45
21	Preparate alimentare diverse	-82	-63	-78	-84	-83	-89	-99
22	Băuturi, lichide alcoolice și oțeturi	31	9	4	4	4	-6	-18
23	Reziduuri și deșeuri ale industriei alimentare	-58	-29	-37	-45	-65	-61	-70
24	Tutun și înlocuitori de tutun prelucrați	-107	-112	-137	-151	-134	-157	-210

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

Anexa V-5: Produse care au înregistrat balanțe pozitive în perioada 1998-2004

1998			1999			2000			2001			2002			2003			2004		
Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro
10	Ce-reale	66,7	12	Se-mințe și plan-te in-dus-triale	81,8	1	Ani-male vii	83,1	1	Ani-male vii	47,6	1	Ani-male vii	70,8	1	Ani-male vii	117	01	Ani-male vii	117,8
1	Ani-male vii	51,1	1	Ani-male vii	72,5	12	Se-mințe și plan-te in-dus-triale	14	7	Le-gume	14,5	10	Ce-reale	49,1	12	Se-mințe și plan-te in-dus-triale	39,6	12	Se-mințe și plan-te in-dus-triale	23,5
22	Bău-turi alco-olice	30,6	10	Ce-reale	56,5	22	Bău-turi alco-olice	4,4	12	Se-mințe și plan-te in-dus-triale	11,4	7	Le-gume	8,7	4	Lapte, pro-duse lacta-te și miere	2,4	15	Gră-simi și uleiuri vege-tale	12,2
15	Gră-simi și uleiuri vege-tale	16,7	15	Gră-simi și uleiuri vege-tale	20,5	14	Mate-rii pt. împle-tit și alte prod. vege-tale	0,9	22	Bău-turi alco-olice	4,2	22	Bău-turi alco-olice	4,4	14	Mater-ii pt. împle-tit și alte prod. veget-ale	1,3	14	Mate-rii pt. împle-tit și alte prod. vege-tale	1,3

1998			1999			2000			2001			2002			2003			2004		
Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Produs	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro
12	Semințe și plante industriale	4,4	7	Legume	9,3				14	Ma-terii pt. îm-pletit și alte prod. vege-tale	0,8	14	Ma-terii pt. îm-pletit și alte prod. vege-tale	0,9				04	Lap-te, prod. lac-tate, ouă, mie-re	0,1
7	Legume	1,7	22	Băuturi alcoolice	9															
			14	Materii pt. împletit și alte prod. vegetale	0,8															

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

Anexa V-6

Produse care au înregistrat balanțe negative în perioada 1998-2004

1998			1999			2000			2001			2002			2003			2004		
Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. euro
17	Zahăr și produse zaharoase	-121	24	Tutun și înlocuitori de tutun	-112	24	Tutun și înlocuitori de tutun	-137	02	Carne și organe comestibile	-180	02	Carne și organe comestibile	-193	10	Cereale	-290	02	Carne și organe comestibile	-258
02	Carne și organe comestibile	-113	17	Zahăr și produse zaharoase	-73	17	Zahăr și produse zaharoase	-121	17	Zahăr și produse zaharoase	-166	24	Tutun și înlocuitori de tutun	-134	24	Tutun și înlocuitori de tutun	-157	24	Tutun și înlocuitori de tutun	-210
24	Tutun și înlocuitori de tutun	-107	21	Preparate alimentare diverse	-63	02	Carne și organe comestibile	-80	24	Tutun și înlocuitori de tutun	-151	17	Zahăr și produse zaharoase	-104	02	Carne și organe comestibile	-152	10	Cereale	-178
21	Preparate alimentare diverse	-82	09	Cafea, ceai și condimente	-57	21	Preparate alimentare diverse	-78	21	Preparate alimentare diverse	-84	21	Preparate alimentare diverse	-83	17	Zahăr și produse zaharoase	-116	17	Zahăr și produse zaharoase	-113

1998			1999			2000			2001			2002			2003			2004		
Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro
23	Nu-tre-țuri pen-tru ani-male	-58	02	Car-ne și orga-ne co-mesti-bile	-52	09	Ca-fea, ceai și condi-men-te	-64	09	Ca-fea, ceai și condi-men-te	-64	23	Nutre-țuri pen-tru ani-male	-65	21	Pre-para-te ali-men-tare diver-se	-89	21	Pre-para-te ali-men-tare diver-se	-99
16	Pre-para-te din carne	-58	08	Fruc-te co-mes-tibile	-39	08	Fruc-te co-mes-tibile	-41	10	Ce-reale	-54	15	Gră-simi și uleiuri	-60	23	Nu-tre-țuri pen-tru ani-male	-61	23	Nutre-țuri pen-tru ani-male	-70
09	Ca-fea, ceai și con-di-mente	-47	23	Nutre-țuri pen-tru ani-male	-29	11	Pro-duse ale ind. moră-ritului	-41	23	Nutre-țuri pen-tru ani-male	-45	09	Ca-fea, ceai și con-di-mente	-53	09	Ca-fea, ceai și con-di-mente	-58	09	Ca-fea, ceai și con-di-mente	-65
11	Pro-duse ale ind. moră-ritului	-38	20	Pre-para-te din legu-me, fructe	-26	23	Nutre-turi pen-tru ani-male	-37	11	Pro-duse ale ind. moră-ritului	-39	08	Fruc-te co-mes-tibile	-49	08	Fruc-te co-mes-tibile	-48	08	Fruc-te co-mes-tibile	-56

1998			1999			2000			2001			2002			2003			2004		
Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro	Cod NC	Pro-dus	Mil. Euro
20	Prepara-te din legu-me, fructe	-38	11	Pro-duse ale ind. moră-ritului	-21	20	Prepara-te de legu-me, fructe	-31	08	Fruc-te come stibile	-34	20	Prepara-te de legu-me, fructe	-33	11	Pro-duse ale ind. moră-ritului	-47	20	Prepara-te de legu-me, fructe	-45
04	Lapte, ouă, miere	-37	19	Prepara-te pe bază de ce-reale	-16	10	Cerea-le	-26	20	Prepara-te din legum-e, fructe	-32	11	Pro-duse ale ind. moră-ritului	-28	20	Prepara-te de legu-me, fructe	-32	11	Pro-duse ale ind. moră-ritului	-42

Sursa: prelucrări după date CNS/INS.

VI. DECALAJE PRIVIND RESURSELE DISPONIBILE, STRUCTURA AGRARĂ, PERFORMANȚELE

VI.1. Mai mult de un deceniu și jumătate de evoluții incerte

Dezvoltarea durabilă a agriculturii implică așadar un proces de creștere economică sectorială sustenabilă și competitivă pe termen lung, bazată pe o alocare rațională a resurselor în condițiile protecției, conservării și ameliorării acestora.

În țara noastră, în perioada de după anul 1989, evoluția produsului agricol s-a situat la cote modeste ale performanței și a urmat o traiectorie sinuoasă. Comparativ cu 1990, în anul 1991 a avut loc o creștere ușoară (100,8%) pentru ca apoi, în anul 1992, să se producă un recul puternic (87,4%) al produsului agricol. A fost necesară o perioadă de trei ani pentru ca, la finele lui 1995, să fie atins nivelul din 1991 (100,8% comparativ cu 1990). Perioada care a urmat marchează doi ani de creștere a produsului agricol (102,2% în 1996, respectiv 105,6% în 1997 în raport cu anul 1990) pentru ca în anul 1998 să aibă loc o nouă „cădere” (97% față de nivelul anului 1990). Creșterea agricolă înregistrată s-a dovedit a fi nesustenabilă. A urmat apoi, în anul 1999, o nouă creștere modestă a produsului agricol comparativ cu anul 1990 (102,8%). Anul 2000 continuă tendințele deceniului precedent, o „cădere”, la un nivel de 85,2% față de 1999, urmată de o creștere semnificativă în 2001 (122,7%) față de anul 2000, urmată de un nou recul în 2002 (96,5% comparativ cu nivelul anului 2001). Anii 2003 și 2004 sunt marcați de creșteri ale produsului agricol: 107,5% în 2003 (în raport cu 2002) respectiv 118,1% în anul 2004 (față de anul 2003).³⁰

Inconsecvențele evoluției producției, pe fondul unor performanțe modeste au determinat ca, prin nivelul scăzut de eficacitate al alocării resurselor, agricultura României să continue să se situeze pe un plan periferic în context european. Reamintim faptul că, într-o poziție similară, s-a plasat agricultura țării noastre atât în anul 1938, cât și în anul 1989 (Vezi: I. Davidovici și D. Gavrilescu, coordonatori, „Economia creșterii agroalimentare”, Editura Expert,

³⁰ Vezi *Anuarul Statistic al României 2000*, INS, București 2001, p. 375 și *Anuarul Statistic al României 2005*, INS, București, 2006, p. 498.

București, 2002, p. 450-468). Astfel valoarea producției agricole pe ha, o expresie sintetică a productivității utilizării capitalului funciar, în anul 2003 era în țara noastră de 734 euro/ha, în timp ce media în țările Uniunii Europene se situa la un nivel de 2244 euro/ha. Decalaje pronunțate se înregistrează și în ceea ce privește valoarea adăugată brută. În același an, 2003, în România VAB/ha era de 446 euro în timp ce în țările Uniunii Europene se situa la un nivel de 1180 euro. Semnificativ mai mare este decalajul în nivelul VAB/persoane ocupate: în România 1425 euro, iar media țărilor membre ale Uniunii Europene depășește 22.500 euro (mai precis 22.590)³¹.

Evoluția relevantă a produsului agricol a avut loc pe fondul unei stări necorespunzătoare a factorilor de producție: capitalul funciar, capitalul de exploatare, resursa umană.

Solurile României - capitalul funciar al țării - prezintă actualmente un grad îngrijorător de deteriorare a potențialului productiv. Cauzele acestei stări nedorite își au obârșia, în egală măsură, în degradarea infrastructurii de producție și în practicile agricole neraționale din cauza, mai ales, a lipsei de resurse financiare necesare utilizării unor inputuri adecvate (îngrășăminte, pesticide), ca și a stării precare a capitalului fizic (tractoare, mașini agricole) destinat mecanizării lucrărilor agricole, în special în zonele montane. Toate acestea au condus la sărăcirea solurilor în elemente nutritive, la compactarea lor, la creșterea gradului de eroziune a terenurilor agricole și, nu în ultimul rând, la excesul periodic de umiditate în unele zone ale țării.

Conform datelor furnizate de Institutul de Cercetări pentru Pedologie și Agrochimie, suprafața studiată agrochimic cuprinde 9.774.517 ha (66% din totalul terenurilor agricole). Pe aceste suprafețe starea de asigurare a solului cu humus, un indicator de bază al potențialului productiv, se situează la un nivel scăzut și foarte scăzut (< 2%) pe 4.943.695 ha (ceea ce reprezintă peste 50% din suprafața cartată agrochimic), în timp ce un nivel mijlociu și ridicat (2%-5%) se întâlnește pe 3.967.027 ha (40,6% din suprafața cartată agrochimic). În opinia reputatului specialist acad. prof. dr. doc Cristian Hera, conținutul solurilor României în N, P și K - principalele elemente necesare nutriției plantelor - este cu mult mai mic decât cerințele acestora pentru realizarea unor producții mari și stabile: 90% din solurile cartate agrochimic au o asigurare slabă și mijlocie cu azot. „Exportul de elemente nutritive luate de plante din sol odată cu recolta - preciza acad. Cristian Hera - nu a fost niciodată compensat printr-o aplicare corespunzătoare a îngrășămintelor” și, în continuare ... „se poate afirma, fără riscul de a greși, că solurile românești se

³¹ *Calculat pe baza datelor din Anuarul Statistic al României, INS, 2004 și lucrarea „Slovak, Czech, Hungarian, Latvian, Polish, Romanian and Slovenian Agriculture in Comparison with EU Countries”, Research and Information Institute for Agricultural Economics, Budapesta, 2003.*

află într-o continuă stare de degradare, de sărăcire, stare care, în mod firesc, se reflectă în primul rând asupra populației din mediul rural”³².

Situația reliefată a fost accentuată în anii perioadei de tranziție, în care consumul de îngrășăminte chimice a cunoscut o reducere dramatică. De la un consum de substanțe nutritive (N, P și K) de 129,9 kg/ha arabil, respectiv de 86,4 kg/ha teren agricol în anul 1986 și, apoi, de 117 kg/ha teren arabil aferent 74,8 kg/ha teren agricol în 1990, s-a ajuns la numai 34,65 kg/ha teren arabil, respectiv 22,2 kg/ha teren agricol în anul 2004³³. O tendință similară a urmat și procesul de administrare a îngrășămintelor naturale. Într-un studiu al OCDE s-a ajuns la concluzia că, în agricultura țării noastre, balanța azotului a ajuns să fie negativă, fenomen, apreciat de specialiști, de natură să conducă la folosirea irațională a resurselor de sol și la imposibilitatea de a avea o utilizare sustenabilă a potențialului productiv al acestuia. În anul 1999, față de substanțele extrase de recolta anului în cauză, indicele de înlocuire a fost de 42% pentru azot, 28% pentru fosfor și 2% pentru potasiu³⁴. Cifrele sunt grăitoare și nu necesită nici un comentariu suplimentar.

Alte fenomene care reflectă deteriorarea calității solurilor sunt:

- a) eroziunea hidrică, împreună cu alunecările de teren, se extinde pe 7 milioane ha teren agricol. Aceste fenomene cunosc o acuitate deosebită în: Podișul Moldovei, dealurile subcarpatice dintre Trotuș și Olt, Podișul Getic, Depresiunea Colinară a Transilvaniei. Specialiștii apreciază că, anual, prin eroziune, se pierde 126 milioane tone de sol;
- b) excesul periodic de umiditate afectează anual 3,8 milioane ha teren agricol;
- c) excesul de secetă frecventă se manifestă pe cca 7,1 milioane ha teren agricol;
- d) compactarea antropică a solului și formarea crustei: compactarea afectează cca 1,3 milioane ha - are cauzele în practicarea unor soluții inadecvate de mecanizare a lucrărilor agricole; formarea crustei se extinde pe cca 2,2 milioane ha³⁵.

³² Vezi: Cristian Hera - „Fertilitatea solului; factor hotărâtor în dezvoltarea durabilă și performantă a agriculturii României”. Comunicare prezentată la simpozionul „Strategia Națională de Dezvoltare Durabilă a României – Agricultură și Dezvoltare Rurală”, INCE, București, 17-18 martie 2004.

³³ În anul agricol 1999/2000, consumul de îngrășăminte chimice, în nici una din țările Uniunii Europene (exceptând Portugalia cu 95 kg s.a./ha) nu se situa sub 120 kg s.a./ha (Vezi FAO Fertilizer Yearbook, vol. 50, p.34-39).

³⁴ Vezi: M. Dumitru și colab. „Folosirea îngrășămintelor cu fosfor în România. Aspecte actuale și de perspectivă”; lucrările Simpozionului internațional, 3-4 octombrie 2002, Caracal-România, și studiul OECD „Evaluarea politicilor agricole în România”, 2000.

³⁵ Vezi: „Planul Național Strategic 2007-2013”, MAPDR, București, iunie 2006.

Alături de degradarea solului, un curs nefavorabil al evoluției produsului agricol a fost influențat de deteriorarea infrastructurii de producție a unora dintre serviciile de bază destinate producătorilor agricoli: irigațiile și mecanizarea.

În anul 2003, țara noastră dispunea de o suprafață amenajată pentru irigat de 2,871 milioane ha. Din aceasta, în cea mai mare parte echipată cu sisteme de irigații neutilizate ani îndelungați în cursul perioadei de tranziție, s-au reabilitat 1,5 milioane ha, din care, în anul 2003, au fost valorificate numai 569,1 mii ha. Conform datelor MAPDR, în perioada 1988-2003 a fost irigată efectiv (cel puțin cu o udare) numai 15,6-37,9% din suprafața reabilitată.³⁶

Serviciile de mecanizare, pe parcursul întregii perioade inaugurate în decembrie 1989, au continuat să se afle într-o situație necorespunzătoare. Deși dotarea cu tractoare și mașini agricole a cunoscut o ușoară ameliorare față de anul 1989 (parcul de tractoare ajungând la 169.147 unități la 31.12.2003), totuși ea se menține încă departe de nevoi, atât sub raport cantitativ cât și calitativ. Astfel încărcătura pe tractor se situează încă la o cotă de cca 60 ha/tractor (de 5 ori mai mult față de media UE-15)³⁷. Pentru executarea lucrărilor în condiții corespunzătoare sub raport calitativ și în perioade optime din punct de vedere agrotehnic, conform opiniilor specialiștilor în domeniu, parcul de tractoare ar trebui să fie dublat. Față de cele reliefate se impune subliniat faptul că sporirea parcului de tractoare în ultimii 15 ani a avut loc într-un ritm extrem de lent.

Din punctul de vedere al calității parcului, sunt de menționat două aspecte, și anume:

- peste 2/3, mai precis 71,6% din numărul tractoarelor care formează dotarea exploatațiilor agricole sunt amortizate ca urmare a îndeplinirii duratei normale de serviciu (8-10 ani);
- tractoarele pe șenile, menite să asigure în condiții corespunzătoare (executarea lucrărilor pe curba de nivel) lucrările pe pante, practic au dispărut din dotarea unităților agricole (la finele anului 2003 au rămas în serviciu mai puțin de 100 tractoare specializate SM 400 (445) și SM 800 (851)³⁸. Aspectele negative relevate în legătură cu calitatea tractoarelor exercită o puternică influență nefavorabilă - de altfel bine cunoscută - asupra recoltelor și a solului.

Din cauza deteriorării calității solului, din anul 2000 s-a ajuns la situația în care doar 4 milioane ha din terenul agricol, din care 3,8 milioane ha teren arabil

³⁶ Vezi: „Planul Național Strategic 2007-2013”, MAPDR, București, iunie 2006.

³⁷ Încărcătura medie pe tractor pe ansamblul UE în anul 2000 a fost de cca 12 ha, cu extreme peste medie în Danemarca 18,6 ha, 15,5 ha în Franța, 16 ha Portugalia, 20,6 ha în Spania etc. În același an, încărcătura medie pe tractor a fost de 34,3 ha în Cehia, 11 ha în Polonia, 67,1 ha în Slovacia și 42,5 ha în Ungaria (vezi FAO „Production Yearbook” vol.55/2001).

³⁸ Vezi: Studiul „Inventarul tractoarelor și al mașinilor agricole la 31.12.2003”, MAPDR, București, 2004.

(aproximativ 40%), îndeplinesc condițiile minime pentru dezvoltarea unei agriculturi competitive, respectiv cele cuprinse în clasele I și II de pretabilitate³⁹ (tabelul VI-1).

Dezvoltarea unei agriculturi durabile și în același timp competitive nu este posibilă fără oprirea procesului de degradare a solului, prin elaborarea și realizarea unor programe care să aibă în vedere toți factorii limitativi ai capacității sale productive. În opinia specialiștilor, un asemenea obiectiv, de maximă importanță națională, nu se poate realiza de la sine, numai prin forțele unei piețe subdezvoltate sau așteptând de la integrarea în Uniunea Europeană, eventualele ajutoare externe, cumpărarea pământului de către persoane străine; este de datorita factorilor de decizie interni să promoveze o politică agrară realistă, viabilă, care să mobilizeze resursele umane, materiale, investiționale, științifice în vederea realizării obiectivului menționat.⁴⁰

Tabelul VI-1

**Repartizarea terenurilor agricole pe clase de pretabilitate,
la 31 decembrie 2000 (fără măsurile ameliorative)**

Clasa de pretabilitate	Modul de folosință							
	Total agricol		Arabil		Pășuni și fânețe		Vii și livezi	
	Mii ha	%	Mii ha	%	Mii ha	%	Mii ha	%
Suprafața totală	14857	100,0	9381	100,0	4989	100,0	527	100,0
din care, în clasa de pretabilitate:								
I - foarte bună	410	2,8	355	3,8	54	1,1	1	0,2
II - bună	3656	24,6	3353	35,7	220	4,4	83	15,7
III - mijlocie	3083	20,7	2364	25,2	597	12,1	122	23,2
IV - slabă	3623	24,4	1728	18,4	1767	35,7	128	24,3
V - foarte slabă	4085	27,5	1581	16,9	2311	46,7	193	36,6

Sursa: *Anuarul Statistic al României, INS, 2001, p. 43.*

Datorită efectelor generate de unele dintre lucrările hidroameliorative și hidrotehnice realizate în țara noastră, și ca urmare a poluării solurilor, au intervenit o serie de modificări de nedorit în regimul natural al apelor subterane. Ca rezultat al analizei situației apelor afectate de poluarea chimică la finele anului 2004, au fost identificate un număr de 251 comune care acoperă 1138114 ha teren agricol (din care 809326 ha teren arabil), în care există poluare cu unități din surse agricole (Ordin MMGA-MAPDR 241-

³⁹ În 1992, în clasa I de pretabilitate erau: 2844 mii ha teren agricol – 19% din total; 2785 mii ha teren arabil – 30% din total; 48 mii ha pășuni și fânețe – 1% din total și 12 mii ha vii și livezi – 2% din total.

⁴⁰ Vezi: Prof. Marin Popescu „Criza agrară în România de la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI”, Studiu IEA, București, 2002-2003.

196/2005). În unele zone, resursele de apă, în special cele din acviferele freatice, prezintă un risc ridicat de poluare, existând o stare de neconformitate cu standardele de calitate. După cum rezultă din Planul Național Strategic 2007-2013, țara noastră s-a angajat să implementeze Directiva-cadru de politică comunitară în domeniul apei (Directiva 2000/60/CE), care are ca obiectiv comun pentru toate statele membre atingerea „calității ecologice și chimice bune” a apelor până în anul 2015. În concordanță cu cerințele Directivei-cadru privind apa, și România a stabilit acest an ca termen limită până la care apele trebuie să atingă un prag minim al calității, prin reducerea emisiilor provenite din activitatea umană, industrială și agricolă⁴¹.

Referitor la resursa umană, se impun subliniate câteva aspecte semnificative. În plan demografic unul dintre cele mai grave fenomene îl reprezintă îmbătrânirea populației rurale. Ponderea populației în vârstă (peste 50 de ani) în zonele rurale a ajuns să fie de 1,6 ori mai ridicată decât în cele urbane. În același timp, populația tânără (15-49 ani) este cu circa o treime mai scăzută în zonele rurale comparativ cu zona urbană. Procentajul populației în vârstă de 65 de ani și peste s-a ridicat, în anul 2004, până la 18,5% din totalul populației rurale. Din punctul de vedere al nivelului de educație și pregătire profesională, populația rurală este defavorizată comparativ cu cea din zonele urbane. În ansamblul populației ocupate, în zonele rurale, 51,4% are un nivel scăzut de instruire (9,2% în zonele urbane), în timp ce numai 2,3% a absolvit un nivel superior de învățământ, circa 3,3% din populația rurală nu a absolvit nici o formă de învățământ. Demn de remarcat este și faptul că, în anul 1997, 73,46% din lucrătorii agricoli aveau mai puțin de 8 clase terminate.

Sistemul de educație din zonele rurale nu oferă oportunități egale cu cele din mediul urban. Se apreciază că sistemul actual de învățământ nu este adaptat pentru a susține performanța economică și diversificarea activităților în zonele rurale.⁴²

În concluzie, subliniem faptul că evaluarea dinamicii produsului agricol în anii perioadei de tranziție ca, de altfel, și a stării actuale a factorilor de producție fundamentali (capital funciar, capital de exploatare, resursa umană) indică un tip de evoluție a sectorului analizat în care caracteristicile esențiale ale durabilității sunt extrem de puțin reprezentate. Altfel spus, în ultimul deceniu și jumătate, evoluția agriculturii României s-a situat într-o măsură foarte redusă pe calea dezvoltării durabile.

⁴¹ *Vezi: Planul Național Strategic 2007-2013*, MAPDR, București, iunie 2006, p. 11.

⁴² *Vezi: Mihai Dumitru, Dana Diminescu, Valentin Iazea „Dezvoltarea rurală și reforma agriculturii românești”, studiu CEROPE, București, 2004.*

VII. DETERMINANȚII EVOLUȚIEI PE UN CURS CONTRAR DURABILITĂȚII - DECALAJE, RESTRICȚII ȘI BLOCAJE ÎN CALEA PERFORMANȚEI

Practicarea unor sisteme de producție de natură să conducă la o dezvoltare durabilă a sectorului agricol, în anii perioadei de tranziție, a fost restricționată de un ansamblu de factori și condiții, dintre care se detașează:

VII.1. Fărămițarea excesivă a capitalului funciar și de exploatare în gospodăriile agricole individuale

După anul 1989 în agricultura României s-a format și consolidat o structură duală de exploatare a resurselor funciare: pe de o parte, o masă mare de mici gospodării țărănești, iar pe de altă parte, un număr relativ redus de exploatați agricole de mari dimensiuni organizate pe principiile firmei private. Pe o poziție intermediară se situează un strat încă relativ subțire de gospodării agricole individuale, care dispun de un potențial de producție și o orientare a activității economice apropiate de cele ale fermelor familiale din țările Uniunii Europene.

Conform datelor recensământului general agricol din decembrie 2002 - ianuarie 2003, în țara noastră există un număr de 4462,2 mii exploatați agricole individuale (99,5% din numărul total al unităților agricole) care au pus în valoare o suprafață agricolă utilizată (SAU) de 7708,8 mii ha (55,4% din SAU a țării). Specificul acestui sector al agriculturii românești îl constituie un puternic proces de fărămițare a capitalului funciar. În medie pe o exploatație agricolă individuală revine o suprafață de 1,73 ha. Pe baza datelor aceluiași recensământ rezultă că 26,2% din totalul exploatațiilor agricole individuale pun în valoare, fiecare dintre ele, o suprafață mai mică de 0,3 ha; cumulat, aceste exploatații utilizează cca 1,6% din SAU, care revine sectorului exploatații individuale⁴³. De remarcat este faptul că aproape 50% din numărul de unități

⁴³ Făcând abstracție de prevederile extrem de controversate ale Legii nr.166/2002, de menționat este faptul că în țara noastră nu există o definiție funcțională a conceptului de exploatație agricolă. Astfel, de exemplu, este îndoielnic faptul că entitățile economice care exploatează mai puțin de 0,3 ha (conform datelor recensământului agricol 2002-2003, suprafața medie aferentă acestei categorii de unități agricole este de 0,11 ha) ar putea fi încadrate în categoria de exploatații agricole; sub raportul resurselor angajate și

agricole individuale (45,4% din totalul acestora) se încadrează în clasa de mărime 0,31-2,0 ha; acestor unități agricole le revine 24,7% din SAU aferentă exploatațiilor agricole individuale. La o unitate economică din această clasă revine o suprafață de 0,98 ha.

Cea mai mare parte din SAU a României valorificată în sistemul exploatațiilor agricole individuale (37,6% din SAU) revine unităților agricole din clasa de mărime 2-5 ha/gospodărie; o dimensiune cu mult inferioară mediei fermelor familiale din țările UE cu cel mai ridicat grad de fărâmițare a fondului funciar.

Unitățile agricole din clasa 5,1-10,0 ha dețin 5,0% din totalul gospodăriilor agricole individuale și valorifică 18,4% din SAU aferentă acestora; pe o unitate agricolă revin 6,6 ha SAU. Sub raportul înzestrării cu resurse funciare, exploatațiile agricole cuprinse în această categorie sunt comparabile cu suprafața medie a fermelor familiale din unele țări ale Uniunii Europene, cum ar fi, de exemplu, Grecia (4,4 ha/exploatație), Italia (6,1 ha/exploatație), Polonia (8 ha/exploatație), Portugalia (9,3 ha/exploatație), Slovenia (5,6 ha/exploatație)⁴⁴.

Este de remarcat faptul că exploatațiile agricole individuale cu o suprafață de peste 10,1 ha, care reprezintă numai 1,1% din totalul acestora, pun în valoare 17,6% din SAU în cadrul gospodăriilor individuale⁴⁵.

Slabei înzestrări a exploatațiilor individuale, sub raportul capitalului funciar, i se suprapune o accentuată penurie de capital de exploatare. Astfel, în medie, o exploatație agricolă individuală (care, reamintim, exploatează în medie 1,73 ha SAU) dispune de: 0,61 capete bovine; 1,57 capete porcine; 1,74 capete ovine și caprine; 13,4 capete păsări. Un tractor agricol revine la 33 exploatații agricole individuale, un plug la 41 exploatații, iar o semănătoare la 114 exploatații agricole individuale. Nici în privința infrastructurii de producție, în speță adăposturi amenajate pentru animale, exploatațiile agricole individuale nu prezintă o situație mai favorabilă. Semnificativ în acest sens este faptul că un grajd de bovine se regăsește la 2,1 exploatații agricole individuale, un adăpost de porcine la 1,7 exploatații, un saivan la 10,1 exploatații, iar un adăpost de păsări la 2,5 exploatații⁴⁶.

Pe baza informațiilor prezentate nu este dificil de sesizat faptul că, prin potențialul de resurse de care dispun, majoritatea covârșitoare a exploatațiilor

al outputului degajat, încadrarea unor asemenea entități în categoria unităților/exploatațiilor agricole generează mari semne de întrebare. În acest context se impune a fi relevat și faptul că nu este foarte clar ce entități economice ar putea fi definite ca exploatații agricole de subzistență, respectiv de semisubzistență.

⁴⁴ Vezi: Czech, Estonian, Hungarian, Latvian, Lithuanian, Polish, Romanian, Slovakian and Slovenian Agricultural with EU Countries 2002", studiu elaborat de Research and Information Institute for Agricultural Economics, Budapest, 2003.

⁴⁵ Vezi: "Recensământul general agricol 2002", INS, București, 2004.

⁴⁶ Calculat pe baza datelor din lucrarea "Recensământul general agricol 2002", INS, București, 2004.

agricole din țara noastră se situează dincolo de limita care oferă premisele necesare unei alocări raționale a capitalului funciar și de exploatare ca și a resurselor umane. Consecința o constituie practicarea unor sisteme de producție care, în mod obiectiv, nu se pot înscrie pe traiectoria durabilității.

Actuala structură agrară se dovedește a fi incapabilă să susțină un curs al evoluției spre o dezvoltare durabilă și competitivă. Cu alte cuvinte, grave deficiențe structurale restricționează drastic performanța producătorilor agricoli români.

VII.2. Persistența unui mediu concurențial subdezvoltat și puternic dezechilibrat

În sectorul agroalimentar, mediul concurențial continuă să fie subdezvoltat și puternic dezechilibrat în defavoarea producătorilor agricoli. De ani de zile se perpetuează aceleași caracteristici nedorite, atât în sfera ofertei, cât și a cererii, în pofida unor vizibile progrese în domeniul legislativ. Referitor la acestea din urmă avem în vedere reglementările adoptate în domenii cum ar fi piețele agricole, grupurile de producători, asociațiile profesionale etc.

Oferta de produse agroalimentare continuă să fie, în cea mai mare parte, pulverizată și destinată unor piețe segmentate. O slabă preocupare pentru respectarea și controlul standardelor de calitate se menține în actualitate. Problematika păstrării, respectiv a condiționării și a prelucrării primare - ca premise ale eșalonării ofertei, a corelării mai adecvate a acesteia cu cererea - nu și-a găsit o soluționare adecvată de perspectivă. Cadrul legislativ creat în legătură cu grupurile de producători, o autentică oportunitate în domeniul organizării ofertei, este încă privit cu neîncredere de agricultori.

Activitățile de marketing nu și-au dobândit încă semnificația și locul cuvenit: în gospodăria individuală, din cauza fărâmițării producției, oferta se situează sub pragul de oportunitate al angajării de resurse în acțiuni de marketing (inclusiv de promovare a produselor); în exploatarea mari, din cauza unor curențe mai generale ale managementului activității economice. Lipsa de specialiști în domeniu nu se situează pe ultimul loc printre cauzele actualei situații necorespunzătoare - în exploatarea țărănească individuală nu își au locul, în timp ce, în marile exploatare agricole, nu sunt integrați fie din cauza neglijării acestui domeniu de activitate, fie a lipsei resurselor necesare angajării de specialiști.

În același timp, formele netradiționale de desfacere a producției agricole (în țara noastră, practic, inexistente în ultimii 60 de ani) prin intermediul burselor de mărfuri și al pieței derivatelor financiare sunt, în continuare, blocate, în pofida adoptării cadrului legislativ necesar⁴⁷. Inexistența piețelor bursiere îi

⁴⁷ Cauzele blocajelor sunt multiple - pentru cei interesați sugerăm studiul elaborat de conf.dr.ec.Gheorghe Hurduzeu și publicat în volumul: I.Davidovici, D.Gavrilăscu (coord.) "Economia creșterii agroalimentare", Editura Expert, București, 2002, cap.5.4.2. și Anexa 5.1.

lipsește pe producătorii agricoli de semnalele necesare pentru orientarea activității de producție, facilitează transferul fără echivalent al valorii nou-create din agricultură spre alte sectoare, menține rigiditatea fluxurilor și a circuitelor financiare etc. Legăturile cu piețele externe se mențin la cote scăzute.

Procesul necesar de demonopolizare a cererii este departe de starea ce caracterizează o economie de piață funcțională. Ca urmare, tranzacțiile speculative, în defavoarea producătorilor agricoli, prezintă încă un caracter dominant în cazul multor produse agroalimentare cu impact major asupra veniturilor agricole. Situația actuală în domeniul cererii determină ca semnalele oferite de piețe să fie palide și adeseori denaturate. În consecință, producătorii agricoli acționează într-un mediu opac, în care este extrem de dificil și de riscant să adopte decizii, mai ales dintre cele care angajează exploatarea agricolă pe termen lung.

În condițiile unei piețe în care puterea de cumpărare se menține la un nivel scăzut, cererea nu a ajuns încă un vector al calității. Sub presiunea prețului de desfacere către consumatori, în marea lor majoritate cu o redusă putere de cumpărare, "achizitorii" de produse agricole (pentru prelucrare sau desfacere directă) au o marjă de acțiune extrem de redusă în beneficiul calității. În aceste împrejurări, producătorii agricoli sunt "stimulați" să-și îndrepte eforturile spre aspectele cantitative (volumul producției obținute) și mai puțin spre calitate.

Neajunsurile relevate prezintă un impact major asupra competitivității produselor și a producătorilor autohtoni. Acestea se exercită, în primul rând, prin intermediul costurilor, al prețurilor și al calității ofertei de produse agroalimentare românești. Acești parametri acționează în prezent, din cauza situației existente, ca restricții în calea competitivității, generând sau (după caz) menținând un handicap față de concurenții din țările Uniunii Europene. Nu sunt de neglijat nici alte aspecte, cum ar fi: consecințele negative pe care le determină mediul concurențial subdezvoltat și dezechilibrat asupra dimensiunii transferului de valoare nou-creată fără echivalent din exploatarea agricole în alte sectoare și, pe această bază, restricționarea capacității de dezvoltare și adaptare a unităților agricole la sfidările unei economii, în mod obiectiv, tot mai deschise; impactul negativ al lipsei de stimulente pentru calitate; consecințele negative ale slabei legături cu piețele externe, inclusiv a unei preocupări adecvate pentru promovarea produselor românești etc.

VII.3. Un semnificativ excedent al resurselor de muncă

Una dintre cele mai puternice restricții în calea performanței și, în același timp, în practicarea unor sisteme raționale de agricultură și, implicit, în calea performanței, o constituie persistența unui pronunțat surplus al resurselor de muncă din agricultură.

Printr-o pondere de 34,7% (în anul 2003) a populației active ocupate în agricultură, România deține, și în prezent, o poziție unică comparativ cu țările Uniunii Europene, o zonă economică în al cărei ansamblu ponderea populației ocupate în agricultură este de 4,3%⁴⁸ din totalul populației active. În România - la o populație de 2889 mii persoane (anul 2003) ocupate în agricultură (inclusiv vânat și silvicultură) și o suprafață agricolă utilizată (SAU) de 13939,5 mii ha, la un lucrător agricol revin 4,83 ha SAU, în timp ce pe ansamblul Uniunii Europene (6770 mii persoane ocupate în agricultură și 130443 mii ha SAU), în condițiile unui grad mult mai accentuat de intensificare a producției, fiecare lucrător valorifică 19,3 ha SAU⁴⁹.

Într-o ipoteză simplificatoare, dacă în țara noastră s-ar asigura un nivel al productivității resurselor de muncă (exprimat prin SAU valorificată de un lucrător agricol) similar cu cel din Uniunea Europeană, atunci populația activă din sectorul agricol ar putea fi redusă de la 2889 mii persoane la numai cca 724 mii persoane.

Perpetuarea unui important surplus al resurselor de muncă generează blocaje care mențin, pe diverse căi, un nivel scăzut al gradului de ocupare și al productivității resursei umane, cu un impact negativ direct atât asupra competitivității produselor cât și a veniturilor producătorilor agricoli români. De asemenea, nu pot fi neglijate consecințele negative ale situației actuale asupra posibilităților: de concentrare a capitalului funciar și de exploatare în unități agricole competitive; de sporire a gradului de înzestrare/modernizare tehnică a exploatațiilor agricole; de creștere a prețului muncii; de valorificare a avantajelor financiare care urmează să fie acordate, prin PAC, producătorilor agricoli etc.

Menținerea în continuare a unui pronunțat surplus al resurselor de muncă din exploatațiile agricole constituie un determinant al accentuării pantei ascendente a sărăciei populației rurale, care, sub raport economic, se află actualmente într-o dependență excesivă față de sectorul agricol.

În prezent, diminuarea drastică a populației active din agricultură reprezintă un proces complex care nu se poate înfăptui de la o zi la alta. Puternice bariere de natură economică și socială restricționează ieșirea din activitățile agricole a unui însemnat număr de lucrători. Avem în vedere atât rolul pe care l-au jucat în anii tranziției ocupațiile agricole în absorbirea celor respinși de pe piața muncii salariate, cât și slaba diversificare ocupațională din ruralul românesc. La rândul ei, această din urmă restricție este accentuată de nivelul cu totul

⁴⁸ UE -15 în anul 2000.

⁴⁹ Calculat după: "Anuarul Statistic al României 2003", INS, București 2004; "Recensământul general agricol 2002", INS, București, 2004; Czech, Estonian, Hungarian, Latvian, Lithuanian, Polish, Romanian, Slovakian and Slovenian Agriculture in Comparison with EU Countries 2002", studiu elaborat de Research and Information Institute for Agricultural Economics, Budapest, 2003.

nesatisfăcător de asigurare a zonelor rurale cu infrastructură socială și de producție, ca și de structura de vârstă, nivelul de instruire și calificare a populației ocupate în agricultură⁵⁰.

VII.4. Posibilitățile extrem de scăzute de economisire în cadrul unităților agricole, în condițiile unui potențial redus de atragere a capitalului din afara sectorului agricol

În seria restricțiilor și blocajelor în calea unei agriculturi durabile se înscrie și sărăcia din zonele rurale și pe această bază, slaba capacitate de economisire a populației. Venitul mediu pe locuitor în mediul rural a fost în anul 2004 cu aproape 20% mai scăzut decât în zonele urbane. Datele publicate de INS cu privire la posibilitățile de satisfacere a nevoilor de consum în anul 2004 arată că 68,7% din gospodăriile de agricultori (predominante în zonele rurale) nu au putut face față cheltuielilor cu venitul total net lunar realizat. Această pondere depășește atât nivelul mediu pe țară al indicatorului menționat (60,6%), cât și cel în cazul pensionarilor (59,2%), a căror situație materială precară este bine cunoscută. Din cauza lipsei resurselor financiare, 83,3% din gospodăriile de agricultori s-au aflat în imposibilitatea de a cumpăra produse alimentare suficiente pentru asigurarea hranei. La nivelul veniturilor actuale din zonele rurale (3.262.212 lei/persoană/lună în anul 2004) este puțin probabil ca procesul de economisire să poată crea resurse pentru investiții semnificative sau pentru promovarea afacerilor în acest spațiu economic. Nivelul scăzut al veniturilor și, implicit, al posibilităților de economisire în zonele rurale este determinat de slabele performanțe economice ale exploatațiilor agricole, de persistența unui mediu concurențial slab dezvoltat și foarte dezechilibrat în sectorul agroalimentar și, nu în ultimul rând, de slaba diversificare ocupațională.

Potențialului extrem de scăzut de economisire din zonele rurale i se suprapune o slabă capacitate de mobilizare și atragere a resurselor din mediul exterior. În ruralul românesc, dominat din punct de vedere economic de activitățile agricole, atractivitatea plasamentelor de capital privat se menține la cote reduse. În sectorul agricol, această situație nefavorabilă își are rădăcina în profitabilitatea actuală scăzută a activității economice, determinată, în esență, de blocajele existente în calea concentrării capitalului funciar și de persistența unui mediu concurențial subdezvoltat și foarte dezechilibrat în defavoarea producătorilor agricoli. Nici activitățile neagricole nu s-au dovedit a fi mai atractive pentru plasamente de capital privat.

⁵⁰ Pentru o edificare completă vezi: Ioan Davidovici, Dinu Gavrilăscu (coordonatori) "Economia creșterii agroalimentare", Editura Expert, București 2002, cap. 5.4.4.

VII.5. Inconsecvențele politicilor agricole

Susținerea financiară a producției agricole, a procesului de stabilizare și creștere a produsului agricol a constituit, în perioada postdecembristă, în forme explicite sau implicite, o constantă, un obiectiv de bază al politicii agricole. În același timp, problematica ajustării structurale a agriculturii - în cele două componente fundamentale ale acesteia: reforma întreprinderii, respectiv, formarea și dezvoltarea piețelor concurențiale specifice - și, pe această bază, a formării și a consolidării determinantilor competitivității producătorilor și a produselor românești s-a situat pe un plan secundar în politicile de alocare a resurselor bugetare. Astfel de probleme - cum ar fi: organizarea ofertei și demonopolizarea cererii de produse agroalimentare, concentrarea capitalului funciar și sporirea gradului de înzestrare tehnică a exploatațiilor agricole, stimularea proceselor de dezvoltare a industriilor de prelucrare a produselor agroalimentare în zonele rurale și, într-un cadru mai larg, crearea premiselor necesare pentru extinderea localizării activităților neagricole în ruralul românesc, ca premisă a diversificării ocupaționale etc. - nu s-au bucurat de atenția cuvenită în procesele de alocare a resurselor bugetare.

Analiza dinamicii produsului agricol pe parcursul anilor perioadei de tranziție - după cum s-a menționat deja - reliefează o evoluție care s-a desfășurat pe o traiectorie sinuoasă și la cote scăzute de performanță⁵¹. Acest fapt ilustrează, în mod elocvent, că unul din obiectivele fundamentale ale managementului acțiunii guvernamentale în sectorul agroalimentar n-a fost realizat, marcând un eșec al politicilor agricole în sfera creșterii agroalimentare.

Focalizarea acțiunii guvernamentale spre nevoile curente ale producției agricole nu și-a atins scopul și probabil că nici nu putea, atâta timp cât în problematica complexă a ajustării structurale a agriculturii românești s-au înregistrat progrese modeste. Acestea din urmă sunt ilustrate de potențialul actual de producție și, mai ales, cel de performanță al agricultorilor români, aflate la cote scăzute, ca și de situația nesatisfăcătoare a mediului concurențial.

Producătorii agricoli individuali, categorie care a apărut în urma transpunerii în viață a cadrului legislativ creat, în esență încă din primii ani ai perioadei de tranziție - lipsiți de resurse materiale și financiare și, ceea ce este mai grav, în marea lor majoritate fără posibilități de formare a capitalului, acționând într-un mediu economic lipsit de stimulentele reale pe care le poate oferi un sistem funcțional al piețelor specifice, fără cunoștințele de specialitate (tehnice și economice) necesare, puternic dezavantajați sub aspectul costurilor la scară redusă a activității pe care o desfășoară, privați de surse alternative de venituri

⁵¹ Vezi: Ioan Davidovici, Dinu Gavrilescu (coordonatori) „Economia creșterii agroalimentare” Editura Expert, București, 2002, cap.5, și Marin Popescu „Eficiența economică în agricultura României – nivel, tendințe și decalaje față de UE”, Probleme Economice vol.144-145, CIDE, București, 2005, cap.1.

(care ar facilita relaxarea barierelor la ieșiri din activitățile agricole) - și-au modificat structura de producție, orientându-se spre culturi/activități/tehnologii tradiționale (în detrimentul celor moderne), și-au redus tranzacțiile pe piață, optând în număr mare pentru un sistem de producție autarhic, un comportament atipic pentru o economie de piață competitivă, comportament care nu se putea și nu se poate să nu exercite o influență negativă asupra procesului de creștere agricolă.

Așadar, chiar și o sumară analiză concomitentă a evoluției produsului agricol în anii perioadei inaugurate în decembrie 1989 și a rezultatelor procesului de ajustare structurală - care se dovedesc a fi încă modeste - conturează un dublu eșec al politicilor agricole.

Eșecurile reliefate ale politicilor agricole concepute și promovate în perioada postdecembristă constituie urmarea unui complex de împrejurări și cauze, între care considerăm semnificative:

- lipsa unei strategii pragmatice de dezvoltare a agriculturii românești pe termen mediu și lung, care să fie acceptată (cel puțin în ceea ce privește coordonatele generale) de întregul spectru al forțelor politice din țară. Inexistența acestui consens a generat o stare de confuzie, cu inevitabile consecințe negative asupra procesului de consolidare a sectorului agricol;
- fundamentarea și promovarea unor politici agricole axate pe abordări/ rezolvări punctuale și conjuncturale, în detrimentul unei viziuni sistemice de natură să asigure luarea în considerare a perspectivei pe termen mediu și lung;
- insuficienta atenție acordată (sau, dacă în anumite perioade a existat în plan programatic, aceasta a fost pusă în umbră de ezitări, inconsecvențe, jumătăți de măsură etc.) procesului de ajustare structurală a sectorului agricol, în cele două componente esențiale ale acestuia: reforma întreprinderii și formarea și dezvoltarea piețelor concurențiale;
- incapacitatea de a asigura premisele necesare relansării procesului investițional în sectorul agricol, bazat pe capitalul privat: formarea mediului economic de natură să transforme agricultura într-o zonă atractivă pentru plasament de capital; consolidarea agenților economici (ca rezultat al procesului de ajustare structurală) și, implicit, a posibilităților de capitalizare; perpetuarea politicii de orientare cu prioritate a resurselor unor bugete de austeritate către nevoile curente ale producătorilor agricoli în detrimentul procesului investițional etc.;
- promovarea unor politici care au favorizat anumite categorii de agenți economici în procesul de alocare a resurselor bugetare, în cadrul unei politici agricole cu o pronunțată tentă verticală, bazată, în unele perioade pe neîncredere în forțele și mecanismele pieței, pe încălcarea principiilor

de eficacitate economică și egalitate a șanselor tuturor agenților economici în concurență pentru banul public;

- insuficienta atenție acordată ridicării barierelor la ieșirea din activitățile agricole a unui semnificativ excedent de resurse de muncă, excedent care a fost amplificat în cursul ultimului deceniu al secolului XX.

Una dintre consecințele restricțiilor relevate o constituie panta descendentă a competitivității pe care s-au înscris, în perioada de tranziție, producătorii agricoli din România, adâncind decalajele față de țările membre ale Uniunii Europene, inclusiv față de statele situate în vecinătatea țării noastre. Fără atenuarea drastică și lichidarea cât mai urgent posibil a acestui handicap - care, în esență, este urmarea unor profunde dezechilibre structurale - există riscul ca România să devină cu preponderență o piață de desfacere pentru agricultorii din țările UE, în detrimentul unei mase largi de producători autohtoni, condamnați astfel la stagnare, regres economic sau la practicarea unei agriculturi autarhice de subzistență.

În concluzie, considerăm necesar să reliefăm într-o formă sintetică principalele restricții și blocaje care s-au manifestat în evoluția spre durabilitate a agriculturii României pe parcursul ultimului deceniu și jumătate. Avem în vedere:

- structura agrară deformată a exploatației agricole individuale elocvent ilustrată de fărâmițarea excesivă a capitalului funciar și de exploatare în gospodăriile agricole;
- persistența unui mediu concurențial subdezvoltat și puternic dezechilibrat în defavoarea producătorilor agricoli;
- existența unui semnificativ excedent al resurselor de muncă în gospodăriile individuale;
- slaba capacitate de economisire a gospodăriilor individuale conjugată cu un potențial redus de mobilizare a capitalului din afara sectorului agricol;
- inconsecvențele politicilor agricole.

VII.6. Posibili pași pe calea dezvoltării durabile - căi de depășire a restricțiilor

Restricțiile și blocajele care se manifestă în prezent în calea dezvoltării durabile constituie autentici determinanți ai contraperformanței economice și implicit frâne puternice ale competitivității producătorilor agricoli români. Posibilele consecințe negative ale acestei situații prezintă actualmente - în preajma momentului aderării țării noastre la Uniunea Europeană - o acuitate deosebită.

Integrarea României în Uniunea Europeană va genera față de producătorii agricoli din țara noastră o autentică sfidare, care, în esență, se manifestă pe două planuri:

- capacitatea de a face față concurenței pe piața unică europeană, în care va deveni parte integrantă și piața internă din România;
- posibilitatea de a valorifica pe deplin avantajele obținute de țara noastră în cursul negocierilor de aderare și a facilităților oferite de PAC.

Impactul pe care-l va crea deschiderea pieței interne în paralel cu dobândirea dreptului de acces nediscriminatoriu pe piețele celorlalte țări membre ale Uniunii Europene va avea, printre producătorii români, câștigători și perdanți. Este un proces normal. Având însă în vedere starea actuală a agriculturii și - într-un context mai larg - a zonelor rurale din România în ceea ce privește potențialul concurențial al agenților economici, motive de îngrijorare ar trebui să constituie întregul complex de factori care limitează competitivitatea. Printre aceștia din urmă se detașează: productivitatea scăzută a utilizării resurselor; costurile de producție ridicate în condițiile unei capacități nesatisfăcătoare de gestionare a resurselor; calitatea - în frecvente cazuri - slabă a producției; persistența unui semnificativ excedent al resurselor de muncă; existența unei infrastructuri inadecvate de păstrare, condiționare și comercializare a produsului; mediul concurențial subdezvoltat și puternic dezechilibrat în defavoarea producătorilor agricoli; calitatea actului managerial inclusiv în sfera marketingului etc.

O poziție aparte în cadrul factorilor limitativi ai competitivității producătorilor agricoli români o deține proporția degradării - îndeosebi în anii perioadei de tranziție - resurselor naturale (în speță cele funciare) și, pe această bază, reducerea capacității lor productive⁵².

Modul în care vor fi depășite restricțiile relevate în calea competitivității va depinde, pe de o parte, de voința, priceperea și posibilitățile financiare care condiționează eforturile de adaptare ale agenților economici, iar pe de altă parte de managementul acțiunii guvernamentale concretizate în prioritățile (obiective, acțiuni) politicii agricole în perioada de preaderare și în primii ani care urmează integrării în Uniunea Europeană.

⁵² Analizând starea de fertilitate a solurilor din România, reputatul om de știință prof.univ.Cristian Hera, sublinia: «datele prezentate ne determină să recunoaștem că "mitul" liniștitor de încadrare a solurilor românești în categoria "celor mai bogate" din lume, nu poate fi decât dăunător» și, mai departe, "se poate afirma, fără riscul de a greși, că solurile românești se află într-o continuă stare de degradare, de sărăcire, stare care, în mod firesc, se reflectă în primul rând asupra populației din mediu rural" (vezi Cristian Hera "Fertilitatea solului; factor hotărâtor în dezvoltarea durabilă și performantă a României", intervenție la simpozionul "Strategia Națională de Dezvoltare Durabilă a României – Agricultură și Dezvoltare Rurală, INCE, București, 17-18 martie 2004).

Suficiente motive de îngrijorare generează și capacitatea scăzută a producătorilor agricoli români de a fructifica avantajele bugetului comunitar. În acest sens avem în vedere: riscul de a nu putea valorifica cotele de producție sau încadrarea în suprafața de bază pentru care se va aplica schema de plăți directe; capacitatea redusă de a îndeplini normele comunitare de mediu, siguranța alimentară, bunăstarea animalelor, care condiționează accesul la subsidiile bugetare; continuarea practicii actuale de vânzare directă în piețe a produselor, ceea ce face ca agricultorii în cauză să nu poată fi eligibili pentru măsurile PAC legate de susținerea prețurilor și a pieței etc. Fără eliminarea acestor piedici costurile integrării riscă să depășească beneficiile.

Eșecurile politicilor agricole în promovarea procesului de ajustare structurală a agriculturii românești și, în același timp, în planul creșterii agricole sustenabile și competitive la care trebuie adăunate potențialele riscuri ale aderării României la Uniunea Europeană pledează în favoarea necesității de a se focaliza managementul acțiunii guvernamentale, din perioada imediat următoare, pe problematica eficacității alocării resurselor și, implicit, pe cele ale sporirii capacității de concurență a agricultorilor în acord strict cu principiile dezvoltării durabile.

Situarea în centrul politicii agricole a problemelor eficacității și a competitivității ridică în actualitate, cu acuitate, un ansamblu de direcții de acțiune, care vizează formarea sau, după caz, dezvoltarea determinantilor competitivității dinamice, cum ar fi: concentrarea capitalului funciar și de exploatare în unități agricole viabile într-o economie - în mod obiectiv - tot mai deschisă; creșterea gradului de înzestrare tehnică/modernizare a exploatațiilor agricole; promovarea principiilor agriculturii multifuncționale în structurarea activităților economice din exploatațiile agricole; promovarea unui complex de măsuri agro-pedo și hidroameliorative de natură să stăvilească procesul de degradare a capitalului funciar și, implicit, creșterea fertilității; organizarea ofertei prin formarea și dezvoltarea cooperației rurale în sferele aprovizionării și ale desfacerii; formarea unei "mase critice" de autentici angroșiști; dezvoltarea infrastructurii piețelor; dezvoltarea piețelor bursiere, inclusiv a celor financiare; diversificarea ocupațională în zonele rurale etc.

Este ușor de remarcat faptul că problemele și, implicit, direcțiile de acțiune reliefate vizează două aspecte critice ale reformelor structurale: diminuarea drastică a actualei ponderi extrem de ridicate a agriculturii de subzistență pe calea reducerii numărului și a creșterii dimensiunii exploatațiilor agricole și, odată cu acest proces, reducerea populației ocupate în agricultură. Ținem să subliniem din nou faptul că, fără ieșirea din activitățile agricole a unui număr mare de lucrători, nu își vor putea găsi o rezolvare pozitivă problemele eficacității alocării resurselor și, implicit, ale productivității și competitivității exploatațiilor agricole. În acest context, n-ar trebui însă pierdut din vedere faptul că asigurarea condițiilor necesare pentru ieșirea din activitățile agricole a unui număr mare de lucrători - fără a genera nemulțumiri majore și convulsii

sociale - este mai puțin un atribut al politicii agricole, ci, mai degrabă, al celei de dezvoltare rurală în secțiunea privind diversificarea activităților economice în acord cu principiile dezvoltării multifuncționale a zonelor rurale. Pentru a gestiona în mod coerent politicile de dezvoltare rurală, s-ar impune în plan instituțional crearea unui comitet interministerial de genul celui format în cazul integrării europene, conform opiniilor îndreptățite avansate în literatura de specialitate⁵³. Coordonarea acestui comitet ar putea reveni Ministerului Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale.

În planul ajustării structurale a agriculturii românești, pe lângă focalizarea acțiunii guvernamentale pe aspectele esențiale ale reformei întreprinderii și a dezvoltării rurale - ca premisă a reducerii populației active din agricultură pe calea diversificării ocupaționale - se impune în actualitate și problematica formării și a dezvoltării piețelor concurențiale.

O contribuție favorabilă la formarea și dezvoltarea acestora ar putea să o aducă:

- organizarea ofertei prin dezvoltarea cooperăției rurale în sfera aprovizionării, preluării, prelucrării și desfacerii produselor agricole. Apariția și dezvoltarea cooperăției rurale moderne în țara noastră, în acord cu principiile de funcționare și modalitățile de organizare practicate în țările vest-europene, sunt condiționate actualmente, după adoptarea Legii cooperăției rurale, de acordarea de către puterea publică a unui sprijin financiar în etapa inițială de înființare a cooperativelor pentru crearea infrastructurii de producție și de comercializare⁵⁴.
- formarea și consolidarea piețelor la termen (forward) și a piețelor bursiere a contractelor la termen și a altor titluri de credit;
- facilitarea procesului de consolidare a unor asociații profesionale reprezentative și funcționale ale producătorilor agricoli;
- promovarea unui ansamblu de acțiuni/măsuri de demonopolizare a cererii, prin formarea unei "mase critice" de autentici angroșiști: reducerea barierelor de intrare a noilor operatori privați pe piață; fluidizarea tranzacțiilor pe piețele cerealelor și, implicit, a fluxurilor monetare de la producătorii agricoli la silozuri și, în final, comercianți și bursele de mărfuri prin crearea condițiilor necesare implementării sistemului certificatelor de depozit; dezvoltarea infrastructurii de comercializare; acțiuni de promovare a produselor românești pe piețele internaționale; consolidarea și dezvoltarea burselor de mărfuri etc.;

⁵³ Vezi studiul: Mihai Dumitru, Dana Diminescu, Valentin Lazea - "Dezvoltarea rurală și reforma agriculturii românești", Centrul Român pentru Politici Economice, București, 2004.

⁵⁴ Starea de pauperitate generalizată din zonele rurale, ca și, practic, inexistența infrastructurii de producție și comercializare justifică acest sprijin în faza inițială de formare a cooperativelor agricole.

- acțiuni menite să asigure creșterea transparenței piețelor, în primul rând prin formarea unui sistem informațional cu privire la piețele specifice, cuprinzând date care ar urma să fie puse la dispoziția producătorilor agricoli în mod sistematic și - după caz, operativ - eventual prin intermediul Agenției Naționale de Consultanță Agricolă;
- crearea unui sistem de control al piețelor sub raportul standardelor de calitate și al originii produselor.

În ceea ce privește problematica formării și dezvoltării piețelor financiare în mediul rural/cu impact în mediul rural - actualmente o restricție majoră, atât în procesul de ajustare structurală, cât și în cel de creștere agricolă (în condițiile gradului ridicat de decapitalizare a producătorilor agricoli și ale posibilităților extrem de restrânse de formare a capitalului) - considerăm a nu fi lipsite de interes următoarele direcții de acțiune:

- facilitarea procesului de extindere a ariei de acoperire a băncilor comerciale în mediul rural prin: finanțarea unor studii/proiecte privind oportunitățile/restricțiile și proiecția situației financiare a filialelor/punctelor de lucru care ar fi înființate de o bancă privată în mediul rural; elaborarea tehnologiei adecvate de furnizare a serviciilor financiare producătorilor agricoli, întreprinderilor mici și foarte mici din zonele rurale; sprijin financiar (direct/indirect) pentru înființarea unei rețele de filiale/puncte de lucru pilot în zonele rurale;
- reglementarea condițiilor care ar face posibilă crearea unor mici bănci comerciale private cu acoperire locală;
- susținerea procesului de formare și dezvoltare a creditului mutual agricol;
- sprijinirea procesului de îmbunătățire a ofertei și a calității serviciilor de asigurare (a recoltei sau/și a veniturilor producătorilor), inclusiv prin formarea și dezvoltarea sistemului de asigurări mutuale;
- dezvoltarea pieței leasingului pentru bunurile de capital;
- facilitarea procesului de sporire a fluxului de capital în mediul rural, prin crearea cadrului de reglementare care oferă posibilitatea implicării intermediarilor financiari nonbancari în asigurarea resurselor necesare producătorilor agricoli;
- facilitarea procesului de realizare a unui sistem funcțional de finanțare a culturilor agricole pe baza contractelor la termen și a pieței instrumentelor financiare.

Nu este dificil de remarcat faptul că o mare parte din direcțiile de acțiune prezentate în planul transformărilor structurale sunt strâns legate, fără exagerare am putea spune condiționate, de relansarea procesului investițional în sectorul agroalimentar și, într-un cadru mai larg, în zonele rurale. Actualmente desfășurarea acestui proces este restricționată, în esență, de doi factori: slaba capacitate de economisire a exploatațiilor agricole ca de altfel și de mobilizare a capitalului din alte sectoare de activitate; dispariția fondurilor

bugetare și dirijarea lor cu prioritate pentru susținerea financiară, într-o formă sau alta, a unei politici agricole cu o pronunțată tentă productivistă. Ca urmare, procesul investițional se menține în cadrul unui autentic cerc vicios: lipsa resurselor financiare blochează procesul investițional, la rândul lui acest blocaj perpetuează penuria cronică de resurse financiare. Slaba capacitate a actualelor exploatații agricole, atât în planul formării capitalului, cât și în cel al mobilizării de resurse financiare din alte sectoare ale economiei, face dificil de imaginat soluții de depășire a dificultăților existente, bazându-ne - ca factor determinant - pe forțele unităților agricole. În schimb, o contribuție pozitivă - care nu poate fi subapreciată în ieșirea din acest cerc vicios - ar putea să o aducă trecerea în prim-planul procesului de alocare a fondurilor bugetare a direcțiilor de acțiune menite să formeze sau, după caz, să conducă la dezvoltarea determinantilor competitivității dinamice a agriculturii românești în detrimentul susținerii financiare a producției curente și a unor acțiuni de asigurare a veniturilor producătorilor, care și-ar găsi un loc mai potrivit în cadrul măsurilor de protecție socială. Ar fi create astfel premise favorabile pentru finalizarea procesului de reformă structurală a întreprinderii/exploatației agricole și a piețelor specifice. Desigur, rezultate spectaculoase nu pot fi obținute pe termen scurt în acest demers. Dar este tot atât de adevărat că fiecare pas întreprins în această direcție, până în 2007 și în primii ani după integrarea României în Uniunea Europeană, se constituie într-o șansă în plus pentru producătorii agricoli din țara noastră. Prin urmare o primă direcție de acțiune ar constitui-o trecerea de la o politică agricolă cu o tentă preponderent productivistă spre o politică menită să conducă la formarea sau, după caz, la dezvoltarea determinantilor competitivității.

Experiența anilor care au trecut după decembrie 1989 atestă convingător faptul că eficacitatea utilizării fondurilor bugetare este strâns condiționată de criteriile care stau la baza procesului de alocare a acestor resurse, criterii pe baza cărora sunt selectați câștigătorii și perdanții. Rezultatele pozitive s-au obținut atunci când, în condiții de transparență, au fost utilizate criterii bine definite și cu un caracter, pe cât posibil, neutral față de diferitele categorii de exploatații agricole. De asemenea, susținerea financiară sub formă de alocații bugetare nerambursabile a indus în economie mai puține distorsiuni decât creditul subvenționat. Iată de ce, considerăm oportun ca sumele care ar fi disponibilizate pentru finalizarea reformei întreprinderii și a piețelor specifice prin reorientarea resurselor bugetului MAPDR să fie alocate pe proiecte bine definite, sub formă de alocații bugetare nerambursabile, pe baza unor criterii de performanță prestabilite. Acestea din urmă ar trebui să asigure singurele indicii pentru selectarea câștigătorilor și a perdanților.

Bibliografie - cap. VI, VII

1. Alexandri, Cecilia - "Securitate și echilibru alimentar în România", Editura Gee, București, 2001.
2. Boussard, Jean-Marc - "Economie de l'agriculture", Editura Economica, Paris, 1992.
3. Chircă, C.; Teșliuc, D.E. (coordonatori) - "De la sărăcie la dezvoltare rurală", Banca Mondială și Comisia Națională pentru Statistică, București, 1999.
4. Davidovici, Ioan și colab. - "Politici de susținere a creșterii agricole în România: evaluări retrospective și posibile opțiuni", OECONOMICA, București, IRLI-SOREC, nr.1, anul XI, 2002.
5. Davidovici, Ioan; Gavrilăscu, Dinu - "Politica agricolă și de dezvoltare rurală", în volumul "Dezvoltarea economică a României", Editura Academiei Române, București, 2003.
6. Davidovici, Ioan; Gavrilăscu, Dinu (coord.) - "Economia creșterii agroalimentare", Editura Expert, București, 2002.
7. Dobre, Gh. și colab. - "Economia României în context european - 1938", Editura Fundației Științifice "Memoria Oeconomica", București, 1996.
8. Gavrilăscu, Dinu; Giurca, Daniela (coordonatori) - "Economie agroalimentară", Editura Expert, București, 2000.
9. Giurca, Daniela; Șerbănescu, Camelia - "Competitivitatea produselor agroalimentare românești în cadrul CEFTA" – studiu publicat în volumul "Competitiveness of national economics and the efficient integration into the European Union", Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca, 2003.
10. Giurca, Daniela; Șerbănescu, Camelia - "The competitiveness of the Romanian agri-food sector in CEFTA" în volumul "Tomorrow's agriculture: incentives, institutions, infrastructure and innovations" , Proceedings of Twenty-fourth international conference of agricultural economists, publicat de Ashgate Publishing Limited, England, 2001.
11. Grigorescu C. și colab. - "Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european", Editura Expert, București, 1993.
12. Hera, Cristian - "Fertilitatea solului - factor hotărâtor în dezvoltarea durabilă și performantă a României", intervenție la simpozionul "Strategia Națională de Dezvoltare Durabilă a României – Agricultură și Dezvoltare Rurală, INCE, București, 17-18 martie 2004.
13. Lazăr, Traian - "Foarfecele prețurilor în perioada 1990-2001, comparații cu alte țări", 2002, Academia de Științe Agricole și Silvicultură, București.
14. Mahé, Louis Pascal; Ortalo – Magne, François - "Politique agricole: un modèle européen", Presses de Sciences Po, Paris, 2001.

-
15. Popescu, Marin - "Leccións ale tranziției - Agricultura 1990-2000", Editura Expert, București, 2001.
 16. Pouliquen, Alain - "Competitivité et revenus agricoles dans les secteurs agroalimentaires des PECO", Comisia Europeană, Directoratul General pentru Agricultură, octombrie 2001.
 17. Rusu, Marioara - "Dezvoltarea rurală în România – politici și structuri economice", Ed. Expert, București, 2005.
 18. Teșliuc, Cornelia Mihaela; Pop, Lucian; Teșliuc, Emil - "Sărăcia și sistemul de protecție socială", Editura POLIROM, București, 2001.
 19. Turtoi, Crina - "General Census of Agriculture - SWOT Analysis", studiu prezentat la Întâlnirea comună UNECE/EUROSTAT/FAO/OECD pe probleme de agricultură și statistică agricolă în Europa", Geneva, 2-4 iulie, 2003.
(<http://www.unece.org/stats/documents/ces/ac.61/2003/wp.4.en.pdf>)
 20. * * * - Anuarul Statistic al României, colecția 1990-2003, Institutul Național de Statistică.
 21. * * * - Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației în anul 2002, INS, București, 2003.
 22. * * * - Czech, Estonian, Hungarian, Latvian, Lithuanian, Polish, Romanian, Slovakian and Slovenian Agricultural with EU Countries, studiu elaborat de Research and Information Institute for Agricultural Economics, Budapest, 2002.
 23. * * * - Czech, Estonian, Hungarian, Latvian, Lithuanian, Polish, Romanian, Slovakian and Slovenian Agriculture in Comparison with EU Countries, studiu elaborat de Research and Information Institute for Agricultural Economics, Budapest, 2003.
 24. * * * - Fertilizer Yearbook vol.50, FAO.
 25. * * * - Production Yearbook, vol.55/2001, FAO.
 26. * * * - Recensământul general agricol 2002, INS, București, 2004.
 27. * * * - Sectorul agroalimentar din România într-o perspectivă europeană, Banca Mondială, Studiul nr. 39, iunie 2005, București.

PARTEA II

ACTIVITATEA 2.5.2.

Evaluarea situației actuale a spațiului rural românesc din perspectiva conceptelor dezvoltării durabile în contextul Europei lărgite

Coordonator: Prof. dr. Dinu Gavrilescu
Autori: Dr. Violeta Florian
Drd. Chițea Lorena
Chițea Mihai
Drd. Monica Tudor

Tehnoredactare: Elisabeta Roșu

La începutul perioadei de tranziție, spațiul rural românesc era depozitarul unor oportunități deosebite ale modernizării, dezvoltării și echității socioeconomice. Pentru ca aceste oportunități să fie concretizate trebuia să fie depășite incertitudinile, riscurile, demers complicat pentru comunitățile rurale; criza socială, instabilitatea politicilor economice, fiscale, fragilizarea rețelilor familiale au diminuat capacitatea spațiului rural de a face față noilor provocări. În timp ce agricultura a continuat să fie dimensiunea fundamentală a economiei rurale, activitățile neagricole au început să fie reconsiderate ca având un rol din ce în ce mai important pentru gospodăriile rurale. Teoria conform căreia, pe termen lung, dezvoltarea sectorului rural neagricol reprezintă un factor esențial pentru modernizarea și dezvoltarea comunităților rurale, a căpătat o importanță din ce în ce mai mare.

VIII. EVALUAREA DIMENSIUNILOR ECONOMICO-SOCIALE ALE COMUNITĂȚILOR RURALE DIN ROMÂNIA

În scopul stabilirii modalităților strategice necesare unei dezvoltări durabile rurale s-a încercat identificarea științifică a principalelor aspecte, probleme economico-sociale specifice comunităților rurale și, în mod deosebit, evidențierea disparităților regionale rurale.

Resursele umane și economice, din punct de vedere funcțional și structural, reprezintă principala axă a dezvoltării durabile rurale.

VIII.1. Dimensiunea demosocială

Comunitățile rurale au fost determinate din punct de vedere demosocial de evoluția combinată a noilor factori economici, politici și sociali.

În perioada 1990-2004, ritmul de creștere a populației a evoluat pe o curbă descendentă, ca urmare a scăderii natalității, a creșterii mortalității și migrației externe.

VIII.1.1. Numărul populației rurale

Evoluția demografică a populației României, în acest secol, descrie încercările unei societăți care a tins spre modernizarea structurilor socioeconomice; populația urbană a crescut, în schimb, populația rurală și-a micșorat numărul; procesul reducerii numărului de locuitorilor din rural nu a fost

liniar, fiind determinat de propria devenire demografică a comunităților rurale și de schimbările politice majore, însoțite de politicile și strategiile specifice.

Tabelul VIII-1

**Evoluția populației rurale și ponderea
în total populație**

Anii	Total populație	din care: Rural	
	Nr. locuitori	date absolute	%
1998	22.502.803	10.154.917	45,1
1999	22.458.022	10.155.293	45,2
2000	22.435.205	10.190.607	45,4
2001	22.408.393	10.164.645	45,4
2002	21.794.793	10.186.058	46,7
2003	21.733.556	10.133.399	46,6
2004	21.673.328	9.777.730	45,1

Sursa: *Anuarul Statistic al României, INS 2005: 44.*

Diminuarea populației rurale, ca proces caracteristic societăților industriale, s-a produs și în România; în intervalul dintre recensămintele realizate în 1977 și 1992, numărul populației rurale s-a redus cu 1.745.965 persoane (diminuare de 14,3%). Această tendință s-a manifestat și în intervalul 1992-2003, însă cu un ritm mult mai scăzut, ajungând la 10.133.399 persoane în mediul rural.

Deteriorarea volumului demografic semnifică și scăderea ponderii ruralului în totalul populației, de la 81,5% în 1912 la 45,7% în 1992. În intervalul dintre ultimele două recensăminte (1992, 2002), se observă o ușoară creștere a ponderii populației rurale în totalul populației, aceasta atingând nivelul de 47,25%.

Cea mai rurală regiune de dezvoltare este Sud (60,34% din populația totală, locuiește la sate), iar cea mai deruralizată (exceptând regiunea București, cu o pondere de 11,3% a populației rurale în total populație) este regiunea de dezvoltare Vest (39,06% este ponderea populației rurale în total populație). Cauzele demografice sunt conturate în valorile diferite ale sporului natural - regiunea Nord-Est cu valori mari ale natalității, regiunea Vest cu valori reduse ale natalității - și ale sporului migratoriu (imigrări importante în Vest și emigrări din Nord-Est).

În ceea ce privește **structura populației pe grupe de vârstă**, se remarcă scăderea treptată a numărului copiilor între 0 și 4 ani de la 621.000 în 1998 la 590.000 în 2003, reflectând o rată a natalității în scădere. De asemenea, numărul vârstnicilor de 85 ani și peste a scăzut, de la 104.000 în 1998 la 84.000 în 2003.

Tabelul VIII-2

Structura populației rurale pe grupe de vârstă și sex (2004)

Grupe de vârstă	Ambele Sexe	Feminin
Total	9.777.730	4.910.421
0-4 ani	553.702	269.026
5-9 ani	593.955	289.456
10-14 ani	64.118	313.029
15-19 ani	725.996	350.343
20-24 ani	647.798	306.701
25-29 ani	746.483	349.804
30-34 ani	746.697	345.748
35-39 ani	649.876	290.129
40-44 ani	478.013	212.794
45-49 ani	555.035	263.737
50-54 ani	566.070	293.803
55-59 ani	527.968	280.709
60-64 ani	532.970	290.744
65-69 ani	605.788	339.832
70-74 ani	527.068	300.628
75-79 ani	385.942	228.760
80-84 ani	211.832	132.327
Peste 85 ani	80.719	52.851

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS 2005: 46-47

În schimb, o creștere deosebită se observă pe segmentele de vârstă 50-54 de ani - populația rurală a crescut de la 530.000 în 1998 la 566.070 în 2004 - și 30-34 ani, de la 572.000 în 1998 la 746.697 în 2004. În primul caz motivul este revenirea în rural a numeroase persoane rezidente în urban odată cu ieșirea la pensie, iar în cel de-al doilea, rămânerea în rural a numeroși tineri aflați la vârstă întemeierii unei familii, pentru care ruralul oferă mai multe perspective de supraviețuire (economică, socială) pentru ei și familiile lor decât ar putea găsi în mediul urban.

La populația rurală din grupa de vârstă 20-24 de ani se constată o scădere de la 873.000 la 647.798 persoane, situație explicabilă prin dinamica populației cuprinse în acest segment de vârstă.

În ceea ce privește **structura pe sexe**, se remarcă dominarea populației masculine în vârstă de până la 49 ani, pentru ca începând cu grupa de vârstă 50-54 ani raportul să se inverseze în favoarea celei feminine.

Unul dintre cele mai grave procese din mediul rural, îmbătrânirea populației, continuă să rămână de actualitate, chiar dacă ponderea populației rurale de peste 55 de ani este într-o ușoară, dar continuă, scădere.

VIII.1.2. Densitatea populației rurale

Analiza repartiției teritoriale a populației rurale evidențiază faptul că peste 80% din localitățile rurale au o densitate apropiată sau inferioară pragului utilizat de Uniunea Europeană pentru identificarea spațiilor rurale (100 locuitori/kmp). Se identifică două modele de distribuție a populației în teritoriu: pe de o parte, o arie mai dens populată, situată în exteriorul lanțului carpatic, zonă caracterizată printr-un profil economic mixt, industrial-agrar, iar pe de altă parte, o arie mai slab populată, localizată în zona montană și în Dobrogea, zone cu economie bazată pe creșterea animalelor, silvicultură și respectiv piscicultură.

Există, de asemenea, diferențe între densitatea populației din partea de vest a țării, unde predomină comune cu densități mai mici de 50 locuitori/kmp, situație care se explică printr-un spor natural redus, și cea din partea de est și sud, unde sunt predominante comunele cu densitatea cuprinsă între 50 și 100 locuitori/kmp, unde se întâlnește un fenomen migrator mai pronunțat și o rată a natalității mai ridicată. Teritoriile rurale cele mai dens populate - peste 100 locuitori/kmp sunt situate în Moldova, situație care se explică prin sporul natural deosebit de ridicat specific acestei regiuni, și în partea sudică (județele Prahova, Dâmbovița, Vâlcea, Olt și Ilfov) unde valoarea mare a densității populației rurale este rezultatul procesului de industrializare mai pronunțat.

VIII.1.3. Caracteristicile forței de muncă

Forța de muncă rurală este un factor principal al strategiilor de dezvoltare, al proiectelor de modernizare regională și comunitară.

În anul 2002, populația activă era de 9.915.000 persoane, înregistrând o scădere față de anul 1992 (10.466.000 persoane), atât pe ansamblu, cât și pe sexe, în condițiile de scădere a populației totale.

Rata globală de activitate (raportul dintre populația activă și populația totală) a înregistrat o scădere, în intervalul 1992-2002, de la 44,0% la 38,48%.

Conform datelor statistice, populația ocupată în 2004 în domeniul „agricultură, vânătoare și silvicultură” reprezenta 32,0% din totalul populației ocupate.

Regiunea de dezvoltare Nord-Est are gradul cel mai ridicat al ratei globale de activitate, aceasta atingând nivelul de 42,73% în anul 2002. Urmează în acest clasament: regiunea Vest, cu 40,44%, Nord-Vest (38,92%), Sud-Vest (37,88%), Sud (37,47%), Sud-Est (36,37%), București (35,47%) și regiunea Centru (33,86%).

În ceea ce privește structura populației active pe grupe de vârstă și regiuni de dezvoltare observăm următoarele:

- nivelul maxim de activitate este atins în intervalul 35-49 de ani, lucru valabil pentru toate regiunile de dezvoltare, cu excepția Bucureștiului; urmează apoi grupa 25-34 de ani, cu valori foarte apropiate de grupa 35-49 de ani;
- grupa 50-64 ani nu se abate foarte mult de la nivelul atins de primele două, însă, în unele situații, diferențele sunt semnificative;
- grupele 15-24 ani și peste 65 de ani ocupă ultimele poziții, prima fiind superioară, chiar dacă în unele regiuni situația s-a inversat (Nord-est 15-24 ani, pondere de 56,2%, iar grupa peste 65 ani, 58,8%);
- există diferențe, uneori semnificative, între regiunile de dezvoltare în cadrul aceleiași grupe de vârstă; acestea sunt mai evidente în cazul grupelor marginale (15-24 ani și peste 65 de ani) și mai mici pentru celelalte grupe de vârstă.

VIII.1.4. Gradul de ocupare a forței de muncă

Regiunile de dezvoltare au suferit modificări în ceea ce privește gradul de ocupare al populației în totalul populației active. Astfel, în perioada 1992-2002, în regiunea Nord-Vest rata de ocupare a scăzut de la 94,90% la 91,66%; situații similare regăsim la nivelul regiunilor: Sud-Est (de la 90,50% la 86,11%), București (de la 91,00% la 86,03%), Sud (de la 91,00% la 87,44%) și Centru (de la 89,70% la 84,79%). Celelalte regiuni de dezvoltare au înregistrat, de asemenea, evoluții negative, dar nesemnificative: Nord-Est (de la 92,10% la 92,07%), Sud-Vest (de la 92,00% la 91,88%) și regiunea de Vest, de la 92,00% la 91,70%.

În profil regional, tendințele se reflectă în dimensiuni mai mult sau mai puțin accentuate în funcție de specificitatea socio-economică zonală.

Tabelul VIII-3

Rata de ocupare - rural (%)

Populație ocupată/ activă în anii	Regiuni de dezvoltare							
	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	București
1999	76,4	70,1	70,8	80,8	75,2	72,7	63,4	61,8
2002	68,5	61,4	61,7	70,9	62,0	62,3	58,1	49,8
2004	69,4	58,1	60,6	66,4	59,3	55,5	49,0	49,9

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS 2005: 144-151

Referitor la rata globală de ocupare, dacă analizăm în profil microregional, la nivelul anului 2002, observăm din datele oferite de Recensământul din 2002 următoarele:

- în fruntea clasamentului se află județul Timiș, cu 48,68%, urmat de județele Bacău și Bistrița-Năsăud cu 48,47% și 47,54%; printre primele zece județe mai găsim: Botoșani, Vrancea, Galați, Maramureș;
- ultima poziție o ocupă județul Ialomița, care a ocupat același rang și în cazul ratei globale de activitate; printre ultimele clasate mai întâlnim județele: Sibiu, Constanța, Mureș, Buzău și Tulcea;
- în linii mari, s-a păstrat aceeași structură ca și în cazul ratei globale de activitate, clasarea județelor similară celei menționate.

VIII.1.5. Structura populației active (ocupate) pe ramuri economice

Analiza structurii populației active pe ramuri economice ne permite să observăm tendințele manifestate pe piața forței de muncă, precum și conexiunile existente între principalele sectoare de activitate, respectiv agricultură, servicii și industrie.

Tabelul VIII-4

Structura populației ocupate pe regiuni de dezvoltare și sectoare de activitate, 2002 (%)

Regiuni / ramuri	Agricultură	Industrie	Servicii
Nord-Est	51,73	23,70	24,57
Sud-Est	39,40	25,80	34,80
Sud	44,23	27,69	28,09
Sud-Vest	51,59	22,35	26,06
Vest	27,80	35,72	36,48
Nord-Vest	35,50	31,19	33,32
Centru	26,49	40,50	33,01
București	2,72	34,14	63,15

Sursa: Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), 2002, INS.

La nivelul regiunilor de dezvoltare, în anul 2002, se constată că există o predominanță a sectorului agricol în regiunile de Nord-Est (51,73%) și Sud-Vest (51,59%) și în Sud (44,23%).

Deși în scădere, de la 73,3% în 1999 la 67,3% în 2003, numărul persoanelor din mediul rural ocupate în agricultură continuă să rămână foarte mare, având implicații în tipul de agricultură practicat. Se remarcă tendința de îmbunătățire a structurii ocupaționale în mediul rural: în sectorul de activitate industrie și construcții ponderea a crescut de la 13,1% în 1999 la 16,9% în 2003; în sectorul servicii de la 13,6% la 15,8% în același interval.

Populația în vârstă de muncă ocupată a scăzut; ponderea cea mai mare continuă să o dețină agricultura. Ponderea populației rurale ocupate în sectorul agricol a scăzut în intervalul 1999-2003 cu 4,5%; se înregistrează o creștere ponderală cu 3,1% a populației ocupate în industrie și construcții.

Rata de ocupare a populației rurale de peste 15 ani înregistrează o scădere de 14%, având la bază scăderea semnificativă a ratei de ocupare în sectorul agricol. Rata de ocupare a populației rurale se situează pe o pantă descendentă, având la bază două cauze:

- retragerea multor persoane vârstnice din agricultură;
- absența investițiilor rurale - servicii și mica industrie - care să absoarbă forța de muncă mai tânără eliberată de agricultură.

Rata de ocupare pentru populația rurală în vârstă de muncă se situează pe o pantă descendentă în perioada 1999-2003, la fel ca și rata de ocupare în sectorul agricol. Totuși, această scădere este mai puțin accentuată decât în cazul ratei populației ocupate peste 15 ani, lucru care arată că numărul persoanelor cu vârsta peste 65 ani ocupate a scăzut mai accentuat decât în cazul celorlalte grupe de vârstă.

Investițiile reduse din rural au condus la reducerea ratei populației rurale ocupate care, odată eliberată din agricultură, nu are prea multe alternative ocupaționale.

VIII.1.6. Caracteristicile șomajului

Șomajul este unul dintre fenomenele sociale cu influență negativă asupra dezvoltării societății. El este rezultatul direct al proceselor de restructurare ale economiei naționale. În intervalul 1990-1992: scădere accentuată a producției industriale, scădere moderată a producției agricole, diminuare a productivității pe salariat, creștere a șomajului, evoluție divergentă a prețurilor de consum și a celor de producție. În perioada 1993-1995 au avut loc fenomene și procese economice de stagnare a declinului și revenire: creștere a producției industriale, agricole și stopare a creșterii numărului de șomeri; în perioada 1996-2002 s-a înregistrat o revenire la fenomenele de diminuare a producției industriale și la creșterea numărului de șomeri.

Ocuparea forței de muncă a înregistrat o dinamică continuu descendentă, mult mai accentuată în cazul salariaților: rata de ocupare era în 2002 de 44,0% (diferența între rata de ocupare înregistrată în rural și cea din urban este de 8,3% în favoarea mediului rural), iar rata șomajului a înregistrat, la nivel de țară, 8,0%; rata șomajului în mediul urban de 11,2% a depășit-o semnificativ pe cea înregistrată în mediul rural de 4,7%.

În perioada 1997-2002, structura populației ocupate din mediul rural, pe regiuni de dezvoltare și sectoare de activitate, a cunoscut o serie de modificări induse de transformările complexe care au avut loc în cadrul economiei

naționale, ca urmare a procesului de restructurare inițiat după 1990. Astfel, se observă:

- Reducerea ponderii agriculturii ca domeniu de activitate pentru locuitorii mediului rural din regiunile Vest (cu 4,46%), Nord-Vest (3,04%), Centru (5,96%) și București (6,74%) și orientarea, în continuare, spre agricultură în regiunile Nord-Est, Sud-Est, Sud și Sud-Vest, unde se înregistrează fie stagnări, fie creșteri privind populația ocupată.
- Orientarea spre sectorul industriei și al serviciilor în regiunile Vest, Nord-Vest, Centru și București, ca urmare a posibilităților sporite de a găsi un loc de muncă în aceste domenii.
- Reorientarea populației spre sectorul serviciilor și al agriculturii, în detrimentul sectorului industrial în regiunile Nord-Est, Sud-Est, Sud și Sud-Vest, evoluție generată, pe de o parte de dinamica ascendentă a sectorului serviciilor, iar pe de altă parte de recesiunea resimțită de sectorul industrial.

Numărul de șomeri din rural este de 282.000 de persoane, reprezentând 35% din numărul total al șomerilor din România.

Valorile cele mai mari în ceea ce privește numărul de șomeri sunt înregistrate în regiunea de Nord-Est, Sud-Est și Sud, iar valori mai reduse în regiunea București și Vest. Numărul cel mai mare de șomeri se găsește în județele: Neamț, Suceava, Iași, Buzău, Constanța, Prahova, Argeș, Dâmbovița, Călărași din cauza declinului demografic influențat de îmbătrânirea accentuată a populației și de tendința de continuare a reducerii accentuate a numărului de locuitori. Un al factor important al creșterii numărului de șomeri este migrația netă negativă foarte accentuată.

Tabelul VIII-5

Numărul de șomeri pe regiuni de dezvoltare, 2004

- mii persoane -

Regiuni de dezvoltare	Număr șomeri	Număr șomeri rural
Nord-Est	113	41
Sud-Est	127	41
Sud	149	68
Sud-Vest	84	27
Vest	68	21
Nord-Vest	78	34
Centru	104	44
București	78	6

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS 2005: 144-151.

Ponderea femeilor care se află în șomaj este mult mai mică decât a bărbaților, dar acest lucru este explicabil datorită faptului că și rata de ocupare a femeilor este mai redusă.

VIII.1.7. Gradul de adaptare a forței de muncă la mutațiile structurale din economie

Există, în mod evident, un grad de adaptabilitate la mutațiile structurale care au avut loc la nivel macroeconomic. Regiunile de dezvoltare au înregistrat o serie de transformări structurale validate prin oscilațiile ponderale ale capitalului uman. Faptul că arealele rurale situate în partea de Sud, Sud-Est și Sud-Vest au continuat să înregistreze ponderi semnificative ale populației rurale ocupate în sectorul agricol și sectoarele adiacente, paralel cu orientarea zonelor din Centru și Vest spre activități rurale neagricole, este unul dintre elementele care validează această afirmație.

Gradul de adaptabilitate este în dependență directă cu istoria economică a fiecărei regiunii, și anume, cu cât o regiune era mai modernizată din punct de vedere economic cu atât creștea posibilitatea ca ea să conveargă spre multiplicarea activităților, diversificarea ocupațională; în acest sens, s-a redus ponderea sectorului agricol și a crescut ponderea sectorului industrial și a serviciilor a populației ocupate din regiunile Nord-Vest, Vest, Centru și București.

Ponderea populației ocupate în industrie a crescut, în perioada 1997-2002, în regiunea Centru de la 24,0% la 25,41%, iar în sectorul servicii a crescut de la 16,9% la 21,45%. Pentru regiunea Vest, în același interval de timp, populația ocupată în industrie a crescut de la 14,0% la 16,97%, iar în servicii de la 18,1% la 19,59%.

Concluzii

În vederea aderării României la Uniunea Europeană, se impune dezvoltarea factorului uman pentru a face față noilor cerințe. În acest sens, trebuie avute în vedere:

- orientarea profesională a tineretului spre activități necesare în spațiul rural;
- elaborarea unor programe speciale de sprijinire și stimulare a tinerilor pentru realizarea unor activități economice pe cont propriu - agricole și neagricole;
- asigurarea condițiilor pentru calificare/recalificare în vederea desfășurării unor noi activități agricole și neagricole, în funcție de specificul local;
- organizarea unor module de formare profesională în activități pentru care există cerere pe plan local;
- organizarea unor centre de asistență tehnică și consultanță privind realizarea proiectelor pentru persoanele care inițiază activități pe cont

propriu (cunoștințe economice, management, legislație agrară și generală, solicitarea serviciilor instituțiilor);

- creșterea gradului de ocupare a populației rurale: crearea unui sistem de stimulente speciale pentru populația agricolă în scopul de a diversifica activitățile în cadrul fermei agricole individuale;
- încurajarea practicării profesiilor tradiționale din zonă cu potențial de valorificare în turism; elaborarea unor programe speciale privind transferul managementului fermelor agricole de la persoanele vârstnice (peste 65 ani) la persoanele tinere prin crearea unui sistem de pensii viagere etc.

VIII. 2. Dimensiunile economice ale comunităților rurale

Principala dimensiune a comunităților rurale este dependența economică, de cele mai multe ori excesivă, de agricultură.

Diversitatea și specificul sistemelor pedoclimatice, particularitățile generale și regionale ale istoriei sociale și ale conjuncturii economice au generat o structură a comunităților rurale dominată de ponderea terenurilor agricole cu 62%. Cea mai mare pondere a *terenului agricol* (>80%) se înregistrează în Câmpia Română, Câmpia de Vest și Podișul Dobrogei Centrale și de Sud, definite ca regiuni agricole de primă importanță, care includ 11 județe. Această pondere scade la 40-65% în zona colinară, până la sub 20% în zona montană.

Resursele funciare oferă comunităților rurale posibilități semnificative de dezvoltare pentru o agricultură diversificată: 14,7 milioane teren agricol, din care 9,4 milioane hectare teren arabil (64%), 4,8 milioane hectare pășuni naturale și fânețe (32,9%), 0,4 milioane hectare vii și livezi (3%).

În perioada 1998-2004 s-a continuat utilizarea extensivă a resurselor funciare agricole: ponderea terenului arabil, a viilor și a livezilor s-a redus concomitent cu o creștere a suprafețelor ocupate de pășuni și fânețe.

Tabelul VIII-6

Evoluția fondului funciar agricol

Fond funciar	1999		2004		2003/1989
	mii hectare	%	mii hectare	%	%
Total agricol	14730,7	100,0	14711,6	100,0	0,0
Arabil	9358,1	63,5	9421,9	64,0	0,5
Pășuni	3322,8	22,6	3346,9	22,8	0,2
Fânețe	1512	10,3	1498,4	10,2	-0,1
Vii și pepiniere viticole	281,1	1,9	223,3	1,5	-0,4
Livezi și pepiniere pomicole	256,7	1,7	221,1	1,5	-0,2

Sursa: Anuarul statistic al României, INS 2005: 497

Proprietatea privată individuală reprezintă segmentul cel mai important al activității economico-sociale din rural, forma de proprietate în care obiectul proprietății aparține persoanelor fizice sau juridice. Terenurile agricole care se aflau în proprietate privată reprezentau numai 14% în 1989, iar la sfârșitul anului 2002, procentajul a ajuns la 96% (suprafețele terenurilor aflate în proprietate privată a statului și cele aflate în proprietate particulară).

În privința terenurilor agricole care fac parte din domeniul public, ponderea lor în total agricol a scăzut de la 28% în 1989 la 4% în anul 2003. Din această categorie fac parte, în principal, terenurile care au aparținut domeniului public al statului înainte de 6 martie 1945.

Suprafețele cultivate cu cereale boabe dețin cele mai mari ponderi (66%) din totalul terenurilor arabile. Restul suprafețelor sunt ocupate cu plante de nutreț (14%) și plante tehnice (13%).

În perioada 1990-2004, producția medie la majoritatea culturilor a înregistrat valori oscilante și reduse în raport cu potențialul natural existent. Această situație a fost determinată în principal de fragmentarea puternică a terenurilor agricole, insuficiența investițiilor în agricultură, sprijinul insuficient acordat de stat etc.

Politicile agricole din perioada de tranziție au condus la reducerea ponderii sectorului zootehnic în producția agricolă totală: în anul 2004, acest sector a reprezentat numai 30,4% din producția agricolă.

Reducerea numărului de animale a determinat, în egală măsură, o scădere substanțială a densităților acestora, până la jumătate din valoarea celor din 1986. Pe fondul general al acestui declin, dacă se analizează disparitățile teritoriale ale densităților principalelor specii de animale - 22,7 bovine/100 ha teren agricol; 76,0 porcine/100 ha. arabil; 67,0 ovine/100 ha agricol - se pot identifica regiunile potențiale și cele deficitare în domeniu.

Un caz particular al acestei regionalizări de potențial după densitatea principalelor specii îl reprezintă județele agricole de câmpie, al căror șeptel a fost afectat inițial de reducerea bazei furajere necesare funcționării marilor complexe de creștere intensivă a porcinelor și păsărilor, în urma privatizării fondului funciar și apoi a decapitalizării acestora.

Regiunile cu potențial animalier au rămas cele tradiționale, din jumătatea nordică a țării, care au o favorabilitate sporită a condițiilor de mediu (bază furajeră naturală).

Dar, indiferent de gradul de încărcătură animalieră sau de gradul de bulversare structurală și funcțională a zootehniei, există o cerință comună și generalizată pentru revitalizarea sectorului, pentru îmbunătățirea fondului genetic și pentru modernizarea condițiilor de viață a animalelor.

Subdezvoltarea zootehniei s-a manifestat în special prin reducerea considerabilă a efectivelor de animale. Factori care au determinat această situație sunt: menținerea, o perioadă îndelungată de timp (până în 1997), a

unor întreprinderi proprietate de stat, supradimensionate, generatoare de ineficiență economică, greu adaptabile la cerințele și exigențele economiei de piață; piețele de desfacere a produselor au fost slab dezvoltate, dezechilibrate și au avut acțiune negativă asupra crescătorilor de animale; lipsa unei structuri instituționale care să protejeze interesele crescătorilor de animale a apărut târziu și funcționează încă ineficient etc.

Starea de subdezvoltare a zootehniei este reflectată și de randamentele medii obținute. În comparație cu randamentele obținute în țările membre ale UE, ele sunt încă extrem de mici.

Tabelul VIII-7

Evoluția producției medii pe animal

Anul	Lapte de vacă (litri)	Lapte de oaie (litri)	Lână (kg)	Ouă (buc.)
1990	2063	34	2,85	163
1994	2790	39	2,44	148
1998	3030	44	2,49	150
2000	2867	43	2,48	145
2003	3198	48	2,53	154

Sursa: Anuarul Statistic al României 1990, 2000 și 2004, INS.

În perioada de tranziție, a avut loc scăderea drastică a utilizării inputurilor agricole, conturându-se două tendințe principale în dotarea cu mijloace mecanice a agriculturii. Pe de o parte, a continuat preocuparea pentru mecanizarea lucrărilor agricole mai puțin complexe: comparativ cu anul 1990, în anul 2003 parcul de tractoare era mai mare cu 33%, numărul plugurilor pentru tractor cu 81% și a semănătorilor mecanice cu 77%.

Pe de altă parte, în aceeași perioadă s-a restrâns considerabil mecanizarea unor lucrări complexe: numărul mașinilor de împrăștiat îngrășăminte chimice a scăzut cu 12% și a combinelor autopropulsate cu 33%.

Ponderea agriculturii în PIB a cunoscut unele creșteri pe parcursul perioadei de tranziție. Totuși, variațiile pozitive înregistrate nu reflectă, nici pe departe, creșterea eficienței economice a acestui sector, ci mai degrabă lipsa lui de eficiență: trendul descrescător al agriculturii în PIB (începând cu anul 1994), însoțit de creșterea ponderii agriculturii în populația ocupată arată scăderea continuă a productivității muncii agricole.

Cu toate acestea, contribuția agriculturii la crearea PIB rămâne substanțială (12,8% în 2001) comparativ cu media UE (1,7%).

Din totalul investițiilor realizate în economia națională, agriculturii i-a revenit o cotă redusă, care s-a situat între 5,9% și 18,7%. Se poate remarca faptul că în perioada de tranziție efortul investițional a cunoscut o scădere semnificativă care a influențat în mod negativ ritmul creșterii mijloacelor fixe și, alături de

acestea, nivelul producției agricole. Această situație arată că, de fapt, prin politicile economice promovate, agricultura nu a fost, așa cum s-a declarat, tratată ca o prioritate națională strategică. Scăderea investițiilor în agricultură se află într-o relație directă cu modul în care s-a realizat reforma funciară: cea mai mare parte a gospodăriilor individuale rezultate au un caracter de subzistență, fiind lipsite de capacitatea de a acumula și investi.

Tabelul VIII-8
Locul agriculturii în economia României

	Agricultura în PIB (%)	Agricultura în populația ocupată (%)	Agricultura în investițiile de capital (%)	Ponderea comerțului agroalimentar în comerțul exterior	
				Export (%)	Import (%)
1989	13,7	27,5	16,8	5,0	4,4
1992	18,6	32,1	10,2	6,7	16,0
2003	11,7	34,8	5,9	2,8	5,7

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1990-2004, INS.*

România se numără printre țările europene cu un grad mediu de împădurire, suprafața forestieră fiind de 6779,3 mii ha (28% din suprafața totală a țării).

În studiile de specialitate, pentru evaluarea potențialului resurselor forestiere, pădurile României sunt clasificate din punct de vedere funcțional în păduri cu funcții speciale de protecție (52,1%) și păduri cu funcții de producție și protecție (47,9%).

Din punctul de vedere al structurii pe specii, rășinoasele dețin o pondere de 31% (1.823.609 ha), iar foioasele 69% (4.048.412 ha).

Cea mai mare frecvență a rășinoaselor, de 25%-50%, se înregistrează în județele din zona montană, unde suprafața acestora este de 50.000-100.000 ha (județul Harghita are o suprafață de 166.451 ha și o pondere de 75%). Dintre acestea, molidul reprezintă 23,5% din suprafața totală cu păduri.

Speciile de foioase ocupă aproape o suprafață dublă, comparativ cu rășinoasele, extinzându-se nestânjenit până în zona de podiș și de câmpie înaltă. Ponderea acestora oscilează de la 25% - 50%, în județele predominant montane, până la peste 90% în județele cu un relief colinar și de câmpie. Principalele specii sunt fagul (31,7% din suprafața totală a pădurilor) și stejarul (17,8%).

Masa lemnoasă exploatată în anul 2003 a însumat 16.692.000 mc, apropiată de cea a anului 1990. Starea de sănătate a pădurilor s-a înrăutățit atât din cauza condițiilor naturale neprielnice, cât și a lipsei de preocupare în

igienizarea pădurilor, realizarea în timp util a lucrărilor de îngrijire a arboreturilor etc.

În ceea ce privește productivitatea pădurilor, creșterea medie anuală a acesteia este apreciată la 5,4 mc/an/ha; speciile de rășinoase contribuind cu 7,4 mc/an/ha, iar cele de fag cu 5,4 mc/an/ha.

Conform ultimului inventar al fondului forestier (1985), volumul total de masă lemnoasă pe picior, existent în păduri, a fost evaluat la 1,3 miliarde mc, revenind în medie 215 mc/ha. În prezent, productivitatea pădurilor este mai scăzută din cauza stresului climatic și a altor factori de influență negativă.

Tabelul VIII-9

Evoluția sectorului silvic în perioada 1990-2003

	1990	1992	2000	2003
Terenuri forestiere (mii ha)	6685,4	6681,8	6457,3	6368,0
din care: păduri	6252,3	6253,5	6223,1	6221,0
Împăduriri (mii ha)	25,5	12,6	12,7	14,8
din care: plantații	25,4	12,4	12,6	14,5
Tăieri de regenerare (mii ha)	72,9	62,3	54,5	68,80
Lucrări de igienizare (mii ha)	1502,2	1075,7	658,1	693,8
Masă lemnoasă exploatată (mii mc)	16649	14419	14285	16692

Sursa: Anuarul Statistic al României 1990 și 2004, INS

În anul 2003, pentru cultura și regenerarea pădurilor s-au efectuat împăduriri numai pe o suprafață de 14.772.000 ha, ceea ce reprezintă mai puțin de 50% din valoarea anului 1990.

Gradul de accesibilitate a fondului forestier constituie un element deosebit de important pentru o gestionare durabilă a pădurilor. În prezent, rețeaua forestieră de acces se compune din 32.413 km drumuri forestiere și 58 km căi ferate forestiere. Împreună cu drumurile publice și cele tehnologice care traversează fondul forestier, această rețea însumează o lungime de 39.200 km, ceea ce asigură o densitate totală de 6,2 m/ha.

În funcție de valoarea acestei densități se poate deduce că numai 65% din suprafața pădurilor este accesibilă. Pe această suprafață, distanța medie de colectare a lemnului, de la cioată la rețeaua de transport, este de 1,2 km, iar cea maximă, de 2 km.

În unele zone montane, densitatea totală a căilor de acces este sub media de 6,2 m/ha. Astfel, aproximativ 2,0 milioane ha fond forestier este inaccesibil.

Pentru îmbunătățirea accesibilității pădurilor, s-a prevăzut construirea a 7.400 km drumuri forestiere noi, în perioada 2000-2010, precum și refacerea a 1.260 km drumuri forestiere afectate de calamități. Astfel, se va reaccesibiliza o

suprafață de 500.000 ha, cu un volum de masă lemnoasă pe picior de 100 milioane mc, din care exploatabil 25 milioane mc.

VIII. 2.1. Piscicultura

Piscicultura în sistem amenajat se desfășoară în 419 ferme, care au o capacitate productivă de 164.391,52 ha și un luciu de apă de 105.091,99 ha.

Pe fondul general al declinului activității piscicole, gradul de valorificare a potențialului piscicol înregistrează intensități diferite. Se constată că marile producții de pește nu se înregistrează întotdeauna în județele cu un număr mare de ferme sau cu capacitate productivă ridicată.

Concluzii

Direcțiile principale de acțiune în domeniul agricol vizează:

- finalizarea privatizării societăților comerciale cu capital de stat (societăți de producție agricolă, de prestări servicii în agricultură, complexe de creștere a animalelor, societăți de producere a semințelor, de colectare a cerealelor etc.);
- dezvoltarea pieței funciare și a mecanismelor ei de funcționare;
- crearea unui sistem viabil de finanțare în spațiul rural;
- eficientizarea controlului de calitate și sanitar, prin încurajarea inițiativei private în acest domeniu; ridicarea gradului de pregătire a forței de muncă în vederea creșterii eficienței managementului agricol;
- sprijinirea și susținerea financiară și legislativă pentru dezvoltarea infrastructurilor din amonte și aval de agricultură; încurajarea dezvoltării unor unități de producție agricolă performante; promovarea metodelor de producție agricolă care vizează protecția mediului;
- încurajarea pluriactivității în agricultură, prin crearea unui sistem de stimulente speciale pentru populația agricolă care diversifică activitățile de producție agricolă la nivel de fermă;
- încurajarea prestării activităților de transformare și preindustrializare a producției agricole;
- dezvoltarea serviciilor de extensie agricolă;
- acordarea de prime de instalare în zone cu atractivitate redusă etc.

VIII. 2.2. Activități economice neagricole

Activitățile economice care se desfășoară în rural sunt foarte puțin diversificate, economia fiind dominată și dependentă de activitățile agricole. Activitățile nonagricole sunt relativ slab reprezentate, dominante fiind cele din sectorul primar, legate în special de exploatarea și prelucrarea resurselor naturale.

În mediul rural au fost înființate 91.444 de întreprinderi mici și mijlocii, în domeniul comerțului (48,6%), industria prelucrătoare (19,6%), precum și industria extractivă (0,2%).

Forma de organizare majoritară este „asociații familiale” ori „societăți comerciale” fără angajați sau se înscriu prin formula „întreprinzător - persoană fizică autorizată”. În practică, aceste unități folosesc resurse materiale și umane din gospodărie.

Sectorul IMM, în România, a fost neglijat. După anul 1991, sectorul IMM a întâmpinat mari probleme, unele determinate de căderea economică generală, altele provocate și întreținute de o serie de deficiențe de ordin legislativ, instituțional și financiar.

Pentru rezolvarea problemelor de fond ale IMM, ar trebui elaborate strategii naționale privind dezvoltarea acestui sector care să aibă în vedere o serie de aspecte vizând: lansarea unei linii de credit speciale pentru IMM; acordarea unor facilități fiscale pentru producția de export; diferențierea impozitului pe profit în funcție de ramura de activitate; facilitarea accesului la spații productive și terenuri; extinderea centrelor de consultanță; crearea unor organizații pentru a facilita contractele de afaceri între întreprinzătorii români și cei din străinătate etc.

Activitățile meșteșugărești și de prestări servicii au cunoscut o drastică prăbușire după anul 1989. Numărul acestor unități s-a redus în primul rând din cauza lipsurilor organizatorice, dar și a lipsei cunoștințelor vizând principiile economiei de piață.

Mai mult de jumătate dintre comunele românești dețin elemente de potențial turistic, fiind așezări rurale pitorești, situate în mediu nepoluat, păstrătoare de tradiții și având un bogat trecut istoric. Spațiul rural românesc are un potențial turistic important, conferit de resursele naturale și antropice variate.

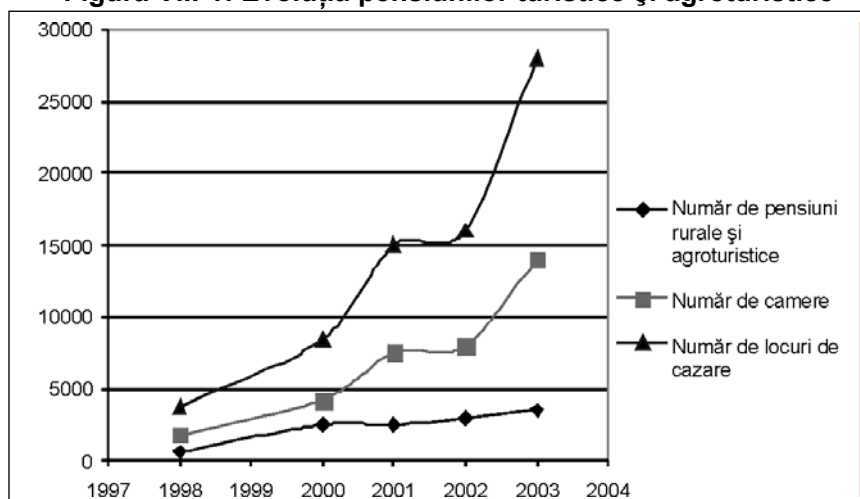
Turismul, prin multiplele sale funcții, reprezintă o sursă de creștere a veniturilor locale datorită faptului că, pe lângă serviciile de cazare solicitate, el recurge la servicii de alimentație, achiziționarea de amintiri, articole cu specific local, diferite bunuri și, nu în ultimul rând, contribuie la odihna și recrearea oamenilor.

Turismul rural este o formă particulară de turism, mai complexă, cuprinzând atât activitatea turistică propriu-zisă (cazare, pensiune, prestare de servicii, sport, distracții etc.), cât și activitatea economică, de regulă, agricolă, practică de gazdele turiștilor (activități productive și de prelucrare a produselor agricole în gospodărie și comercializarea acestora).

Agroturismul poate reprezenta o șansă pentru economiile locale, cunoscut fiind faptul că dezvoltarea acestei activități exercită o influență complexă asupra mediului rural, din punct de vedere economic, social și cultural, punându-și amprenta asupra nivelului general de dezvoltare a zonei.

Deși există o serie de facilități (prioritate la instalarea liniilor telefonice, asistență de specialitate din partea organizațiilor abilitate etc.), dezvoltarea acestui sector înregistrează un nivel destul de scăzut. Turismul românesc și, implicit, cel rural traversează o puternică criză, activitățile turistice sunt slab dezvoltate în raport cu potențialul natural și istorico-etnografic. Dezvoltarea și extinderea acestui sector este obstrucționată de infrastructura de transport deficitară, gradul scăzut de dotare cu facilități a locuințelor, lipsa tradiției în acest domeniu și lipsa informațiilor. Totuși, turismul rural și agroturismul cunosc, din punctul de vedere al infrastructurii, un trend ascendent.

Figura VIII-1: Evoluția pensiunilor turistice și agroturistice

Sursa: ANTREC, 2004.

În perioada 1999-2004, numărul pensiunilor turistice rurale a crescut de la 341 la 892, numărul locurilor de cazare turistică înregistrând o creștere de 7760. În funcție de categoriile de confort aceste pensiuni aveau, în 2004, următoarea structură:

- 18 pensiuni turistice de 4 stele,
- 89 pensiuni turistice de 3 stele,
- 597 pensiuni turistice de 2 stele,
- 188 pensiuni turistice de 1 stea.

În 2004, în pensiunile turistice rurale au fost cazate 321.000 persoane, din care 43.000 străini.

Dezvoltarea turismului rural necesită un program amplu de identificare a gospodăriilor rurale eligibile și de atragere a lor în circuitul turistic. Abordarea turismului rural trebuie să aibă în vedere un complex de acțiuni care să pornească de la formarea “produsului turistic” și să continue cu stabilirea canalelor de distribuție, a căilor și mijloacelor de promovare și publicitate etc.

Concluzii

Există o serie de proiecte pentru susținerea și diversificarea activităților în mediul rural care sunt în curs de derulare, fiind finanțate din fonduri europene și împrumuturi de la Banca Mondială. Aceste proiecte includ o componentă de instruire și vizează, printre altele, sprijinirea diferitelor activități de dezvoltare rurală: creșterea puterii economice și sociale a comunităților sărace, construcția instituțională, dezvoltarea comportamentului participativ al comunității rurale, programe de credit rural și investiții, infrastructură rurală în zonele sărace și montane, dezvoltarea activităților sectorului privat rural și a piețelor agroalimentare.

Pentru dezvoltarea comunităților rurale se vor folosi strategii de modernizare prin diversificare economică (dezvoltare industriei: alimentare etc., dezvoltarea agroturismului).

Acest scenariu prevede diversificarea socioeconomică prin folosirea multifuncționalității spațiului comunităților rurale în termenii valorificării maxime a oportunităților economice și sociale.

Agricultura poate să fie un factor al dezvoltării rurale, ceea ce înseamnă că ea poate deveni un vector important în inducerea modernizării și dezvoltării rurale, prin diversificarea activității zootehnice și revitalizarea raporturilor cu industria alimentară, iar consolidarea economică a raporturilor existente în cadrul filierelor agroalimentare va reprezenta un factor absolut necesar.

Pentru o cooperare eficientă și durabilă între agricultură și industria alimentară, va fi necesar să se facă eforturi: agricultorii trebuie să conștientizeze că fără o producție comercială (de bună calitate, omogenă și în cantități mai mari), exploatațiile agricole individuale nu vor putea funcționa decât în pierdere, deoarece activitatea va genera numai cheltuieli, nu și venituri, ceea ce va determina dispariția lor treptată.

Un factor favorizant în dezvoltarea unei producții agricole comerciale poate fi realizarea unei cooperări între producătorii agricoli, care să le dea puterea economică necesară de a negocia în fața agenților economici care le furnizează materiile prime, dar care le și preia produsele agricole pentru prelucrare. Organizațiile de producători agricoli sunt definite ca entități juridice constituite de membrii lor în scopul creșterii veniturilor prin îmbunătățirea producției, a marketingului și a activităților locale.

Organizațiile de producători agricoli pot fi înființate la nivel de sat sau comună. Ele pot avea reprezentare la nivel regional și național pentru a influența deciziile politice.

Principala direcție în dezvoltarea comunităților rurale este diversificarea rurală prin oportunitățile economice și demografice. Turismul rural, agroturismul, întreprinderile mici și mijlocii de industrie alimentară și serviciile de protejare și conservare a mediului vor putea să ofere condiții de participare susținută populației active, prin absorbirea surplusului de forță de muncă. În acest fel se va accentua procesul de creștere a cererii locale, dar în mod deosebit a cererii turistice și alimentare provenite din afara spațiului rural local.

Ipoteza acestui model de dezvoltare este de susținere a inițiativelor locale, de sprijinire a raporturilor existente în proximitatea unor resurse economice și comportamentele antreprenoriale. Trebuie avută în vedere diminuarea proceselor de marginalizare prin implicarea populației rurale în implementarea strategiilor de dezvoltare.

VIII. 3. Infrastructura rurală

O componentă importantă a dezvoltării rurale, cu impact direct asupra gradului de civilizație a spațiului rural este infrastructura. Această componentă influențează într-o mare măsură gradul de funcționalitate al economiei rurale și implicit al economiei naționale.

VIII. 3.1. Infrastructura de transport

Deși este avantajată de așezarea geografică, România are un sistem de transport slab dezvoltat, iar lipsa de capital investit în acest domeniu devine din ce în ce mai mult o barieră pentru dezvoltarea economică a țării. De aceea, insuficienta modernizare a principalelor coridoare de transport poate duce la pierderea avantajelor oferite de poziția geografică a României, pe rutele de tranzit Vest-Est și Nord-Sud.

Comparativ cu statele membre ale UE și cu unele țări est-europene, sistemul de transport românesc este insuficient dezvoltat și de calitate slabă.

Transportul rutier

Lungimea totală a rețelei drumurilor publice din România este de 79.454 km (din care 26% sunt drumuri publice modernizate. În perioada 1995-2004, rețeaua drumurilor publice modernizate din România a înregistrat creșteri, densitatea drumurilor publice (33,3 km/100 kmp) continuă să fie foarte scăzută comparativ cu media țărilor UE (116 km/100 kmp).

Față de anul 1990, în România, a survenit o încetinire a procesului de modernizare a căilor de transport rutiere. Situația a fost generată în mod direct de scăderea volumului de investiții. Există o discrepanță majoră în privința gradului de modernizare a drumurilor naționale, pe de o parte, și a drumurilor județene și comunale pe de altă parte.

Din rețeaua totală de drumuri, cele județene și comunale au fost modernizate, pe parcursul celor zece ani de tranziție, într-o proporție extrem de

redusă, care a variat între 6,9% în 1990 și 10% în 2004. În ceea ce privește drumurile comunale, aproape 60% sunt pietruite, iar un sfert sunt drumuri de pământ (Carta verde, 1998). Starea de subdezvoltare a principalelor căi de transport afectează funcționalitatea economiei rurale, generând costuri sporite și eficiență scăzută pentru agenții economici.

Cea mai mare parte a operatorilor de transport marfă și persoane sunt operatori privați, ponderea prestațiilor realizate de aceștia fiind de cca 77%.

Transportul feroviar

În anul 2004, rețeaua de căi ferate din România avea 11.053 km de linii în exploatare, din care 3.965 km (35,9%) sunt linii electrificate și 2.965 km (26,8%) sunt linii duble. Rețeaua de căi ferate și-a diminuat lungimea cu 3,2% în 2004 față de 1995. Lungimea desfășurată a liniilor este de 22.298 km, clasând România pe locul 7 în Europa, după Germania, Franța, Italia, Spania, Polonia și Ucraina. Densitatea căilor ferate în exploatare este de circa 46,2 km/1000 kmp de teritoriu, fiind în scădere față de anul 1997 și aflându-se sub media țărilor UE (65km/1000 kmp).

Tabelul VIII-10

Rețeaua de căi ferate din România, în perioada 1999-2004

	1999	2000	2001	2002	2004
Lungimea rețelei de căi ferate (km)	10981	11015	11015	11002	11053
Lungimea rețelei de căi ferate electrificate (km)	3942	3950	3950	3950	3965

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS 2005: 652

Lipsa resurselor financiare a condus la reduceri drastice în întreținerea infrastructurii și refacerea materialului rulant (învechit și insuficient atât cantitativ, cât și calitativ), fapt care a alterat în mod semnificativ transportul feroviar atât din punctul de vedere al calității, cât și al siguranței.

Operatorul de transport de stat asigură 96,3% din totalul transportului feroviar. În anul 2004 au fost transportate 72.738 mii tone marfă (din care 13.467,8 mii tone în trafic internațional și 661,2 mii tone în trafic de tranzit), respectiv 15,2 miliarde tone-km.

Dezvoltarea **infrastructurii de transport** are implicații majore în dezvoltarea economică a țării, stimulând regiunile mai puțin dezvoltate și creșterea PIB/locuitor.

Există mari diferențe în accesul la infrastructura de transport, una din cauzele principale ale disparităților inter și intraregionale fiind accesul diferit al regiunilor la infrastructura de transport județeană, națională și internațională și calitatea ei necorespunzătoare.

Regiunile care beneficiază de un acces bun la infrastructura de transport sunt: regiunea București-Ilfov, regiunea Centru, regiunea Sud. Regiunea București-Ilfov concentrează aeroporturile cu cel mai intens trafic internațional

și național. Regiunea Centru are câteva noduri importante de cale ferată, prin care se realizează legătura României cu Europa Centrală și de Vest. Regiunea Sud are rețeaua de drumuri naționale în mare parte modernizată, este traversată de patru drumuri internaționale, având un acces bun la rețeaua națională și internațională de drumuri.

Printre regiunile cu acces limitat la infrastructura de transport este și regiunea Nord-Est. În cadrul acestei regiuni, județul Botoșani are 18,7% din drumuri din pământ, nepracticabile. Rețeaua de cale ferată a regiunii se situează sub nivelul mediu național din punctul de vedere al lungimii tronsoanelor și al dotării tehnice.

La nivel intraregional, rețeaua de transport neadecvată este un obstacol în calea dezvoltării orașelor mici și mijlocii și satelor. Multe zone au rețeaua de transport între localități foarte slab dezvoltată (satele din Delta Dunării), situație care determină chiar izolarea unor localități.

VIII. 3.2. Infrastructura locativă

În cadrul localităților rurale, fondul locativ era de aproape 3,9 milioane de locuințe în anul 2003. Între anii 1998-2003, atât numărul locuințelor din mediul rural, cât și numărul camerelor de locuit și suprafața locuibilă au înregistrat o tendință de creștere.

Tabelul VIII-11

Evoluția fondului de locuințe în rural

	2000	2002	2003
Suprafața locuibilă (mil. mp)	128,1	145,2	146,2
Număr de locuințe la 1000 locuitori	365,2	378,4	381,6
Camere de locuit/locuință	2,6	2,7	2,7
Suprafața locuibilă/locuitor (mp)	12,6	14,3	14,4

Sursa: *Anuarul Statistic al României INS, 2004.*

Caracterizarea modului de viață a populației rurale nu poate omite gradul de dotare edilitară a locuințelor, respectiv asigurarea populației cu principalele utilități publice. În acest domeniu, mediul rural din România este încă deficitar, prezentând o diferențiere marcantă față de utilitățile publice puse la dispoziția populației urbane. În privința dotării locuințelor cu principalele instalații edilitare, între anii 1998 și 2003, ponderea gospodăriilor dotate cu instalații de alimentare cu apă (publică sau sistem propriu) s-a menținut la valori relativ constante, situate în jurul a 40%. Gospodăriile rurale dotate cu instalație de canalizare dețin o pondere extrem de scăzută (sub 7,5%), iar cele încălzite prin centrale termice au oscilat în perioada analizată între 0,3-0,6%.

Pentru România, extinderea rețelelor de distribuție trebuie să reprezinte o preocupare permanentă, deoarece ar permite valorificarea superioară a

resurselor economice disponibile și ar asigura o premisă favorabilă pentru integrarea României în UE.

Concluzii

Pentru optimizarea infrastructurii rurale, trebuie avută în vedere o bună utilizare a potențialului economic și social specific fiecărei localități. În acest sens, se întrevăd o serie de direcții de acțiune în domeniul dezvoltării infrastructurii cum ar fi:

- îmbunătățirea accesibilității populației rurale la rețeaua feroviară și rutieră națională prin modernizarea drumurilor județene și comunale;
- extinderea rețelei telefonice și asigurarea treptată a telefonizării pentru toate localitățile rurale prin utilizarea de tehnologii avansate;
- realizarea alimentării cu apă în sistem centralizat prin introducerea treptată a rețelelor de canalizare;
- încurajarea stabilirii de parteneriate între comune pentru utilizarea în comun a unor surse și instalații de apă;
- construirea de stații de epurare concomitent cu extinderea sau realizarea sistemelor de alimentare cu apă și canalizare;
- extinderea rețelei electrice în satele parțial electrificate prin racordarea la rețeaua electrică a satelor total neelectrificate;
- extinderea alimentării cu gaze naturale în zonele rurale străbătute de conducte magistrale etc.

Este necesar ca modelul de dezvoltare durabilă rurală, pornind de la starea actuală și de la potențialul factorilor naturali și umani, să focalizeze în componentele sale structurale tot ceea ce poate defini o dezvoltare dinamică, modernă și eficientă, cu o largă deschidere spre exterior, a întregului complex rural.

IX. EVALUAREA FACTORILOR EXOGENI ȘI ENDOGENI AI DEZVOLTĂRII DURABILE RURALE

În cadrul procesului de aderare a României la Uniunea Europeană, dezvoltarea durabilă a mediului rural reprezintă atât un obiectiv foarte important, cât și o necesitate reală. Acest proces este foarte complex și trebuie să aibă în vedere atât factorii exogeni, cât și endogeni, de natură socioeconomică și politică, factori care pot asigura premisele necesare atingerii obiectivelor propuse. În funcție de originea lor, îi putem grupa în două mari categorii: factori exogeni și endogeni ai dezvoltării rurale durabile.

IX.1. Factori exogeni ai dezvoltării rurale

În această categorie regăsim o serie de factori deosebit de importanți, care acționează, din punct de vedere teritorial, la niveluri diferite și de a căror eficiență depinde, în mare măsură, atingerea obiectivelor propuse în domeniul dezvoltării rurale. Este vorba aici despre politica de dezvoltare regională a Uniunii Europene (cu referire la fondurile de preaderare și cele structurale) și direcțiile de acțiune pentru perioada 2007-2013, precum și de Planul Național Strategic pentru perioada ulterioară aderării (2007-2013).

IX.1.1. Politica de dezvoltare regională a Uniunii Europene și direcții de acțiune

Lărgirea Uniunii Europene reprezintă atât o oportunitate istorică pentru Europa, cât și o încercare pentru politica de coeziune. Odată cu ultimul val de integrare din 2004, disparitățile regionale s-au accentuat, iar țările care urmează să adere la Uniunea Europeană în 2007 înregistrează un nivel al bunăstării mai redus decât al celor mai puțin prospere țări membre. În aceste condiții, politica regională europeană, care și-a dovedit în trecut eficiența în reducerea disparităților, are acum, mai mult ca oricând, un motiv în plus pentru a exista. Dispunând de peste o treime din bugetul Uniunii, aceasta conferă un cadru practic solidarității europene, în beneficiul coeziunii economice și sociale și al exploatarei avantajelor competitive, factori esențiali în procesul creșterii economice și al îmbunătățirii gradului de ocupare al forței de muncă. Politica

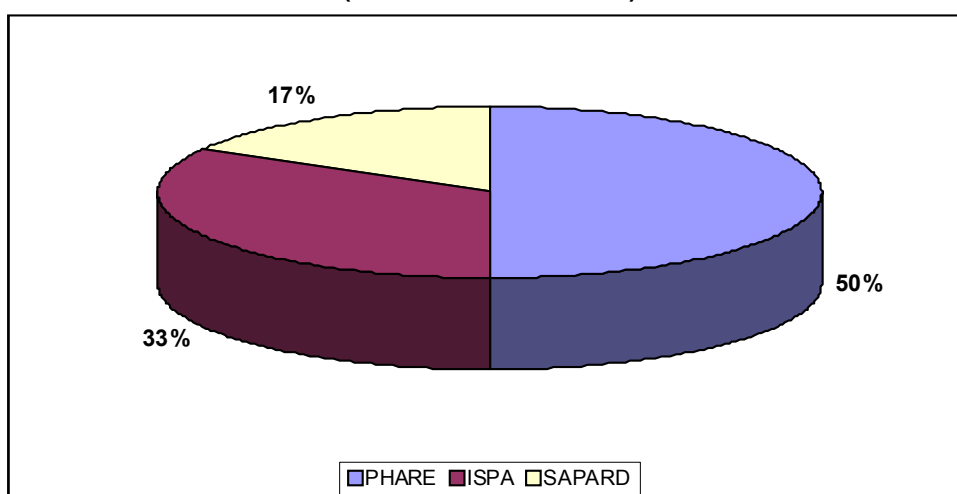
regională europeană, în mare măsură descentralizată, se bazează pe inițiativa și responsabilitatea tuturor actorilor dezvoltării regionale, aducând în mijlocul acțiunii acestora experiența și obiectivele comune europene.

Politica europeană de coeziune sprijină țările aflate în curs de aderare la Uniunea Europeană, alocând pentru perioada 2004-2006 fonduri în valoare de 4,397 miliarde de euro. Având ca obiectiv principal integrarea în Uniunea Europeană, în 2007, România va beneficia de ajutor financiar de preaderare din fondurile europene, în perioada 2004-2006, în valoare de 3,078 miliarde de euro.

Adoptată de Consiliul Europei, în decembrie 2002 la Copenhaga, foaia de parcurs a României în procesul aderării la UE prevede creșterea anuală a ajutorului financiar de preaderare, de la 20%, 30% la 40% pentru 2004, 2005 și 2006, valoarea totală fiind de 3,078 miliarde euro. Această valoare este împărțită între trei instrumente:

- PHARE (50%),
- ISPA (33,33%),
- SAPARD (16,67%).

Figura IX-1: Ajutor financiar de preaderare, 2004-2006
(% din valoarea totală)

PHARE. Elaborat în 1989, inițial pentru ajutorarea Poloniei și Ungariei, programul PHARE (Polonia, Ungaria, Ajutor pentru Restructurare Economică) a fost extins rapid la nivelul țărilor candidate din Europa Centrală și de Est, inclusiv în România. Începând din anul 2000, activitățile finanțate prin programul PHARE s-au concentrat asupra următoarelor priorități:

- sprijinirea administrațiilor din țările candidate în vederea construirii capacităților necesare implementării aquisului comunitar și a înființării organismelor de reglementare și control, precum și a familiarizării cu obiectivele și procedurile comunitare;
- alinierea infrastructurii de bază și a industriilor la standardele comunitare, prin asigurarea investițiilor necesare. Acest proces vizează în special domeniul mediului înconjurător, al transporturilor, industriei, calității produselor și condițiilor de muncă, pe măsură ce standardele comunitare devin tot mai stricte.

România va beneficia, în perioada 2004-2006, prin programul PHARE, de ajutorul financiar în valoare de 1,539 miliarde de euro.

ISPA. Programul ISPA (Instrument Structural de PreAderare) sprijină investițiile majore în domeniul infrastructurii transporturilor și al mediului înconjurător. În sectorul transporturilor, prioritățile vizează îmbunătățirea stării drumurilor, căilor ferate și canalelor navigabile, precum și modernizarea coridoarelor de transport paneuropene care traversează teritoriul României. În domeniul mediului înconjurător, România trebuie să rezolve o serie de probleme serioase privind calitatea aerului, a apelor și poluarea solului, care necesită investiții publice și private substanțiale. Programul ISPA sprijină aceste eforturi, focalizându-se în special asupra tratării apelor uzate și managementului deșeurilor.

SAPARD. Programul SAPARD (Program Special de Aderare pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală) a fost lansat în anul 2000, având ca obiectiv principal adaptarea structurilor agricole și a zonelor rurale din țările candidate din Europa Centrală și de Est. În România (valoarea totală a ajutorului financiar prin programul SAPARD, în perioada 2004-2006, este de 513 milioane de euro), se concentrează, în special pe:

- îmbunătățirea competitivității sectorului agroalimentar și a infrastructurii rurale,
- dezvoltarea și diversificarea economiei rurale,
- programe de pregătire și perfecționare a resurselor umane.

În perioada 2007-2013, ajutorul financiar acordat de Uniunea Europeană, în special noilor state membre, va fi asigurat prin intermediul fondurilor structurale. Acestea sunt reprezentate de:

- Fondul European pentru Dezvoltare Regională (ERDF), pentru infrastructură și IMM-uri,
- Fondul Social European (ESF), pentru pregătirea resurselor umane și ocuparea forței de muncă,
- Fondul European pentru Consultanță Agricolă și Garantare (EAGGF), pentru dezvoltare rurală,

- Instrument Financiar pentru Orientare în domeniul Pescuitului (FIFG), pentru modernizarea sectorului de pescuit,
- Fondul de Coeziune, pentru proiecte în domeniul transporturilor și mediului înconjurător, în statele membre mai puțin dezvoltate.

Aceste fonduri structurale se concentrează asupra unor obiective teritoriale și tematice: Obiectivul 1 (regiuni rămase în urmă din punctul de vedere al dezvoltării), Obiectivul 2 (reconversia zonelor industriale, urbane și rurale sau a zonelor care depind de industria pescuitului) și Obiectivul 3 (tematic, referitor la sisteme de pregătire și oportunități de angajare pe teritoriul Uniunii Europene). Pe lângă aceste programe de finanțare, mai există și o serie de alte inițiative comunitare, menite să susțină dezvoltarea regională și locală, cum sunt: INTERREG III (cooperare transfrontalieră, transnațională și interregională), URBAN II (destinat refacerii zonelor urbane), LEADER+ (dezvoltarea durabilă a zonelor rurale), EQUAL (egalitate pe piața forței de muncă), precum și măsurile de acțiune inovative (experimentale).

Adoptată în septembrie 2005, noua politică de dezvoltare rurală a Uniunii Europene pentru perioada 2007-2013 urmărește trei mari obiective:

- îmbunătățirea competitivității activităților agricole și forestiere prin sprijinirea restructurării, dezvoltării și inovării,
- îmbunătățirea mediului înconjurător și a peisajelor prin acțiuni de management al terenului,
- îmbunătățirea calității vieții în zonele rurale prin încurajarea diversificării activităților economice.

Politica de dezvoltare rurală a UE nu va mai reprezenta o componentă a fondurilor structurale, dar împreună vor conlucra în direcția diversificării economice a zonelor rurale. Noua politică de dezvoltare rurală va fi finanțată printr-un singur fond, Fondul European pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală (FEADR), care, în concordanță cu angajamentul Consiliului Europei privind Perspectivele Financiare, din decembrie 2005, va dispune de 69,75 miliarde de euro pentru perioada 2007-2013. Direcțiile de acțiune comunitare strategice privind dezvoltarea rurală au fost adoptate, prin decizia consiliului, în februarie 2006. Acestea identifică zonele importante pentru realizarea priorităților UE, în concordanță cu obiectivele de sustenabilitate stabilite de strategia de la Goteburg (iunie 2001) și cu noua strategie privind creșterea economică și ocuparea forței de muncă de la Lisabona (martie 2000).

Fondul European pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală

Regulamentul Consiliului Europei, din septembrie 2005, privind sprijinirea dezvoltării rurale prin intermediul FEADR, identifică drept principala misiune a fondului: *promovarea dezvoltării rurale durabile*, pe întreg teritoriul comunității, în complementaritate cu politicile de piață și susținere a venitului din cadrul Politicii Agricole Comune, cu politica de coeziune și politica comună privind

pesceului. În acest sens, sprijinirea dezvoltării rurale trebuie să conducă la atingerea următoarelor obiective: îmbunătățirea competitivității activităților agricole și forestiere, a calității mediului înconjurător și a calității vieții din zonele rurale. Pentru asigurarea premiselor necesare atingerii obiectivelor majore ale FEADR, regulamentul prevede următoarele acțiuni de sprijin:

- Pentru creșterea competitivității activităților agricole și forestiere:
 - training vocațional, diseminarea cunoștințelor științifice și a practicilor inovatoare,
 - încurajarea stabilirii fermierilor tineri,
 - pensionarea anticipată a fermierilor și lucrătorilor din agricultură,
 - înființarea unor servicii de management și consultanță pentru ferme și activitățile forestiere,
 - modernizarea consorțiilor agricole,
 - îmbunătățirea calității produselor agricole, prin sprijinirea adoptării standardelor comunitare, a grupurilor de producători în activitatea de informare și promovare, a fermelor de semisubzistență care sunt în proces de restructurare.
- Îmbunătățirea calității mediului înconjurător și a peisajelor:
 - susținerea financiară a fermierilor dezavantajați din punct de vedere natural, din zonele montane,
 - acordarea de subvenții prin programul Natura 2000,
 - subvenționarea protecției animalelor,
 - sprijinirea investițiilor neproductive,
 - înființarea de sisteme agroforestiere pe terenurile agricole,
 - refacerea potențialului forestier și introducerea măsurilor preventive.
- Îmbunătățirea calității vieții în zonele rurale:
 - diversificarea activităților nonagricole,
 - sprijinirea înființării microîntreprinderilor în vederea promovării antreprenoriatului,
 - încurajarea turismului,
 - stabilirea unor servicii de bază pentru economia și populația rurală,
 - reconstrucția și dezvoltarea satelor,
 - conservarea și dezvoltarea zestrei rurale,

Parte integrantă a noii politici de dezvoltare rurală a UE, Axa 4, respectiv programul LEADER, reprezintă un nou concept de asistență pentru țările candidate, implicând: elaborarea unor strategii locale de dezvoltare pentru teritorii rurale subregionale bine definite, parteneriate public-private locale, o abordare de jos în sus, metode inovative și o largă cooperare locală. Printre domeniile de interes pentru abordarea LEADER regăsim: turismul rural și agroturismul, promovarea meșteșugurilor, îmbunătățirea mediului, obținerea de

produse ecologice, diversificarea activităților alternative (creșterea albinelor, acvacultură, plante medicinale, fructe de pădure), educație antreprenorială, incubatoare rurale pentru afaceri, fonduri de garantare și împrumut, silvicultură și procesarea lemnului. Prin această componentă a politicii de dezvoltare rurală, România va beneficia, în perioada 2007-2013, de un ajutor financiar de peste 205 milioane de euro.

Alături de aceste instrumente, *Politica de Coeziune* poate juca și ea un rol-cheie în sprijinirea reconstrucției economice a zonelor rurale, acționând în complementaritate cu acțiunile prevăzute a se derula prin FEADR. Această abordare complementară trebuie să susțină restructurarea și diversificarea economică în zonele rurale ale Europei. În ceea ce privește zonele rurale sau cele care înregistrează anumite handicapuri naturale, politica de coeziune ar trebui să contribuie la crearea a noi oportunități prin diversificarea economiei rurale. Aceasta presupune eforturi în vederea asigurării unui nivel minim de acces la servicii de interes economic general, pentru a putea atrage firme și personal calificat și pentru a reduce migrația. Mai mult, politica de coeziune ar trebui să sprijine capacitatea endogenă a teritoriilor rurale, prin marketingul produselor la nivel național și global și favorizarea proceselor și produselor inovatoare în cadrul activităților economice existente. Valoarea totală a ajutorului financiar alocat prin Fondul de Coeziune pentru România, în perioada 2007-2013, este de 5, 769 miliarde de euro.

Planul Național Strategic

Planul Național Strategic (PNS) se situează, din punctul de vedere al nivelului strategic, între orientările strategice ale Uniunii Europene pentru dezvoltare rurală și programul național de dezvoltare rurală. El reprezintă un instrument de referință privind strategia și prioritățile reținute de România pentru acțiunea FEADR, precum și articularea acestora cu orientările UE pentru dezvoltare rurală și celelalte politici comunitare.

PNS are drept obiectiv fundamental transpunerea priorităților comunitare în contextul național. Proiectul de regulament prevede că PNS trebuie să cuprindă, printre altele: evaluarea situației economice, sociale și de mediu, precum și posibilitățile de dezvoltare, prioritățile strategice pentru fiecare din cele patru axe, lista de programe, cu repartizarea indicativă a FEADR între aceste programe, finanțarea alocată obiectivului de convergență.

PNS este stabilit prin colaborarea strânsă dintre Ministerul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale, responsabil de pregătirea sa, și instituții publice, private și ONG-uri din mediul rural, fiind un element la care va trebui să se refere raportul de urmărire strategică a dezvoltării rurale în România.

Cadrele strategice comunitare, ca elemente de referință pentru definirea orientărilor strategice sunt reprezentate de:

- orientări generale ale dezvoltării rurale: strategia de la Lisabona (economie bazată pe competitivitate și cunoaștere dinamică, 2 piloni - economic și social); strategia de la Göteborg (protecția mediului, model durabil de dezvoltare europeană, 3 piloni - economic, social, mediu înconjurător);
- reforma PAC din 2003/2004: orientare spre satisfacerea cererilor societății: securitate alimentară, calitate, diferențierea produselor, calitatea mediului; complementaritatea dintre cei doi piloni și coerența necesară: pilonul 1 - producția în funcție de cererea pieței și susținerea veniturilor agricultorilor; pilonul 2 - sprijinirea agriculturii ca furnizor de bunuri publice și a dezvoltării zonelor rurale;
- reforma politicii de coeziune economică și socială (FEDER/FSE) pentru 2007-2013, cu cele trei obiective: *convergență* (ameliorarea factorilor care conduc la o convergență reală), *competitivitate regională și ocupare* (creșterea competitivității, atractivității și gradului de ocupare a forței de muncă), *cooperare teritorială europeană* (cooperare la nivel transfrontalier, transnațional și interregional);
- reforma IFOP (Instrument Financiar pentru Orientare în domeniul Pescuitului), respectiv Fondul European pentru Pescuit (FEP) pentru 2007-2013.

Obiectivul central al Ministerului Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale este, conform Ghidului European Strategic pentru dezvoltare rurală, adaptarea mediului rural românesc la contextul european de competitivitate. În acest sens, obiectivele specifice ale MAPDR sunt: creșterea competitivității sectorului agricol și forestier, managementul teritoriului, ameliorarea calității vieții și creșterea diversificării activităților în zonele rurale, implementarea unui program pilot de tip LEADER.

IX.2. Factori endogeni ai dezvoltării rurale durabile

Alături de factorii exogeni, reprezentați de noua politică de dezvoltare rurală europeană, precum și de instrumentele financiare elaborate pentru susținerea și atingerea obiectivelor acesteia, factorii endogeni pot constitui elemente de bază în procesul dezvoltării durabile a mediului rural românesc și al îndeplinirii angajamentelor asumate ca țară candidată la Uniunea Europeană. În acest sens, analiza socioeconomică a spațiului rural românesc, absolut necesară în procesul întocmirii Planului Național Strategic, relevă situația curentă a mediului rural, cu punctele forte, slabe, oportunități și riscuri:

- **puncte forte:** potențial turistic semnificativ, datorită zonelor și resurselor naturale atractive; patrimoniu cultural, stil de viață tradițional, diversitatea elementelor culturale; existența condițiilor naturale și biologice pentru practicarea agriculturii ecologice și tradiționale; existența unei game largi

de activități și meșteșuguri tradiționale, existența unor ecosisteme forestiere stabile, caracterizate printr-o mare diversitate biologică, capabile să îndeplinească funcții productive și de protecție, disponibilitatea forței de muncă;

- **puncte slabe:** infrastructură rurală deficitară (drumuri publice: 79.001 km, din care modernizate 25,8%; alimentare cu apă: 25% din populația rurală; rețea de canalizare: 3,2% din sate conectate); dependența de sectorul agricol, agricultură de subsistență, nivel redus de educație și calificare a populației rurale, nivel redus al veniturilor, slabă productivitate și calitate a produselor agricole, structură nefavorabilă pe vârste (pondere ridicată a persoanelor în vârstă), inexistența unei rețele de piață organizate, migrarea tinerilor din mediul rural, slaba dezvoltare a activităților generatoare de venituri complementare/asociate, rata redusă de instalare a IMM-urilor, creșterea suprafețelor afectate de fenomene de degradare a solurilor, fragmentarea pământului (parcele foarte mici și neomogene), retrocedarea lentă a suprafețelor forestiere și a punerii în posesie a proprietarilor;
- **oportunități:** existența unor parteneriate public-private deja active în domeniul dezvoltării locale; strategii de dezvoltare existente sau în curs de elaborare, corelate cu strategiile locale; existența condițiilor și a unei populații numeroase care va putea beneficia de rezultatele diversificării bazei economice; existența unei nișe de piață pentru produsele ecologice; concentrarea capitalului în exploatații competitive și dezvoltarea mediului concurențial; sprijinirea comasării suprafețelor de teren; dezvoltarea de noi exploatații agricole viabile din punct de vedere economic, diversificarea activităților neagricole din mediul rural; dezvoltarea rețelelor de utilități (apă, canalizare);
- **riscuri:** preluarea mecanică a conceptelor europene privind dezvoltarea rurală și neadaptarea acestora la condițiile specifice ale mediului rural românesc, reducerea fertilității solurilor, accentuarea deficitului comercial, scăderea gradului de ocupare a forței de muncă și a veniturilor ca urmare a competitivității tot mai scăzute; menținerea unei capacități scăzute de adaptare a sistemelor de producție la cerințele economiei de piață; slaba reprezentare a instituțiilor bancare în mediul rural, rezistența populației din mediul rural față de orice schimbare, ca urmare a perpetuării dependenței de măsurile centralizate; schimbarea mentalităților, deteriorarea bazei materiale.

Analiza situației curente a mediului rural românesc, respectiv a sectorului agricol, silvic și a dezvoltării rurale relevă necesitatea accelerării proceselor de restructurare și modernizare din spațiul rural, având în vedere importanța economică și socială a acestora pentru asigurarea unei dezvoltări economice integrate și durabile a spațiului rural. În acest sens, România își propune, pentru perioada 2007-2013, prin măsurile de acțiune ale Planului Național

Strategic, transformarea actualelor puncte slabe ce caracterizează mediul rural în oportunități reale de dezvoltare durabilă a spațiului rural românesc, având la bază modelele și experiența comunitare, precum și un ajutor financiar substanțial.

IX.3. Determinarea conținutului și nivelului dezvoltării rurale din România comparativ cu UE-25

Economiile rurale din Europa Centrală și de Est au cunoscut, de la începutul procesului de tranziție, o restructurare profundă, care a condus la accentuarea disparităților dintre urban și rural. Analiza situației mediului rural, plecând de la produsul intern brut, investiții, șomaj și structuri sectoriale, ne conduce la următoarea problemă: identificarea bazei necesare asigurării unei dezvoltări rurale sustenabile și dinamice. În acest context, programele de dezvoltare rurală trebuie să aibă în vedere o abordare multifuncțională, care să cuprindă: competitivitatea sectorului agroalimentar, infrastructura rurală, surse alternative de venit (neagricole), precum și măsuri pentru creșterea mobilității forței de muncă. Deși accesarea în Uniunea Europeană reprezintă o șansă reală pentru dezvoltarea zonelor rurale, totuși, există o serie de impedimente importante, în special în domeniul creșterii capacității instituționale și al elaborării unei viziuni strategice bazate pe obiective clare.

Politica de dezvoltare rurală a înregistrat modificări semnificative, cu o schimbare vizibilă, de la politica agricolă sectorială la o politică rurală bazată în special pe regional. În acest sens, politicile agricole au devenit în mod treptat mai cuprinzătoare, incluzând suport financiar pentru mediul rural, agromediu, turism rural, diversificarea activităților și pentru conservarea patrimoniului cultural rural. Pe de altă parte, noile programe regionale de dezvoltare destinate zonelor rurale, după reforma politicilor structurale și de coeziune din 1988 și noua inițiativă a Uniunii Europene - LEADER, au vizat, ca direcții-cheie, concentrarea acțiunilor în zonele aflate în dificultate, abordarea integrată a dezvoltării rurale și implicarea actorilor rurali în parteneriate care să propună și să implementeze programe, la nivel regional și național.

IX.3.1. Structuri rurale în Uniunea Europeană

Termenul de zonă rurală este adesea utilizat în cercurile politice, comunitatea științifică, precum și în dezbaterile publice. Nu există însă o definiție generală a acestui termen care să surprindă varietatea caracteristicilor tuturor regiunilor. Zonele rurale reprezintă structuri socioeconomice diverse și complexe, cuprinzând sate, mici orașe, ferme, păduri, manufacturi, mici magazine, zone de comerț și turism, peisaje naturale precum și tradiții culturale (EC 1997). În ultimii

ani, datorită schimbărilor structurale și creșterii ponderii populației rurale care s-a îndepărtat de agricultură ca sursă principală de venit, diferențele dintre zonele rurale s-au accentuat. Astfel, acestea nu trebuie definite numai ca fiind opusul zonelor urbane dens populate.

O definiție simplificată a zonelor rurale a fost elaborată de OECD (1997) în vederea realizării unor comparații internaționale privind condițiile din mediul rural și evoluția acestora. Singurul criteriu de clasificare utilizat în acest caz este densitatea populației. Astfel, la nivel local (NUTS 5)⁵⁵, comunitățile sunt catalogate drept rurale, dacă densitatea populației este mai mică de 150 locuitori/ kmp. La nivel regional (în special NUTS 3), OECD identifică trei mari categorii de zone, în funcție de ponderea populației care locuiește în comunități rurale:

- predominant rurale: peste 50% din populație trăiește în comunități rurale,
- semnificativ rurale: între 15% și 50% din populație trăiește în comunități rurale,
- predominant urbane: sub 15% din populație trăiește în comunități rurale.

În Uniunea Europeană, deși nu există o definiție generală, ruralul poate fi apreciat, într-o primă aproximație, prin doi indicatori statistici fundamentali: prin ponderea lui în populația totală a UE, de 17,5%, și prin ponderea în suprafața totală care reprezintă 80,9% (Tabelul 12). Chiar dacă ne-am limita numai la acești doi indicatori, tot ar fi suficient să apreciem că problemele ruralului european prezintă o importanță majoră.

IX.3.2. Populația rurală

Repartiția ponderii populației rurale în cadrul UE este foarte variată. Astfel, în Suedia, Finlanda, Slovenia și Lituania, mai mult de jumătate din populația totală trăiește și își desfășoară activitatea în regiuni rurale. Aceste țări se caracterizează printr-o dispersie teritorială pronunțată a populației rurale. Belgia, Olanda, Marea Britanie, Germania și Italia, țări cu un grad de urbanizare ridicat, dețin ponderi ale populației rurale, situate sub media Uniunii Europene.

⁵⁵ NUTS = Nomenclatorul Unităților Teritoriale Statistice al Uniunii Europene.

Tabelul IX-1

Populația rurală în Uniunea Europeană, pe tipuri de regiuni, în 2002

Specificare	Populația în comunitățile rurale 2000 - %-	Tipuri de regiuni		
		Predominant rurale	Semnificativ rurale	Predominant urbane
		% în total populație națională		
Austria	41,4	46,5	30,9	22,6
Belgia	8,5	3,5	11,8	84,8
Cipru	21,6	0,0	100,0	0,0
Cehia	30,0	5,1	83,6	11,4
Germania	19,1	13,3	29,3	57,4
Danemarca	41,0	38,9	31,7	29,4
Estonia	32,0	10,5	76,5	13,0
Spania	26,9	15,1	49,6	35,3
Finlanda	54,1	62,3	37,7	0,0
Franta	29,4	17,0	54,5	28,5
Grecia	38,6	37,3	27,1	35,6
Ungaria	43,3	47,1	35,9	17,0
Irlanda	45,0	71,3	0,0	28,7
Italia	21,0	9,6	40,5	49,9
Lituania	57,0	44,3	55,7	0,0
Luxemburg	28,0	0,0	100,0	0,0
Letonia	34,3	23,3	45,0	31,8
Malta	0,1	0,0	0,0	100,0
Olanda	6,8	1,3	15,8	83,0
Polonia	40,3	41,1	35,9	23,0
Portugalia	26,1	21,5	26,5	51,9
Suedia	69,3	66,5	33,5	0,0
Slovenia	55,5	61,7	38,3	0,0
Slovacia	n,a,	27,0	61,8	11,1
Marea Britanie	11,3	3,6	26,7	69,7
EU-25	26,1	18,9	37,4	43,7
Bulgaria	n,a,	70,0	14,9	15,1
România	46,3	47,2	42,7	10,1
UE-25 pon- dere supra- față rurală din total suprafață	86,7	54,8	37,1	8,1

Sursa: Update to Impact Assessment Report, European Commission, 2004.

*) *Comunități rurale cu o densitate a populației sub 100 locuitori/km².*

Cea mai mare pondere a populației, pe tipuri de regiuni, respectiv 43,7%, este localizată în regiuni predominant urbane: această ocupă însă numai 8,1% din teritoriu. În regiunile semnificativ rurale trăiește 37,4% din populația rurală, pe un teritoriu ce reprezintă 37,1% din suprafața UE, iar regiunile profund rurale ocupă cel mai întins spațiu 54,8%, însă dețin numai 18,9% din totalul populației rurale. În Austria, Finlanda, Suedia, Irlanda, Ungaria, Slovenia, Polonia și Lituania, cea mai mare pondere a populației rurale, peste 40%, se întâlnește în regiunile predominant rurale. În această categorie, peste media Uniunii Europene (18,9%) se situează un număr de 13 țări din totalul celor 25. La cealaltă extremă, se află regiunile cel mai dens populate, predominant urbane, care au peste 150 loc/km² și sunt situate în Belgia (84,8%), Olanda (83,0%), Marea Britanie (69,7%), Germania (57,4%) Portugalia (51,9%) și Italia (49,9%).

Regiunile semnificativ rurale dețin și ele un loc important în această clasificare, ocupând peste o treime (37,1%) din suprafața UE și însumând aproape 40% din populația totală. În Luxemburg, Cipru, Cehia, Estonia, Slovacia, Lituania și Franța peste jumătate din populația totală locuiește în astfel de zone.

Analiza distribuției populației rurale pe tipuri de regiuni relevă caracterul predominant rural al țării noastre. Astfel, 47,2% din populația totală trăiește în regiuni predominant rurale, iar 42,7% în regiuni semnificativ rurale. Luate împreună, aceste regiuni reunesec aproape 90% din populația totală. În același timp, numai 10,1% din populația totală trăiește în zone predominant urbane. *România se situează astfel cu mult peste media Uniunii Europene în ceea ce privește populația din regiunile predominant rurale (47,2% România față de 18,9% media UE) și peste media populației din regiunile semnificativ rurale (42,7% față de 37,4% media UE).*

Tabelul IX-2

Densitatea populației pe tipuri de regiuni

	Densitatea populației pe tipuri de regiuni			
Specificare	Media națională - nr. loc. -	Predomi- nant rurale	Semnificativ rurale	Predomi- nant urbane
Austria	96	57	147	1594
Belgia	339	55	170	523
Cipru	120		120	
Cehia	129	75	119	2337
Germania	231	84	153	683
Danemarca	125	72	143	802
Estonia	31	16	33	53
Spania	82	26	87	473
Finlanda	17	11	89	

	Densitatea populației pe tipuri de regiuni			
Specificare	Media națională - nr. loc. -	Predomi- nant rurale	Semnificativ rurale	Predomi- nant urbane
		- nr. locuitori/km ² -		
Franța	109	45	109	694
Grecia	83	42	97	1027
Ungaria	109	80	113	3294
Irlanda	56	40		1217
Italia	190	66	154	419
Lituania	53	36	84	
Luxemburg	173		173	
Letonia	36	21	28	2421
Malta	1191			1191
Olanda	477	183	213	645
Polonia	122	83	119	978
Portugalia	113	35	136	717
Suedia	22	15	170	
Slovenia	98	87	123	
Slovacia	110	79	117	292
Marea Britanie	243	26	145	790
EU-25	117	40	118	632
Bulgaria	71	55	120	883
România	91	70	104	1214

Sursa: Update to Impact Assessment Report, European Commission, 2004

În același timp însă, ponderea populației din regiunile predominant urbane (10,1%) este cu mult sub media Uniunii Europene de 43,7%. *Comparativ cu statele membre UE, situația României se prezintă astfel:*

- Se situează în primele cinci țări ca pondere a populației din regiunile predominant rurale, după Irlanda, Suedia, Finlanda și Slovenia;
- Ocupă locul zece din punctul de vedere al populației din regiunile semnificativ rurale, fiind depășită de țări ca: Luxemburg, Cehia, Slovacia, Franța, Spania;
- Se plasează printre ultimele țări, din punctul de vedere al populației din regiunile predominant urbane, depășind țări ca: Cipru, Luxemburg, Finlanda, Suedia.

Alți doi indicatori importanți în procesul evaluării diversității mediului rural și a evoluției economice sunt densitatea și evoluția populației.

Urmărind densitatea regională a populației în UE, observăm că regiunile cele mai dens populate, predominant urbane, care au peste 150 loc/km², sunt situate în special în Olanda (477 loc/km²), Belgia (339 loc/km²), Marea Britanie (243 loc/km²), Germania (231 loc/km²) și Italia (190 loc/km²). La cealaltă extremă, regiunile slab populate, predominant rurale, sunt situate în: Finlanda (17 loc/km²), Suedia (22 loc/km²), Estonia (31 loc/km²), Irlanda (56 loc/km²) și Spania (82 loc/km²).

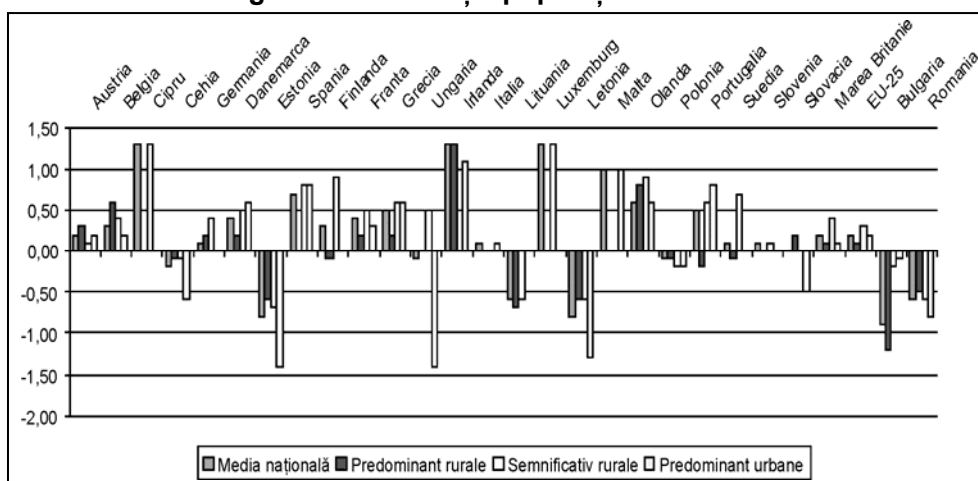
România se situează printre ultimele zece țări în această ierarhie, cu 91 de locuitori pe km², sub media Uniunii Europene, de 117 loc/km². Din punctul de vedere al densității pe tipuri de regiuni, situația se prezintă astfel:

- Regiuni predominant rurale: cu 70 loc/km², România se situează peste media UE, de 40 loc/km², în urma unor țări ca: Olanda (183 loc/km²), Slovenia (87 loc/km²), Germania (84 loc/km²), Polonia (83 loc/km²), Ungaria (80 loc/km²), Cehia (75 loc/km²);
- Regiuni semnificativ rurale: se situează printre ultimele țări, cu 104 loc/km², sub media UE, de 118 loc/km² și peste valorile înregistrate de Grecia, Finlanda, Spania, Lituania și Letonia;
- Regiuni preponderent urbane: se clasează între primele țări, cu 1214 loc/km², peste media UE (632 loc/km²), fiind surclasată de Ungaria, Letonia, Cehia, Austria și Irlanda.

Analiza evoluției populației rurale, a cauzelor și consecințelor care au influențat acest proces, arată că, o perioadă de timp, zonele rurale au fost considerate zone cu populație aflată în declin.

Principalele cauze care au determinat această tendință sunt legate de migrația grupurilor de tineri și de înregistrarea unor valorilor reduse ale sporului natural al populației. În anii '70 a fost semnalat un fenomen demografic interesant, numit "renaștere rurală", care semnifica, de fapt, creșterea populației rurale peste trendurile prognozate, tendință care a continuat și în anii '80.

Între 1995 și 2002 creșterea populației rurale nu a fost un proces uniform. Astfel, în majoritatea regiunilor predominant rurale din Polonia, Portugalia, Lituania, Letonia, Cehia, Suedia și Finlanda evoluția populației rurale a fost negativă. Creșteri ale populației din regiunile predominant rurale s-au înregistrat în Belgia, Germania, Slovacia, Olanda, Danemarca (0,2-1,3%) și, în mod deosebit, în Irlanda. În același timp, majoritatea țărilor membre UE au înregistrat creșteri ale populației din regiunile semnificativ rurale, mai accentuate în Cipru, Finlanda, Olanda, Spania, Portugalia și Danemarca (0,5-1,3%).

Figura IX-2: Evoluția populației 1995-2002

Sursa: Prelucrare proprie, Update to Impact Assessment Report, European Commission, 2004.

În ceea ce privește România, valorile înregistrate la toate categoriile se situează sub media Uniunii Europene, diferențele fiind mai evidente în cazul regiunilor predominant urbane și semnificativ rurale, și anume: -0,8% față de 0,2%, pentru regiunile predominant urbane și -0,6% față de 0,3%, pentru regiunile semnificativ rurale. Regiunile predominant rurale urmează și ele aceeași tendință de scădere a populației, cu -0,5% față de 0,1% media UE.

Cauzele care au influențat evoluția populației rurale în UE sunt complexe și diferă de la o regiune la alta. Astfel, în unele zone rurale asistăm la o creștere a migrării dinspre urban spre rural, în special, a persoanelor aflate la vârsta pensionării. Acest tip de migrație tinde să agraveze binecunoscuta problemă a îmbătrânirii populației, problemă importantă pentru zonele rurale.

O altă situație vizează persoanele apte de muncă care în trecut au plecat din mediul rural și se întorc, fiind atrase de calitatea factorilor de viață oferți de acest mediu.

Creșterea mobilității populației, incluzând navetismul, turismul și recreerea, a determinat apariția unui nou model comportamental legat de folosirea spațiului rural și de îmbunătățirea transportului și telecomunicațiilor. Unele zone rurale au devenit spații favorite pentru locuire în cazul multor familii. Aceste noi valori ale spațiului rural au condus la apariția de noi avantaje comparative pentru aceste spații și la dezvoltarea de noi activități economice. Diferite tipuri de migrație au impact economic și social diferit asupra zonelor rurale.

În general, creșterea populației se consideră semnul unui trend economic pozitiv și/sau o percepție pozitivă a calității vieții de către locuitori și imigranți, în timp ce declinul populației este considerat un semn negativ al trendului economic și/sau al calității vieții.

Un alt indicator important în analiza spațiului rural în reprezintă rata șomajului în rândul populației rurale. La nivelul anului 2003, rata medie a șomajului în Uniunea Europeană era de 9,0%, diferențele dintre țările membre fiind semnificative: de la valori relativ mici înregistrate în Cipru (3,2%), Olanda (3,7%), Austria (4,2%), Irlanda (4,8%) și Marea Britanie (5,0%) la valori mari înregistrate în Germania (9,7%), Spania (11,3%), Lituania (12,4%), Slovacia (17,6%) și Polonia (19,6%).

Distribuția ratei șomajului pe tipuri de regiuni nu aduce modificări importante la nivelul ierarhizării țărilor membre ale Uniunii Europene. Astfel, pe primele locuri regăsim țări care s-au situat pe primele locuri și din punctul de vedere al mediei naționale, respectiv Polonia (20,8%), Slovacia (22,1%), Lituania (13,0%), Spania (12,6%) și Germania (10,6%). Situația se repetă și în cazul țărilor plasate pe ultimele locuri, respectiv Marea Britanie (5,2%), Irlanda (5,0%), Austria (3,4%) și Olanda (4,8%). O evoluție asemănătoare prezintă și regiunile semnificativ rurale și cele predominant urbane, ierarhia păstrându-se în mare măsură. În ceea ce privește România, aceasta se situează - cu excepția regiunilor predominant urbane, unde o regăsim în primele zece locuri - sub media Uniunii Europene. *La nivelul regiunilor predominant rurale, țara noastră înregistrează o rată a șomajului (6,6%) apropiată de cea a unor țări ca Ungaria, Suedia și Franța (între 5,7% și 7,4%) și cu mult sub cea Slovaciei, Poloniei, Lituaniei și Spaniei (între 12,6% și 22,1%). Și la nivelul regiunilor semnificativ rurale, România se situează sub media UE, cu 7,3% față de 9,8%, și peste valorile înregistrate în Portugalia, Ungaria, Danemarca, Suedia, Olanda și Austria (între 3,3% și 6,5%).* În ceea ce privește regiunile predominant urbane, România se situează, cu 8,6%, peste media Uniunii Europene, de 7,5%, fiind depășită de Estonia, Polonia, Letonia, Franța, Spania, Germania și Grecia (cu valori cuprinse între 8,7% și 17,4%).

Tabelul IX-3

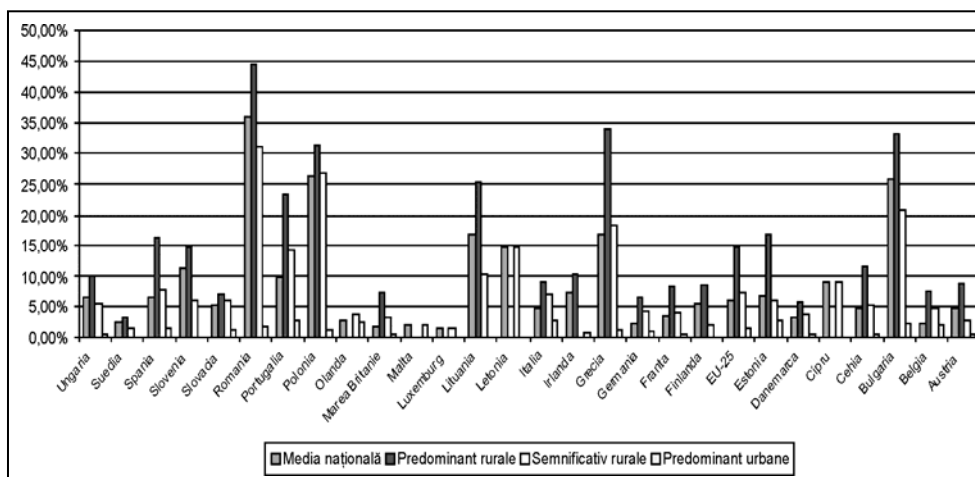
Rata șomajului (2003) pe tipuri de regiuni

Specificare	Rata șomajului pe tipuri de regiuni			
	Media națională - % -	Predominant rurale	Semnificativ rurale	Predomi- nant urbane
Austria	4,2	3,4	3,3	7,2
Belgia	8,2	8,4	8,0	8,2
Cipru	3,2		3,2	
Cehia	7,8	5,3	8,5	4,2
Germania	9,7	10,6	10,4	8,8
Danemarca	5,4	5,6	5,7	4,8
Estonia	10,0	9,0	9,0	17,4
Spania	11,3	12,6	12,6	9,1
Finlanda	9,0	10,3	7,2	
Franța	8,9	7,4	8,7	9,9
Grecia	9,3	9,4	10,0	8,7
Ungaria	5,9	6,7	6,0	3,6
Irlanda	4,8	5,0		4,3
Italia	8,7	10,1	10,3	7,1
Lituania	12,4	13,0	12,0	
Luxemburg	2,6		2,6	
Letonia	10,5	9,4	10,9	10,8
Malta	7,6			7,6
Olanda	3,7	4,8	4,0	3,7
Polonia	19,6	20,8	20,8	15,5
Portugalia	6,2	4,6	6,5	7,7
Suedia	5,7	5,7	5,7	
Slovenia	6,7	7,8	4,9	
Slovacia	17,6	22,1	17,8	7,0
Marea Britanie	5,0	5,2	4,6	5,2
EU-25	9,0	10,7	9,8	7,5
Bulgaria	13,7	14,4	12,8	11,8
România	7,0	6,6	7,3	8,6

Sursa: *Update to Impact Assessment Report, European Commission, 2004.*

Următorul indicator luat în calcul pentru analiza spațiului rural este populația ocupată în sectorul agricol, în Uniunea Europeană, pe tipuri de regiuni. Declinul populației ocupate în agricultură este un proces pe termen lung și, în același timp, generalizat în Uniunea Europeană, unde ponderea populației ocupate în agricultură a scăzut în ultimile decenii cu 2-3% anual.

Figura IX-3: Populația ocupată în agricultură, pe tipuri de regiuni 2001

Sursa: Prelucrare proprie, Update to Impact Assessment Report, European Commission, 2004.

În 2001, populația ocupată în sectorul agricol a reprezentat 5,9% pe ansamblul Uniunii Europene. Peste această medie s-au situat țări ca România (36,0%) Polonia (26,5%), Grecia (16,8%), Irlanda (7,1%), Slovenia (11,3%) și Spania (6,6%). La polul opus s-au aflat Belgia (2,4%), Marea Britanie (1,6%), Germania (2,4%) și Suedia (2,6%). În ceea ce privește distribuția pe tipuri de regiuni, situația se prezintă astfel:

- Regiunile predominant rurale: majoritatea țărilor au înregistrat valori sub media Uniunii Europene, de 14,9%, însă diferențele dintre primele și ultimele clasate sunt foarte mari: de la 44,5% în România, 33,9% Grecia și 31,4% în Polonia la 6,6% în Germania, 5,8% în Danemarca și 3,4% în Suedia;
- Regiunile semnificativ rurale: și în acest caz, majoritatea țărilor au înregistrat valori sub media UE, de 7,5%, diferențele dintre cele clasate la extremități fiind însă și mai mari: 31,2% România, 27,0% Polonia, 18,4% Grecia respectiv 2,0% Finlanda, 1,5% Luxemburg și 1,4% Suedia;
- Regiunile predominant urbane: între primele țări clasate regăsim Portugalia, Italia, Estonia și Olanda, cu valori cuprinse între 2,6 și 2,8%, iar la polul opus Austria, Ungaria, Cehia și Danemarca, cu valori între 0,5 și 0,7%; cu 1,6% România se situează, și în acest caz, peste medie UE, de 1,4%.

Din punctul de vedere al distribuției pe tipuri de regiuni a populației ocupate în sectorul agricol, România se detașează clar de plutonul țărilor membre ale

UE, situându-se la toate categoriile cu mult peste media înregistrată în Uniunea Europeană. Acest proces evidențiază lipsa oportunităților de angajare în alte sectoare de activitate pentru populația din mediul rural, precum și faptul că, pentru foarte multe gospodării rurale, agricultura reprezintă încă singura sursă de venituri.

IX.3.3. Veniturile rurale

Datele privind situația veniturilor realizate în rural nu sunt complete și adesea nici relevante. Informațiile furnizate de recensămintele populației, privitoare la veniturile obținute în gospodăriile rurale, fac referire în special la venitul pe care fermele familiale îl câștigă din agricultură și mai puțin la alte surse de venit pe care acestea le obțin. Nici datele privind distribuția venitului în zonele rurale nu sunt comparabile și clare. În țările pentru care se calculează PIB regional, datele arată că, în zonele rurale, valoarea produsului intern brut pe locuitor este cu 5% până la 25% mai scăzută față de media înregistrată la nivel național.

Produsul intern brut, indicator utilizat pentru a evalua nivelul de dezvoltare socioeconomică, prezintă variații semnificative atât la nivel național, cât și pe tipuri de regiuni. Astfel, din punctul de vedere al mediei naționale, printre primele țări clasate regăsim o serie de țări dezvoltate din punct de vedere economic, cum ar fi Luxemburg (213), Irlanda (133), Austria (123), Danemarca (123) și Olanda (122), cu valori peste media Uniunii Europene. Sub media UE se situează țările cu un grad mai redus de dezvoltare, cât și țările din ultimul val al integrării: Spania (93), Grecia (78), Portugalia (77), Cehia (68), Ungaria (59), Estonia (47) și Polonia (46). România și Bulgaria se regăsesc pe ultimul loc, cu aceeași valoare, respectiv 29.

În ceea ce privește regiunile predominant rurale, semnificativ rurale și preponderent urbane, acestea nu aduc modificări importante la nivelul ierarhiei țărilor membre, majoritatea celor care au înregistrat valori ale mediei naționale superioare mediei UE fiind, și în aceste cazuri, printre primele clasate.

După cum era de așteptat, *România înregistrează cele mai mici valori ale produsului intern brut pe tipuri de regiuni față de țările membre UE, cu mult sub media Uniunii Europene. Diferența este mult mai evidentă în cazul regiunilor preponderent și semnificativ rurale (22 respectiv 28 față de 100 media UE) și mai redusă în cazul regiunilor preponderent urbane (59 față de 100 media UE).*

Tabelul IX-4

Produsul intern brut pe locuitor în UE, pe tipuri de regiuni, în 2002

Specificare	Produsul intern brut pe tipuri de regiuni, EU 25 = 100			
	Media națională	Predominant rurale	Semnificativ rurale	Predominant urbane
Austria	123	129	155	137
Belgia	117	100	94	100
Cipru	84		97	
Cehia	68	72	66	124
Germania	109	110	97	104
Danemarca	123	147	123	130
Estonia	47	45	60	22
Spania	93	101	100	90
Finlanda	113	130	168	
Franța	115	122	117	127
Grecia	78	102	88	66
Ungaria	59	57	58	100
Irlanda	133	160		142
Italia	109	123	115	98
Lituania	42	45	59	
Luxemburg	213		247	
Letonia	39	30	29	57
Malta	74			60
Olanda	122	134	128	101
Polonia	46	49	45	60
Portugalia	77	79	73	74
Suedia	115	142	161	
Slovenia	75	87	110	
Slovacia	51	51	53	97
Marea Britanie	118	135	113	102
EU-25	100	100	100	100
Bulgaria	29	24	26	56
România	29	22	28	59

Sursa: Update to Impact Assessment Report, European Commission, 2004.

Această situație evidențiază starea dificilă în care se află ruralul românesc, la care contribuie factori de natură diversă: orientarea spre agricultura de subzistență și prea puțin spre cea comercială, fărâmițarea excesivă a proprietății funciare, îmbătrânirea populației, lipsa resurselor financiare, precum

și a unor politici clare, bazate pe obiective realiste, de dezvoltare a mediului rural.

IX.3.4. Infrastructura rurală

Infrastructura publică reprezintă unul dintre cei mai importanți factori ai dezvoltării economice a zonelor rurale. Ea cuprinde infrastructura fizică, socială, financiară și de piață. Infrastructura fizică, cum ar fi de exemplu cea de transport, asigură accesul către piețele de inputuri și outputuri și susține mobilitatea forței de muncă. Infrastructura socială cuprinde o serie de servicii foarte importante, cum sunt educația și sănătatea, care influențează opțiunile populației privind stabilirea în zonele rurale sau migrația. Mai mult, educația generează un efect pozitiv la nivelul eficienței gospodăriilor, precum și asupra dezvoltării unor surse alternative de venit. În general, un nivel mai ridicat de educație tinde să extindă oportunitățile de muncă, pentru care un individ este calificat, precum și șansele acestuia de angajare. Infrastructura de piață este foarte importantă pentru zonele rurale, în special în procesul integrării piețelor agricole. Nu în ultimul rând, infrastructura financiară facilitează procesul diversificării în afara sectorului agricol și dezvoltarea unor surse alternative de venit.

Din cauza constrângerilor bugetare tot mai severe, la toate nivelurile, întreținerea infrastructurii fizice s-a deteriorat și foarte puține acțiuni au fost demarate în direcția îmbunătățirii infrastructurii sociale. Totuși, nu toate constrângerile sunt de natură bugetară. Densitatea redusă și în scădere a populației din unele zone rurale, migrația persoanelor tinere și necesitatea îmbunătățirii serviciilor sociale prin măsuri de concentrare au determinat înrăutățirea situației unor zone rurale. Infrastructura de piață cunoaște un proces de dezvoltare în majoritatea țărilor central și est-europene, însă este nevoie de accelerarea creșterii și îmbunătățirea calității. Acest lucru este valabil în special în cazul României, Bulgariei și Poloniei, unde agricultura de subzistență deține o pondere importantă, numărul instituțiilor destinate pieței și funcționalitatea acestora sunt reduse. De asemenea, sistemul de consultanță agricolă trebuie îmbunătățit.

Nivelul de educație al populației rurale este, în majoritatea țărilor central și est-europene, sub standardul populației totale. Din acest punct de vedere, diferențele dintre urban și rural sunt mai pronunțate în România decât în Cehia, Ungaria, Polonia și Letonia. Datele disponibile la nivelul țărilor din regiune evidențiază că ponderea populației rurale active care a absolvit învățământul primar este de 1,4 ori (Letonia și Polonia) respectiv 1,8 ori (România) mai mare decât media la nivel național. La polul opus, ponderea populației rurale active care a absolvit o formă superioară de învățământ reprezintă între 20% (România) și 62% (Letonia) din ponderea la nivel național. În general, calitatea

educației din mediul rural este mai scăzută comparativ cu mediul urban, fiind influențată de dificultatea atragerii de personal didactic calificat, de dotarea precară a unităților de învățământ, accesul redus la tehnologia informației, de lipsa școlilor speciale și, nu în ultimul rând, de lipsa resurselor financiare.

În general, este nevoie de investiții publice importante pentru îmbunătățirea infrastructurii mediului rural. Astfel, o infrastructură publică dezvoltată ar putea asigura premisele necesare stabilirii unor servicii private complementare, care, la rândul lor, ar putea ameliora situația șomajului în rândul populației rurale.

Amenințările la adresa spațiului rural din zona centrală și est-europeană sunt relativ eterogene la nivelul diferitelor țări. Resimțite la nivelul mai multor țări sunt îmbătrânirea populației și migrația, factori ce pot conduce la apariția unui cerc vicios, absorbția redusă a fondurilor structurale, cauzată de problemele apărute în procesul mobilizării fondurilor proprii, lipsa reformelor necesare, accentuarea declinului în sectorul agriculturii tradiționale și al industriei, a disparităților regionale și a izolării zonelor rurale.

Tabelul IX-5

Analiza SWOT a spațiului rural românesc

Puncte tari • Existența resurselor naturale de calitate pentru desfășurarea activităților agricole și cu potențial recreațional • Disponibilitatea mare a forței de muncă	Puncte slabe • Nivel redus de calificare și pregătire managerială • Infrastructură rurală deficitară • Oportunități de muncă în domeniul nonagricole insuficiente • Fragmentare excesivă a proprietății funciare, eficiență scăzută, pondere mare a agriculturii de subzistență • Migrația personelor tinere și a celor calificate
Oportunități • Programe de dezvoltare rurală și fonduri structurale ale UE • Îmbunătățirea educației și a pregătirii vocaționale • Dezvoltarea turismului rural, a agriculturii ecologice și a meșteșugurilor tradiționale	Amenințări • Îmbătrânirea populației și migrația • Absorbția redusă a fondurilor europene • Lipsa reformelor adecvate dezvoltării rurale • Accentuarea izolării unor zone rurale și a disparităților

Sursa: Country experts of the Network of Independent Agricultural Experts in the CEE Candidate Countries, cited in NETWORK (2004).

Această analiză SWOT poate oferi doar o imagine de ansamblu a situației mediului rural românesc. Pentru a putea elabora programe de acțiune adecvate, orientate spre îmbunătățirea condițiilor socioeconomice din mediul rural, această analiză trebuie desfășurată și la nivel regional. Nu există un singur răspuns la toate problemele mediului rural, ci foarte multe situații diferite care trebuie adresate prin politici regionale adecvate.

IX.4. Evaluarea tendințelor economico-sociale ale comunităților rurale din România

Pentru România, relansarea agriculturii are un rol important în dezvoltarea comunităților rurale paralel cu promovarea susținută a multiplicării structurii ocupaționale.

Problema integrării nu se mai pune „DACĂ”, ci „CUM”. Țara noastră trebuie să se adapteze astfel încât să se poată integra în piața internă a Uniunii Europene și adopta Politica Agricolă Comunitară. Dată fiind necesitatea integrării economiei rurale românești în economia rurală europeană, o presiune foarte mare este exercitată asupra ritmului reformei din agricultură și din economia rurală românească.

Comunitățile rurale din Uniunea Europeană se află într-un proces profund de schimbări socioeconomice datorită noilor orientări ale politicilor agricole și în mod deosebit ale celor rurale. Politica de dezvoltare rurală a înregistrat modificări, trecând de la politica agricolă sectorială la o politică rurală regională. Mediul rural, agroturismul, turismul rural, diversificarea activităților și conservarea patrimoniului cultural rural devin, din ce în ce mai accentuat, subiectul politicilor agricole.

Modelul european de agricultură se bazează pe un sector competitiv și orientat spre piață, îndeplinind totodată și alte funcții publice, cum ar fi protejarea mediului înconjurător, oferirea unor așezări rezidențiale mai convenabile pentru populație, precum și integrarea agriculturii cu silvicultura. PAC își deplasează accentul de la subvențiile directe acordate agriculturii (pilonul I al PAC) spre dezvoltarea integrată a economiei rurale și spre protejarea mediului înconjurător (pilonul II al PAC).

Dezvoltarea durabilă și complexă a spațiului rural are ca priorități:

- asigurarea condițiilor privind acquisul comunitar (armonizarea legislației de profil, organizarea piețelor, organizații profesionale etc.);
- investiții directe în agricultură și în infrastructura rurală cu finanțare totală sau parțială din partea organismelor internaționale sub formă de granturi sau împrumuturi garantate de stat și parțial de la bugetul de stat și din partea beneficiarilor de proiecte;

- transfer de management administrativ din partea instituțiilor similare din statele membre ale UE pentru dezvoltarea durabilă, pentru construcția instituțională;
- sprijinirea înființării și dezvoltării rețelelor de servicii pentru agricultură (finanțare rurală, consultanță etc.);
- studii, strategii menite să asigure cele mai bune soluții pentru o dezvoltare rurală durabilă.

Principiile avute în vedere pentru asigurarea dezvoltării durabile a spațiului rural sunt:

- un sector agricol competitiv;
- metode de producție care să furnizeze produse de calitate, dar care să protejeze și mediul;
- practicarea sub diferite forme a agriculturii, ținând cont de: păstrarea tradițiilor; menținerea specificului rural; menținerea activităților comunităților rurale; menținerea populației în zonele rurale, în special a tinerilor;
- păstrarea și reînnoirea resurselor naturale, a patrimoniului cultural și menținerea ecologică a peisajului rural;
- asigurarea egalității de șanse pentru bărbați și femei.

Principalele direcții, adoptate de România în sectorul agricol, în concordanță cu Regulile Comunitare din domeniul economic, de mediu și social, sunt:

- formarea unor exploatații agricole comerciale (de dimensiuni optime, eficiente din punct de vedere economic și social);
- încurajarea și sprijinirea investițiilor menite să reducă costurile de producție și să valorifice resursele naturale;
- promovarea tehnologiilor de producție care să protejeze mediul;
- pentru buna funcționare a piețelor agricole și sprijinirea dezvoltării infrastructurii necesare acestor piețe trebuie avută în vedere perfecționarea cadrului legal și instituțional;
- susținerea politicii „pe produs” în scopul îmbunătățirii întregului lanț, de la producător până la consumator, în scopul asigurării securității alimentare;
- pentru creșterea veniturilor producătorilor agricoli și, implicit, ale locuitorilor din spațiul rural trebuie avute în vedere diversificarea activităților economice nonagricole, dezvoltarea serviciilor și promovarea sistemului informațional;
- sprijinirea pregătirii profesionale a producătorilor agricoli și a proprietarilor de terenuri sau păduri.

IX.4.1. Capital demografic - evoluție, tendințe

Tendința generală a populației României este de descreștere cu 1.533.392 persoane în 2004 față de 1990; populația urbană, în acest interval de timp, s-a diminuat cu 713.246 persoane, în timp ce populația rurală s-a diminuat cu 820.146. Dacă, în 1990, populația urbană reprezenta 54,3% din totalul populației, în 2004 ponderea era de 54,9%; populația rurală reprezenta în 1990 45,7% din totalul populației, iar în 2004, 45,1%. Aceste schimbări demografice exprimă rezultatul principalilor factori demografici (natalitate, mortalitate și migrație) indicând faptul că *tendința este de scădere a populației*.

Descreșterea populației, atât în zona urbană, cât și în cea rurală, este în principal rezultatul creșterii naturale negative a populației, din cauza unei scăderi substanțiale a ratei natalității, însoțită de creșterea ratei mortalității.

Migrația externă a contribuit, la rândul său, la declinul general al populației, însă într-un grad mai mic (23%). În migrația internă, rata de descreștere mai scăzută a populației rurale este explicată de nivelul înalt al migrației dinspre zona urbană spre zona rurală, pe parcursul acestei perioade, fapt care a compensat descreșterea naturală mult mai accentuată a populației din zonele rurale (aproximativ 30% din migrația internă este migrație din zona urbană spre cea rurală). *Tendința care se conturează este de continuare a fenomenului de migrare a tineretului rural către zonele urbane.*

Din punctul de vedere al structurii populației pe grupe de vârstă, suntem în fața unui proces de îmbătrânire a populației rurale. Cauzele se pot regăsi, în principal, în descreșterea natalității, care a condus la diminuarea numărului de persoane tinere (între 0 și 14 ani) atât în valori absolute, cât și în valori relative, însă și la creșterea numărului de persoane în vârstă în urma revenirii în rural a unui număr mare de persoane din mediul urban, odată cu ieșirea la pensie a acestora (de 60 de ani și mai mult). *În viitor, procesul de îmbătrânire a populației va continua, însă în forme atenuate.*

În ceea ce privește structura pe sexe, domină populația masculină până în 49 de ani, adică în perioada activă, după această vârstă raportul inversându-se. Dar, acest lucru este completat și de inegalitatea oportunităților pentru femei la nivelul comunităților rurale, precum și de interesul scăzut pentru promovarea acestora în procesele decizionale. *Situația femeii, în viitorul apropiat se va mai îmbunătăți într-un ritm lent.*

Reformele economice structurale de la începutul anilor '90 au condus la o creștere masivă a forței de muncă ocupate în agricultură, atingând un vârf de 4,3 milioane în anul 2000. Din 2000, tendința s-a inversat, iar forța de muncă ocupată în agricultură pare să urmeze un trend descendent normal, ajungând la 2,6 milioane în 2004 (populație ocupată civilă în „agricultură, vânătoare și silvicultură”. Diminuarea numărului de persoane ocupate în agricultură din ultimii doi ani poate fi rezultatul creșterii economice și al apariției unor noi

oportunități de angajare în domenii neagricole, dar unele modificări ale indicatorilor statistici sunt generate și de modificările în metodologia statistică. *Posibilitățile de ocupare în interiorul și în afara agriculturii vor fi în continuare limitate.*

Pe ansamblu, populația rurală activă a scăzut continuu din anul 1991, având un vârf, în anul 2000, de 5.911.000 persoane, ajungând în anul 2004 la cifra de 4.534.000 de persoane.

Deși descreșterea globală a populației active din România a dus la o scădere continuă a ratei de activitate, în zonele rurale această rată rămâne superioară (65,1%) în comparație cu rata de activitate la nivel național, de 63,2%, și mult mai mare față de cea din zona urbană, unde se înregistrează un procentaj de 61,8% (anul 2004). Explicația constă în faptul că, în comunitățile rurale, agricultura reprezintă și după pensionare o importantă sursă de completare a veniturilor.

Aceeași situație se regăsește și în analiza ratei șomajului, unde agricultura a jucat un rol de „tampon” din punct de vedere ocupațional, atunci când performanța restului economiei a fost slabă, iar disponibilizările din industrie au crescut.

Principala direcție pentru rezolvarea situației actuale privind populația rurală din agricultură este aceea că reforma structurală a agriculturii ar trebui să aibă un dublu obiectiv: în primul rând, reducerea numărului de persoane care își asigură existența din agricultură; în al doilea rând, creșterea dimensiunii fermelor și, ca atare, mărirea eficienței agriculturii românești. *În felul acesta, un număr mai mic de persoane vor împărți un venit mai mare rezultat din activități agricole, în timp ce restul va obține surse alternative de venit din activități neagricole și programe de protecție socială.*

Agricultorii continuă să muncească până la vârste foarte înaintate pentru a își asigura un venit minim de subzistență. În momentul de față, aproximativ un milion de persoane din populația rurală activă este peste vârsta de pensie (peste 60 de ani), deci se poate concluziona că *diminuarea populației active din agricultură este mai degrabă o problemă socială decât agricolă.*

Programele destinate micilor agricultori aplicate din 1997 (cupoane, 1 milion de lei/ha, 2 milioane de lei/ha) au fost percepute de populația rurală ca un surplus de venit, nu ca o subvenție agricolă. În acest sens este necesar ca proiectarea programelor de facilități economice destinat fermierilor să țină cont de promovarea și susținerea spiritului antreprenorial rural. Pentru populația rurală îmbătrânită se impun programe economice care să asigure atât transferul proprietății - pensia viageră -, cât și menținerea structurilor umane capabile să gestioneze spațiul natural al comunităților rurale.

IX.4.2. Fondul funciar - evoluție, tendințe

Suprafața totală a țării este de 23.839.100 ha, din care 71% în proprietate privată, iar 29% este domeniu public al statului. Suprafața agricolă de 14.836,6 mii ha este: 96% în proprietate privată, 4% în domeniul public al statului. Suprafața forestieră de 6.663,1 mii ha este: 25% în proprietate privată, 75% în domeniul public al statului.

În anul 2004, au fost emise 4.725.096 titluri de proprietate, ceea ce reprezintă 97,5% față de numărul cererilor validate de reconstituirea sau constituirea drepturilor de proprietate pentru terenurile agricole și forestiere. Au fost puse în posesia proprietarilor 11.134.854 hectare terenuri agricole și păduri, reprezentând 92,1% din suprafețele solicitate.

În momentul de față există un cadru relativ complet privind problema funciară și o expertiză tehnică relativ bună a instituțiilor funciare. Mai sunt încă probleme în restituirea pământului, dintre care: transformarea incompletă a drepturilor de proprietate asupra pământului, gradul ridicat de fragmentare care împiedică practicarea unei agriculturi durabile, legi prea complicate, lipsa de transparență în obținerea drepturilor de proprietate etc.

În viitor, restituirea terenului se va încheia, procesul de fragmentare va continua să fie un fenomen critic, iar implementarea cadrului legislativ privind pământul va fi în continuare precară (instabilitatea legislației și lipsa de responsabilitate și control vor favoriza abaterea de la lege cu sau fără voie).

În perioada 1998-2004, se observă o tendință de utilizare extensivă a resurselor funciare agricole: ponderarea terenului arabil, a viilor și livezilor s-a redus în timp ce ponderea suprafețelor ocupate de pășuni și fânețe a crescut. *În perioada imediat următoare, se va înregistra un trend descendent al suprafeței cultivate și o slabă utilizare a resurselor funciare, în general.*

Exploatațiile agricole sunt principalii furnizori ai producției-marfă agricole destinată consumului. Cadrul legislativ de înființare și dezvoltare a exploatațiilor agricole este Legea nr. 166/2002 a exploatațiilor agricole. În momentul de față avem 6.223.800 ha aparținând unui număr de 169.336 exploatații agricole din care: 28% exploatații vegetale, 17,91% exploatații animaliere, 0,11% exploatații piscicole și 53,75% exploatații mixte. *Dacă în momentul de față exploatațiile agricole ocupă 45% din suprafața agricolă a țării, se estimează ca în viitor aceasta să crească.*

Ponderea suprafeței agricole ocupate de gospodăriile individuale a scăzut de la 78,7% în 2001 la 70% în 2003, iar în viitor această pondere se va micșora în favoarea exploatațiilor agricole. În momentul de față, aproximativ 10.300.000 ha teren agricol se află în proprietatea a 4.170.279 de gospodării individuale, fragmentând proprietatea asupra pământului (dimensiunea medie a unei gospodării este de aproximativ 2 ha teren arabil, respectiv 3 ha teren agricol. *Acest fenomen de fragmentare a terenului reprezintă un obstacol important pentru progresul tehnologic al agriculturii românești, perpetuând*

economia de subzistență. Tendința este de o mai mare polarizare a structurilor agricole, gospodăriile individuale de subzistență urmând să-și consolideze poziția, în timp ce numărul exploatațiilor mari va crește ușor.

IX.4.3. Dotarea tehnică a agriculturii - evoluție, tendințe

Începând cu anul 2001, evoluția parcului de tractoare și principalele mașini agricole în această perioadă a cunoscut creșteri permanente.

În perioada 2001-2004 s-au achiziționat peste 11.000 tractoare, peste 380 combine, peste 6.400 semănători, peste 6.300 instalații de irigat etc. Sursele de finanțare au fost: programele Uniunii Europene (SAPARD, PHARE); Banca Mondială; acorduri bilaterale, surse private interne; surse de investiții private externe.

În ianuarie 1990, gradul de încărcare tehnică era 89,7 ha arabil pe tractorul fizic, iar în ianuarie 2004 acesta era de 54,2 ha.

În concordanță cu dinamica consolidării exploatațiilor agricole, în perspectivă, structura pe clase de putere a parcului de tractoare se va modifica, prin creșterea ponderii tractoarelor de peste 100 CP de la 2% la peste 30% din total parc, concomitent cu reducerea ponderii tractoarelor din gama celor de 45 CP și 65 CP de la 94% la 50%.

IX.4.4. Agricultura - evoluție, tendințe

Prin politici specifice economiei de piață, agricultorii încep să fie orientați spre realizarea unor structuri de culturi, care au asigurat folosirea eficientă a condițiilor specifice fiecărei zone de producție agricolă și care au asigurat profit producătorilor agricoli.

Tendențele principale ale dezvoltării agriculturii sunt următoarele:

- *modernizarea proprietăților agricole* - concretizată în creșterea performanței generale a proprietății agricole și respectarea standardelor comunității europene în cazul utilizării investițiilor productive;
- *creșterea valorii economice a pădurilor* - concretizată în promovarea și sprijinirea investițiilor acordate proprietarilor privați sau asociațiilor, deținători ai suprafețelor silvice, și gestionarea pe baza planurilor de administrare a pădurilor pentru proprietățile forestiere peste o anumită dimensiune;
- *creșterea valorii produselor agricole și silvice* - concretizată în procesarea și/sau comercializarea produselor și dezvoltarea a noi procese și tehnologii;
- *cooperarea pentru dezvoltarea a noi produse, procese și tehnologii în sectorul agroalimentar și în cel silvic* - concretizată în promovarea

cooperării dintre producătorii primari din agricultură și silvicultură, industria de procesare și/sau terți;

- *îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii legate de dezvoltarea și adaptarea agriculturii și silviculturii* - concretizate în sprijinul necesar pentru susținerea operațiunilor determinate de accesul la terenul agricol sau forestier, consolidarea și îmbunătățirea funciară, furnizarea de energie și administrarea apelor;
- *susținerea agricultorilor în procesul adaptării la standardele UE* - evoluția veniturilor pierdute de agricultori care vor trebui să aplice standarde în domeniile protecției mediului, sănătății publice, sănătății animalelor și plantelor, bunăstării animalelor și protecției muncii, va fi influențată semnificativ de ajutoare financiare;
- *sprijinirea agricultorilor care au tendința de a participa la planurile de calitate a alimentelor* - concretizată în acordarea plăților stimulatorii numai pentru produsele agricole care au ca scop consumul uman;
- *sprijinirea proprietăților agricole de semisubzistență* - concretizată în ajutoare financiare;
- *sprijinirea înființării grupurilor de producători* - concretizată în: a) adaptarea producției și produselor producătorilor care sunt membri ai acestui tip de grupuri la cerințele pieței; b) pregătirea producătorilor pentru vânzarea, centralizarea vânzărilor și furnizările către angrosiști; c) stabilirea regulilor comune privind informația despre producție, cu atenție specială acordată recoltării și disponibilității;
- *utilizarea durabilă a terenurilor agricole* - concretizată în gestionarea evoluțiilor economice a comunităților rurale cu riscuri naturale, gestionarea spațiilor și comportamentelor ecologice, monitorizarea proceselor de înființare a sistemelor agrosilvice pe terenuri agricole, susținerea procesului de refacere a potențialului silvic și introducerea acțiunilor de prevenire;
- *accentuarea diversificării economiei rurale* - concretizată în susținerea diversificării economice a gospodăriei rurale și sprijinirea pentru crearea și dezvoltarea de microîntreprinderi pentru a promova antreprenoriatul și a dezvolta durabil structurile economice rurale;
- *îmbunătățirea calității vieții în zonele rurale* - concretizată în: a) promovarea și dezvoltarea serviciilor de bază pentru economie și populație rurală (în evoluția socială a comunităților rurale aceste servicii de bază, incluzând activități culturale și recreative, vizează un sat sau un grup de sate și infrastructura la o scară redusă asociată); b) reînnoirea și dezvoltarea satelor; c) conservarea și punerea în valoare a moștenirii rurale realizabilă prin continuarea elaborării planurilor de protecție și administrare a locurilor cu o mare valoare naturală, permanentizarea acțiunilor de conștientizare a mediului, revigorarea și actualizarea

moștenirii naturale și dezvoltarea siturilor cu o mare valoare naturală. De asemenea, se vor multiplica studiile și investițiile - demarate în prezent în anumite comunități rurale situate în regiunea de dezvoltare Centru - necesare întreținerii, revigorării și actualizării moștenirii culturale, precum trăsăturile culturale ale satelor și peisajului rural.

IX.4.5. Activitățile economice neagricole - evoluție, tendințe

În 2004, în România activau circa 405.000 de IMM cu un număr total de 1.950.000 angajați. Disparități profunde persistă între zonele urbane și cele rurale în ceea ce privește numărul de IMM la 1.000 de locuitori. Astfel, dacă orașele au aproximativ 20 IMM/1.000 locuitori, zonele rurale au doar 9 IMM/1.000 locuitori, rezultând o medie națională de 17,5 IMM/1.000 locuitori, de trei ori mai mică decât media europeană, de 52 IMM/1.000 locuitori.

Motivele pentru care în comunitățile rurale este un număr mic de IMM ar fi: zone rurale lipsite de cea mai elementară infrastructură (drumuri, apă, canalizare); lipsa generalizată a banilor la locuitorii din mediul rural; mentalitatea arhaică rurală.

Punctul de plecare este creșterea nivelului de civilizație (nivelul de educație, mentalitatea) în comunitățile rurale, iar persoanele vor deveni mai puțin dependente de agricultură și vor avea mai mulți bani de cheltuit, noi calificări vor fi necesare, precum cele de mecanic auto, reparator tv, instalator, frizer etc. Acestea, la rândul lor, vor atrage forță de muncă dinspre activitățile agricole. IMM sunt plasate ideal pentru a oferi acest tip de servicii. Însă, pentru viitorul apropiat, șansele de a se întâmpla schimbări substanțiale sunt limitate.

IX.4.6. Infrastructura rurală - evoluții, tendințe

Un rol important în dezvoltarea economică și socială a spațiului rural și dezvoltarea regională echilibrată îl are infrastructura. Aceasta are un impact mare în creșterea atractivității comunităților rurale din punctul de vedere al condițiilor de locuit și al locurilor de muncă (creșterea investițiilor, dezvoltarea IMM locale).

În România sunt discrepanțe majore între zona urbană și cea rurală din punctul de vedere al infrastructurii de transport, telecomunicații, electricitate, apă etc.

Infrastructura de transport

Drumurile comunale și județene sunt modernizate în proporție de 7,7%, 60% dintre drumurile comunale sunt asfaltate, restul fiind drumuri

nemodernizate și nepietruite. Aproximativ 25% dintre drumurile comunale nu pot fi folosite în condiții meteorologice nefavorabile.

Modernizarea drumurilor rurale este unul dintre principalele obiective avute în vedere în cadrul măsurii de infrastructură rurală a programului SAPARD. Această măsură are în vedere dezvoltarea de drumuri care să asigure legătura între comună și satele componente, orașele și satele din jurul acestora, precum și crearea de rute care să asigure accesul sătenilor la drumurile publice județene și naționale și la rețeaua de căi ferate. O estimare inițială arată că prin SAPARD vor fi finanțate aproximativ 300 de proiecte în 380 de comune, modernizându-se 1.800 km de drumuri comunale, ceea ce reprezintă o creștere de 180% față de drumurile modernizate în prezent. De această măsură vor beneficia aproximativ 147.000 de locuitori din zona rurală.

Infrastructura de apă

Serviciile sanitare și de furnizare a apei sunt foarte importante în asigurarea confortului locativ, dar și pentru dezvoltarea activităților neagricole în comunitățile rurale.

Doar 65% din populația României este conectată la rețeaua de apă potabilă - 98% din populația urbană și doar 33% din populația rurală (3,4 milioane de locuitori).

În România există 1.398 de stații de tratare a apei potabile. Pentru așezări cu o populație cuprinsă între 50 și 5.000 de locuitori, 25% din sistemele publice de furnizare a apei potabile nu respectă valorile admise ale unor parametri chimici, în vreme ce în așezările cu o populație ce depășește 5000 de locuitori, 10% din sistemele publice de furnizare a apei potabile nu respectă valorile maxime standard pentru anumiți parametri chimici.

Doar 675 de localități erau dotate cu rețele de canalizare la sfârșitul anului 2004. Populația care beneficiază de servicii de canalizare numără aproximativ 11,5 milioane de locuitori, din care 10,3 milioane în zona urbană (reprezentând 90% din populația urbană) și 1,15 milioane în zona rurală (10% din populația rurală).

Corelând cele două tipuri de dotări - furnizarea de apă potabilă și sistemele de canalizare - populația de la țară poate fi grupată în două categorii:

- Populația care beneficiază de ambele servicii - 52%;
- Populația care beneficiază de apă curentă, dar nu și de sistem de canalizare - 16%;
- Populația care nu beneficiază nici de apă curentă, nici de canalizare - 32%;

În 2004, din volumul total de apă uzată care necesita tratare, 29% a fost suficient tratat, aproximativ 29% reprezenta volumul de apă uzată netratată, iar 42% volumul de apă insuficient tratată. Astfel, aproape 71% din totalul de apă uzată a fost netratată sau insuficient tratată.

Programul SAPARD oferă susținere pentru extinderea rețelei de furnizare de apă în zonele rurale. Un număr de 300 de proiecte din 370 de comune sunt propuse spre finanțare prin SAPARD în domeniul apei potabile, extinzându-se rețeaua actuală de furnizare a apei cu 3.100 km de conducte, 500 de noi stații de pompare și 500 de bazine de apă potabilă. 145.000 de locuitori din mediul rural vor beneficia de această măsură, care va crea, de asemenea, locuri de muncă permanente pentru întreținerea și supravegherea sistemelor de furnizare a apei.

Canalizarea este cel de al treilea tip de infrastructură rurală finanțat prin programul SAPARD. Scopul măsurii de infrastructură rurală în acest domeniu este acela de a finanța până la 100 de proiecte în 130 de comune și de a extinde lungimea rețelei de canalizare cu 1.300 km, 300 de stații de pompare și 100 de stații de tratare a apei.

Infrastructura rețelei de gaze

La sfârșitul anului 2000, lungimea totală a conductelor de distribuție a gazelor naturale era de 21.598 km; pe medii, circa 34,4% erau în mediul rural și 65,6% în mediul urban. Se constată o îmbunătățire de la un an la altul, chiar dacă această creștere este relativ scăzută, în majoritatea cazurilor din motive financiare.

Volumul gazelor naturale distribuite în anul 2000 a fost de 9.194 mil. m³, scăzând atât față de valoarea înregistrată în 1999 (11.871 mil. m³), cât și față de valoarea înregistrată în 1998 (11.983 mil. m³); cantitatea distribuită în 2000 pentru uz casnic (3.742 mil. m³) a înregistrat o reducere semnificativă față de anul anterior (3.921 mil. m³), fiind cu 2.358 mil. m³ mai puțin decât în 1997;

Numărul localităților care dispun de instalații de distribuție a gazelor este 1.021, cu 28 de localități mai multe decât anul precedent; 63,8% din municipii și orașe beneficiază de aceste instalații, în timp ce mediul rural este deservit numai în proporție de 31,7%.

Deși, în ultimii ani, se înregistrează o constantă preocupare în extinderea rețelei de distribuție a gazelor naturale - mai ales în mediul rural -, se poate considera că rețeaua existentă este mult subdimensionată, nefiind adecvată cerințelor populației.

Infrastructura locativă

O locuință are în medie 2,5 camere, iar unei locuințe îi revin 2,8 persoane; rezultă 1,1 persoane/cameră, ceea ce înseamnă că circa 10% din populația țării continuă să locuiască în condiții de supraaglomerare.

În deceniul trecut, ritmul de construire a locuințelor a fost destul de mic și inconstant (a crescut până în 1994, după care s-a redus și a rămas scăzut). Începând cu 1993, mediul urban a încetat să mai dețină întâietatea în privința construcției de locuințe. În 1998, două treimi din locuințele noi s-au construit în

mediul rural deoarece s-a redus finanțarea din surse publice din care se realizau majoritatea locuințelor din urban, fondurile private reprezentând acum sursa predominantă (93,7%) pentru noile locuințe.

Se constată o tendință ușoară de îmbunătățire a confortului locuirii la noile construcții, sub aspectul creșterii suprafeței și numărului mediu de camere pe o locuință, de la 2,6 în 1991 la 3,3 în 2000 (superior locuințelor din fondul existent - 2,5 camere). Gradul de dotare cu instalații a noilor locuințe (alimentare cu apă curentă, rețea de canalizare, încălzire centrală) nu diferă foarte mult de al celor din fondul existent, ceea ce face să se mențină proporția scăzută a locuințelor care sunt dotate cu instalații necesare unui trai civilizat: 48,5% au instalații de apă curentă din rețea publică sau proprie, 48,5% sunt racordate la rețeaua de canalizare, numai 44,7% au amenajate săli de baie în interior, 33,9% au încălzire centrală.

Cauza acestei stări este preponderența locuințelor în mediul rural, realizate din fonduri ale populației. Dotarea cu instalații a locuințelor nou-construite variază foarte mult în funcție de sursa din care se realizează locuința, în funcție de regiunea în care se construiește și în funcție de mediu (urban/rural).

Dacă în infrastructura drumurilor, apelor, gazelor naturale, electricității se mai poate face ceva prin programe de finanțare (SAPARD, ISPA), în infrastructura locativă nu pot avea loc îmbunătățiri substanțiale, deoarece acestea ar trebui să fie susținute din veniturile familiei care și așa sunt foarte mici.

Concluzii

Strategiile și programele de dezvoltare rurală avute în vedere de România în următorii ani vor fi:

- *creșterea competitivității în sectorul agricol și silvic.* Ținând cont că agricultura Europei, silvicultura și sectorul său agroalimentar au un mare potențial de a dezvolta produse de o calitate ridicată, care fac față diversificării tot mai accentuate în funcție de cerințele consumatorilor europeni și mondiali, România va trebui să aibă ca principale priorități în acest sens:

- facilitarea inovațiilor și accesul la cercetare și dezvoltare;
- îmbunătățirea lanțului agroalimentar;
- dezvoltarea de noi puncte de desfacere pentru produsele agricole și silvice;
- îmbunătățirea performanțelor de mediu ale fermelor și silviculturii;
- ocrotirea antreprenorului dinamic.

- *îmbunătățirea mediului și a spațiului rural.* Activitățile prioritare privind mediul, la nivel european, sunt creșterea biodiversității și conservarea sistemelor agricole și silvice cu mare valoare naturală, îmbunătățirea calității

apei, ameliorarea schimbărilor climatice. Pentru a îndeplini aceste obiective, atât statele membre, cât și România trebuie să acționeze în vederea:

- promovării serviciilor de mediu și a practicilor agricole ce dăunează animalele;
- conservării peisajului agricol;
- combaterii schimbărilor climei;
- consolidării contribuției agriculturii organice;
- încurajării inițiativelor de mediu/economice de succes;
- promovării echilibrului între zonele rurale și urbane.

• *îmbunătățirea calității vieții în comunitățile rurale și încurajarea diversificării.* Diversificarea activităților în spațiul rural va avea ca principal efect crearea de *noi* locuri de muncă pentru populație. Pentru ca aceste zone să rămână atractive pentru generațiile viitoare trebuie avute în vedere o serie de acțiuni:

- creșterea activității economice și a ratelor ocupării în economia rurală (turismul, meșteșugurile etc.);
- încurajarea intrării femeilor pe piața muncii;
- pregătirea tinerilor în dezvoltarea abilităților tradiționale;
- dezvoltarea utilizării de resurse de energie regenerabilă;
- îmbunătățirea infrastructurii locale (telecomunicații, transport, energie și apă).

IX.5. Evaluarea factorilor de risc ai comunităților rurale

Riscul comunităților rurale este caracterizat de probabilitatea cunoscută sau necunoscută a distribuției evenimentului. El reprezintă o distribuție probabilă a evenimentelor, care, dacă se materializează (devenind șocuri care generează pierderi), pot cauza pierderi la nivelul bunăstării. Capacitatea gospodăriilor și comunităților rurale de a face față riscului, precum și instrumentul adecvat pentru managementul riscului depind de caracteristicile riscului: sursă, corelații, frecvență și intensitate.

Având în vedere aceste considerente teoretice, s-a identificat bateria principalelor probleme cu care se confruntă comunitățile rurale din perspectiva caracterului multidimensional al modelului dezirabil al dezvoltării rurale durabile.

IX.5.1. Riscuri naturale

Calitatea mediului este foarte importantă pentru desfășurarea activităților socioeconomice ale societății contemporane, reprezentând o sursă perma-

nentă de risc (există o legătură bilaterală între mediul înconjurător și societate). Situația actuală a factorilor de mediu în România impune măsuri de redresare a calității acestora, măsuri care vor avea efect asupra reducerii riscurilor naturale în viitor.

Mediul înconjurător este puternic marcat antropic de activitățile agricole, care au caracter dual, fiind pe de o parte poluant, iar pe de altă parte depoluant.

Poluarea în agricultură îmbracă mai multe forme:

- poluare fizică (eroziune, compactare, concentrare de reziduri);
- poluare chimică (fertilizare în exces și alte tratamente chimice);
- poluare biologică (reziduri organice);
- poluare fonică;
- poluare estetică (deteriorarea peisajelor).

Dezvoltarea rurală integrată trebuie să includă interacțiunea dintre factorii de mediu cu cei economici, sociali și culturali și să asigure conservarea resurselor naturale pe termen lung.

Calitatea solului

Pentru calitatea solului, din punctul de vedere al agriculturii, au o importanță deosebită atât factorii naturali (forme de relief, tipuri de sol, temperaturi și precipitații etc.), cât și cei antropici (modul de utilizare a suprafețelor agricole, amenajarea terenurilor în vederea menținerii și îmbunătățirii calității solului etc.).

Din punctul de vedere al formelor de relief, dintre țările europene România se caracterizează prin una dintre cele mai echilibrate și proporționate dispuneri ale treptelor majore de relief: munți 32,29%, dealuri și podișuri 36,38% din teritoriu și câmpie 31,32% din suprafața totală a țării.

Terenurile arabile și livezile au înregistrat un trend descrescător în favoarea pășunilor și a fânețelor, fapt care implică trecerea către o agricultură de tip extensiv.

Implicațiile formelor de relief diferite și a formelor de utilizare a suprafețelor agricole apar sub forma diversificării activităților agricole (vegetale și animale).

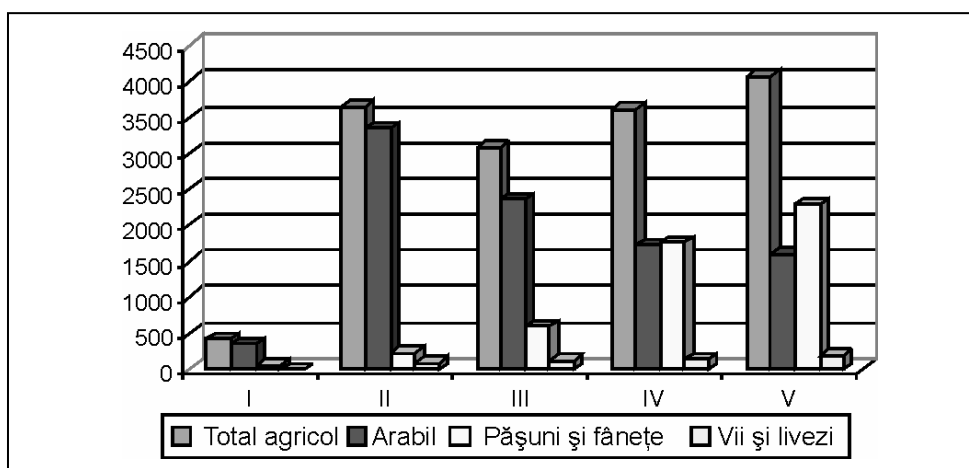
Principalii factori limitativi ai capacității productive în agricultură sunt: rezerva mică și foarte mică de humus din sol (care afectează o suprafață de 7.485.000 ha), secetă frecventă (7.100.000 ha), compactarea solului din cauza lucrărilor necorespunzătoare (6.500.000 ha), asigurarea slabă și foarte slabă cu fosfor mobil (6.330.000 ha), eroziunea solului prin apă (6.300.000 ha) etc.

Suprafața României amenajată pentru irigații, în 2003, este de 569,1 mii ha, iar în ceea ce privește suprafața amenajată cu lucrări de desecare, aceasta este de 3.201.628 ha. Suprafața amenajată cu lucrări de combatere a eroziunii solului, la nivelul țării, este de 2.278.490 ha.

Dacă avem în vedere repartizarea terenurilor agricole pe clase de pretabilitate, ponderea cea mai mare o are clasa V cu 27,5%, urmată de clasele: II, cu 24,6%; III, cu 20,8%; I, cu 2,8%⁵⁶.

Suprafețele arabile sunt cel mai bine reprezentate pentru primele clase de pretabilitate 39,4% (clasa I: 3,8%; clasa II: 35,7%) urmate de suprafețele ocupate cu vii și livezi 16,2% (clasa I: 0,2%; clasa II: 16,0%) și de suprafețele cu pășuni și fânețe 5,6% (clasa I: 1,1%; clasa II: 4,6%).

Figura IX-4: Repartizarea terenurilor agricole pe clase de pretabilitate, în anul 2001

Sursa: *** "Mediul înconjurător în România", Institutul Național de Statistică, 2003.

Un aspect important în ceea ce privește impactul agriculturii asupra stării factorilor de mediu se referă la utilizarea îngrășămintelor chimice și naturale și a pesticidelor. Se poate observa diminuarea semnificativă a cantităților de îngrășăminte chimice utilizate în anul 2003, în România (cu 77% față de 1990),

⁵⁶ România are un sistem de monitorizare a calității solului creat în 1977, care s-a extins și modernizat în 1992, cuprinzând 944 puncte de monitorizare, din care 675 în zone agricole și 269 în zone forestiere. Evaluarea calității solurilor agricole constă în identificarea și caracterizarea factorilor care limitează capacitatea productivă a acestora. Clasa de pretabilitate reprezintă aptitudinea solului pentru o anumită folosință agricolă. Acestea sunt stabilite în funcție de felul în care este reflectat economic raportul dintre costul de amenajare a terenurilor și eficiența activității agricole. Clasele de pretabilitate sunt: I - foarte bună; II - bună; III - medie; IV - slabă; V - foarte slabă. (*** "Mediul înconjurător în România", Institutul Național de Statistică, 2003).

precum și a suprafețelor pe care acestea s-au aplicat, cu același procentaj. Au scăzut și cantitățile de îngrășăminte naturale cu circa 30% în același interval.

Și în zootehnie s-au înregistrat scăderi constante și semnificative în ceea ce privește efectivele de animale. Creșterea animalelor, cu precădere în mari complexe zootehnice, afectează negativ factorii de mediu prin poluarea punctuală sau difuză, în funcție de situație, cu nitriți. Se constată că, față de anul 1990, efectivele de animale din anul 2003 au scăzut, cu excepția cabalinelor, pentru toate celelalte categorii: cu 54% la bovine, 56% la porcine, 52% la ovine și 33% păsări.

Calitatea apelor

Din rețeaua hidrografică sunt supravegheați 22.569 km.

Tabelul IX-6

Calitatea apelor de suprafață în anul 2004 (km)

Bazin hidrografic	Calitatea apelor - clasa ⁵⁷				
	I	II	III	IV	V
Total	2515	8566	7323	3212	953
Siret	1332	1459	997	137	210
Mureș	394	1176	598	228	38
Argeș	32	1131	913	168	125
Olt	290	353	963	709	128
Someș	-	678	730	206	185
Pрут	-	699	444	398	101
Spațiul Banat (Bega, Caraș, Bâzava, Timiș, Nera, Cerna)	-	930	234	213	-
Ialomița	29	223	577	472	26
Crișuri	-	454	486	57	-
Dunăre	-	695	374	6	-
Jiu	419	495	263	11	26
Vedea	-	32	332	448	63
Tisa	19	241	204	31	29
Litoral	-	-	208	128	22

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS 2005: 32.

⁵⁷ Clasa I = stare foarte bună, II= stare bună; III=stare moderată; IV= slabă, V= proastă.

Conform unor studii de specialitate efectuate în perioada 1989-2003, calitatea apelor s-a îmbunătățit sensibil (apa de calitate I a crescut cu peste 33%, iar cea degradabilă a scăzut cu 15%)⁵⁸.

Din întreaga rețea a apelor de suprafață 64,5% este apă de calitate I, 22,9% este apă calitate a II-a, 6,5% este apă calitate a III-a, 6,1% este apă degradabilă.

Apele din cea mai bună calitate sunt poziționate pe cursul Dunării la nivelul căreia, în 2003, nu a existat nicio porțiune care să nu se încadreze în categoria I de calitate. Dunării îi urmează Jiul, cu peste 90% din suprafață în categoria apelor potabile și, în ordine, Vedea (82,4%), Argeș (81,8) și Spațiul Banat (81,7%). La polul opus, bazinele hidrografice cu cele mai mari lungimi de cursuri de apă degradată sunt: Prutul (15,4%), Ialomița (12,9%), Tisa (12,1%).

Tabelul IX-7

Structura calității apelor de suprafață, în anul 2003

- % față de suprafață de lungimea totală -

Bazin hidrografic	Categorია de calitate			
	I	II	III	IV
Total	64,5	22,9	6,5	6,1
Siret	68,1	22,7	3,1	6,1
Mureș	40,2	47,3	5,7	6,7
Argeș	81,8	15,4	1,0	1,9
Olt	57,4	25,0	8,6	9,0
Someș	56,9	29,6	2,7	3,6
Prut	44,1	19,3	21,2	15,4
Spațiul Banat (Bega, Caraș, Bâzava, Timiș, Nera, Cerna)	81,7	14,7	3,6	0,0
Ialomița	29,3	21,1	36,7	12,9
Crișuri	62,5	36,4	1,1	0,0
Dunăre	100,0	0,0	0,0	0,0
Jiu	90,2	9,8	0,0	0,0
Vedea	82,4	13,9	1,4	2,3
Tisa	70,9	17,0	0,0	12,1
Litoral	74,6	25,4	0,0	0,0

Sursa: *** "Anuarul statistic al României", Institutul Național de Statistică, 2005.

⁵⁸ În România, calitatea apelor se caracterizează prin clasificarea în patru categorii de calitate a apelor curgătoare: categoria I (apă curată, potabilă), categoria a II-a (apă mai puțin curată, ce poate fi utilizată în piscicultură, urbanistică, agrement), categoria a III-a (cu utilizări în irigații, hidrocentrale, instalații de răcire, în industrie) și categoria IV (ape degradate).

Lacurile au în general ape de categoria I și a II-a. Totuși, în categoria IV se încadrează unele lacuri deltaice (Matița, Puiu, Roșu ș.a.). Prin aportul de apă dulce de la irigații și poluanți, lacuri ca Techirghiolul, Balta Albă, Amara sunt afectate negativ.

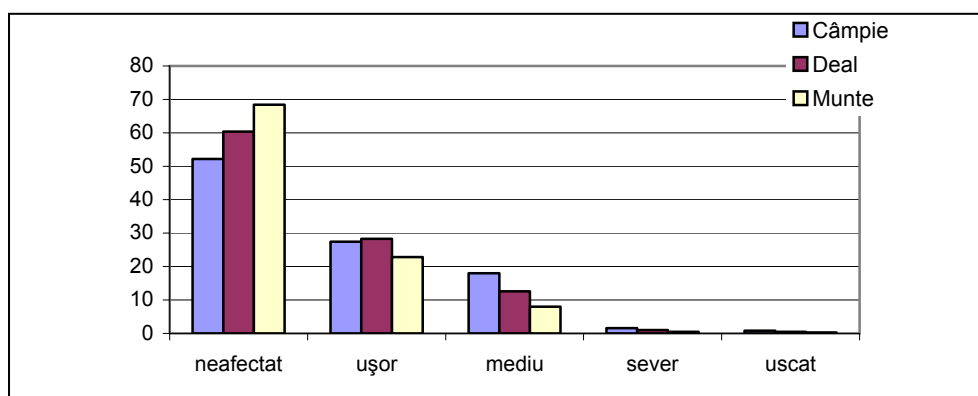
Apele freatice au concentrații mai reduse de substanțe poluante comparativ cu anii precedenți. Calitatea mai bună a apei se datorează parțial și reducerii deversărilor de ape poluante de la fermele zootehnice, precum și conținutul redus de îngrășăminte chimice și de pesticide care se infiltrau în apa freatică din excesul aplicat culturilor.

Calitatea pădurilor

Starea de sănătate a pădurilor este influențată de poluarea aerului, de insecte, boli, incendii, intemperii și alte agresiuni climatice.

Urmărind defoliarea arborilor pe principalele specii (rășinoase și foioase) avem o pondere de 86,7% reprezentând clasa 0 și 1 (adică categoria neafectat și ușor afectat), iar celelalte clase (mediu, sever și uscat) înregistrează o pondere de 13,3%⁵⁹.

Figura IX-5: Defoliarea arborilor

Sursa: *** "Mediul înconjurător în România", Institutul Național de Statistică, 2003.

⁵⁹ Unul dintre indicatorii care exprimă nivelul de deteriorare a arborilor este gradul de defoliare a coroanei copacilor. Defoliarea este evaluată prin proporția frunzelor căzute în raport cu normele stabilite și se detaliează în 5 clase: 0-10%, clasa 0=neafectat; 11-25%, clasa 1=ușor; 26-60%, clasa 2=mediu; 61-99%, clasa 3=sever; 100%, clasa 4=uscat.

Cele mai afectate de procesul de defoliere sunt pădurile din zonele de munte (Mureș 87,8%, Maramureș 86,8%, Sălaj 85,2%, Botoșani 77,9%, Harghita 77,1%), dar totuși pădurea care este neafectată se află în zonă de câmpie, în județul Dolj.

Iar cele mai afectate păduri sunt cele din zona de câmpie, unde gradul de uscăciune ajunge la 3% în Ialomița, 2,2% în Teleorman, 1,8% în Tulcea, 1,6% în Arad. Pe total țară, 0,4% sunt păduri uscate.

Calitatea atmosferei

Aerul este supus unei poluări intense, care se manifestă pe durate de la câteva ore la câteva zile și pe distanțe de până la câțiva zeci de kilometri, îndeosebi în zonele aflate în imediata vecinătate a unor unități industriale care nu dispun de instalații corespunzătoare de epurare a emisiilor poluante. Astfel, calitatea aerului reprezintă o importantă sursă de risc natural și social (îmbolnăvirea populației).

IX.5.2. Riscuri demografice

Din punctul de vedere al numărului, structurii și evoluției, populația reprezintă o sursă de risc social, prin faptul că ea se constituie într-un factor de presiune asupra resurselor din teritoriu pe care le exploatează în cadrul activităților socioeconomice.

În România, conform ultimelor date statistice, populația rurală este de 9,777 mil. locuitori, reprezentând 45,1% din populația țării. Cu o pondere mai mare decât în oricare dintre statele UE, populația rurală a României este caracterizată de fenomene demosociale (îmbătrânire, feminizare, slabă instruire școlară) a căror evoluție poate reprezenta o importantă sursă de risc social, prin implicațiile pe termen lung pe care mutațiile demografice din acest spațiu le au asupra dezvoltării rurale durabile.

Migrarea populației rurale - Exodul rural are tendințe de reducere și stopare, după 1990, apărând chiar și un proces de "întoarcere în agricultură" a unor persoane disponibilizate din mediul urban, în special persoane în vârstă, navetiști etc.

Migrația rural-urban implică riscuri precum depopularea satelor, fenomen petrecut în primii ani de după 1989, sau aglomerarea populației în zonele rurale, exercitând o presiune demografică din ce în ce mai mare asupra terenului agricol transformat în singură sursă de subzistență.

Tabelul IX-8

Evoluția ratei medii a migrației nete

Migrația	1990	1995	2000	2003
Persoane migrante - mii - d.c.	786,7	289,5	244,5	331,7
Rural-rural	8,5	28,0	23,01	19,31
Rural-urban	69,8	25,1	19,5	23,15
Urban-rural	3,5	20,8	33,79	30,23
Urban-urban	18,2	26,1	23,69	27,31
Sold rural-urban	-66,3	-4,3	+14,29	+7,08

Sursa: Chircă C., Teșliuc E, "De la sărăcie la dezvoltare rurală, Banca Mondială, CNS, 1999, p. 6; INS, Anuarul statistic al României 2004.

Efectele acestui proces pot cunoaște diverse aspecte, în funcție de unghiul din care privim problema. Pe de o parte, creșterea populației din mediul rural va determina creșterea populației ocupate într-o agricultură, și așa cu prea multă forță de muncă, fenomen care ne îndepărtează de standardele Uniunii Europene; dar, pe de altă parte, prin aportul de populație mai tânără poate contribui la o nesperată revitalizare a satelor românești, care, coroborată cu o politică de susținere a investițiilor în mici activități alternative, poate conduce și la rezultate bune în plan economic. Așadar, șansa satelor românești este ca nou-veniții, mai tineri și mai deschiși către nou, către progresul tehnic, să nu îngroașe rândurile unei agriculturi de subzistență, ci să se implice în alte activități conexe, cum ar fi: agroturismul (în zonele unde se pretează), ateliere artisanale, diverse servicii rurale care, în final, pot ridica nivelul de dezvoltare a spațiului rural românesc.

Natalitatea în rural (10,7‰ în 2004) este mai ridicată decât în mediul urban (9,4‰), dar este contrabalansată de o rată ridicată a mortalității infantile în rural (19,9‰) mai ridicată comparativ cu cea urbană (14,0‰) și de o speranță de viață în rural mai scăzută decât în urban. Acești indicatori justifică prezența riscurilor demografice prin diminuarea și îmbătrânirea populației, care pot duce la apariția unor fenomene nedorite în ceea ce privește viața socială și economică a țării.

Tabelul IX-9

Factorii care contribuie la creșterea populației

Indicator	Rural	Urban
Rata medie a natalității la 1000 locuitori - 2004	10,7	9,4
Rata medie a mortalității la 1000 locuitori - 2004	14,7	9,6
Rata de dependenta demografica - 2004	58,7	34,7
Speranța de viață (ani) 2002-2004	70,3	72,2

Sursa: Anuarul Statistic al României, 2005, INS; UNDP, Raportul Național al Dezvoltării Umane. România 2005, Ediție electronică.

Rata de **dependență demografică** este, și ea, cu 24 de puncte procentuale mai mare în rural decât în urban, unde la o sută de persoane în vârstă de muncă revin 58,7 persoane dependente (adică copii sub 15 ani și bătrâni peste 65 ani).

Din analiza **structurii populației, pe sexe**, reiese că ponderea femeilor este de 50,26% în mediul rural, ca urmare a speranței de viață mai mari la femei (74,4 ani, comparativ cu 66,6 ani la bărbați). Riscul generat de această situație se traduce prin **feminizarea populației** vârstnice, feminizare care agravează situația materială a populației rurale vârstnice, deoarece este știut faptul că gradul de ocupare a femeilor în agricultură este superior celui al bărbaților, populația de sex masculin preferând să se angajeze în domenii neagricole - de multe ori activitatea lor implicând naveta -, care le asigurau un venit mai mare.

În ceea ce privește **structura populației după vârstă**, în rural aceasta este următoarea (în 2003): copiii cu vârste de până la 15 ani reprezintă 18,76%, persoanele de 15-59 ani 57,31%, iar cele peste 60 de ani 23,92%. Această structură arată gradul avansat de **îmbătrânire** a populației rurale. Dacă avem în vedere evoluția populației rurale după vârstă în anul 2003 față de 1998, observăm o scădere cu 5% a categoriei populației cu vârsta între 0 și 14 ani, o creștere cu 2% a populației cu vârste cuprinse între 15 și 59 ani, în timp ce la categoria de populație vârstnică, de peste 60 de ani, se înregistrează o scădere de 0,7%. Această modificare a distribuției este consecința scăderii ratei natalității în rural, care va avea implicații majore în viitor asupra capitalului uman rural.

Dacă, pentru urban, **indicele de îmbătrânire demografică** în 2003, adică numărul persoanelor de 60 de ani și peste care revin la 1000 persoane de 0-14 ani este de 975,8‰, pentru arealele rurale se situează la un nivel foarte ridicat de 1275‰. Se înregistrează, îndeosebi pentru rural, dar nu numai, o creștere a presiunii populației vârstnice asupra populației tinere, indicele de îmbătrânire crescând de 1,21 ori în perioada 1992-2003 de la 1057‰ la 1275‰ și reflectând dimensiunea riscului dat de comprimarea fluxurilor de intrare în populația în vârstă de muncă dublată de intensificarea fluxurilor de ieșire din aceasta.

Dacă **înnoirea forței de muncă** nu reprezintă un risc imediat pentru spațiul rural (indicele de înnoire a forței de muncă (15-29/30-44 ani), înregistrând valoarea de 1,16 pentru rural - 1,09 pentru urban⁶⁰), în perspectivă, pe seama deja diminuatei rate a natalității și trendului ascendent al îmbătrânirii populației, situația se poate inversa, diminuând disponibilul de forță de muncă.

Dimensiunile demografice ale gospodăriei rurale pot fi circumscrise în trei tendințe majore:

⁶⁰ *Calculule proprii, după Anuarul Statistic al României 2004, INS.*

- I. reducerea mărimii gospodăriei;
- II. îmbătrânirea populației rurale;
- III. un trend general clar ascendent al ponderii gospodăriilor conduse de femei⁶¹.

Tabelul IX-10

Caracteristicile gospodăriilor după zona de reședință

Anul	Mărimea gospodăriei -număr persoane-		Ponderea gospodăriilor conduse de femei -%	
	Rural	urban	Rural	Urban
1995	3,04	2,92	23	22
1999	2,94	2,84	26	24
2002	2,97	2,80	27	25

Sursa: *Estimări bazate pe LSMS 1995-1999, în E.D. Teșliuc - Veniturile gospodăriilor rurale și participarea lor pe piață într-un mediu de reformă (material de discuții), 2000, pag. 6; INS, Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației, în anul 2002.*

Dimensiunea demografică a gospodăriilor reprezintă unul dintre cei mai semnificativi predictorii ai sărăciei, întrucât de numărul persoanelor din gospodărie care realizează venit și al celor aflate în întreținere depind atât nevoile de consum ale gospodăriei, cât și capacitatea acestora de a le satisface⁶². În 2002 rata sărăciei și cea a sărăciei severe în rândul familiilor numeroase (alcătuite din 5 sau mai mulți membri) a fost mai ridicată (49% rata sărăciei, față de 29% cât a fost media; și 23% rata sărăciei severe, față de o medie de 11%)⁶³. Îmbătrânirea este un fenomen comun atât în zonele rurale, cât și urbane, dar este mult mai pronunțat în primul caz, ponderea șefilor de gospodărie cu vârsta peste 50 ani fiind 66,1% în rural față de 50,8% în urban⁶⁴. Îmbătrânirea populației rurale se constituie într-o sursă de risc major din cauza scăderii capacității de muncă, scădere care, dublată de cuantumul mic al transferurilor provenite din sistemul de pensii, determină venituri scăzute gospodăriilor rezidente în acest mediu. Legat de îmbătrânire, se observă o tendință de creștere a incidenței gospodăriilor conduse de femei, ceea ce, coroborat cu speranța de viață mai mare a populației feminine, înseamnă că ponderea gospodăriilor conduse doar de văduve în vârstă este în creștere.

⁶¹ E.D., Teșliuc – *Veniturile gospodăriilor rurale și participarea lor pe piață într-un mediu de reformă (material de discuții), 2000, pag. 6.*

⁶² C.M., Teșliuc; L., Pop; E.D., Teșliuc, *Sărăcia și sistemul de protecție socială, Polirom, 2001, pag. 30.*

⁶³ Banca Mondială, *România: evaluarea sărăciei, Raport 26169, octombrie, 2003.*

⁶⁴ INS, *Condițiile de viață ale populației din România, 2005, p. 20.*

Talia gospodăriei este un predictor important al gradului de risc social cu care se confruntă indivizii care o compun, în sensul că, pe măsură ce crește dimensiunea demografică a gospodăriei, necesitățile sale cresc, dar disponibilitățile pentru satisfacerea acestora nu urmează același trend, deoarece un membru în plus al gospodăriei înseamnă fie un copil, fie o persoană în vârstă (pensionar) care necesită întreținere din partea membrilor ocupați ai gospodăriei.

Tabelul IX-11

**Distribuția gospodăriilor după mărime, pe medii,
în perioada 1999-2002 (%)**

Specificare	Total			Urban			Rural		
Gospodării formate din:	1999	2001	2002	1999	2001	2002	1999	2001	2002
- 1 persoană	22,8	21,3	18,9	20,2	18,7	18,5	25,1	24,5	19,5
- 2 persoane	29,7	25,0	26,7	26,9	24,3	26,2	32,2	25,8	27,2
- 3 persoane	19,1	21,5	22,7	24,3	26,7	26,7	14,5	15,1	18,1
- 4 persoane	16,8	19,0	17,8	20,0	21,4	18,8	13,8	15,9	16,6
- 5 persoane	6,5	7,3	8,0	5,5	5,8	6,1	7,5	9,2	9,8
- 6 persoane și mai mult	5,1	5,9	6,0	3,1	3,1	3,7	6,9	9,4	8,8

Sursa: INS, *Veniturile, cheltuielile și consumurile populației*, Buletin Statistic nr.1/2000, pg.5; INS *Recensământul general al populației și locuințelor 2002*, date electronice.

Se constată, pentru perioada 1999-2003, o tendință generală de creștere a ponderii gospodăriilor superioare dimensional pe seama migrației urban-rural, care i-a adus în gospodărie, alături de părinții locuitori ai satelor, pe copiii plecați în oraș odată cu industrializarea forțată din perioada comunistă și aflați astăzi în imposibilitatea de a-și continua existența în zonele urbane odată cu restructurarea industrială.

Restituirea pământului a accentuat procesul de migrație urban-rural, spațiul rural oferind celor care nu mai dispun de resurse suficiente pentru a-și satisface nevoile traiului cotidian urban posibilitatea minimului existențial (produse alimentare primare, casa părintească) cu costuri mult mai reduse, practicând o agricultură de subzistență, în care forța de muncă este principalul factor de producție. Dar, cu cât crește talia gospodăriei, suprafața agricolă care revine pe o persoană se diminuează, iar posibilitățile de acoperire a nevoilor primare se reduc și ele.

IX.5.3. Riscuri economice

Gradul de ocupare a populației rurale evidențiază riscul de a nu avea ocupație și deci de a nu beneficia de venituri sau alte beneficii pentru satisfacerea nevoilor existențiale.

Rata de ocupare și cea a șomajului înregistrează valori mult mai bune în rural. Ne exprimăm totuși rezerva cu privire la valoarea reală a acestor indicatori din cauza modului în care este raportată statistic ocuparea, la nivel rural fiind considerate ocupate toate persoanele care declară acest lucru, indiferent de timpul de muncă efectiv. Mai mult decât atât, locuitorii din rural care s-ar încadra în categoria șomerilor de lungă durată, odată ieșiți din plata ajutorului de șomaj, nu se mai consideră șomeri, ci, dacă dispun și de o mică suprafață de teren în exploatare, se declară agricultori, îngroșând rândurile populației considerate statistic „ocupată” (vezi subcapitolul „etică și echitate intergenerațională”).

Indicele populației ocupate în agricultură ce revine la 100 ha teren agricol are valoarea de 22,33/ha⁶⁵ reflectând densitatea agricolă extrem de mare, care, conform teoriei clasice a randamentelor descrescătoare, implică riscul diminuării randamentelor pe unitatea de muncă, generând reducerea generală a bunăstării.

Gradul de **diversificare a activităților economice**, prin multiplicarea surselor de venit pe care o implică, generează diminuarea riscurilor rezultate din activitatea agricolă, ca singură ocupație a membrilor gospodăriei - elimină sezonabilitatea obținerii veniturilor, atenuează șocurile generate de fenomenele naturale cu efecte negative asupra producției agricole etc. Din păcate, ponderea populației ocupate în sectoarele secundar și terțiar este foarte mică - 32,7% în 2003 însă este vizibilă, în ultima perioadă, o tendință de diminuare a importanței ocupării în agricultură la nivel rural, ceea ce, în viitor, va avea un impact pozitiv asupra stării materiale a gospodăriei rurale.

Reforma economică și procesele de ajustare structurală au modificat structurile și funcționalitatea economică a comunităților rurale.

Polarizarea rurală a populației ocupate, în sectorul primar, se reflectă și în structura socioprofesională: 2/3 dintre persoanele ocupate sunt lucrători pe cont propriu sau lucrători familiali neremunerați, care desfășoară, în principal, activități agricole; 71,7% dintre lucrătorii familiali neremunerați sunt femei. Această structură ocupațională implică riscuri economico-sociale majore pentru populația feminină rurală, pe seama veniturilor mici pe care le generează sectorul primar agricol din cauza caracterului subzistențial al exploatației agricole.

Potențialul exploatației agricole reflectă, prin indicatorii care îl reprezintă, riscurile pe care le comportă această exploatație prin prisma dimensiunii

⁶⁵ INS, *idem*.

funciare, a tipului de exploatare și structurilor de producție. Astfel, cu cât o exploatare agricolă individuală are dimensiuni funciare mai mici, cu atât crește riscul ca gospodăria să nu-și poată asigura propria subzistență în condițiile extensivității și nespecializării în producție ce le caracterizează. Producând doar pentru propriul consum, gospodăria este închisă, fără schimburi cu exteriorul, astfel că ea nu se poate racorda la progresul tehnic, nu se poate proteja împotriva fenomenelor naturale negative, nu poate obține randamente ridicate, etc. Asocierea în producția agricolă joacă rolul unei „asigurări” împotriva acestor riscuri prin creșterea dimensională a exploatarei funciare, prin îmbunătățirea capitalului productiv, prin asimilarea mai rapidă a progresului tehnic, productivității ridicate etc. Pe lângă evidentele avantaje, asocierea în exploatarea terenului comportă și riscuri generate de așa-numita „selecție adversă” concretizată prin faptul că proprietarii care rămân fideli acestor forme de exploatare sunt cei mai expuși la riscuri - vârstă înaintată, care generează imposibilitatea de a participa activ la activitățile productive ale asociației; suprafețe mici în proprietate; precaritatea dotării tehnice a gospodăriei agricole; lipsa informațiilor privind piața etc.

Tabelul IX-12

Evoluția situației gospodăriilor agricole individuale și a unităților cu personalitate juridică, pe regiuni, în perioada 2000 - 2002

Regi- une	Gospodării agricole individuale				Unități cu personalitate juridică			
	2000		2002		2000		2002	
	Nr.	Suprafața (ha)	Nr.	Suprafața (ha)	Nr.	Supra- fața (ha)	Nr.	Suprafața (ha)
NE	896025	1625525	905682	1353568	917	158900	3808	704903
SE	473416	1047978	586682	1063680	2710	670740	2857	1088132
S	718261	1179446	936768	1149743	2503	755610	3752	1192225
SV	599871	1306124	642115	1149582	2427	233587	2470	639943
V	372657	1386647	394397	908048	757	194801	2715	962709
NV	622034	1700922	661808	1166865	455	107956	3813	752550
Centru	522659	1640860	524448	866207	576	88224	3213	729796
Buc.	3098*	2665*	84687	57940	4*	664*	483	153582
Nivel național	4259933	10054348	4736587	7715632	10349	2210482	23111	6223840

Sursa: Popescu. M (2001) „*Lecții ale tranziției, Agricultură 1990-2000*”, Editura Expert; INS (2004) *Recensământul general agricol, vol. 4, ediție electronică*.

* pentru anul 2000 datele vizează numai Municipiul București.

În momentul de față, **structura pe clase de mărime a proprietății funciare** este foarte apropiată de cea realizată după reforma agrară din 1945,

caracterizându-se prin ponderea ridicată a exploatațiilor cu dimensiuni mai mici de 5 ha (peste 91%). Este mai mult decât evident că actuala structură dimensională a proprietății funciare limitează considerabil posibilitatea realizării unei agriculturi intensive prin utilizarea adecvată a asolamentelor, irigațiilor, mecanizării, chimizării etc.

Tabelul IX-13

**Structura exploatațiilor agricole, după clasa de mărime,
în anul 2002**

Clasa de mărime (ha)	Număr	% din total	Suprafața (ha)	% din total suprafață	Suprafața medie (ha)
< 1 ha	2221508	49,53	770665,8	4,91	0,35
1 - 5	1925388	42,93	4442543	28,28	2,31
5 - 10	263715	5,88	1740280	11,08	6,60
10-20	49151	1,10	615560,4	3,92	12,52
20-50	10724	0,24	315124,6	2,01	29,38
50-100	3965	0,09	264243,7	1,68	66,64
peste 100	10442	0,23	7559540	48,13	723,96
Total	4484893	100,00	15707957	100,00	3,50

Sursa: INS, *Recensământul general agricol, 2002, date electronice*.

Pentru asigurarea dezvoltării în perspectivă a agriculturii se impune a fi contracarate efectele distructive care au însoțit procesul de privatizare a terenurilor agricole. Una dintre direcțiile principale de acțiune ar putea fi comasarea terenurilor⁶⁶.

După unele date orientative, la nivelul țării, suprafața arendată reprezintă aproximativ 7% din suprafața deținută de sectorul privat⁶⁷, în aceste date nefiind incluse aranjamentele informale. Condițiile contractului de arendare din România (cotă fixă din producție) îl fac independent față de hazard, neexistând șanse de câștig sau de pierdere pentru niciuna dintre părți⁶⁸.

Deși s-a extins în ultimii ani, arendarea întâmpină anumite obstacole dintre care menționăm: aversiunea țăranilor mai vârstnici față de arendășie pentru caracterul exploatator generat în trecut; numărul redus de întreprinzători dispuși să-și asume riscul formării unei exploatații pe baza pământului arendat; lipsa acută de capital; dimensiunea foarte mică a parcelelor de teren oferite

⁶⁶ Rusu Marioara – „Dezvoltarea rurală – politici și structuri economice”, Editura Expert, București 2005.

⁶⁷ Popescu, M. - *Lecții ale tranziției. Agricultura 1990-2000*, Editura Expert, București, 2000, pag. 191.

⁶⁸ Lefferache Lavinia, Crăciunescu Cristina – *Legea arendării*, Ed. All, București, 1996, p.12-14.

spre arendare și dificultatea de a le comasa; existența suprapopulației agrare care se manifestă ca factor de conservare a micii proprietăți și exploatații atât timp cât nu este atrasă în alte activități⁶⁹.

Producția **sectorului zootehnic** a suferit și ea un declin semnificativ, provocat de scăderea cererii interne pentru produsele de origine animală, dar și de alți factori cu impact negativ direct asupra numărului de animale, care aproape s-a înjumătățit între 1989 și 2002: dizolvarea cooperativelor și fermelor de stat specializate; ineficiența sectoarelor din amonte și aval care își transferă costurile înalte de producție către producători și consumatori; inadaptabilitatea sistemelor de comercializare la producția pe scară mică etc. datorită acestor probleme, micii fermieri și-au ajustat dimensiunea șeptelului la nevoile propriilor lor familii și la posibilitățile limitate de vânzare ale propriilor produse animale pe piețele locale. Acest fapt are drept consecință scăderea gradului de valorificare a producției vegetale prin folosirea sa ca input al producției zootehnice și diminuarea eficienței de ansamblu a micii exploatații rurale. S-a ajuns astfel, la nivelul anului 2003, la un raport în structura producției de 1,84/1 în favoarea producției vegetale - în creștere cu 0,27 comparativ cu 2001 (1.57/1) - ceea ce se traduce, în ultimă instanță, printr-o slabă profitabilitate a exploatației. Această evoluție implică un risc major în privința posibilității de satisfacere a nevoilor de consum pentru produsele animaliere din producția indigenă.

Tabelul IX-14

UVM/100 ha teren agricol - 2002

Exploatații agricole	Nr. animale				Nr. UVM	Suprafața agricolă utilizată (SAU)-ha	Încărcătură de UVM/100 ha
	Bovine	Ovine + caprine	Porcine	Păsări			
Gospodării agricole individuale	2730975	7722697	6969633	59338502	6682905	7715632	86,62
Unități cu personalitate juridică	133956	235325	1259714	22748150	757073	6223840	12,16
Total național	2864931	7958022	8229347	82086652	7439978	13939472	53,37

Sursa: Calculații după datele INS, Recensământul general agricol, 2002, date electronice.

⁶⁹ Popescu, M., op. cit., p. 191.

În ceea ce privește încărcătura în UVM⁷⁰ la 100 ha teren agricol, media națională în anul 1993 era de 64 UVM/100 ha teren agricol, ajungând la 46 UVM/100 ha în anul 2000 și crescând la 53,4 UVM/100 ha în 2002.

Eficiența activităților productive din agricultură depinde de calitatea solului, de calitatea și cantitatea inputurilor agricole - *mijloace tehnice, forță de muncă, îngrășăminte chimice și naturale, pesticide*. Cu cât acești factori de producție sunt de o calitate mai ridicată, cu atât se reduce riscul apariției unor fenomene negative privind producția și deci rezultatele exploatației.

Dimensiunea capitalurilor productive de exploatare este relevantă pentru gradul de înzestrare a muncii cu mijloace fixe și are o contribuție foarte importantă la productivitatea totală a exploataării terenului. Deși numărul de tractoare și mașini agricole este în creștere, gradul de dotare a agriculturii cu mijloace tehnice este extrem de redus. La un tractor fizic revine o suprafață arabilă de 55,7 ha, față de 12 ha cât este media europeană. Decalaje asemănătoare se înregistrează și în privința semănătorilor și combinelor pentru cereale păioase. Una dintre principalele cauze ale încărcăturii mari ce revine pe o combină este creșterea suprafețelor cultivate cu cereale păioase. În cazul combinelor pentru recoltat porumb, gravul lor deficit este compensat prin folosirea muncii manuale, care este mult mai ieftină.

Numărul insuficient de tractoare și mașini agricole dezechilibrează raportul cerere-ofertă și conduce la formarea unor tarife mari, mult peste cele normale, iar, coroborat cu gradul înalt de uzură fizică și morală, determină un nivel scăzut de mecanizare al lucrărilor agricole și întoarcerea, în numeroase cazuri, la tracțiunea animală și la munca manuală.

La nivelul celor două tipuri de exploatații agricole recensate în România cu ocazia Recensământului General Agricol din 2002 - gospodării agricole individuale și unități cu personalitate juridică - s-au înregistrat decalaje semnificative privind dotarea tehnică, decalaje care atrag atenția asupra modului de utilizare a mașinilor agricole aflate în dotarea exploatațiilor de la noi. Mai mult, există disparități semnificative privind dotarea tehnică a celor două categorii de exploatații și în profil regional, condiționate de evoluțiile postdecembriste diferite ale structurilor de exploatare regionale și ale condițiilor concrete din mediul extern în care funcționează aceste exploatații. La nivel național, încărcătura de teren agricol la un tractor este de trei ori mai mică la nivelul gospodăriilor agricole individuale comparativ cu unitățile cu personalitate juridică (52,9 ha pentru gospodăriile agricole individuale și 155 ha pentru unitățile cu personalitate juridică).

În plus, mijloacele tehnice aflate la dispoziția exploatațiilor agricole din România au un pronunțat grad de uzură fizică și morală. Într-o privire de ansamblu, se remarcă faptul că peste 65% din echipamentele agricole au o vechime mai mare de 10 ani. De altfel, se constată o diferență mică în ceea ce

⁷⁰ UVM – Unități Vită Mare.

privește gradul de uzură la tractoare, pluguri, semănători și combine. Uzura parcului de tractoare, principalele mijloace folosite în agricultura mecanizată, fiind încă și mai accentuată - ponderea celor mai vechi de 10 ani depășind 70%. Vechimea plugurilor este și ea apropiată de cea a tractoarelor la nivel național. Privind comparativ cele două tipuri de exploatații, se constată că, în general, mijloacele tehnice aflate la dispoziția gospodăriilor agricole individuale se află într-o fază mai avansată de uzură tehnică și morală, ponderea mașinilor și utilajelor agricole mai vechi de 10 ani fiind mai mare în cazul acestor exploatații comparativ cu unitățile cu personalitate juridică.

Tabelul IX-15

Vechimea parcului de mașini și utilaje agricole -2002

		% mai vechi de 10 ani
Tractoare	<i>Gospodării agricole individuale</i>	77
	Unități cu personalitate juridică	68
Pluguri	<i>Gospodării agricole individuale</i>	67
	Unități cu personalitate juridică	78
Semănători	<i>Gospodării agricole individuale</i>	66
	Unități cu personalitate juridică	64
Combine	<i>Gospodării agricole individuale</i>	70
	Unități cu personalitate juridică	63

Sursa: INS (2004) Recensământul general agricol, vol. 4, ediție electronică.

Utilizarea **inputurilor de natură agricolă** cu o calitate ridicată (semințe selecționate, îngrășăminte chimice și naturale, pesticide, irigații) reduce riscurile de obținere a unor producții mici prin: utilizarea unui material semincer de calitate, cu productivități ridicate și adaptat condițiilor agropedoclimatice; aport suplimentar de nutrienți în sol, care stimulează dezvoltarea plantelor; combaterea bolilor și dăunătorilor care pot prejudicia recoltele și prin evitarea efectelor negative asupra randamentelor induse de secetele prelungite.

Cantitatea de *îngrășăminte chimice* folosite în agricultură s-au redus, în perioada 1989-2004, de peste trei ori. Din suprafața agricolă, peste 2/3 a rămas an de an nefertilizată cu îngrășăminte chimice. S-a redus, de asemenea, cantitatea de îngrășăminte naturale de 2,5 ori, ca efect al diminuării efectivelor de animale. Ca urmare, a scăzut disponibilul de substanțe nutritive din sol și capacitatea productivă a terenului. Astfel, balanța de azot din sol a înregistrat, în întreaga perioadă de tranziție, un trend descendent, situându-se la limita deficitului.

Cauza principală a reducerii cantităților de îngrășăminte și a substanțelor chimice a constituit-o creșterea prețurilor acestor produse, în condițiile lipsei de resurse financiare pentru cumpărarea lor de către producătorii agricoli.

Productivitatea agricolă afectează nivelul de trai al populației rurale, deoarece agricultura reprezintă, pentru covârșitoarea majoritate a rezidenților rurali, singura ocupație generatoare de venit, deci și de bunăstare.

Volumul Produsului Agricol Brut (PAB) s-a situat, în aproape toată perioada de tranziție (cu excepția anilor 1997 și 1999), sub nivelul înregistrat în 1989, fiind evident atât declinul producției animale, cât și al celei vegetale. Ponderea producției vegetale în total PAB a fluctuat în perioada de tranziție între 53% și 63%, reflectând mari schimbări în volumele producției de la an la an. Aceste fluctuații sunt cauzate, în principal, de condițiile meteorologice nefavorabile, la care fermierii români sunt foarte vulnerabili, din cauza utilizării într-un grad redus a irigațiilor, îngrășămintelor și pesticidelor și a utilizării unor tehnologii empirice.

Concentrarea populației ocupate în agricultură a contribuit la reducerea presiunilor sociale asupra guvernelor, la liniștea socială, iar pe de altă parte a condus la agravarea situației economice și sociale a satului. Creșterea populației ocupate în agricultură nu s-a reflectat corespunzător în sporirea producției agricole, respectiv în creșterea productivității. Ca urmare, raportul dintre indicele producției și indicele populației ocupate a fost, în toți anii tranziției, superior celui din anul 1990, fapt care reprezintă reducerea productivității muncii.

Tabelul IX-16

**Indicele producției și al populației ocupate în agricultură,
în perioada 1990-2002**

1990 = 100

	1992	1994	1996	1998	2000	2001	2002
Indicele populației	110,0	116,7	106,4	106,4	113,7	111,6	97,2
Indicele producției	89,9	96,5	102,1	97,7	69,9	88,4	93,0
Indicele populației/ Indicele producției	81,7	82,7	96,0	91,8	61,5	79,2	95,7

Sursa: INS, *Anuarul Statistic al României 1996 și 2004*; Popescu, M. - *Lecții ale tranziției. Agricultură 1990-2000*, Editura Expert, București, 2000, p. 136.

În aceste condiții, producția obținută s-a distribuit unui număr mai mare de persoane; a crescut partea din producție destinată autoconsumului și s-a redus partea destinată pieței, fapt care a influențat veniturile bănești și posibilitatea de investire⁷¹.

⁷¹ Popescu, M., op. cit., pag. 136.

Piața comportă și ea o serie întreagă de riscuri privitoare la bunăstarea spațiului rural, începând cu inflexibilitatea și inadaptabilitatea filierelor de preluare, prelucrare și comercializare la producția pe scara mică provenită de la micii producători agricoli. În condițiile restructurării generale a economiei românești cauzatoare de șocuri și costuri sociale mari (șomaj, venituri modeste), mica gospodărie rurală, prin capacitatea sa de a asigura resursele existențiale de bază, a devenit unul dintre ultimele "bastioane" în fața sărăciei pentru o mare parte a populației, care s-a refugiat în rural și agricultură. În aceste condiții, producția agricolă obținută se distribuie unui număr mai mare de persoane, crește partea din producție destinată autoconsumului și se diminuează cea destinată pieței.

Incidența vânzărilor de produse agricole este destul de mică în rândul gospodăriilor rurale - aproximativ 17% (FSD - EuroBarometrul Rural, decembrie 2002). Cantitățile comercializate sunt mici, corespunzând surplusurilor de produse agricole rămase după acoperirea nevoilor subzistențiale ale membrilor gospodăriei (și ele mici, pe seama randamentelor scăzute și nespecializării în producție) sau fiind cauzate de acoperirea unor nevoi financiare stringente ale gospodăriei.

Înclinația spre un autoconsum ridicat în gospodăriile rurale are la bază, pe lângă necesitatea de a satisface nevoile existențiale ale familiei, și unele restricții la accesul pe piața produselor agroalimentare. Mica gospodărie agricolă, de subzistență, se confruntă deseori, la comercializarea producției, cu prețul de monopol impus de intermediari sau, mai grav, cu lipsa acelor intermediari, rezultând amplificarea autoconsumului. Din păcate, în lipsa piețelor de gros, micii producători agricoli își vând producția fără a cunoaște în general condițiile de piață și previziunile pe termen scurt sau mediu ale evoluției prețurilor. Astfel, riscurile comercianților sunt transferate în seama producătorilor agricoli.

Conform datelor rezultate în urma anchetei Fundației pentru o Societate Deschisă în vederea realizării EuroBarometrului Rural pentru anul 2002⁷², se constată că marea majoritate a gospodăriilor rurale consideră produsele agricole drept o resursă destinată exclusiv consumului propriu.

Tabelul IX-17

**Structura gospodăriilor după incidența vânzărilor
de produse agricole din producția proprie**

Cantitatea vândută	% în total gospodării
Nesemnificativ sau deloc	82,6
Sub un sfert	8,8
Între un sfert și jumătate	5,1

⁷² Cercetarea a fost realizată în perioada septembrie 2002 - ianuarie 2003, pe un eșantion reprezentativ de 1963 gospodării rurale și a colectat date pentru perioada de referință noiembrie 2001 - octombrie 2002.

Între jumătate și trei sferturi	2,8
Aproape tot	0,6

Sursa: prelucrări după baza de date a EuroBarometrului Rural, Fundația pentru o Societate Deschisă - decembrie 2002.

Riscurile legate de **venit** sunt operaționalizate prin indicatorul ratei sărăciei.

Populația din mediul rural este mai expusă riscului de a avea un nivel de trai redus, rata sărăciei situându-se peste cea de la nivel național. Deși în scădere, rata sărăciei este de trei ori mai mare în rural, disparitățile urban-rural în această privință fiind cu atât mai grave cu cât populația rezidentă în acest mediu se cifrează, conform datelor Recensământului populației din 2002, la 47%.

Tabelul IX-18

**Rata sărăciei la nivel național și rural
(prag de sărăcie 60% din cheltuiala medie pe adult echivalent)**

Anul	Rata sărăciei		
	Național	Urban	Rural
1995	25,27	19,01	32,75
1999	41,2	34,1	49,7
2003	25,1	13,8	38,0

Sursa: E. D., Teșliuc, *Veniturile gospodăriilor rurale și participarea lor pe piață într-un mediu de reformă, material de discuții*; 2000, pag. 9, UNDP, *National Human Development Report*, 2005.

Decalajul dintre nivelurile ratelor sărăciei urbane și rurale continuă să se amplifice, populația urbană reușind mult mai repede să devină beneficiara creșterii economice din ultima perioadă. Logica amplificării acestui decalaj este rezultatul situației conjuncturale în care a evoluat România postcomunistă. Declinul din sectorul industrial a acționat ca un factor de împingere spre zonele rurale a populației urbane, în timp ce reforma proprietății funciare a avut rolul de a inversa sensul migrației interne a populației față de perioada comunistă. Drept urmare, între 1990 și 2004, ponderea populației ocupate în agricultură s-a cifrat permanent la niveluri ridicate, atingând pragul maxim în 2000 (40,8% din totalul populației ocupate) pentru a intra apoi pe o pantă descendentă lentă (32,0% în 2004). Această evoluție este explicată prin lipsa oportunităților de angajare în activități nonagricole oferite populației rurale, la care se adaugă fragmentarea masivă a proprietății funciare, ceea ce solicită, în condițiile slabei dotări tehnice a gospodăriilor, mai multă forță de muncă. Astfel, ruralul românesc în care agricultura este ocupația dominantă a jucat rolul de "absorbant social" al șomerilor⁷³, amortizând șocurile administrate organismului social de restructurarea economică. Ponderea mare pe care autoconsumul o are în

⁷³ OECD, *Evaluarea politicilor agricole - România, 2000*, pag. 54.

veniturile unei gospodării rurale, mai ales de agricultori, în detrimentul veniturilor monetare a condus la deteriorarea nivelului de trai al locuitorilor din mediul rural. Agricultură practică în condiții tradiționale nu aduce bunăstare, ci asigură doar subzistența gospodăriilor rurale. Mai mult, prin migrația urban-rural au ajuns în satele românești familii săracite, incapabile să se adapteze la noile condiții ale pieței de forță de muncă urbană din cauza lipsei resurselor educaționale, profesionale, materiale și, nu în ultimul rând, a vârstei înaintate (din perspectiva vieții active).

Veniturile totale medii pe o gospodărie au sporit, în termeni reali, în intervalul 1997 - 2003 pentru ambele medii de rezidență (cu 13,8% pentru rural și 38% pentru urban), creșterea de trei ori mai mare pentru gospodăriile urbane accentuând și mai mult decalajul dintre nivelurile absolute ale veniturilor disponibile. Această evoluție este datorată sporului de venituri bănești pentru ambele spații de rezidență, însă sursele care l-au generat sunt diferite: dacă pentru urban își aduc aportul la creșterea disponibilului financiar atât veniturile din salarii, cât și cele din prestații sociale de natura pensiilor, pentru gospodăria medie din rural sursa majoră a creșterii venitului o reprezintă pensiile.

Veniturile bănești ale gospodăriilor din rural se plasează, în termeni monetari, la jumătatea celor pentru gospodăriile urbane, în principal pe seama decalajelor în ceea ce privește veniturile din salarii care se situează la nivelul de 1/4 raportat la veniturile salariale ce revin pe o gospodărie din urban. Neadoptând o funcție comercială propriu-zisă, gospodăriile rurale vând doar surplusurile de produse agroalimentare, ceea ce face ca importanța acestui element în bugetul unei gospodării să fie mică. Cu toate acestea, merită luată în considerare tendința ușoară de creștere a incidenței vânzărilor de produse agricole de la 11,19 euro în 1997 la aproape 13 euro pe gospodărie în 2003.

Dacă pentru gospodăriile din urban veniturile salariale au cea mai mare importanță în buget, pentru gospodăria medie din rural ordinea de mărime este dominată de contravaloarea consumului de produse agroalimentare din resurse proprii. Autoconsumul acesteia din urmă reprezintă, în termeni relativi, puțin peste jumătate din veniturile salariale asigurate prin rezidența urbană, acoperind astfel o parte din pierderea de venit salarial înregistrată de locuitorii din rural.

Tabelul IX-19

**Nivelul veniturilor și al altor resurse financiare,
pe gospodărie și medii de rezidență**

- medii lunare pe o gospodărie, euro -

	Gospodării din		agricul- tori	Gospodării din		agricul- tori
	urban	rural		Urban	rural	
	1997			Trimestrul II 2003		
I. VENITURI TOTALE	155,19	146,58	145,63	214,15	166,80	163,29
A. venituri bănești	130,23	74,74	59,58	191,65	96,56	82,89

	Gospodării din		agricul- tori	Gospodării din		agricul- tori
	urban	rural		Urban	rural	
	1997			Trimestrul II 2003		
1. salarii brute și alte drepturi salariale	87,15	29,36	8,31	124,39	32,10	12,21
2. venituri din agricultură d.c.			26,92	1,42	17,00	47,15
- din vânzări de produse agroalimentare, animale și păsări	1,26	11,19	26,31	0,94	12,78	31,25
3. venituri din activități neagricole independente	6,08	4,77	7,51	5,69	3,66	2,76
4. venituri din prestații sociale d.c.	28,18	25,47	10,48	46,65	39,33	15,25
- pensii	21,82	19,67	4,57	37,53	32,27	6,63
- prestații din fondul de șomaj	1,18	0,98	0,53	4,20	1,04	0,41
- prestații familiale	0,00	0,00	0,00	2,95	2,67	4,63
5. venituri din proprietate	0,00	0,00	1,19	1,26	0,06	0,11
6. venituri din vânzarea de active din patrimoniul gospodăriei	0,47	0,62	2,32	5,42	1,11	2,01
7. alte venituri	7,08	3,34	2,87	6,83	3,30	3,40
B. Venituri în natură	24,96	71,83	86,05	22,50	70,23	80,40
1. contravaloarea veniturilor în natură obținute de salariații și beneficiarii de prestații sociale	0,95	1,88	2,00	4,16	1,44	1,02
2. contravaloarea consumului de produse agroalimentare din resurse proprii	24,01	69,95	84,06	18,33	68,79	79,39
II. IMPRUMUTURI ȘI CREDITE LUATE, SUME RETRASE DE LA C.E.C., BĂNCI ETC.	7,67	3,10	3,53	13,42	3,75	4,36
III. SOLD ÎN NUMERAR LA ÎNCEPUTUL PERIOADEI	25,04	20,00	20,55	28,40	21,35	19,38

	Gospodării din		agricul- tori	Gospodării din		agricul- tori
	urban	rural		Urban	rural	
	1997			Trimestrul II 2003		
TOTAL GENERAL	187,91	169,68	169,71	255,97	191,90	187,03

Sursa: INS (2003), *Veniturile și consumul populației în trimestrul II, 2003*, pag. 16. CNS (1998), *Aspecte privind calitatea vieții populației în anul 1997*, pag. 68 - 71.

Aflându-se în imposibilitatea de a genera intrări monetare mai mari, gospodăriile din rural nu își asumă nici riscul contractării unui credit pentru inițierea unei afaceri, limitându-și activitatea economică la asigurarea reproduției simple.

Gospodăriile de agricultori, majoritare în peisajul rural românesc, prezintă o situație particulară din perspectiva nivelului veniturilor. Dispunând de venituri totale sub media din rural, ele reușesc să se mențină în plasa mediei rurale (145,6 euro în 1997 și 163,3 euro în 2003) datorită aportului semnificativ al contravalorii consumului de produse agroalimentare din resurse proprii. Veniturile din prestații sociale se cifrează la mai puțin de €, comparativ cu media pe o gospodărie rurală, în principal din cauza pensiilor mici ale agricultorilor. La nivelul veniturilor bănești ale gospodăriilor de agricultori s-a înregistrat o creștere semnificativă a sumelor încasate din activitățile agricole de la 26,9 euro în 1997 la 47,2 euro în trim. II 2003. Ca structură, numai 25% din această creștere se datorează sporirii volumului tranzacțiilor comerciale cu produse agricole, restul fiind rezultatul fluxurilor monetare provenite din prestarea unor munci agricole către terți și/sau din încasările bănești de la asociații și societăți agricole. Complementar cu deficitul actual de venituri, unele grupuri se confruntă cu deficitul condițiilor fundamentale de viață, ca rezultat al unor acumulări negative anterioare: lipsa/pierderea/ deteriorarea locuinței, acumularea de datorii, deficitul de educație, de capacități de integrare pe piața muncii. Dacă în primii ani ai tranziției acumulările de condiții și capacități existente au contrabalansat relativ șocul deprecierii veniturilor, cei 11 ani de scădere a veniturilor reale au avut ca rezultat o erodare gravă a acumulărilor materiale și a capacităților personale.

Grupurile pentru care deficitul de venituri se asociază cu deficitul acumulat privind condițiile de viață și capacitățile personale se află într-o stare de sărăcie cronică riscând să conducă la marginalizare și excluziune socială. Amplificarea sărăciei produce deteriorări grave la nivel social și economic: erodarea nivelului de educație, diminuarea acumulărilor de patrimoniu, procese de dezintegrare socială etc.

IX.5.4. Riscuri financiare

Este cunoscut faptul că realizarea unei agriculturi moderne are loc, în orice țară, prin efectuarea unui volum însemnat de investiții și prin aplicarea în practică a noilor realizări ale cercetării științifice. Din totalul investițiilor realizate în economia națională, agriculturii i-a revenit o cotă redusă, care s-a situat între 3% și 18,7%. În perioada de tranziție, efortul investițional a cunoscut o scădere semnificativă. Rata de investiție s-a situat în anii '90 sub valoarea înregistrată în 1989 (36%). Cea mai puternică scădere s-a manifestat în anul 1993 când valoarea ei a fost de numai 4,5%. Astfel, efortul investițional redus a influențat în mod negativ ritmul creșterii mijloacelor fixe și, alături de acestea, nivelul producției agricole.

Tabelul IX-20

**Indicii valorii adăugate brute, investițiilor și mijloacelor fixe,
în agricultură, în perioada 1991-2002**

1990 = 100

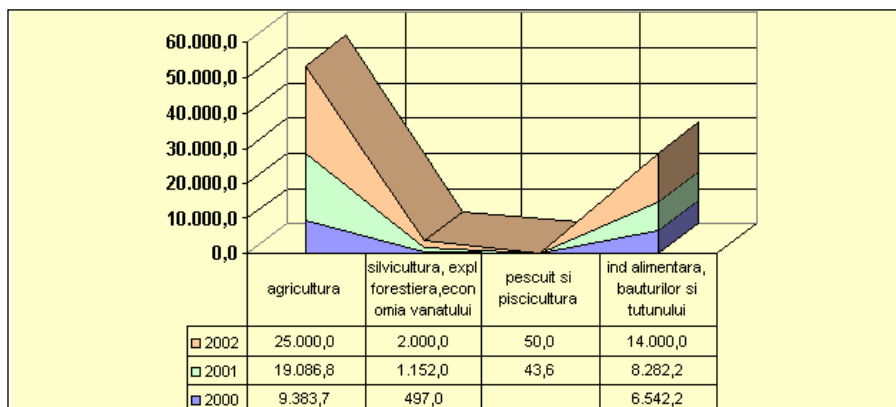
	1991	1992	1994	1995	1997	1999	2002
Indicele valorii adăugate brute	88,1	76,5	89,9	94,2	89,1	82,5	80,7
Indicele investițiilor	32,2	31,9	86,5	52,2	29,0	23,6	53,2
Indicele mijloacelor fixe	95,4	100,8	111,6	121,9	121,4	129,4	171,0

Sursa: CNS, *Anuarul Statistic al României 1996 și 1998*, INS, *Anuarul statistic al României 2004*.

Situația investițiilor arată că, de fapt, prin politicile economice promovate agricultura nu a fost, așa cum s-a declarat, tratată ca o prioritate națională strategică. Scăderea investițiilor în agricultură se află într-o relație directă cu modul în care s-a realizat privatizarea: cea mai mare parte a gospodăriilor individuale rezultate au un caracter de subzistență, fiind lipsite de capacitatea de a acumula și investi.

În perioada 2001-2002, investițiile în agricultură au înregistrat un trend crescător față de anul 2000, îndeosebi în dezvoltarea exploatațiilor agricole, dotarea cu mașini și instalații agricole, reabilitarea lucrărilor în silvicultură și sistemul de îmbunătățiri funciare.

**Figura IX-6: Investițiile în agricultură, silvicultură, pescuit
și industria alimentară**

Sursa: site internet, 2003.

Investițiile în dezvoltarea capacității instituționale și administrative pentru adoptarea acquisului comunitar 2001-2002 au avut în vedere următoarele activități: combaterea dăunătorilor, laboratoare și controlul fitosanitar (106 miliarde lei); acțiuni de modernizare a organismelor și controlului sanitar veterinar (936 miliarde lei); acțiuni de modernizare și dezvoltare instituționale și administrativă (108,1 miliarde lei); acțiuni pentru dezvoltarea capacității administrative în sectorul de reproducție și selecție animală, prevenirea și combaterea bolilor în sectorul animalier (63,5 miliarde lei); organizarea administrației centrale și a celei locale, pentru implementarea acquisului comunitar (72,2 miliarde lei).

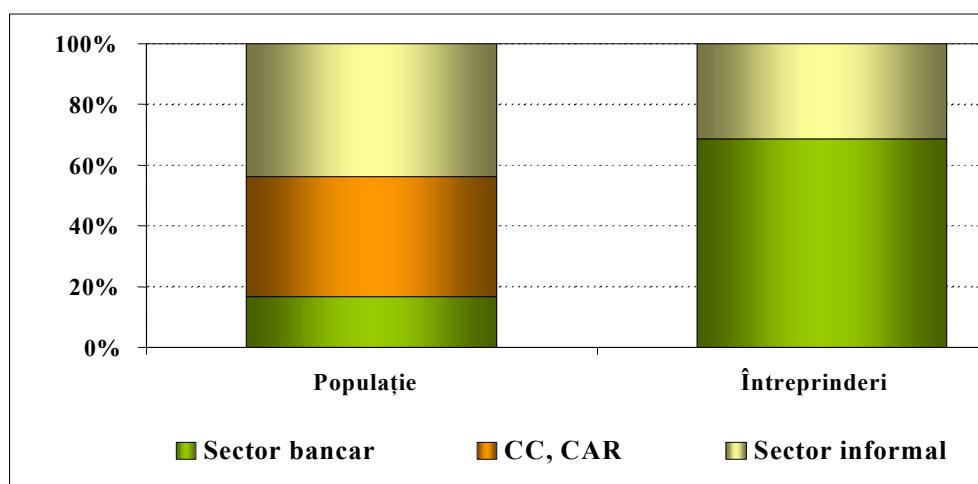
Investițiile pentru consolidarea și dezvoltarea sectorului agricol privat prin promovarea unor programe de investiții specifice, eficiente și avantajoase pentru producătorii agricoli au următoarele destinații: programul de subvenționare a achiziției de utilaje agricole: 550 miliarde lei - 2001; programul de subvenționare a 55% din prețul de achiziționare a tractoarelor și utilajelor agricole (inclusiv TVA): 1284 miliarde lei - 2002; programul de subvenționare a 70% din prețul de achiziționare a instalațiilor de irigație (inclusiv TVA) 905 miliarde lei - 2002; programele speciale de investiții în sectorul de îmbunătățiri funciare destinate reabilitării aducțiunilor de apă și sprijinirii culturilor irigate de 366 miliarde lei - 2001-2002; programul de atribuire în folosință gratuită a spațiilor zootehnice dezafectate (Ordonanța de Urgență nr. 168/2001 privind punerea în valoare a construcțiilor zootehnice dezafectate, destinate creșterii, îngrășării și exploatării animalelor, precum și a fabricilor de nutrețuri combinate dezafectate) - 2002; programul pentru sprijinirea fermierilor privați în vederea achiziționării de animale de reproducție, creștere și îngrășare, procurarea de instalații specifice de 200 miliarde lei (Ordinul nr. 141/2002 cu finanțare din Fondul « Dezvoltarea agriculturii românești ») - 2002.

În perioada 1990-2003, investițiile din agricultură au reprezentat 9,1% din totalul investițiilor efectuate în România; în anul 2003 valoarea totală a

investițiilor a fost de 557,5 mil euro, reprezentând 5,9% din totalul investițiilor din economie, revenind 193 euro pe o persoană ocupată, respectiv 3.597 euro pe salariat.

Literatura care tratează problema finanțării agriculturii și a sectorului rural din România este insuficientă. Studiul efectuat în anul 1996 și intitulat "*Integral Inquiry of the Households in Romania*" relevă faptul că un procent de numai 5,2% din totalul gospodăriilor din sectorul rural avea acces la creditele acordate de bănci sau de cooperativele de credit. Studiul detaliat elaborat de Banca Mondială și publicat în anul 2000 trece în revistă sursele de finanțare atât ale agenților economici, cât și ale gospodăriilor din sectorul rural, dar acest studiu este întocmit pe baza datelor din 1998. Între timp, atât condițiile macroeconomice, cât și condițiile specifice sectorului rural s-au modificat semnificativ sub mai multe aspecte.

Figura IX-7: Structura finanțării rurale

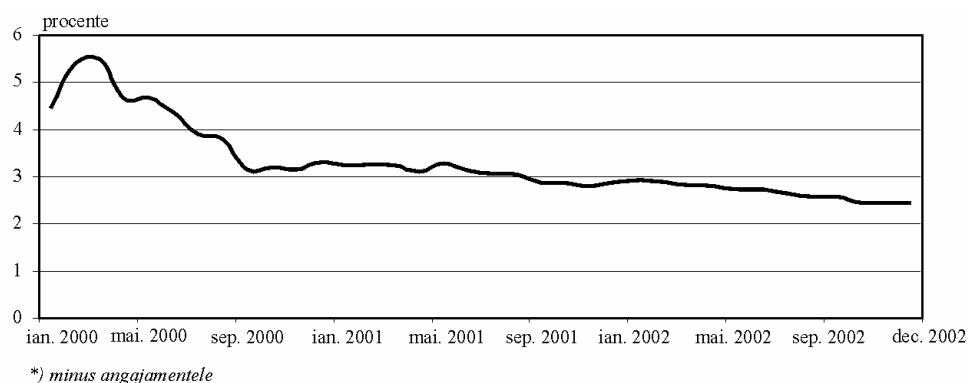
Sursa: *Household and Enterprise Survey, 1998.*

O caracteristică generală care pare să persiste este reprezentată de utilizarea cu predilecție a creditului bancar ca sursă de finanțare a sectorului rural.

Interesul instituțiilor creditoare în privința finanțării sectorului rural este limitat și fluctuant, fapt dovedit de ponderea restrânsă a sectorului rural în totalul plasamentelor bancare, respectiv 5% sau chiar mai puțin, cu mult sub ponderea agriculturii în economie.

Figura IX-8: Ponderea creditelor acordate agriculturii în total credite*

Sursa: Centrala Riscurilor Bancare.

Una dintre problemele principale ale întreprinderilor agricole din mediul rural este lipsa mijloacelor financiare necesare pentru dezvoltarea lor. Promovarea continuă a politicilor de creditare în mediul rural este o modalitate de soluționare a acestei probleme la etapa actuală.

În contextul analizei creditelor acordate economiei naționale în anul 2001, creditele acordate agriculturii și industriei alimentare constituie circa 27,4% din structura creditelor pe ramuri, în valoare absolută reprezentând 850,5 mil. lei. Trebuie menționat că, în anul 2001, băncile au fost mai active în ceea ce privește creditarea sectorului agricol comparativ cu anul 2000 (637,0 mil. lei).

Tabelul IX-21

**Creditelile comerciale oferite sectorului agroalimentar, în 2001,
de băncile comerciale**

	Băncile comerciale	Suma totală, mil. lei	% din total
1	Agroindbank	479,70	56,40
2	Victoriabank	100,02	11,76
3	Moldindconbank	89,90	10,57
4	Universalbank	54,86	6,45
5	Banca Socială	53,60	6,30
6	Mobiasbank	49,33	5,80
7	Banca de Economii	6,60	0,78
8	Investprivatbank	5,95	0,70
9	Fincombank	3,40	0,40
10	BCR	3,40	0,40
11	Unibank	2,55	0,30
12	Comertbank	1,20	0,14
Total		850,50	100,00

Sursa: Articolul "Creditarea în agricultură" publicat în revista *Reforma Agrară* - nr.4/2002.

Creditele oferite sectorului privat din republică provin, de cele mai multe ori, din două surse de bază:

- bănci comerciale;
- instituții financiare nebankare.

Indiferent de sursa de finanțare a investițiilor, acestea au menirea de a reduce probabilitatea producerii riscului social sau creșterea posibilității de a-i face față. Rezolvarea unor probleme presante din agricultură stă în creșterea substanțială a investițiilor în mediul rural.

IX.5.5. Riscuri privind locuirea și infrastructura

O componentă importantă a resurselor dezvoltării regionale cu impact direct asupra gradului de civilizație al populației este reprezentată de infrastructură (fizică, tehnico-edilitară și socială).

În analiza *infrastructurii fizice* ne-am oprit asupra câtorva indicatori elocvenți privind fondul locativ și infrastructura căilor de comunicație. Acești indicatori au o dublă semnificație, reflectând în primul rând confortul locuirii și, în al doilea rând, gradul de accesibilitate sau izolare a comunităților umane.

Tabelul IX-22

Infrastructura căilor de comunicație, în 2004

INDICATOR	TOTAL
Drumuri publice - total km d.c.	69454
- modernizate - număr	20880
- %	26
- cu îmbrăcăminte rutieră ușoară - număr	20200
- %	25,0
Drumuri județene și comunale - km	63742
- % în total drumuri publice	80
- modernizate - număr	6657
- %	10
- cu îmbrăcăminte rutieră ușoară-număr	18983
- %	29
Densitatea drumurilor publice la 100 km	33,3

Sursa: „Anuarul Statistic al României”, INS 2005: 661.

Infrastructura căilor de comunicație reflectă gradul de accesibilitate a localităților cu influență nemijlocită asupra dezvoltării mediului de afaceri la nivel local.

Confortul locuirii este direct dependent de prezența infrastructurilor tehnico-edilitare de tipul: *instalații de alimentare cu apă potabilă; instalații de canalizare publică; rețele de distribuție a gazelor naturale*. Datorită prezenței acestor tipuri de utilități publice în imensa majoritate a orașelor, ne vom focaliza atenția asupra existenței acestor instalații la nivelul localităților rurale.

Dacă ponderea localităților rurale care dispun de sisteme de alimentare cu apă potabilă se cifrează în jurul a 57%, cu mult mai precară este situația instalațiilor de canalizare, evacuarea apelor uzate la întâmplare având un puternic impact negativ asupra mediului. Sistemele de distribuție a gazelor naturale în rural se limitează la acele areale situate în vecinătatea zonelor de extracție) și la localitățile rurale din imediata vecinătate a centrelor urbane 17%.

Tabelul IX-23

Infrastructura tehnico-edilitară rurală, în 2004

INDICATOR	TOTAL
Comune cu instalații de alimentare cu apă potabilă - număr	1551
- % în numărul total de comune	57
Comune cu instalații de canalizare publică - număr	373
- % în numărul total de comune	13
Comune în care se distribuie gaze naturale - număr	479
- % în numărul total de comune	17

Sursa: „Anuarul statistic al României”, INS -2005.

Calitatea locuirii reflectă caracteristicile de bază ale fondului locativ din perspectiva pierderilor de confort pe care le pot implica și a riscurilor implicate de vechimea locuinței și durabilitatea materialelor de construcție.

Tabelul IX-24

Indicatori ai confortului de locuire în rural, pe regiuni de dezvoltare, în 2002

Indicator	Pers./ locuință	Nr.cam/ locuință	Camere/ pers.	Suprafața/ pers.-m ²
Total	2,67	2,7	1,02	12,04

Sursa: INS, *Recensământul general al populației și locuințelor*, martie 2002.

Cu cât locuința este mai veche cu atât crește riscul ca aceasta să nu mai reziste intemperiilor și cresc cheltuielile necesare pentru întreținerea ei. Pe de

altă parte aceste aspecte ale durabilității construcțiilor depind și de calitatea materialelor de construcție utilizate.

Tabelul IX-25

Vechimea și durabilitatea locuințelor, în 2002 (%)

	Total locuințe	Locuințe realizate înainte de 1970	Locuințe noi
Materiale de construcție	100	68,69	31,31
Beton și prefabricate	3,26	0,7	8,91
Zidărie din cărămidă, piatră sau înlocuitori	37,77	33,3	47,56
Lemn	15,41	17,0	11,92
Paiață, chirpici	43,56	49,0	31,61

Sursa: INS, *Recensământul general al populației și locuințelor*, martie 2002.

IX.5.6. Riscuri sociale

Din categoria riscurilor sociale le vom avea în vedere pe cele induse de sănătate, educație, precum și de faptele antisociale.

Riscurile privind **sănătatea** populației rurale sunt reflectate de creșterea mortalității cu 1,8% în intervalul 1990-2003 pe seama precarității infrastructurii sistemului medical din rural, unde la un medic reveneau 1736 de persoane în 2003, comparativ cu o medie națională de 463 persoane/medic (282 persoane/medic - medie urbană)⁷⁴. Mai mult, cel mai adesea, unitățile medicale sunt amplasate la distanțe apreciabile, fiind necesare cheltuieli însemnate pentru a asigura accesul la medic cu un mijloc de transport.

Tabelul IX-26

Indicatori ai stării de sănătate a populației rurale în 2003

Indicator	rural	urban
Număr de locuitori/medic	1736	282
Decese sub 1 an/1000 născuți vii	19,4	13,7

Sursa: UNDP, *Raportul Național al Dezvoltării Umane, România, 2005*.

Ponderea persoanelor cu probleme de sănătate din rural a fost, în trimestrul II 2002, de 4,8%, sub cea din urban, pentru care acest indicator a înregistrat valoarea de 6,1%⁷⁵. Deci, se pare că, în ciuda tuturor lipsurilor cu care se confruntă populația rurală, riscurile privind starea de sănătate a acesteia sunt

⁷⁴ UNDP *National Human Development Report, 2005*

⁷⁵ INS – *Ocuparea persoanelor cu probleme de sănătate, Trim. II 2002, pag. 19*

mai mici, datorită cotelor mai mici ale poluării în mediul rural, alimentației mai sănătoase, atenuării stresului cotidian etc.

Gradul de **educație și calificare** prezintă o deosebită importanță în dimensionarea riscurilor determinante pentru nereușita în cariera profesională a indivizilor.

Cu cât gradul de instruire al adulților din gospodărie este mai redus cu atât crește riscul sărăciei pe seama nivelului scăzut al veniturilor pe care lipsa de educație o generează, independent de alte caracteristici ale gospodăriei. Învățământul este unica șansă a copiilor acestor familii de a depăși în viitor statutul de sărac.

Școlarizarea este condiționată în bună măsură de sprijinul familiei: copiii proveniți din familii sărace au un nivel de educație redus, din cauza ratelor sensibil mai ridicate de neparticipare la învățământ și deci au șanse de reușită școlară sensibil diminuate. Majoritatea celor care abandonează școala sau nu se înscriu deloc provin din familii sărace cu probleme sociale.

Tabelul IX-27

Indici ai gradului de instruire

Indicator	rural	urban
Gradul de alfabetizare a populației adulte (%) (1999)	94,7	99,0
Rata brută de cuprindere școlară la toate nivelurile de învățământ (%) (2000)	44,6	80,3
Durata medie a școlarizării (ani) (1992)	6,4	10,0
Ponderea populației cu studii secundare față de populația de peste 15 ani (1999)	64,8	78,0
Ponderea populației cu studii superioare față de populația de peste 23 ani (1999)	1,3	11,4
Ponderea populației adulte fără pregătire secundară și superioară (1992)	38,4	12,5
Copii de 7-14 ani necuprinși în învățământ (%) (1999)	3,6	2,9

Sursa: *Raportul Național al Dezvoltării Umane. România 2001-2002, Editura Expert, București, 2001.*

Erodarea sistemelor sociale de sprijin a făcut ca dependența participării școlare de sprijinul familiei să crească enorm în ultimii ani. Această stare de fapt are implicații majore în două direcții:

- creșterea îngrijorătoare a neparticipării/abandonului la nivel elementar obligatoriu de școlarizare din cauza lipsei condițiilor materiale elementare (hrană, îmbrăcăminte, rechizite, posibilități de transport);
- efectul de dependență inversă manifestat prin grevarea severă a bugetului familiei, având ca rezultat restricționarea dramatică a altor capitole de cheltuieli.

Frecvența școlară redusă în zonele rurale sărace este cauzată, printre altele, și de folosirea copiilor ca forță de muncă în gospodărie sau ca zilieri pentru acoperirea deficitului de venit al familiei.

Nu în ultimul rând, sărăcia afectează însă și calitatea actului educațional; în mediul rural folosirea profesorilor suplinitori, lipsa materialelor și mijloacelor de învățământ adecvate grevează asupra calității procesului de învățământ. În consecință, acești copii au șanse reduse să urmeze o treaptă superioară de învățământ. Absența studiilor sau/și a unei profesii îngreunează găsirea unui loc de muncă și va reprezenta o sursă sigură de sărăcie în viitor. Oportunitățile pe piața muncii ale celor care acum renunță la educația postgimnazială sunt extrem de reduse. Mobilitatea lor este minimă, iar șansele de a ocupa în viitor o poziție marginală pe piața muncii sunt extrem de mari, ceea ce îi plasează într-o situație economică cu vulnerabilitate ridicată.

Riscurile de natură socială sunt reflectate și prin incidența în creștere a **faptelor antisociale** de tipul infracționalității și violenței domestice, la care se adaugă, ca un factor de amplificare, alcoolismul.

Sărăcia acționează în cazul violenței domestice ca factor cauzal în două moduri: direct sau indirect, prin corolarele ei - alcoolism, deficit educațional, adoptarea unei mentalități fataliste.

Individul, în rolul său de membru al unei familii, are ca scop propria supraviețuire, pe care o dorește cât mai decentă și, de asemenea, are responsabilități pentru bunăstarea familiei sale. Sărăcia devine o barieră în realizarea acestor scopuri, determinând starea de stress, de disconfort, de intoleranță a individului față de situația prin care trece. Omul nu mai poate acționa ca ființă rațională, ci ca un animal în pericol. El poate ataca sau fugi. În consecință, îi va ataca pe cei față de care are responsabilități pe care nu le poate împlini și pe care deci îi resimte ca pe o povară. Își va bate copiii cărora nu le va putea asigura hrana, educația; își va bate soția care, la rândul ei, având aceleași trăiri față de situația de sărăcie, va reacționa în același fel violent și irațional. Aceleași mecanisme de bază care asigură supraviețuirea individului sunt puse în valoare și în cazul factorilor deduși de sărăcie. Astfel, individul va plonja într-o altă lume, cea mai la îndemână fiind beția. În această lume paralelă cu realitatea, omul se simte puternic și dornic de a ataca.

Tabelul IX-28

Rata divorțialității

Subperioada	Divorțuri la 1000 locuitori	
	Urban	Rural
1990	2,10	0,67
1995	2,11	0,86
2000	1,84	0,80
2003	2,04	0,94
2004	2,12	1,03

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS.

Infraționalitatea devine și ea o sursă de potențiale riscuri. Frustrările pe care indivizii aflați în situația de sărăcie le resimt se răsfrâng asupra celor din jur, dovada cea mai clară fiind rata ridicată a infraționalității rurale, care, la nivelul anumitor componente, ajunge să fie chiar dublă comparativ cu cea urbană.

Tabelul IX-29

Evoluția ratei infraționalității pe principalele infracțiuni și mediile în care s-au comis, în 2004

Indicatori	Urban	Rural
Numărul condamnărilor definitive la 1000 locuitori, d.c.	3,2	3,2
- infracțiuni contra persoanei (%)	16	37
- infracțiuni contra patrimoniului (%)	54	33
- infracțiuni contra autorităților (%)	0,3	5,6
- infracțiuni care aduc atingere unor relații privind conviețuirea socială (%)	2,7	0,4
- alte infracțiuni (%)	26	24

Sursa: calcule proprii după Anuarul Statistic al României, INS 2005: 678.

Infracțiuni contra persoanei (omucideri, lovituri și vătămări corporale, infracțiuni privitoare la viața sexuală etc.) sunt de două ori mai numeroase în rural, ele fiind puse pe seama violenței domestice, alcoolismului - deosebit de frecvent în rural -, tentativelor de furt.

Infracțiunile contra patrimoniului atât privat cât și public (furturi, tâlhării etc.) se cifrează la cote înalte, deși frecvența lor este mai scăzută în rural. Aceste acțiuni antisociale au la bază răsturnarea valorilor morale, îndeosebi cele privind autorealizarea prin muncă. Barometrele de opinie publică realizate în România reflectă degradarea valorilor muncii, respondenții apreciind, în proporții covârșitoare, că nu "efortul și meritul personal" explică succesul, ci mai degrabă speculația la limita legalității sau chiar dincolo de ea.

În lucrarea sa "Spațiul social al tranziției", Dumitru Sandu aprecia că valorizarea muncii este mai puternică în rural, ceea ce explică într-o oarecare măsură diferența dintre cele două medii rezidențiale în privința infracțiunilor contra patrimoniului⁷⁶.

IX.5.7. Riscul politic și instituțional

România a început procesul de tranziție cu o economie care era deja în involuție rapidă și cu un deficit instituțional uriaș. Îmbunătățirea cadrului legislativ și instituțional a fost prevăzut explicit în 1993 și în 1996; în Programele de guvernare și majoritatea acțiunilor s-au direcționat pe:

- asigurarea cadrului legislativ pentru susținerea politicilor macroeconomice și a componentelor lor structurale;
- realizarea unor corelații ale legislației în vigoare pentru operaționalizarea Programelor de Guvernare;
- organizarea instituțională a aplicării legislației adoptate prin hotărârile guvernamentale.

Problemele dezvoltării rurale din punct de vedere instituțional sunt dispersate și, indirect, sunt abordate de o serie de structuri guvernamentale: Departamentul pentru Administrația Publică Locală; Departamentul de monitorizare a reformelor economice și a celor structurale; Agenția Română de Dezvoltare, care răspunde de promovarea investițiilor străine și de elaborarea politicilor de dezvoltare a sectorului de întreprinderi mici și mijlocii; Ministerul Agriculturii și Alimentației; Ministerul Lucrărilor Publice și Amenajărilor Teritoriului, pentru dezvoltarea unor infrastructuri locale în concordanță cu programele de amenajare teritorială.

Rolul tuturor acestor structuri este limitat din cauza lipsei unor obiective precis formulate și coerente privind mediul rural și a slabei comunicări între diferite instituții interesate, de multe ori accidental, în problemele mediului rural.

⁷⁶ Dumitru Sandu, *Spațiul social al tranziției, Polirom, 1999, pag. 104.*

Organizațiile nonguvernamentale și organizații ale societății civile

O societate democratică modernă presupune existența unui sistem politic pluralist, bazat pe reprezentarea parlamentară a cetățenilor prin alegeri libere și a unei economii având la bază mecanismele pieței, concurența și libera inițiativă. Aceasta a fost principala rațiune care a condus la înființarea Fundației pentru Dezvoltarea Societății Civile (FDSC), la 21 decembrie 1994, în baza Legii nr. 21/1924, ca organizație neguvernamentală.

Misiunea fundației este de a contribui la dezvoltarea societății civile în România, prin sprijinirea organizațiilor neguvernamentale, principalele obiective fiind:

- o mai mare implicare a organizațiilor neguvernamentale în societate, la nivel local și național, prin parteneriat și comunicare între organizațiile neguvernamentale, administrație, mass-media etc.;
- o mai mare recunoaștere publică a rolului și funcțiilor organizațiilor neguvernamentale;
- asumarea unei responsabilități colective a ONG-urilor pentru dezvoltarea pe termen lung a sectorului neguvernamental în România, prin crearea de rețele ale organizațiilor neguvernamentale;
- stimularea comportamentului asociativ și a participării cetățenilor la dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale, precum și încurajarea voluntariatului.

În anul 1998 a fost creat Centrul de Resurse pentru organizații nonguvernamentale (ONG) cu activități în mediul rural în baza unui proiect finanțat de PHARE prin Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile și a fost realizat în parteneriat de Asociația Fermierilor din România, Federala Agricultorilor Privati și Societatea Română a Horticultorilor.

Obiectivele acestei structuri instituționale sunt:

- valorificarea resurselor locale;
- atragerea populației locale în acțiunile de dezvoltare economică a localităților;
- crearea de parteneriate între autoritățile publice locale și centrale, pe de o parte, precum și organizații nonguvernamentale, pe de altă parte;
- derularea unor programe de instruire;
- asigurarea de consultanță și asistență tehnică pentru locuitorii din spațiul rural și în special pentru micii producători agricoli;
- dezvoltarea comportamentului asociativ la populația din spațiul rural, în scopul schimbării vechilor mentalități și al susținerii acțiunilor de activare a societății civile;
- identificarea nevoilor ONG;
- elaborarea unui catalog privind ONG din spațiul rural cu scopul de a sprijini comunicarea și informarea între ONG.

În cadrul acțiunilor întreprinse de Centrul de Resurse pentru ONG au fost identificate și contactate 294 ONG sau filiale ONG din mediul rural cu acoperire națională, județeană și locală. Din cele 294 ONG identificate, 18% (53) sunt la nivel național, 56% (165) la nivel județean, 13% (39) la nivel zonal și 13% (37) la nivel local.

ONG identificate desfășoară activități în domeniile economic, social, cultural, tineret, mediu, agricultură, turism etc., deci pot fi considerate complexe.

Structura ONG cu activități în mediul rural, după domeniul prioritar, este redată în continuare.

Domenii de activitate ale ONG din rural

Activități specifice ONG din mediul rural: a) asocierea pentru creșterea animalelor; b) asocierea pentru creșterea și cultivarea plantelor; c) asocierea pentru prelucrarea materiilor prime; d) asocierea pentru industria alimentară; e) asocierea pentru morărit și panificație; f) activități de prestări servicii în agricultură; g) activități de dezvoltare economică rurală; h) activități de parteneriat; i) activități de protecție și conservare a solului; j) activități de protecție și conservare a pădurilor, a apelor; k) activități de pregătire a personalului pentru activități agricole; l) activități de consultanță în agribusiness.

Tabelul IX-30

Structura ONG cu activități în mediul rural

	Număr	%
Total activități desfășurate	809	100
din care:		
- economice	218	27
- sociale	168	21
- culturale	154	19
- tineret	131	16
- mediu	68	8
- civice	46	6
- turism	24	3

Sursa: "Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România", coordonator: Violeta Florian, București 1999.

Analiza numărului de ONG din spațiul rural pe județe prezintă variații mari, fenomen explicabil prin: nivel de dezvoltare diferit, starea structurilor de proprietate, mentalitatea populației, experiențe anterioare existente, tradiții. În urma analizei a rezultat că în 2 județe (Ilfov și Cluj) sunt 24% din numărul total de ONG, respectiv un număr de 51 ONG în Ilfov și 20 în Cluj. În alte 21 de județe sunt 24% din total, cu o medie de 3,5 ONG/județ, respectiv județele din Dobrogea, Oltenia și Moldova. Decalajul mare de ONG între județe ar putea constitui un obiectiv în orientarea pe viitor a acțiunilor Centrului de Resurse

pentru ONG și, totodată, prezintă pentru decidenții din administrația publică centrală și locală semnale în ceea ce privește succesul unor viitoare acțiuni parteneriale⁷⁷.

Accelerarea reformei în întreg spațiul rural și, respectiv, în agricultură va fi posibilă atunci când se va depăși criza instituțională din mediul rural.

De modul în care se vor rezolva aceste probleme depinde diminuarea sau atenuarea riscurilor sociale din mediul rural, structurile instituționale fluidizând activitățile socioeconomice ale agenților.

Rețeaua instituțională conform datelor Ministerului Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale era alcătuită, în 2003, din peste 1130 asociații interprofesionale și fundații cu specific agricol, din care 324 în domeniul producției agricole vegetale, iar 788 în cel al producției animale.

⁷⁷ *"Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România", coordonator: Violeta Florian, București 1999.*

X. ETICĂ ȘI ECHITATE INTERGENERAȚIONALĂ RURALĂ

Inechitatea socială existentă în comunitățile rurale are vizibilitate socială mai ales în marginalizarea permanentă a grupurilor vulnerabile: tinerii, femeile și persoanele în vârstă.

Inegalitatea nu este un proces specific anilor '90, amploarea sa crescând odată cu liberalizarea economică, și este corelat pozitiv cu instabilitatea macroeconomică, proces specific perioadei de tranziție. La nivelul comunităților rurale/urbane dimensiunile caracteristice acestui proces de discriminare negativă sunt următoarele:

- educaționale - în mod deosebit cele generate de structurile de instruire școlară;
- participative - în mod deosebit structurile sociopolitice în care sunt angrenați tinerii, femeile din rural;
- piața forței de muncă - vulnerabilitatea ocupațională și de venit.

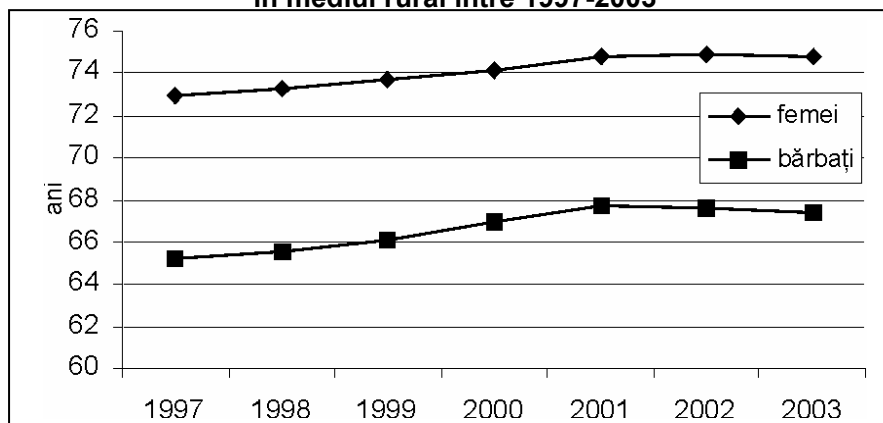
X.1. Inechitate de gen

Dacă analizăm condiția socială a femeii rurale constatăm că:

- există o pondere semnificativă a femeilor care nu au un venit stabil și sigur sub formă de salariu sau de pensie; efectul acestui fenomen: femeia este dependentă de capul familiei (de cel care aduce venituri) și de serviciile de securitate socială;
- femeile din mediul rural au mai puține resurse și oportunități față de femeile din mediul urban, statutul economic al femeilor fiind strâns legat de dezvoltarea comunităților în ansamblu.

Disparitățile de gen în structura generală și pe vârste a populației totale au drept explicație majoră diferența semnificativă care apare între cele două sexe, cu privire la speranța de viață la naștere, care în 2003 avea valoarea de 74,8 ani pentru femei și de 67,4 ani pentru bărbați (National Human Development Report, 2005, UNDP, 2005, p. 125). În dinamică, indicatorul a reflectat o relativă îmbunătățire a condițiilor generale de viață după 1997, când speranța de viață a crescut pentru ambele sexe, tendință care s-a inversat pentru bărbați în 2001 și pentru femei în 2002 (vezi figura X-1).

Figura X-1: Speranța de viață la naștere, pe sexe, în mediul rural între 1997-2003

Sursa: UMDP (2005) *Human Development Report 2005*, p. 124

În profil teritorial, speranța de viață a femeilor din rural este mai mică cu 1,3 ani comparativ cu a celor care locuiesc în mediul urban (pentru anii 2000-2002 speranța de viață a populației feminine era de 75,5 ani în urban și 74,2 ani în rural) (NHDR 2003-2004, UNDP, 2004) ceea ce se poate constitui ca una dintre explicațiile plauzibile ale echilibrului general de gen pentru rural.

Analiza situației actuale a capitalului uman feminin relevă o serie de disparități care se manifestă în defavoarea femeii, cu deosebire a celei rurale:

- gradul de alfabetizare a populației feminine, deși se află într-un proces de îmbunătățire, totuși se situează, ca valoare, sub cel al populației masculine.

Tabelul X-1

Disparități de gen privind gradul de alfabetizare și de cuprindere școlară

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Gradul de alfabetizare a populației adulte (%)	97,0	97,1	97,1	97,0	97,2	97,3
- femei	95,6	95,6	95,6	95,5	96,0	96,3
- bărbați	98,7	98,7	98,7	98,6	98,5	98,4
Rata brută de cuprindere școlară (primar, gimnazial, liceal) (%)	62,9	63,9	64,9	66,5	68,3	70,2
- femei	63,5	64,8	65,9	67,8	69,8	72,0
- bărbați	62,3	63,1	64,0	65,3	66,8	68,5

Sursa: UNDP (2004) *National Human Development Report 2003 - 2004*, UNDP (2005) *National Human Development Report 2005*, www.undp.ro

- numărul mediu de ani de școală absolviți de o femeie în 2002 era de 9,4, mai mic cu 0,3 ani decât media națională, situația fiind în defavoarea femeilor din rural, unde acestea au absolvit, în medie, 7,8 ani de școală, în timp ce bărbații, 8,2 ani (UNDP, 2004)
- numărul redus al anilor de școală absolviți este consecința unei piramide educaționale cu o bază foarte largă, în care persoanele - atât femei, cât și bărbați - care au absolvit doar ciclul primar și/sau gimnazial de învățământ reprezintă o pondere mare generată de întreruperea instruirii la acest nivel. Astfel, dintre femeile de peste 15 ani, 67,2% au absolvit cel mult 8 clase, media națională a acestui indicator fiind de 69,9%. Dacă pentru mediul urban ponderea absolventelor de gimnaziu nu se depărtează de nivelul general (circa 73%), în rural se manifestă o tendință mai accentuată a femeilor de a renunța la parcurgerea cursurilor gimnaziale, 60,7% dintre ele absolvind această formă de învățământ comparativ cu 66,5% dintre bărbați (UNDP, 2004)
- doar 8% din populația feminină cu vârste mai mari de 23 de ani a absolvit o formă de învățământ superior în 2002 comparativ cu 9% la nivel național, în rural, raportul dintre absolvenții femei și bărbați fiind de 1,7% / 2,0% (UNDP, 2004).

În ceea ce privește **potențialul capitalului uman feminin**, datele statistice relevă o îmbunătățire a gradului de instruire a populației feminine, care se înscrie în trendul general de creștere a ratei brute de cuprindere în toate formele de învățământ. Astfel, 72% dintre femeile de vârstă școlară erau cuprinse într-o formă de învățământ în 2002, acest indicator fiind superior mediei naționale de doar 70,2%. Zestrea educațională a capitalului uman feminin va fi în viitor mai bună decât a forței de muncă masculine, rata brută de cuprindere școlară a femeilor fiind actualmente mai mare cu 3,5% decât a bărbaților.

Nu numai cantitativ se îmbunătățește dotarea cu capital educațional a femeilor, ci și calitativ, rata brută de cuprindere școlară în învățământul liceal/profesional și superior înregistrând o dinamică ascendentă în intervalul 1996-2003 și, pentru întreaga perioadă, mai mare decât pentru populația masculină. Femeile par a fi avut un răspuns adaptativ mai rapid la cerințele din ce în ce mai mari ale pieței forței de muncă privind educația - gardul de cuprindere în învățământul superior dublându-se pentru femei în cei 8 ani de raportare, în timp ce pentru bărbați acest indicator a crescut doar de 0,7 ori. S-a ajuns astfel ca în 2003 să existe disparități de gen semnificative privind rata brută de cuprindere în învățământul superior, care înregistrează pentru femeile din România 46,8%, în timp ce pentru bărbați indicatorul are valoarea de 36%.

Tabelul X-2

**Rata brută de cuprindere școlară în învățământul liceal/învățământ
vocațional și superior (%)**

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Liceu/învățământ vocațional	69,1	68,6	67,8	69,9	71,7	75,1	75,0	74,7
- femei	69,3	69,7	69,0	70,8	73,0	76,9	77,1	76,4
- bărbați	68,9	67,5	66,6	68,0	70,4	73,4	73,0	73,0
Învățământ superior	22,2	22,7	25,4	28,0	31,9	35,1	38,9	41,2
- femei	23,4	24,4	27,9	30,8	35,7	39,6	44,0	46,8
- bărbați	21,1	21,0	23,1	25,2	28,4	30,8	34,1	36,0

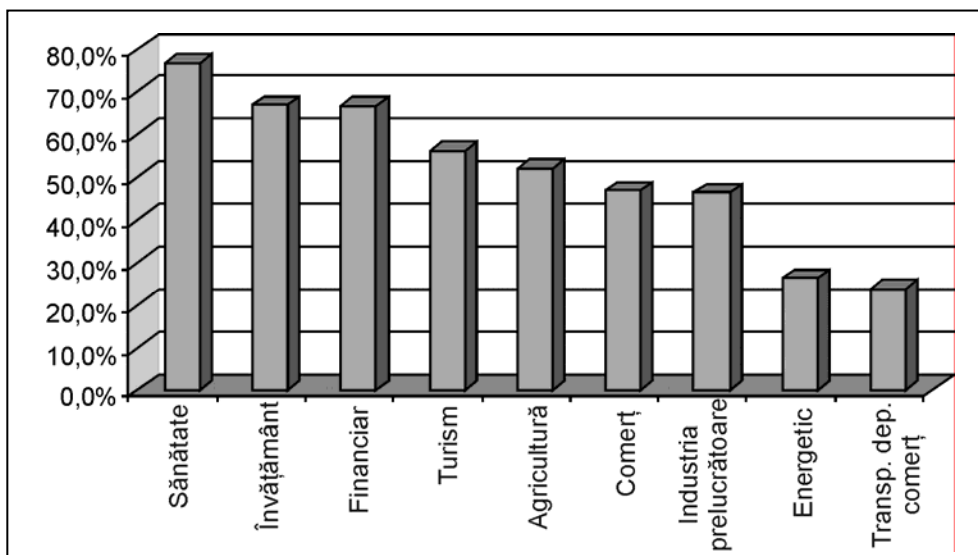
Sursa: UNDP (2005) *National Human Development Report 2005*, www.undp.ro

Pentru învățământul liceal și vocațional nu se înregistrează creșteri la fel de spectaculoase ale ratei de înscriere școlară, începând cu anul 2001 acest indice intrând chiar pe o pantă descendentă. Cu toate acestea, el a excedat în 2003 cota de 70% cu un avantaj tot pentru populația feminină în întregul interval considerat. Și la acest nivel instrucțional se respectă modelul descris anterior în privința participării școlare, pentru femei constrângerea socială descrisă de zicala “ai carte, ai parte” fiind mai acută decât pentru bărbați. Astfel, dacă pentru bărbați gradul de cuprindere școlară în aceste forme de învățământ a crescut cu doar aproximativ 3% în perioada 1996 - 2003, pentru femei el a crescut cu 7% (UNDP, 2005).

Atunci când această populație ocupată este împărțită pe sectoare ale economiei naționale, avem o prezență majoritară a populației feminine - în 2003 - în sănătate, învățământ, financiar, turism și agricultură; în comerț și industria prelucrătoare prezența este semnificativă, dar nu majoritară.

Sectoarele care prezintă un caz aparte, în ultimii ani, sunt agricultura și comerțul; în celelalte sectoare se menține o linie relativ constantă. Primul prezintă o creștere a prezenței femeilor, în timp ce al doilea sector menționat are un trend descrescător. Faptul că ponderea femeilor în agricultură are o rată crescătoare în ultimii ani față de cea a bărbaților se datorează și populației mai în vârstă care deține teren și în a cărei categorie de vârstă predomină femeile (în populația de peste 60 de ani din mediul rural, 57% sunt femei).

Figura X-2: Prezența femeilor în sectoarele economiei naționale, în 2003

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS, 2004.

Tabel X-3

Sectoarele economice cu fluctuații ale prezenței femeilor (%)

An	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Agricultura	49,5	52	51,2	51,3	51,6	51,9	51,6	53,2	52,1
Comerț	53,4	53,4	52,7	51,9	53	50,8	50,8	48,1	46,9

Sursa: INS, Anuarul Statistic al României 2004; UNDP, Raportul Național al Dezvoltării Umane 2004.

X.2. Inechitate intergenerațională

O altă formă concretă a inegalității rurale se înregistrează în cazul structurilor demografice și economice: pensionarii din agricultură aveau în 2004 o pensie medie de 737.770 lei; chiar dacă această pensie a crescut valoric, comparativ cu anul 1999, când era de 142 935 lei, suma este în mod evident un indice al marilor discrepanțe dintre mediul urban și cel rural și, totodată, un semnificativ social al marginalizării economice din interiorul spațiului rural.

Inegalitatea socială și, mai ales, inechitatea care se pare că este atributul tinerei generații rurale se pot identifica statistic prin datele referitoare la "activitatea economică" sau "pasivitatea socială" specifice acestor actori rurali.

În termenii stabiliți de creșterea valorică a ratei șomajului și descreșterea ratei ocupării, tinerii rurali au fost și continuă să fie principalii actorii ai acestor două fenomene, care descriu parțial conținutul procesului de inegalitate economică rurală. Cea mai mare creștere a șomajului în comunitățile rurale s-a înregistrat în regiunea Centru, cu 8,2 procente, iar cea mai redusă, în regiunea de dezvoltare Nord-Est, numai cu 1,8 procente (în perioada 1999-2004).

Tabel X-4

Evoluția ratelor de ocupare și șomaj - comunități rurale (%)

Regiune de dezvoltare	1999 - rata de		2004 - rata de	
	Ocupare	Șomaj	Ocupare	Șomaj
Nord-Est	76,4	4,1	69,4	3,7
Sud-Est	70,1	3,5	58,1	7,3
Sud	70,8	4,4	60,6	7,4
Sud-Vest	80,8	1,1	66,4	4,3
Vest	75,2	2,0	59,3	6,7
Nord-Est	72,7	4,3	55,5	6,1
Centru	63,4	3,3	49,0	11,5
București	61,8	4,2	49,9	7,7

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS, 2005:144-151.

Rata șomajului numai în regiunea Nord-Est s-a micșorat cu 0,4 procente. Rata de ocupare a înregistrat scăderea cea mai accentuată în regiunea Nord-Est, cu 17,2 procente. Spațiul rural aferent regiunii București este un exemplu clar al marginalizării sociale: rata ocupării a scăzut cu 11,9 procente, în timp ce rata șomajului a crescut cu 3,5 procente.

Tabel X-5

Rata de ocupare - comunități rurale - 2004 (%)

Regiune / Categori vârstă	Nord- Est	Sud- Est	Sud	Sud- Vest	Vest	Nord- Vest	Centru	Bucu- rești
15-64 din care:	69,4	58,1	60,6	66,4	59,3	55,6	49,0	49,9
15-24ani	45,4	38,8	35,3	41,6	38,5	36,9	31,0	29,0
25-34ani	77,3	67,8	71,6	75,1	71,2	67,8	59,8	68,0
35-44ani	80,5	70,3	75,2	80,0	79,2	70,2	67,0	73,6
45-54ani	79,9	63,8	69,2	75,3	65,3	62,4	58,2	53,3
55-64ani	69,8	50,4	52,0	61,1	41,8	41,0	28,2	16,2
peste 65ani	35,0	23,5	22,6	32,5	14,5	18,4	9,4	2,3

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS, 2005:152-159.

Valorile cele mai reduse ale acestui indicator se înregistrează în cadrul categoriei “15-24 ani”, oscilând între 45,4% - în cazul comunităților rurale din regiunea Nord-Est - și 29,0% - în cazul regiunii București. Discrepanțele statistice sunt și mai evidente dacă analizăm valorile înregistrate de rata șomajului.

Tabel X-6

Rata șomajului - comunități rurale - 2004 (%)

Regiune / Categorii vârstă	Nord- Est	Sud- Est	Sud	Sud- Vest	Vest	Nord- Vest	Centru	Bucu- rești
15-64 din care:	3,0	5,1	5,4	3,5	4,6	3,9	6,7	4,2
15-24ani	4,9	7,9	8,8	5,3	7,0	6,7	10,3	6,9
25-34ani	3,1	5,0	6,7	5,8	6,7	5,8	8,7	4,4
35-44ani	4,2	5,9	6,3	3,9	3,9	4,2	6,7	4,2
45-54ani	1,5	4,7	3,6	1,8	3,5	1,3	4,8	4,1
55-64ani	0,3	1,0	0,7	0,4	0,8	0,3	0,4	-
peste 65ani	-	-	-	-	-	-	-	-

Sursa: *Anuarul Statistic al României, INS, 2005:152-159.*

Valorile cele mai mari sunt specifice tinerilor rurali, cu o singură excepție înregistrată în regiunea Sud-Vest, unde ponderea cea mai mare o dețin persoanele cu vârste între 25 și 34 ani; oscilația valorică este de maximum 10,3% în regiunea Centru și de minimum 4,9% în regiunea de dezvoltare Nord-Est. Probleme deosebite de inechitate ocupațională și, implicit, economică apar în comunitățile rurale din regiunile de dezvoltare: Sud-Est, Sud, Vest, Centru și București. Marginalizarea socială se reflectă și în plan social, cu reverberații în planul statusului profesional: în totalul “lucrătorilor familiali neremunerați” ponderea tinerilor variază în funcție de regiunea de dezvoltare între 28,0% în regiunea Centru și 6,8% în regiunea București.

Există trei regiuni de dezvoltare în care ponderea patronilor cuprinși în această categorie de vârstă este semnificativă din punct de vedere statistic - Vest, o valoare ponderală de 4,7%, Nord-Vest cu o pondere de 8,3% și București cu o valoare ponderală de 3,1%, din punct de vedere sociologic este evidentă amploarea pe care o are comportamentul antreprenorial prin fructificarea oportunităților regionale.

Atenuarea formelor de manifestare a inegalității se poate realiza prin aplicarea consecventă a principiilor politicii de coeziune, prin implementarea măsurilor de promovare a mijloacelor existenței durabile rurale.

Tabel X-7

Statutul profesional al tinerilor rurali de 15-24 ani în profil regional (%)

Regiune / Statut profesional	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	București
TOTAL	14,0	13,5	11,2	11,0	13,2	13,9	14,2	12,7
Salariat	15,3	14,9	12,9	9,6	15,1	14,6	14,2	13,4
Patron	-	-	-	-	4,7	8,3	-	3,1
Lucrător pe cont propriu	2,7	4,4	4,5	2,1	4,9	6,7	5,9	13,9
Lucrător familial neremunerat	25,4	24,8	19,1	19,8	20,2	22,3	28,0	6,8
Membrul al unei societăți agricole sau cooperatiste	-	16,2	14,1	-	-	-	28,8	-

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS, 2005:164-171

Conținutul mijloacelor de existență rurală durabile este condiționat de:

- numărul și natura locurilor de muncă,
- conservarea sau ameliorarea bunurilor și a capacităților lucrative,
- procurarea avantajelor nete din alte surse de venit, locale sau regionale, în prezent și în viitor, fără a compromite resursele naturale.

În acest context, realizarea echității economice și, implicit, sociale impune atât coordonarea politicii de dezvoltare rurală durabilă cu politica de coeziune, cât și respectarea priorităților coeziunii europene, și anume:

- convergența regiunilor și a comunităților,
- competitivitatea regională,
- cooperarea teritorială.

Politica de coeziune socială se poate susține în comunitățile rurale din România și prin accesarea fondurilor europene, care se focalizează pe dezvoltarea transporturilor, conservarea mediului și asigurarea unei dezvoltări durabile prin sprijinirea capacității endogene a teritoriilor rurale.

În logica politicii de coeziune, echitatea socială se poate realiza prin atingerea următoarelor priorități strategice:

- *Dezvoltarea serviciilor adresate populației*, miza fiind menținerea, în primul rând, a populației tinere; în acest sens eforturile comunității locale/regionale sunt îndreptate spre dezvoltarea serviciilor rurale de bază, sănătate, și a serviciilor adiacente, în care sunt incluse cele sportive și culturale. Scopul este de a asigura o demografie a spațiului echilibrată, în care predominante ar trebui să fie echitatea rurală.

- *Creșterea accesibilității spațiului rural* prin realizarea unei infrastructuri indispensabile, inclusiv în zonele rurale cu densitate redusă și dezvoltarea tehnologiilor informării și comunicării (TIC). Rolul pe care TIC poate să-l joace în cazul atenuării inegalităților intergeneraționale poate să se realizeze numai dacă se ține cont de:
 - a) faptul că *actorii locali* nu dispun de toate informațiile de ordin economic, tehnic, privind conceperea și organizarea proiectelor rurale și, în acest caz, este absolut necesar un ajutor tehnic;
 - b) spațiile rurale sunt afectate de *risc de fractură numerică - fizică și tarifară* -, caz în care apare necesitatea ca actorii rurali să se organizeze pentru a propune operatorilor o solicitare grupată și o masă critică de utilizatori.
- Conștientizarea relațiilor dintre mediu și activitățile agricole/neagricole și formarea unui comportament ecologic, mai ales pentru tânăra generație rurală; pe de o parte, eforturile de conservare a spațiilor trebuie să devină o preocupare și pentru cei tineri, iar pe de altă parte rezultatele deosebite obținute trebuie să fie valorificate și difuzate.
- *Intensificarea relației urban-rural* prin gestionarea eficientă a fluxurilor de populație și de activități, pentru a face din teritoriile rurale locuri de viață și de desfășurare a activităților economice, și printr-un management al spațiului pentru a evita un consum fără limită al proprietăților funciare și pentru a regla conflictele legate de utilizare.

Aceste măsuri specifice strategiilor europene utilizate pentru consolidarea coeziunii comunitare, locale/regionale, pot fi cuplate cu măsurile specifice dezvoltării rurale, în scopul atenuării cât mai mult posibil a inegalităților rurale.

Pentru că în cazul comunităților rurale românești principala activitate este agricultura, caracteristică economică și ocupațională care va rămâne mult timp definitorie, și pentru că ponderea tinerilor este redusă în acest tip de activitate economică, măsurile europene stipulate de Noua Politică Agricolă pot fi utilizate ca instrumente eficiente pentru durabilizarea mijloacelor existenței rurale prin:

- *stimularea tinerilor agricultori*, prin încurajarea economică și financiară a celor care au mai puțin de 40 de ani și care au în proprietate o suprafață funciară, au abilități și competențe ocupaționale adecvate și au planuri de afaceri pentru dezvoltarea activităților lor agricole;
- *utilizarea serviciilor de consultanță de către agricultori și proprietari de păduri*;
- *modernizarea proprietăților agricole* - în cazul tinerilor agricultori sprijinul financiar poate fi acordat pentru ca investițiile să se conformeze standardelor actuale ale UE;
- *creșterea valorii produselor agricole și silvice* prin încurajarea producătorilor rurali de a se implica în activități de procesare și de

vânzare și dezvoltarea a noi produse, utilizarea a noi procese și tehnologii;

- *dezvoltarea unui comportament asociativ prin crearea grupurilor de producători*, în scopul adaptării eficiente a producției la cerințele pieței;
- *dezvoltarea unui comportament ecologic*, prin acordarea plăților agroecologice acelor producători care își asumă voluntar obligațiile agroecologice, prin sprijin pentru investiții rentabile, cele care sporesc valoarea de recreare publică a zonelor cu o mare valoare naturală;
- *dezvoltarea „atitudinii prietenoase” față de peisajul silvic*, prin acordarea unor plăți pentru păduri și mediu, pentru refacerea potențialului silvic și introducerea acțiunilor de prevenire, înființarea sistemelor agrosilvice și primele împăduriri ale terenurilor agricole și neagricole.

Bibliografie cap. X

1. Baum, S., Weingarten, P. “Developments of rural economies in Central and Eastern Europe: an overview”, 2004, Site-ul Comisiei Europene: www.europa.eu.com
2. Canagarajah, R. S., Heitzmann, K., Paul, B. S. “Guidelines for Assessing the Sources of Risk and Vulnerability”, World Bank, 2002
3. Chircă, C., Teșliuc, E. “De la sărăcie la dezvoltare rurală”, INS 1999
4. Dumitru, M., Diminescu, D., Lazea, V. “Dezvoltarea rurală și reforma agriculturii românești”, Aprilie 2004
5. Dumitru, S. “Spațiul social al tranziției”, Editura Polirom, Iași 1999
6. Florian, V., Gavrilesu, D., Giurgă, D., Rusali, M., Șerbănescu, C. “Restructuring and Transition of Agrifood Sector and Rural Areas in Romania”, Editura Expert, București 2002
7. Florian, V. “Capitalul uman rural principalul factor de risc pentru integrarea României în Uniunea Europeană”, Economie agrară și dezvoltare rurală, Nr. 5/2005, București
8. Gourdon, J., Maystre N., Melo J., „Openness, Inequality and Poverty: Endowments Matter”, World Bank 2006
9. Holzmann, R., Jorgensen, S., „Social Risk Management: A new conceptual framework for Social Protection, and beyond”, Social Protection Discussion Paper No. 0006, World Bank 2000
10. Luca, L. „De la rentabilitatea exploatației la viabilitatea gospodăriei”, Economie agrară și dezvoltare rurală, Nr. 5/2005, București
11. Paci, P., Gender in Transition. Eastern Europe and Central Asia Region, World Bank, Washington D.C., 2002

12. Pop, J., Potori, N. „The Hungarian story of EU-accession: Heading Where?”, Agricultural Economics and rural development. No. 8/2005, IEA, București
13. Rusu Marioara, „Dezvoltarea rurală - politici și structuri economice”, Editura Expert, București, 2005
14. Voicilaș, M. „Investițiile în economia națională - evaluări ale tranziției și perspective”, Economie agrară și dezvoltare rurală, Nr. 8/2005, București
15. Terluin, I., Roza, P., Berkhout, P., Godeschalk, F., Betgen, M. „Comparative analysis of EU Rural Development Policy in Central and Eastern European Countries and the Netherlands”, iunie 2006
16. Turtoi, C. „Structural aspects regarding agricultural labour force in the perspective of Romania's accession to the EU”, Agricultural Economics and rural development. No. 7/2005, IEA, București
17. Official Journal of the European Union, “On support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development” (EAFRD), COUNCIL REGULATION (EC) No 1698/2005, 20 September 2005
18. Official Journal of the European Union, “The Growth and Jobs Strategy and the Reform of European cohesion policy”, Fourth progress report on cohesion, Brussels, 12 iunie 2006
19. *** “Regular Report on Romania's progress towards accession”, 2004, Comisia Europeană: www.europa.eu.com
20. *** Mediul Înconjurător în România, INS, București 2003
21. *** Condiții de viață ale gospodăriei din România, INS, București 2003
22. *** Recensământul general agricol, INS, București 2004
23. *** Recensământul general al populației și locuințelor, INS, București 2004
24. *** Ocuparea persoanelor cu probleme de sănătate, INS, 2002
25. *** Anuarul Statistic al României, INS, 1990, 1991, 1996, 2000, 2003, 2005
26. *** Evaluarea Politicilor Agricole, România, OECD, 2000
27. *** Raportul Național al Dezvoltării Umane, 2004-2005, PNUD, București 2005
28. *** PLANUL NAȚIONAL STRATEGIC, România 2007-2013

ISBN 973-7885-63-5
ISBN 978-973-7885-63-0

Depozit legal trim. IV, 2006